విషయసూచిక.

సేతుబంధకావ్యభూమికలో ౧౬౩-౧౭౦ పుటలను. ౧౫౩-౧౬౦ అని దిద్దుకొనవలెను.

ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక

కాకినాడ.

రెండు నెలల కొకసారి ప్రకటింపఁబడును.

సంపుటము ౨౩. { భావనామసంవత్సరము. ఆశ్వయుజకార్తికమాసములు. } సంచిక ౪.

శ్రీహర్షుఁడు—నాగానందము.

— ద్వివేది సూర్యనారాయణగారు—కొవ్వూరు. —

శ్రీమన్నాటకకవులలోఁ బ్రసిద్ధిఁజెందిన కవితిలకుఁడు శ్రీహర్షుఁడు. ఈతఁడు క్షత్త్రియకులజుఁ డని ప్రతీతి. అందునఁ బృథ్వీపతి యనియు: ఈతఁడు "ప్రియదర్శిక, రత్నావళి, ప్రకృతమగు నాగానందము" అను మూఁడునాటకముల రచించెను. పై నాగానందమందలి సూత్రధారుని "అస్మత్స్వామినా హర్షదేవేన అపూర్వవస్తురచనాలంకృతం విద్యాధరచక్రవర్తిప్రతిబద్ధం నాగానందం నామ నాటకమ్" అను వాక్యమును "ఉష్ణీషే"త్యాది రెండుమూఁడుశ్లోకములలోని సూచనలును నీశ్రీహర్షుఁడు రాజనియే సాక్ష్యమిచ్చుచున్నయవి. పైఁజెప్పఁబడిన నాటకత్రయము నేకకర్తృకము కాదని యొకకింవదంతి కలదు. దానికిఁ జేయూఁతగా-మమ్మటుఁడు తనకావ్యప్రకాశికయందు "ధావకుఁ డనునొకకవి రత్నావళిని రచియించి శ్రీహర్షకవిరాజునకుఁ గొంతధనమున కమ్మె" నని యు "హర్షకర్తృకముగా నది ప్రకటింపఁబడియె" ననియు వ్రాసియున్నాఁడు." అని Professor Macdonell అను నొకసుప్రసిద్ధుని "History of Sanskrit Literature" అనుగ్రంథమునఁ గాన్పించుచున్నయది, కాని, నాటకత్రయమందలి శైలిని గమనింప నేక శైలిని గాన్పించుటయేకాక 8 వ శతాబ్దమున జీవించియున్న దామోదరగుప్తుఁ డనువాఁడు తనకుట్టనీమతమున రత్నావళి రాజుచే వ్రాయఁబడినట్లు సుస్పష్టముగ

వ్యాఖ్యానించియున్నాఁడు. ఇంతియగాక "ఇత్సింగ్"అను చీనాదేశీయుఁడు "నాగానందనాటకము హర్షుఁడు వ్రాసినాఁ డని యొకచో వ్రాసె ననియుఁ గొండొకసందర్భమునఁ బైనుప్రసిద్ధునిచే వ్రాయఁబడియెను. రెండునాటకముల రచియింప సామర్థ్యముగల శ్రీహర్షుఁడు స్వీయగ్రంథములఁ బోలు నొకగ్రంథమును గొని తృప్తించె ననుట కన్న వేఱె తెలివితక్కువ గానరా దని కొందఱు సాహసించి వాక్రుచ్చుచున్నారు. సత్యమఱయ నంతియ:-ఇఁక గతానుగతికముగా నీకవికాలము నొకవాక్యమునఁ జొన్పి నాటకము స్పృశింతు. పైవిషయముచేఁ గావ్యప్రకాశిక వ్రాసిన మమ్మటునికంటెను, 8 వ శతాబ్దమున జీవించిన దామోదరగుప్తునికన్నను చీనాకోవిదునికన్నను కొద్దియేని ప్రాచీనుఁడు గాని యర్వాచీనుఁడు మాత్రము కాఁజాలఁడనియే కాని యీతనిపుట్టినసంవత్సరము విశదముగాఁ దెలియకున్నది.

ఇఁక నైషధకర్తయు నీతఁడు నొకరా! కాదా! యనుసంశయ మొందు హర్షనామశ్రవణముచేఁ బుట్టకమానదు. ఆతని కవితాకళకును నీనాటకకర్తకవితాకళకును సహస్రాంశము భేదముగాన్పట్టు. "అశేష శేముషీమూషమాష మశ్నామి మాతుల!" అని కావ్యకర్త. "రత్నాకరాదృతే కుత శ్చన్ద్రలేఖాయాః ప్రసూతిః" అని నాటకకర్త. ఇరువురకుఁ గలయంతరమును బాఠకమహాశయు లూహింతురుగాక! మఱియు నైషధమున సర్గాంతమందలి "శ్రీహర్షం కవిరాజ" ఇత్యాది శ్లోకమునఁ దనచేసిన చింతామణీత్యాదిగ్రంథములఁ బేర్కొనెను. అందు నాటకకర్తృత్వ మెచ్చటనుఁ గాన్పింపదు. ఇతియగాక నైషధకర్త శ్రీశంకరాచార్యునితో వేదము పౌరుషేయ మని ప్రౌఢవాదన గావించినట్లును, అం దతనిజయించినట్లును దత్పాపనివారణకై నైషధముఁ గావింపఁబడినట్లునుఁ గొండొకయితిహాసముఁ గలదు. అట్టిహర్షుఁడు తాను జైనుఁ డయినట్లు "మొట్టమొదటి శ్లోకమున "బుద్ధో జినః పాతు వః" అని చెప్పి, ప్రథమాంకమున నాయికచే గౌరీపూజనుఁ గడుంగడు భక్తితోఁ జేయించెను. జైనమతస్థులలోనఁ గూడ నీశ్వరనిరీశ్వరవాదు లుండుటచే నందు నీశ్వరవాది యను జైనమతస్థునివలె సూచించుకొనినాఁడు. కాన పై శ్రీశంకరజేత యగుహర్షుఁడు వే అనియు నాటకకర్త వే అనియు స్పష్టమగుచున్నయది.

మఱియు నింకొకవిశేషము—మనహర్షకవిగారు తాము నాటకము వ్రాయుచు నాటకకవిమూర్ధాభిషిక్తుఁ డగుకాళిదాసునిం దనడెందమున నొకచో భద్రపఱిచికొనివ్రాసినట్లు దోఁచు-చూడుఁడి:-శాకున్తలలో నాయికాసఖు లిరువురు.

అందు నొకతెపేరు ప్రియంవద. ప్రకృతమునను నిపుణురు. ఇందు నొకయామె పేరు చతురిక. ప్రియంవదను గాళిదాసు శకున్తలచే అవికెబిగింపుసమయమునను, నవమల్లికాసహకారముల ప్రశంసలోను, "అత ఏవ త్వం ప్రియంవదాసి" అని కొన్నివిలాసవాక్యములఁ బలికించెను. ప్రకృతకవిగారు మలయవతిచే "సత్యం హంజే, అత ఏవ చతురికాసి త్వమ్ కిం తే పరం ప్రచ్ఛాద్యతే" ఇత్యాది భాషింపఁజేసినాఁడు. ఇట్టివియు నొకదోషములోఁ గొందఱు లెక్కింతురు. కాని రసపోషణలో నిమగ్నుఁడైనకవి కవి లెక్కగావనియు, "భాషను గన్నవారెవరు? భావజగమ్ము ననంతమాపయిన్" ఇత్యాదికము లాపై వారిని సమాధానపఱుపకపోవు. హాస్యమునుబోషించుటకు నావిదూషకునకు నీవిదూషకునకు సరిపోవును, జూడుఁడు. జీమూతవాహనునకు వైవాహికమూహూర్త మంచి రాజుగారిసమక్షమున "హీ, హీ, సంపూర్ణా మనోరథాః ప్రియవయస్యస్య, అథవా నహి నహి, భవత్యాః మలయవత్యాః, అథవా నైతయోః మమైకస్య బ్రాహ్మణస్య." అని కొంతకాళిదాసువలె నవ్వించినాఁడు ప్రేక్షకులను.

"మధుర మివ వదన్తి స్వాగతం భృంగశబ్దైః" శాకున్తలపోకడ—నాయికతోరాజు- "శ్రమ మలం తపస్వైవ గతా పునః కిమితి సంభ్రమకారిణి ఖిద్యసే" దుష్యంతుఁడు నొక్కట నీరీతి ననుకొనును—

మలయవతి-"ఏకతో గురువచనం అన్యతో దయితదర్శనసుఖాని"

గమనాగమనవిమూఢ మద్యాపి డోలాయతే హృదయమ్.

దుష్యంతుఁ డొక్కచో వివాహసమయమున నిట్లేసందేహించి తుదకు "అథవా సందేహేన" అని సందేహనివృత్తి సల్పుకొనును.

కాళిదాసు-"చీనాంశుక మివ కేతోః ప్రతివాతం నీయమానస్య"

హర్షుడు- "అద్యాపి డోలాయతే హృదయమ్."

కాళిదాసుని తపోవనచ్ఛాయలు.

హర్షుఁడు- "దక్షిణం స్పన్దతే చక్షుః"

"సురభిహరిద్గంధగర్భితోద్దామధూమనిర్గమం"

"అనుద్విగ్నసుఖనిషణ్ణశ్వాపదగణం సవిశేషఫలస్నిగ్ధపావనవిశోభి తపోవనం"-భవభూతిపోలిక.

శైలీభేదముమాత్రము చాలఁగలదు—

"తాపసకుమారికాపూర్యమాణబాలవృక్షాలవాలస్య తపోవనస్య"

"ఈషద్వలితకన్ధరాః, సుఖనిమీలితలోచనాపి, ఆకర్ణయన్త ఇవ హారిణః"

"దన్తాన్తరాళస్థితతృణకబలచ్ఛేదశబ్దమ్'' ఇత్యాది హారిణాదివర్ణనల నచ్చటచ్చట- కాళిదాసునిపోలికలఁ జూపుచు లలితభావహృదయంగమన రచనతో నిదిగాన్పించు.

ఈకవి జ్యోతిర్వేత్తయనియు సంగీతవేత్తయనియు,పైఁగాఁదోఁచుచున్నయది. "ఉష్ణీషే"త్యాది శ్లోకముం జూడఁదగును. జ్యోతిర్విద్యకు - ఆతోద్యాను గతోచ్ఛ వాద్యవిధయః సమ్యక్ప్రయోదస్యితాః -సంగీతమున కుదాహృతము—

నాటకమధ్యమునఁ బతాకాస్థానములపట్ల (కావ్యార్థసూచనలు) నతిజాగరూకుఁడై నాఁడు కవి. మొట్టమొదట ననన్యాదృశఫణితి నాటక మాఁటలోఁ గథకుఁ దావిచ్చినరీతిఁ జూడుఁడు. "వనం యా మ్యహ మస్త్వైన చుథాజీనూతవాహనః-కథాసూచనకు-''మన్యే ఇహ వసతీ మస్మాకం నివృత్తిః'' ఇట్టివి చాలఁగలవు. విసువుకతమున విరమింతు.

మఱియు నీకవిమీఁద నొకదోష మారోపింపక తీరకున్నది. ఏమన:— నాయికానాయకులకు ముందుగా దృఙ్మనస్సంగాదులఁ గల్పించుటకు గౌరీపూజ చేయుసమయమున నతివిరాగి యైనరాజును నామెముందు దింపుట యుక్తమైన కల్పనమే. కవిగారి పాత్రపోషణా పైపుసియే, కాని, తత్క్షణము తొట్రుపడినది గాఁబోలు కవిహృదయము. చిన్నకళంక మొందు తెచ్చినాఁడు. మొదటినుండియు "ఫాసోర్ధందయయేవ"ఇత్యాదులచే రాజును బహువిరాగివోలెఁ జూపి హాస్యగానిమాటలకు లోఁబడఁజేసి అవస్థాప ణామనుఁ జూపకయే తత్క్షణము నరాత్తుగా నావిరాగునిచే,

"అనయా జఘనాభోగభరమన్థరయా తయా
అన్యతోఽపి వ్రజన్తోమే హృదయేనిహితం పదమ్" ఇత్యాది శృంగారసాధారణమైన భేషజముల నంతలో నవ్యవధానముగఁ గల్పించెను. ఇంతియగాక-

"విదూషకః-(అనిచ్ఛన్తమపి నాయకం బలా దాకృష్య)...''స్వస్తి భవత్యై'' ఇత్యాదినిగల్పించి రసమును గూలఁద్రోయుట యుక్తము గానేరదు.

ఆకల్పనయే గాని మఱియొక పాత్రచేఁ జూపించిన నింతకంటె బాగుగ నుండునేమో, కాని, వీని కాయధికారమిచ్చుట ననమంజసముగాఁ దోఁచును.

"గ్రుడ్డిలోమెల్ల" యనునట్టీసందర్భమున

"యావనం

భక్త్యా యాతి యదీర్థమేవ పితరౌ శుశ్రూషమాణస్య మే॥-

భూపరిపాలకుండైన మహారాజున కింతవైరాగ్యమును వర్ణించినను జ్ఞానవైరాగ్యమును దాటింపలేముకావున సామంజసత్వ మొప్పు.

"స్వశరీరం ప్రభృతి సర్వం పరార్థమేవ మయా పరిపాల్యతే" "న్యాయ్యే వర్త్మని యోజితాః ప్రకృతయః" ఇత్యాదిచే లౌకికవైరాగ్యమును జెప్పించెను గావుననే రాజ్యము భ్రష్టముకాలేదని సూచించుటయు నాయికానాయకపోషణలోని మనీషితాచాకచక్యము-ఏతాదృశమైన రసాదిపోషణలసముష్టియే నాటకరాజము.

ఇందలిసౌహార్ద్రరచనను గొంత యనుకొనుట యుక్తమై యున్నది కాన నద్దియుఁ గొంతయనుకొందముగాక—

"కిం మధుసూదనోవక్షఃస్థలేన లక్ష్మీ మదుద్వహా౯నివృత్తో భవతి"

"చన్దనలతాగృహ మిదం సచన్ద్రమణిశిలా మపి ప్రియం సమమ."

"చన్ద్రాననయా రహితం చన్ద్రికయా ముఖమివ నిశాయాః"

"నిష్యన్దత ఇవానేన ముఖచన్ద్రోదయేన తే"

ఏతద్బాష్పాంబునా సిక్తం చన్ద్రకాన్తశిలాతలమ్"

ఇత్యాది హృద్యములైన బీజములు మ్తుతియములభాతి మధ్యమధ్యను నాటఁబడి వెలుఁగొందుచున్నయవి.

శ్రీహర్షునకు—"ప్రియాసన్నిహితైవేయం సంకల్పస్థాపితా పురః

దృష్ట్వా దృష్ట్వా ప్రలిఖ్యేనాం యదితత్కోత్ర విస్మయః"

అని యొకపంచజాతీయవర్ణికను జెప్పించి మలయవతిచిత్తరువు నొకదానిని గల్పించెఁ గానఁ గొంతచిత్రకళాప్రవేశ మున్నదని యనుమానించుట కనువుపడుచున్నది. నాయిక సత్కులప్రసూత యని తెల్పుటకు నాయకునియందొకశంకను గల్పించి "చతురికే జ్ఞాతం ఖలు కథావసానం తదేహి తావత్" అని యనిపించి చతురికచే "అన్యాదృశ మస్యాఃహృదయం ప్రేక్షే తన్నగమిష్యామి ఇహైవాపవారితా ప్రేక్షే కి మేషా ప్రతిపద్యతే" అని రసాలవృక్షచ్ఛాయను చతురికను మాటువెట్టి నాయికకు నుఱిమవస్థవఱకును జూపించి యామెచేఁ బాతివ్రత్యములోని యేకాగ్రతను జగమునకు వెల్లడింపఁజేసెను. దీన నిందలిచతురికయుఁ గడుసమర్థురాలు.

ఇఁక నొకసంగతి. మిత్త్రావసునిరాక నెఱిఁగి పంచజాతీయ వర్ణికారచిత నాయికాచిత్రమును నొక లేఁతయరఁటియాకులోఁ గప్పించిన కవి విధా

షక దృష్టి కడుఁ బ్రశంస్యము. మఱియు మహాసత్త్వ, గంభీర, అవికత్థన, దయాళు, రూపకగుణములు నాయకాలక్షణమున ధీరోదాత్తునివి గాన నయ్యవియు నిట నుండె ననుటకుఁ గాఁబోలు- ఇంతవఱకు మలయవతీవ్యామోహితుఁ డైన రాజును మిత్త్రావసువుతోఁ "నశక్యతే చిత్త మన్యతః ప్రవృత్తమ్ అన్యతః ప్రవర్త యితుమ్" అని పల్కించెను, కాని "కథం ప్రత్యాఖ్యానలఘు ర్మిత్త్రావసుః పునరపి మన్త్రయతే" అని ముగ్ధా నాయికఁబోలెఁ జూపుచున్నాఁడు మలయవతిని—

వెరుక కవిమీఁద నారోపించిన దోషమువంటిది మఱి యొకటియు దాని పరిహారమును—

ఇందు నాయకుఁడు, జీమూతవాహనుఁడు, ధీరోదాత్తుఁడు. నాటకనాయకుఁడు. మహాసత్త్వత్వాదిగుణవిశిష్టుఁడు, ధీరోదాత్తుఁడు, అని ధనంజయాది లక్షణకర్తలు నుడువుదురు. "ఔదార్య ముండుట—అని నాయకలక్షణమందలి నిష్కృష్టార్థము. ఆయౌదార్యము విజిగీషువునియందుఁ గాన్పించు. మననాయకునకు విజిగీషుత్వ మెట్లు ?

"ఆయాసః ఖలు రాజ్య ముజ్ఝితగుణః తత్రాస్తి కశ్చి ద్గుణః" ఇత్యాదులచే నాయకుఁడు మహాశాంతుఁడు పోలెను నిర్జిగీషువువోలెను జూపుచున్నాఁడు. ఇది యెట్లు ? అని ధనంజయుఁడు దశరూపకమున శంకించియున్నాఁడు. కాని వీతరాగుఁడు నాయకునిచే నట్టిమలయవతీసాహార్ద్రాభివర్ణనముఁ జూపించిన కవి యీపాటిదానికిఁ దగఁడా ? అనుశంకకుఁ దావున్న దిచట- కాని మహాభాగుఁడు ధనంజయుఁడే యద్దానిని సమర్థించుకొని తృప్తిపడుచున్నాఁడు. అది యిట్లు- ఎవఁడు శౌర్యత్యాగదానాదులచే నితరుల నతిశయించునో వాఁడు విజిగీషువు. కాని యొరుల కపకారాదులచే నర్థమును గ్రహించెడువాఁడు విజిగీషువు కాఁడు. అని కొంత ముచ్చటించుచు మనజీమూతవాహనుఁడు నితరులకై ప్రాణములఁ ద్యజించువాఁడు, కాన, లోకులను నతిశయించుచున్నాఁడు. కాన నుదాత్తతకు లోటు లేదు. కావున "ఆయాసః ఖలు" ఇత్యాదులలో విషయసుఖపరాఙ్ముఖత్వము నిశ్చయమైనను కేవలస్వార్థపరు లగుపక్షులముందు నిరభిలాషులైన మహాత్ములే జిగీషువులు-చూడుఁడి:—

నాగానందము- స్వసుఖనిరభిలాషః ఖిద్యసే లోకహేతోః

ప్రతిదిన మథవా తే వృత్తి రేవం విధైవ

అనుభవతి హి మూర్ధ్నా పాదప స్తీవ్ర ముష్ణం
శమయతి పరితాపం ఛాయయా సంశ్రితానామ్.

ఇది గరుడుఁడు నాగులను దినదినము భక్షించుటఁ జూచి మననాయకుఁడు జీమూతవాహనుఁడు-ఉపాయాంతరముచే వాని కాహారమైన సమయమున గరుడునితో నిస్సందేహముగఁ దన్ను భక్షింపు మని యత్యుదాత్తబుద్ధితోఁ జెప్పెను. ఇందలి యుపమానము కడు రామణీయకము. "మండుటెండను పైని భరించుచు ఆశ్రయులకుఁ బరితాపము బోఁగొట్టు చెట్లు లేవా? కాన నే నట్టివాఁడ గాన నన్ను భక్షించినను నే విచారింపను." అని కొంత యుపన్యసించి గరుడుని తుట్టతుదకు జయించి విజిగీషువగును. కాన నీతని యాథాదాత్మ్యమునకు నాయకత్వమునకు లోటించుక గానరా దని కడు యుక్తియుక్తముగా సమర్థించెను. పై విషయము ధనంజయునిరచనలోని నిష్టృష్టార్థమునకుఁ దెనుఁగని యూహించుకొనఁ బ్రార్థితులు.

ఇఁక నీతనికవితలోఁ గొంత భావోద్రేకము- భావకవులభాషలో (లోకములో) కవిత్వ మని దీనినే వాడుదురు, చూడుఁడి-

"నఖలు నఖలు ముగ్ధే సాహసం కార్యమీదృక్
వ్యపనయ కర మేత త్పల్లవాభం లతాయాః
కుసుమ మపి విచేతుం యోనమన్యే సమర్థః
కలయతి స కథం తే పాశ ముద్బంధనాయ.

ఇత్యాది సాలంకారశ్లోకములఁ జూడనగును-

శైలీప్రదర్శనార్థమై కొండొకశ్లోక ముదాహరించి యింతటితోఁ దృప్తింతు.

య ద్విద్యాధరరాజ్యవంశతిలకః ప్రాజ్ఞ స్సతాం సమ్మతః,
రూపే ణాప్రతిమః, పరాక్రమధనః, విద్వాన్, వినీతో, యువా,
యచ్చాసూనపి సత్యజేత్ కరుణయా సర్వార్థమభ్యుద్యత
స్తేనాస్మై దదతః స్వసారమతులా తుష్టి ర్విషాదశ్చ మే.

ఇందలి మూఁడవపాదము కేవలము కావ్యార్థసూచనకై కల్పితము. కవిగారు కవిత్వము వ్రాయుటకై చెమటల నూర్చి రని సంతసించుచు దీని నింతటితో విరమించుచున్నాఁడను.

సర్వేశ్వరా.

రావిపాటి లక్ష్మీనారాయణగారు—గురజాల.

శా. చీమంజూచిన యంతఁ దోఁచెడు భవత్సృష్టిప్రభావం బహో
యేమీ యబ్బుర మింత చిన్నక్రిమి కెట్లేరీతి నిర్మించినా
వో ముక్కుం గనులుం బదంబులు శిరంబున్ నాడులున్ శ్రోత్రముల్
రోమంబుల్ పలురోగముల్ రుధిరమున్ లోకేశ స రా. ౧

మ. ఇనచంద్రానితారకల్ సకల మీవే కావె; నీమాయచేఁ
దనుబోలెం బయనెంచుటల్ సహజమా; దానన్ నిరాకార నిన్
మనుజాకారముగా నరుండు దలఁచున్; సర్వాత్మ నిన్నెన్నుచో
శునకాకారముగా నిను న్శునక మెంచుంగాదె స రా. ౨

శా. నీకుంబుట్టిన పద్మమందు జనియించెన్ బ్రహ్మయం చంద్రు నీ
యాకారం బది జ్యోతిరూప మనియం చద్దంబునన్ దీప మే
జోకం గన్పడుఁ బద్మమందు నటులం జూపట్టె జ్ఞానైన నీ
యాకారంబె విరించిగా ననుట శూన్యాకార తప్పొఁ గదా. 3

గీ. ఎట్టులైన నీమహిమంబు నెఱుఁగఁగోరి, తివిరి పెక్కుతావులయందుఁ ద్రిమ్మరియును
నరయఁగ లేక నీవు నవ్యక్తుఁడ వని, భ్రమర మవ్యక్తరవమునఁ బాడుచుండు. ౪

సీ. నీమహిమోన్నతి న్నీర మారయుట కావిరిరూపమునఁ బైకి వెడలి వెడలి
యెవరస్తువఱకును నేగి కన్గోలేక పదములెల్లనుఁ జల్లఁబడఁగ మెల్ల
గనుజాటి నలువంకలనుఁ బాఱి పలుతిప్పలనుఁ బడి కూడఁ గన్గొనఁగ లేక
భవదీయపరిమాణపారంబునైనఁ గభీరతనైన గాంభీర్యమైన
నరయఁగాఁ గోరి వారిధి యగుచుఁ బఱచి, భంగపడియుఁ గన్గొనఁ బటిమ లేక
నిఖిలమును బుద్బుదంబంచు నీవనంత, మంచు భంగముఖమున ఘోషించుచుండు.

గంగానదీసమీపదేశము నేలినభవనాగుఁడు పద్మావతీపురపాలకు లైననాగుల వంశములోనివాఁడై యుండవచ్చును. మొదటి రుద్రసేనునివిషయమై మన కేమియుఁ దెలియదు. అతనికుమారుఁ డైన పృథ్వీషేణుఁడు చిరకాలము రాజ్యముచేసెను. Vincent A. Smith పండితుఁడు నాచ్నలో (Nachna) దొరకిన యొకశాసనము (Gupta Inscrip. No. 53, 54, p. 233) ఈరాజు దని చెప్పుచున్నాఁడు. కాని యా Smith పండితుఁడు తాను వ్రాసినగ్రంథమందు మఱియొక పృథ్వీషేణుఁ డున్నాఁ డని చెప్పు Balghat శాసనములను లక్ష్యము సేయనట్లు కానవచ్చుచున్నాఁడు. ఈనాచ్నాశాసనము మొదటి పృథ్వీషేణుని కాలమందుఁ బుట్టినదా లేక రెండవపృథ్వీషేణుని కాలమందుఁ బుట్టినదా ? ఆవిషయమును మనము విచారింపవలయును. శాసనాక్షరపంక్తియొక్క యాకారమును విచారింపఁగా రెండవపృథ్వీషేణునికాలమందుఁ బుట్టిన దని నేను దలంచెదను. ప్రత్యక్షరముయొక్క తలమీఁదనున్న చిన్నసున్నవలన నాలిపి యయిదవశతాబ్దమునాఁటి దని మన మూహించుకొనవచ్చును.

అజంతశాసనములోని యెనిమిదవశ్లోకము మొదటిపృథ్వీషేణుఁడు కదంబవంశపురా జైన కుంతలుఁ డను వానిని జయించె నని చెప్పుచున్నది. దానికిఁ దరువాతశ్లోకము బొత్తిగాఁ జెడిపోవుటచేఁ జదువశక్యమైనది కాదు. ద్వితీయరుద్రసేనుఁ డనుపేరు కానరాకుండ నున్నది. ఈరాజు గుప్తవంశములో నుదాహరణభూతుఁ డైన ద్వితీయచంద్రగుప్తునిపుత్రిక యగుప్రభావతిని వివాహ మాడెను. ఈవివాహము క్రీ. శ. 395 లో జరిగె నని Smith పండితుఁడు తలంచుచున్నాఁడు. (J. R. S. A. 1914 p. 326) ఇది యొప్పుకొనఁ దగి యున్నయది. ఈకాలమందే ద్వితీయచంద్రగుప్తుఁడు (Western Satrapas) పశ్చిమక్షత్రపుల రాజ్యమును వశపర్చుకొని వాకాటకరాష్ట్రమునకుఁ జేర్చెను.

K. B. పాఠక్పండితునిశాసనములలో (Ind. Antiquary 1962 p. 215) విధవ యగు ద్వితీయరుద్రసేనునిభార్య ప్రభావతీరాణి తనకుమారుఁ డగుయువరాజ దివాకరసేనుని బాల్యమం దొకభూదానము చేసె నని చెప్పఁబడి యున్నది. ద్వితీయరుద్రసేనుఁడు వివాహమైన కొలఁదికాలములోనే మృతినొందె ననియు A. D. 400 సం॥ లో గుప్తచక్రవర్తి కొమార్త ప్రభావతి వాకాటకరాజ్యమునకు రాజప్రతినిధిగా నేర్పడె ననియు మొదటిపృథ్వీషేణుఁడు కదంబరా జైన కుంతలు నోడించె ననియు నిదివఱకే చెప్పఁబడెను. కుంతలదేశము కదంబుల శా

జ్యము. బెలగామ్‌జిల్లాలో నున్న హాలిసీపట్టణ మొకప్పుడు పలాసిక యనునామాంతరము గలదియై కుంతలరాజ్యమం దుండెను. (Ind. Epigraphy XIII p. 215). (Kadamba Inscriptions - verses 58-62) వాకాటకులు కదంబులకుఁ బ్రత్యనంతరులు. వాకాటకరాజ్యము కృష్ణానదీతీరమం దున్నకర్నూలువఱకు వ్యాపించెను. కర్నూలుజిల్లాలో నున్న శ్రీశైల మను ప్రసిద్ధపుణ్యక్షేత్రమును మన మెఱుంగుదుము. చంద్రగుప్తుఁడను గుప్తరాజు పుత్త్రిక యగుచంద్రవతి శ్రీశైలేశ్వరునికిఁ బ్రతిదినము మల్లికాకుసుమమాలిక నొకదానిని సమర్పించుచుండె నని స్థలపురాణమువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది. ఈవృత్తాంతము విష్ణుకుండివంశోత్పత్తిని దెలియఁజేయుటకు మిక్కిలి యుపయోగించునది. ఇందువలన నీవంశమువారికి శ్రీశైలపతి యిలువేల్పనియు నీవంశమందుఁ బుట్టినమొదటిరాజు మాధవవర్మ, విష్ణుకుండివంశమందుఁ బుట్టినరాజకుమారికను వివాహమాడె ననియుఁ దెలిసికొనుచున్నాము. ఈరాజకుమారిక ప్రభావతికిఁ గాని రెండవరుద్రసేనుని భార్యయు రెండవప్రవరసేనుని తల్లియు శివభక్తురాలును నగు చంద్రవతికిఁ గాని కూఁతురో మనుమరాలో యై యుండుట కేవిధమైనసంశయము లేదని నేను దలంచెదను. ఇప్పుడు హైదరాబా దని వ్యవహరింపఁబడు రాజ్యము నంతను నేలిన వాకాటకవంశమువారు వాకాటకరాజకుమారిని వివాహముచేసికొనిన ప్రథమ మాధవవర్మను వేంగిసింహాసనముపై నెక్కించుటవలన విష్ణుకుండినుల వంశములను స్థాపించుటయందు నెఱవేఱుట ద్వితీయప్రవరసేనునికాలమందే ప్రాయికముగా జరిగియుండవచ్చును.

యువరాజదివాకరసేనుఁడు రాజ్యసింహాసనము నధిష్ఠించెనో లేదో మనకుఁ దెలియదు. ద్వితీయరుద్రసేనునికుమారుఁడు ద్వితీయప్రవరసేనుఁ డనునామముతో రాజ్యపాలన మొనర్చె నని మనము నిశ్చయముగా నెఱుంగుదుము. బాణకవి తాను రచించిన హర్షచరిత్రపీఠికలోఁ దనకంటెఁ బూర్వు లగు సుప్రసిద్ధమహాకవులను బేర్కొనుచు నీప్రవరసేనుఁడు సేతుకావ్యమును రచియించె నని చెప్పెను. ప్రవరసేనుని రాజధాని ప్రవరపురము. ఇతఁడే దానిని నిర్మించినవాఁడై యుండవచ్చును. ద్వితీయప్రవరసేనుఁడు జబ్బల్పూరునకు దక్షిణముగా నున్న దేశమును బరిపాలించె నని చెప్పుట కేవిధ మైన సందేహమును లేదు. ఆప్రదేశమందిపుడు నియోని, ఇలిచపూరు, అను రెండుపట్టణములు లేచినయవి. నర్మదానది గుప్తరాజులరాజ్యమునుండి ప్రవరసేనుని రాజ్యమును వేఱు చేసెను. చామక్

(చర్మాంకము) మహానదీతీరము దున్నది. (Gupta Inscriptions p. 241.) వాకాటకరాజ్యము దక్షిణమునకు జాలదూరము వ్యాపించిన దని యిదివఱకుఁ జెప్పియున్నాము. A. D. 450 లో వాకాటకరాజ్యమునకు సరిహద్దు లివి—ఉత్తరమున మహాప్రసిద్ధుఁడైన ప్రథమకుమారుఁడగు గుప్తుని యేలుబడిలోనున్న యుజ్జయినీరాజ్యమునుండి నర్మదానదివలన నిది వేఱుచేయఁబడెను. తూర్పున రాయపూరనుసామంతరాజ్యము, దీనిని గుఱించి యిఁకముందు మాటాడెదము. మహాసుదేవుఁ డనురాజుయొక్క రాజధాని శరభపురము. విష్ణుకుండినుల రాజ్యము తూర్పుదక్షిణముగా నున్నది. దానిని మొదటి మాధవవర్మ వేంగిలోనుండి పాలించుచుండెను. దక్షిణపశ్చిమమున భీమనది కదంబులరాజ్యమునుండి వాకాటకులరాజ్యమును వేఱుచేసెను. ఆకదంబులకు శాంతివర్మ రాజు. అతఁడు సకలకర్ణాటరాజ్యమున కధిపతిగా నుండెను. పలాశికాపుర మతనిరాజధానులలో నొకటి. పశ్చిమమున త్రైకూటు లపరాంతము నాక్రమించిరి. ఈరీతిగా వాకాటకులు మధ్యభాగము నంతను నేలిరి. ఈవంశముచేతనే గుప్తరాజ్యముయొక్క నాగరకత, సంస్కృతభాషావిజ్ఞానము డక్కనులోఁ బూర్ణముగా వ్యాపించెను. క్రీస్తువెనుక నాలుగయిదుశతాబ్దములయందు, వీరు సర్వాతిశాయి యగునౌన్నత్యము నొంది యుండిరి. డక్కనుచరిత్రములో నైదవశతాబ్దము వాకాటకులశతాబ్ద మని చెప్పవచ్చును. ఈవంశపుశాసనములలో నున్న యక్షరములు మిక్కిలి విచిత్రముగా నున్నవి. ప్రత్యక్షరమునకుఁ దలకట్టు పెట్టవలెనుండును.

అజంతశాసనముచొప్పున ద్వితీయప్రవరసేనునికుమారుఁ డజ్ఞాతనాముఁ డెనిమిదిసంవత్సరములు ప్రాయము గలవాఁడై యున్నపుడు సింహాసనము నెక్కియుండవచ్చును. కాని యీరాజపుత్రుఁడు నరేంద్రసేనుఁడను తనతమ్మునిచే రాజ్యసింహాసనభ్రంశము నొందింపఁబడెను. ఈనరేంద్రసేనుఁడు స్వకుటుంబమువారిసంపద నంతయును దానే హరించె నని బాలఘాట్ శాసనములలోఁ జెప్పఁబడియున్నది. ఇతఁడు కుంతలేశ్వరునికొమార్తయయిన అజ్ఝితభట్టారికను, A. D. 445 లోఁ బెండ్లియాడెను. ద్వితీయరుద్రసేనుఁడు ద్వితీయచంద్రగుప్తునికొమార్తను A. D. 395 లో వివాహము చేసికొనియె నని మే మొప్పుకొంటిమి. నరేంద్రసేనునాజ్ఞలను కోసలమేకలమాళవదేశాధీశ్వరులు మన్నించి రనియు నితఁడు స్వభుజపరాక్రమ నమితాశేష శత్రుమండలుం డని బాలఘాట్ శాసనములు చెప్పుచున్నవి. A. D. 467 సం॥ తరువాత నీతఁడు మాళవరాజును జయించెను. ఈ

కాలమునకు ముందు నరేంద్రసేనుఁడు మాళవరాజును స్వాజ్ఞానువర్తిఁగాఁ జేసికొనియె నన్నవిషయ మసాధ్య మని తోఁచుచున్నది. నిజముగా A. D. 455 మొదలుకొని 467 వఱకు నుజ్జయినికి రాజుగా నున్నవాఁడు స్కంధగుప్తవిక్రమాదిత్యుఁడు. (Mr. Panna Lal in "The dates of Skantha Gupta and his successors–Hindustani Review, January, 1918) స్కంధగుప్తుని రాజ్యపరిపాలనకాలము A. D. 467 తో నంత మయ్యె నని పన్నాలాల్ వాదించుచున్నాఁడు.

నరేంద్రసేనుని కుమారుఁ డగు ద్వితీయపృథ్వీషేణుని రాజ్యపరిపాలనకాలమందు, బాలఘాట్ శాసనములు వ్రాయఁబడినవి. ద్వితీయ పృథ్వీషేణునికాలమందో వానికిఁ దరువాతనో దేవసేనుఁడు రాజ్యము చేసె నన్నసంగతి కనుఁగొనుట మిక్కిలికష్టము. బహుశః అతఁడు రాజ్యము చేయుట, అయిదవశతాబ్దాంతమం దని దోఁచుచున్నది. దేవసేనునిమంత్రి యగుహస్తిభోజుఁ డజంతకుఁ బడమటవైపు పదునొకండుమైళ్లదూరమం దున్నగుల్వారా దగ్గఱ నున్న ఘటోత్కచగుహను ద్రవ్వించినవాఁడై యుండును.

దేవసేనుని కుమారుఁడగు హరిషేణుఁడు A. D. 500 మొదలుకొని 550 వఱకు రాజ్యముచేసి యుండవచ్చును. ఈరాజు సకలదిశలందు దండయాత్రలఁ జేసి యుండవచ్చును. ఏలయన, అజంతశాసనము కుంతల, అవంతి, కళింగ, కోసల, త్రికూట, లాట, ఆంధ్ర దేశములను జెప్పుచున్నది. ఈకార్యము లన్నియుఁ బ్రాయికముగా A. D. 500—515 మధ్యను జరిగియుండవచ్చును. పలాశికానగరము నేలుచున్న శ్రీవిష్ణువర్మ రవివర్మను 500 సం॥ లో వధించెను. కుంతలదేశాధీశ్వరునితో జరిగిన యుద్ధమందు హరివర్మకూడ సహాయమును జేసి యుండును. ఆఱవశతాబ్దమం దున్న త్రైకూటులను గుఱించి లేఖ్యప్రమాణ మెద్దియు లభింపలేదు. కావున హరిషేణుఁ డీశతాబ్దారంభమందు వాని నన్నింటిని నశింపఁజేసి యుండవచ్చును. ఆఱవశతాబ్దప్రారంభమందే కళింగదేశపురాజైన యింద్రుఁ డను వాఁడు విష్ణుకుండినవంశస్థుఁడైన యింద్రునితోఁ బోరాడెను. హరిషేణుఁడు కళింగాంధ్రదేశాధీశ్వరులకార్యములయందు మధ్యవర్తిగా నుండెను. భానుగుప్తుఁడు కోసలరాజైన శరభుఁ డనువానిచే నొకయుద్ధమందు సహాయము చేయఁబడె నని 510—11 లోఁబుట్టిన ఇరాన్ శాసనము చెప్పుచున్నది.

ఆఱవశతాబ్దమధ్యమందు కలచురీవంశస్థులు వచ్చి నాసక్, ఉజ్జయిని మధ్య నున్నరాజ్యమును వశపఱచుకొని వాకాటకులను బాఱఁద్రోలిరి.

The Vakataka Dynasty of Barar in the 4th & 5th centuries by A. C. Vincent Smith.

అనేకశతాబ్దములనుండి వాకాటకవంశము పేరు, ఉనికి, కూడ బొత్తిగా మఱువఁబడినది. కాని మధ్యపరగణాలలో (Central Provinces) దొరికిన తామ్రశాసనములను 1836 సం॥రములోఁ బ్రకటించుటవలనఁ బ్రాచీనహిందూదేశచరిత్రనుఁ గృషిచేయువారి కీవంశవృత్తాంతము కొంత తెలియవచ్చినది. అది మొదలుకొని యప్పుడప్పు డనేకస్థలములయందుఁ గనిపెట్టఁబడిన శిలాశాసనములవలనను దామ్రశాసనములవలనను నీవంశమును గుఱించి మఱికొంత వృత్తాంతముపలబ్ధమైనది. కాని యితరరాజులనువలె నీవాకాటకవంశము వారికిఁ జెల్లుబడిలో నున్న నాణెము లెవ్వియు నున్నట్లు కానరాదు. ఈవాకాటకశబ్దమున కర్థ మేమో మనకుఁ దెలియదు. వీరు స్వదేశీయులో విదేశీయులో యాసంగతి కూడ నిర్ణయింపఁజాలము. ఈవంశ మేదేశమునందుఁ బుట్టినదో దానినిం గూడ మనము నిశ్చయముగాఁ జెప్పఁజాలము. విదిశారాజ్య మేలిన రాజవంశముల వారినిఁ జెప్పు కొన్ని పురాణములయం దస్పష్టముగా సూచన చేయుటయే తప్ప సంస్కృతవాఙ్మయమం దెచ్చటను జెప్పఁబడి యుండలేదు. పార్జిటర్ పండితుఁడు పరిశీలనచేసి యేర్చి కూర్చిన పుస్తకమునుండి కొన్ని శ్లోకముల ననువదించియున్నాఁడు. వాని నీదిగువను వ్రాయుచున్నాఁడను.

"వీరు విదిశా భవిష్యద్రాజులు. భోగి యనువాఁడు నాగరాజైన శేషుని కుమారుఁడు. ఇతఁడు శత్రుపురవిజేత. నాగవంశోద్ధారకుఁడు. ఇతనికిఁ దరువాత సాధుచంద్రుఁడు, చంద్రాంశుఁడు, వీనియనంతరము దానధర్ముఁడు, వంగారుఁడు నాల్గవవాఁడు. పిదప భూతినందనుఁడు. ఇతఁడు విదిశారాజ్యము నేలును. శుంగవంశ మంతమైన తరువాత శిశునంది యనువాఁడు రాజ్యముచేయును. వానితమ్ముఁడు నందియశుఁడు. వానివంశమందు ముగ్గురురాజు లగుదురు. వాని దౌహిత్రుఁడు శిశుకుఁ డనువాఁడు పురికకు రాజగును. విం   కుమారుఁడైన ప్రవీరుఁడు వాంచనకపురమం దఱువదేండ్లు రాజ్యముచేయును. బహుదక్షిణలతో వాజపేయము నొనర్చును. వానినలుగురుపుత్రులు రాజులగుదురు."

పై శ్లోకములలోఁ జెప్పఁబడిన దేశము మధ్యహిందూదేశము. (Central India) విదిశ యనునది గ్వాలియర్ ఎస్టేటులోఁ బ్రవహించుచున్న బెట్వానదీతీరమందున్న భిల్సా (Bhilsa). అసాధారణనామ మగువింధ్యశక్తి యను పదము వాకాటకవంశవృక్షమందు ప్రధానమయినయది. "ప్రవీర" యనుపదము

ప్రవరసేనునికి నామాంతరము. ఇతఁడు వాకాటకవంశపురాజులలో మొదటి మహారాజు. ఛామక్ శాసనమునుబట్టి చూడఁగా నితఁడు వాజపేయమును నాలుగశ్వమేధములను మఱికొన్ని క్రతువులను జేసినట్లు కాన వచ్చుచున్నయది. వాజపేయముఁ జేసె నని పురాణములయందుఁ జెప్పఁబడిన ప్రవీరుఁ డనువాని కే ప్రవరుఁడని నామాంతర మున్నట్లు తోఁచుచున్నది. పైన వ్రాయఁబడిన పురాణ శ్లోకములలోఁ జెప్పఁబడిన నాగవంశపురాజులతో వాకాటకులను శాసనములు కలుపుచున్నవి. చరిత్రమును దెలియఁజేయు లేఖప్రమాణ మెద్దియు లేకపోయి నను ఖండఖండములుగా నున్న యీవాకాటకకుల చరిత్ర మాధిక్యము లేనియది గాను దెలిసికొనుట కాదరము గలుగఁజేయనిదిగా నుండలేదు. చిరకాలము క్రిందట Buhler పండితుఁడు దృఢమయిన యాథార్థ్యముతో సంక్షేపముగాఁ జెప్పిన వారికాలనిర్ణయ మశుభ మైన ప్రతిజ్ఞచే దుర్జ్ఞేయ మైనది. దానిని స్వీక రించినయెడల వాకాటకులకును గుప్తవంశస్థులకును గలపరస్పరసంబంధము మా టుపడును. అదిచారిత్రవిషయక మైన హైందవవిజ్ఞానము నాకులముగాఁ జేసెను. కొలఁదికాలముక్రిందట సమర్థుఁడైన విద్వాంసునిచేఁగనుఁగొనఁబడిన విషయము బుహిలర్ పండితుని యభిప్రాయము దృఢమయిన దనియును నతఁడుచేసినకాలనిర్ణ యము సత్య మనియు నిర్వివాదముగా స్థాపించినది. ఈవిధముగా వాకాటకులు చక్రవర్తు లయిన గుప్తరాజులతోడ సంబంధమును గలవారుగాఁ జేయఁబడిరి. ప్రా చీనగుప్తరాజులకాలము నాఁటి శిల్పము ప్రతిమానిర్మాణచాతుర్యమును వెల్లడించు చున్నది. ఇట్లు నూతనాంశములను గనుఁగొనుటవలనఁ దేలినఫలితములు వాకా టకచరిత్రమున కున్నసాక్ష్యమునంతను విమర్శించుటకును దీనికాలమును నిర్ణయిం చుటకు నవ్యర్థముగాఁ జేయుచున్నవి.

ఛామక్, సివానీ, దూఢియా శాసనములవలనఁ దేలిన వాకాటకవంశ వృత్తాంతము.

మొదటిమహారాజ ప్రవరసేనుఁడు.

గౌతమీపుత్రుఁడు- ఇతఁడు భవనాగమహారాజ పుత్రికను బెండ్లియాడెను.

మొదటిమహారాజరుద్రసేనుఁడు,

మహారాజపృథ్వీషేణుఁడు

రెండవమహారాజరుద్రసేనుఁడు. ఇతఁడు మహారాజాధిరాజదేవగుప్తుని
పుత్రిక యగు ప్రభావతీగుప్తను బెండ్లియాడెను.

|

ద్వితీయమహారాజప్రవరసేనుఁడు.
అజంతశాసనము. నెం. 622 వింధ్యశక్తి

మొదటిప్రవరసేనుఁడు.

మొదటిరుద్రసేనుఁడు.

రెండవరుద్రసేనుఁడు.

పృథ్వీషేణుఁడు. (ఇతఁడు కుంతలరాజును జయించెను.)

రెండవప్రవరసేనుఁడు.

అనామధేయపుత్రుఁడు. ఎనిమిదవయేట రాజయ్యెను.

దేవసేనుఁడు.

|

హరిషేణుఁడు.
(ఇతఁడు కుంతలావంతికళింగకోసలత్రికూటలాటాంధ్రదేశములను జయించెను.)
పాళక్పండితుని తామ్రశాసనము.

రెండవరుద్రసేనుఁడు—ఇతఁడు మహారాజాధిరాజ ద్వితీయచంద్రగుప్తుని
కుమారికయగు శ్రీప్రభావతిని వివాహమాడెను.

|

యువరాజశ్రీదివాకరసేనుఁడు.

పై నిర్మింపఁబడిన మూఁడువంశవృక్షములవలన నుపలబ్ధమైన వృత్తాంతమం
దుఁ గొన్నివిషయములు సంవదించుచున్నవి. మఱికొన్ని సంవదింపలేదు.

వీనిలో మొదటివాఁడైన వింధ్యశక్తి మహాపరాక్రమశాలి యనియు, వాకాటకవంశమునకు శిరోభూషణమువంటివాఁ డనియు నరాతివ్రాతవిద్రావకుం డనియు నజంతశాసనము వర్ణించుచున్నది. ఇతఁ డింత గొప్పవాఁ డని కీర్తిఁ బడసినను మహారాజబిరుదాంకితుఁడు కాకపోవుటచే రాజ్యపాలకుఁడై యుండలే దని మన మూహించు కొనవలయును. పురాణములయందుఁ జెప్పఁబడినవాఁడేయితఁడు. ఇతఁ డేదేశమందు నివసించునో తనవంశైశ్వర్యము నెచట సంపాదించెనో దెలిసికొనఁజాలము.

ఇతనికుమారుఁడైన ప్రథమప్రవరసేనుఁ డీవంశమందు మహారాజపదభాక్కులలోనను మొదటివాఁడు. ఇతఁ డేలినరాజ్య మెద్దియో యెచ్చట నుండెనో యది యెంతమట్టుకు వ్యాపించి యుండెనో నిశ్చయించుటకుఁదగిన యాధారము లెవ్వియు లేవు. ఇతఁడు సమ్రాట్టని కూడ బిరుదువహించెను. అసాధారణపరాక్రమశాలియై సకలరాజచక్రమును జయించినవాఁడుగాని చేయఁజాలని నాలుగశ్వమేధములను మఱికొన్ని క్రతువులను జేసె నని ప్రసిద్ధికెక్కెను. వీరుఁ డను నామాంతరముచే నితఁడు పురాణములలోఁ బేర్కొనఁబడెను. తగిన యాధారములు లేకపోవుటచే నితనిచరిత్రముఁ బూర్ణముగాఁ దెలిసికొనుట కవకాశము లేదు.

ఇతనికుమారుఁడైనగోమతీపుత్త్రుఁడు భారశివులకు మహారాజయిన భవనాగునికొమార్తెను బెండ్లియాడెను. బుహ్లర్ పండితుఁడు భారశివులస్థానము వాకాటకదేశమున కుత్తరముగా భాగీరథీతీరమం దున్న దని యాశాసనముల భాష కర్థమని తెలిపెను. నాకుఁ దెలిసినంతమట్టుకు భారశివులు మఱి యెచ్చటను జెప్పఁబడి యుండలేదు. వారికి భవనాగుఁ డని యొకమహారాజున్నట్లు కానరాదు. పేరునుబట్టి చూడఁగా సముద్రగుప్తుఁడు జయించిన నాగజాతిలోనివాఁడని యర్థ మిచ్చుచున్నది. సముద్రగుప్తుని కాలమందు నాగరాజుల రాజధాని పద్మావతి దగ్గఱనో గ్వాలియర్ రాజ్యమం దున్న నార్వార్ దగ్గఱనో యుండవచ్చును. భవనాగుఁ డాదేశమం దెచ్చటనో రాజ్యముచేసి యుండ వచ్చును. భారశివులు భార్ రాజపుత్త్రులై యుందు రని బుహ్లర్ పండితుఁడు చేసిన యూహ మంచిదికాదు. అయోధ్య, బండెల్ ఖండు మొదలగు స్థలములలో నొకప్పుడు బలవంతులైనజాతివారు భర్ జాతివారు గాని భార్ జాతివారు కారు. ఇప్పటి భర్ జాతివారు హిందూజాతిలో హీనజాతివారై యున్నారు. వీరు తమపూర్వపు గొప్పతనమును దఱచుగాఁ జెప్పుకొనుచుందురు. వా రయోధ్యలోనున్న బాయి

రాజపుత్రజాతివారితో సంబంధించినవారు. వా రాదిమజాతివా రై యున్న ట్లూహింపఁబడుచున్నారు. బండేల్ ఖండములో నున్న వారు కొండవాండ్రతోఁ గలిసియున్నారు. వా రెన్నఁడును క్షత్రియజాతివారుగాఁ బరిగణింపఁబడలేదని నే నెఱుంగుదును. బారశివు లెవ్వరో వారిరాజైన భవనాగుఁ డెవ్వఁడో నే నేమియు నిశ్చయముగాఁ జెప్పఁజాలను.

భవనాగుని కొమార్తను వివాహము చేసికొన్న గోమతీపుత్రుఁడు తండ్రి కంటె ముందు కాలధర్మము నొందియుండవచ్చును. అజంతవంశవృక్షములో నతఁడు విడువఁబడెను. పూర్వోక్తమైన పట్టికల ప్రకారము వాకాటకులలో రెండవ మహారాజు మొదటి రుద్రసేనుఁడు. అతఁడు గౌతమీపుత్రుని కుమారుఁ డని శాసనములవలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది. భైరవరూపుఁ డయినశివుని నుపాసించువాఁ డని తప్ప మొదటిరుద్రసేనుని గుఱించి మనకు మఱేమియుఁ దెలియదు. కుమారుఁ డగు గౌతమీపుత్రుఁడు స్వర్గతుఁ డైనతరువాతఁ గూడ మొదటిప్రవరసేనుఁడు చిరకాలము రాజ్యముచేసె నని మన మూహించుకొనవలసియున్నది.

వాకాటకవంశమువారిలో మూఁడవమహారాజు రుద్రసేనునికుమారుఁడు నగు పృథ్వీషేణుఁడు కూడ శివోపాసకుఁడే. ఇతని ధనము రాజ్యపాలనసాధనములు నూఱుసంవత్సరములు చాల వృద్ధినొందె ననియుఁ, బుత్రులుఁ బౌత్రులుఁ జాలమంది యుండి రనియు శాసనములు చెప్పుచున్నవి. అనఁగా నితఁడు చిరకాలము రాజ్యముచేసె ననియుఁ గొమాళ్ళ మనుమలుఁ బెద్దవాండ్రగుట నితఁడు చూచె ననియు నాశాసనములకు నిజమైన యర్థ మని బుహ్లర్ మహాశయుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు. నూఱుసంవత్సరము లనఁగా సరిగా నూఱుసంవత్సరము లని గ్రహింప నవసరము లేదు. అతనిరాజ్యపరిపాలనము నలువదిసంవత్సరములో లేక యఱువదిసంవత్సరములో సాగె నని తలంపవచ్చును. దక్కనులో నున్న కుంతల దేశాధీశ్వరు నితఁడు జయించె నని యజంతశాసనము చెప్పుచున్నది.

అతనికుమారుఁ డగుద్వితీయరుద్రసేనుఁడు ద్వితీయచంద్రగుప్తుఁ డను నామాంతరము గల మహారాజాధిరాజ శ్రీదేవగుప్తుని పుత్రిక యగు శ్రీప్రభావతి యను కన్యకను బెండ్లియాడెను. వాకాటకశాసనములలో దేవగుప్తుని కీయఁబడిన "మహారాజాధిరాజ" యను బిరుదము వాకాటకరాజులకంటెఁ గూడ నితఁడు మిక్కిలి గొప్పవాఁడై యుండె నని ఋజువుచేయుచున్నది యని బుహ్లర్ పండితుఁడు చెప్పినది మిక్కిలి యుక్తముగా నున్నది. దేవగుప్తుఁడు మగధరాజ్యము నేలిన గుప్త

రాజులలో నొకఁ డనుటకు సంశయము లే దని (Dr. Fleet) డాక్టరు ఫ్లీట్ చెప్పి యున్నాఁడు. అనేకము లయిన వాకాటకశాసనములు భిన్న భిన్న స్థలములలో భిన్న భిన్న కాలములయందు వాడుకలోలేని ప్రాచీనలిపిలో వ్రాయఁబడి యున్న వని పై నుదాహరింపఁబడిన పండితుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు. ఈవిషయమై యిచ్చట ననవసరమైన వివాదము పెట్టుకొనుట వలనఁ బ్రయోజనము లేదు. ఏలయనఁగా పాఠక్పండితుఁ డీవిషయమై తాను నూతనముగాఁ గనిపెట్టిన విషయమును బ్రకటించుట దీనిని నిశ్చయపఱుచుచున్నది. రెండవరుద్రసేనునిభార్య మహారాజాధిరాజ ద్వితీయచంద్రగుప్తుని కొమరిత యని యు, నతనిసహవాసి కుబేరనాగుఁ డని యుఁ జెప్పుశాసనమును పాఠక్పండితుఁడు కొంతమట్టుకుఁ బ్రకటించియుండుటచే నితరశాసనములలోఁ జెప్పఁబడిన దేవగుప్తుఁ డుత్తరహిందూస్థానము నేలిన చక్రవర్తి యైనవాఁడు నాల్గవశతాబ్దము కడపటిభాగమందు మాళవసౌరాష్ట్రదేశములను జయించినవాఁడు నగు నామాంతరముతోఁ గూడిన ద్వితీయ చంద్రగుప్తుఁడే గాని వేఱయిన వాఁడు కాఁ డని యొప్పుకొనవలసి యున్నది. చంద్రగుప్తుఁడు తన కూఁతును వాకాటకరాజున కిచ్చి వారితోఁ దనకు సంబంధమును గలుగఁజేసికొనుట మిక్కిలి వివేకముతోఁ గూడినపని. ఇతని జైత్రయాత్ర క్రీ. వె. 395 ప్రాంతమునఁ బూర్తియయిన దని యూహించినయెడల వివాహము కూడ నప్పుడే జరిగి యుండును గాని దానికంటెను దూరముగా జరిగి యుండ నేరదు. చంద్రగుప్తుని మిత్త్రుఁడైన కుబేరనాగునికి రుద్రసేనునియత్తగారికి, రుద్రసేనుని తండ్రికివలెనే నాగులపే రుండుట గుర్తింపఁదగినది. ప్రాచీననాగకుటుంబములయధికారము నుపయోగపఱ్చుకొనుట తనకు లాభకర మని చక్రవర్తి తెలిసికొనియెను.

ప్రసిద్ధికెక్కిన వివాహసంబంధము చేసిన రెండవరుద్రసేనుని యజంతవంశవృక్ష మేల విడిచెనో నే నుపపత్తిఁ జెప్పలేను. కాని రుద్రసేనుని రాజ్యపరిపాలనకాల మల్ప మని బుహిలర్ పండితుఁడు చెప్పినమాటను నే నంగీకరించెదను. ఈ ద్వితీయరుద్రసేనుఁడు స్వతంత్రరా జనిపించుకొన నట్లితని మామగారి గొప్పతన మతనిని గప్పివేసెను. రుద్రసేనుఁడు వానిగుప్తాధిపతివలెనే వైష్ణవమతావలంబి యయ్యెను. వానికుమారుఁ డగు ద్వితీయరుద్రసేనుఁడు శైవుఁడు. అతఁ డిరువది మూఁడుసంవత్సరములు రాజ్యముచేసె నని శాసనములు చెప్పుచున్నవి.

వానిరాజధాని యయినప్రవరపుర మతనిపేరునఁ గాని యతనితాతపేరునఁ గాని నిర్మింపఁబడి యుండవచ్చును. ఆపట్టణము పూర్వ మెచ్చట నుండెనో నిశ్చయించి చెప్పుట కేమియు నాధారము లేదు.

ద్వితీయప్రవరసేనునికిఁ దరువాత వచ్చినరాజులవంశము 622 నంబరు గల యజంతశాసనములో సవిస్తరముగ వర్ణింపఁబడియెను. ప్రవరసేనునికిఁ దరువాత ప్రణష్టనామధేయుఁడైన యెవ్వఁడో యొకరాజాసింహాసనమునకు వచ్చెనో లేక యజంతగుహాశాసనములవలనఁ దెలియఁబడిన దేవసేనుఁడే రాజయ్యెనో నిశ్చయించుటకు శక్యముకాదు.

ఈసందర్భమున కుపయోగించు పురాణవచనములఁ గొన్నింటిని Buhler పండితుఁ డిట్లనువాదచేసెను.

8. పృథ్వీషేణునికుమారుఁడు కుంతలేశ్వరుని జయించి ధర్మోత్తరముగా భూమి నేలెను.

9. అతనికుమారుఁ డగుప్రవరసేనుఁ డత్యున్నతపదవి నొందెను.

10. అతనిపుత్రుఁ డెనిమిదవసంవత్సరమం దభిషిక్తుఁడై న్యాయముగాఁ బ్రజలఁ బాలించెను.

11. అతనిపుత్రుఁ డగుదేవసేనుఁ డింద్రభోగము ననుభవించెను.

12. అతనిమంత్రిపేరు హస్తిభోజుఁడు.

పూర్వోక్తము లయినశ్లోకశకలములు ద్వితీయప్రవరసేనుని కొక కొడుకుండె ననియు, వానిపేరు నష్టమైన దనియు, వాఁ డెనిమిదేండ్లు ప్రాయము గలవాఁడై యుండఁగా సింహాసన మెక్కె ననియు, వానికి దేవసేనుఁ డను నొకకుమారుఁడు పుట్టె ననియుఁ జెప్పుచున్నవి. ఇది బుహ్లర్ చెప్పిన యర్థము. కీల్‌హారన్ (Kielhorn) పండితుఁడు నష్టనాముని జెప్పక వాఁడే దేవసేనుఁ డని సమర్థించెను. ఆవాక్యమున కర్థ మిదియే యని నిశ్చయించుట దుర్ఘటము. అజంత గుహానుఁ బడమరగా నున్న గుల్సొరా (Gulsora) దగ్గఱ నున్న ఘటోత్కచగుహ దేవసేనుని మంత్రియైన హస్తిభోజుఁ డనువాని చేతనో లేక వానికుటుంబములోని వానిచేతనో యధిష్ఠితమై యుండెను. అజంత దగ్గఱనున్న 17 నంబరుగల గుహాలో దొరకిన యొకపాడుశాసనము హరిషేణునిపేరు క్రొత్తగా వెల్లడించినది. పాతక్పండితుఁడు సంగ్రహించినతామ్రశాసనము రెండవరుద్రసేనునికిఁ, బ్రభావతికిఁ బుట్టిన దివాకరసేనుఁ డనువాఁడు పట్టాభిషిక్తుఁ డయ్యె నని చెప్పుచున్నది. వాఁడు ప్రవరసేననామముతో రాజ్యమేలెను. కాని ప్రాయశః వాఁడుబాల్యమందే మృతినొందఁగా వానితమ్ముఁడు రాజయ్యెను. అపూర్ణము నతృప్తికరము నైనగ్రంథ ప్రమాణమువలన నీదిగువ వ్రాసినమహారాజుల పట్టిక లబ్ధమగుచున్నది.

వాకాటకమహారాజులు.

1. మొదటిప్రవరసేనుడు—వింధ్యశక్తిపుత్త్రుడు క్రీ. వె. 300.
2. మొదటిరుద్రసేనుడు- వింధ్యశక్తిపౌత్త్రుడు, క్రీ. వె. 330.
3. పృథ్వీషేణుడు—రుద్రసేనునికొడుకు క్రీ. వె. 340 చిరకాలము రాజ్య మేలెను.
4. రెండవరుద్రసేనుడు—పృథ్వీషేణుని కొడుకు- రెండవచంద్రగుప్తునికూంతును బెండ్లియాడెను. క్రీ. వె. 390.
5. రెండవప్రవరసేనుడు—రెండవరుద్రసేనుని కొడుకు- ఇరువదిమూడు సంవత్సరములు రాజ్యమేలెను. క్రీ. వె. 395.
6. రెండవప్రవరసేనుని కొడుకు—అజ్ఞాతనాముడు ఎనిమిదవయేంట రాజ్యమునకు వచ్చెను. క్రీ. వె. 420.
7. దేవసేనుడు—అజ్ఞాతనామధేయుని కొడుకు- క్రీ. వె. 445.
8. హరిషేణుడు—దేవసేనునికొడుకు- క్రీ. వె. 465—500.

ఇ ట్లెనమండ్రురాజుల పరిపాలనకాలము దాదాపుగా 200 సంవత్సరములు.

బుహిలర్ చెప్పినదానితో నీకాలనిర్ణయము సరిపోవుచున్నది. ప్రతిరాజు రాజ్యముచేసిన కాల మింత యని నిర్ధారణ చేయుట దుశ్శకమైనను పృథ్వీషేణుండందఱికంటె ద్రాఘిష్ఠముగా రాజ్యము చేసె ననియు ద్వితీయప్రవరసేనుడు సుమారు 23 సం॥లు రాజ్యము చేసె నని యు, హరిషేణుడు విస్తారముగా దేశములను జయించె ననియు నిందువలన స్థాపింపంబడినది. మాళవదేశము జయింపంబడిన కాలమందే రెండవచంద్రగుప్తవిక్రమాదిత్యుండు రెండవరుద్రసేనునికిం దన కొమార్తనిచ్చి వివాహము చేసెనన్న యూహ పై పట్టికలోం జెప్పంబడిన తేదులు నొకరీతిగా సరిపోవుచున్నవి. పైనం జెప్పంబడిన యెనమండ్రు వాకాటకమహారాజుల రాజ్యపరిపాలనకాలము 300 - 500 లలో నిమిడియున్న దని మనము నమ్మవచ్చును. హరిషేణుని తరువాత రాజ్యము చేసిన వా రెవ్వ రైన నున్న యెడల వారెవ రి మన మెఱుంగము. కాని యాఱవశతాబ్దములో, చాళుక్యరాజవంశస్థాపనము వఱకు నీవాకాటకవంశ మనువర్తించి యుండును. ఈవాకాటకవంశమునకు జన్మభూమి యెద్దియో మొదటిప్రవరసేనుని కధికార మెట్లు లభించెనో యావిషయమును నిశ్చయించుట కిపుడు మనకున్న యాధారములు చాలవు. సౌరాష్ట్రదేశము నేలిన శకచ్ఛత్రపుల (Saka Satraps) పట్టికలోను వాకాటకుల

నామావళిలోను గుమారుడయిన ప్రవరసేనుని పేరితో రుద్రసేనమహారాజు పేరు కానవచ్చుట యాశ్చర్యము కా దని Professor Collins చెప్పుచున్నాడు. వాకాటకమహారాజైనరుద్రసేనుడు వానికుమారుడు పృథ్వీషేణుడు A. D. 199-222 వఱకు రాజ్యము చేసిన యాపేర్లుగల ఛత్రపులతో నొకవిధముగా సంబంధించి యుండవచ్చును. కాని యిట్లనుమేయించుట సందిగ్ధమై యున్నది.

వాకాటకవంశములలోఁ జెప్పఁబడిన వింధ్యశక్తి, ప్రవరసేనుడు పురాణములలోఁ జెప్పఁబడిన వింధ్యశక్తి ప్రవరసేనుడు నొక్కఁడే యయినయెడల నీవంశముయొక్క పుట్టుక యిప్పుడు మధ్యహిందూస్థాన (Central India) మని వ్యవహరింపఁబడు దేశభాగములో నెచ్చటనో యై యుండవచ్చును. అలహాబాదుకు దక్షిణపశ్చిమముగా నున్న యజయఘురసంస్థాన మని యిపుడు వ్యవహరింపఁబడు బుండెల్‌ఖండు రాజ్యము పృథ్వీషేణునితో సంబంధించె నని చెప్పఁగా వచ్చును. తక్కినశాసనము లన్నియు దక్షిణదేశమునకుఁ గడుదూరముగా నున్న స్థలములనుండి వచ్చినవి. చామక్కశాసనము రెండవప్రవరసేనుడు (395-420) ఇలిచపూరుదగ్గఱ నున్నచామక్ (చర్మాంకము) తోఁ గలిసియున్న భోజకటకము నేలె నని స్థాపించుచున్నది. ఆతాలూకా యిపుడు ఇలిచపూరు జిల్లాకు సమానమై యున్నయది. భోజుల దుర్గ మని యర్థ మిచ్చు భోజకటక మనుపేరశోకుని శాసనములయందు, మహాభారతము, హరివంశము, దశకుమారచరిత్రము మొదలగు సంస్కృతగ్రంథములయందుఁ జెప్పఁబడిన ప్రాచీనక్షత్రియజాతి యగుభోజులు నివసించు కోటకుఁ బేరు. ఇలిచపూర్ సమీపమునందున్న ప్రసిద్ధమైన కోట గావల్ ఘురు కోట. ఇది నాలుగువేల యడుగు లెత్తుగా నున్న యొక కొండమీఁదను గట్టఁబడి యున్నది. సాధారణముగా శత్రువు లెఱుఁగఁజాలని యొక మాయమార్గము దానికిఁ గలదు. ఇప్పుడు పాడువడియున్న కట్టడములు 15 వ శతాబ్దమునకంటెఁ బ్రాచీనమైనవి కావు. అవి ప్రాచీనకాలముక్రిందట రాజ్యపాలకులైన వారి స్వాధీనమం దుండెను. గావల్ఘురుశబ్దమునకు, ఆదిమనివాసులైన గయోలిస్ (Gaolis) అను జాతివారిచే నాక్రమింపఁబడిన దని యర్థ మని తోఁచుచున్నది. ఈగావల్ఘురే భోజకటకమై యుండవచ్చు నని నే నూహించెదను. మొదటివాకాటకమహారాజు ప్రాచీనభోజదుర్గమును స్వాధీనపఱచుకొని క్రమముగా నుత్తరమునకు దక్షిణమునకుఁ దనరాజ్యమును వ్యాపింపఁజేసి తనయధికారమును స్థాపించె నన్నట నమ్మందగి యున్నది. అయిదవ వాకాటకమహారాజు పరిపాలనకాలమైన

నాల్గవశతాబ్దమువఱకు భోజకటక మనుపేరునే మనము విని యుండలేదు. ఒక శతాబ్దమునుం దున్న మొదటిమహారాజు గావల్గురులోఁ దనయధికారమును స్థాపించె ననియూహించుట సరిగా నుండలేదు.

A. D. 340-390 లో రాజ్యముచేసిన పృథ్వీషేణుఁడు కుంతలదేశాధీశ్వరుని జయించె ననియు, 465-500 లో రాజ్యము చేసిన యెనిమిదవమహారాజైన హరిషేణుఁడు కుంతలరాజునే గాక, అవంతికళింగకోసలత్రికూటలాటాంధ్రదేశాధిపతులను గూడ జయించె నని శాసనములు చెప్పుచున్నవి. దేశవాచకములైన యీపదములను వివరించుటకుఁ గొన్నిమాటలు చెప్పవలసియున్నది.

రైసుదొరగారు కుంతలదేశము డక్కనుకుఁ బడమటిభాగము మైసూరున కుత్తరభాగము, భీమ వేదవతీ నదులకు మధ్యనున్న దనియు, పడమటికొండలచేఁ జుట్టఁబడియున్న దనియు మైసూరురాజ్యమం దున్న షిమోగ చిత్రదుర్గ జిల్లాలు, ఇపుడు చెన్నపురిరాజధానిలోఁ జేరిన బల్లారి, బొంబాయిప్రెసిడెన్సీలో జేరిన ధార్వార్, బీజపూర్, నైజాంరాష్ట్రమునకు సమీపమం దున్నప్రదేశములు పూర్వము కుంతలదేశ మని వ్యవహరింపఁబడె నని చెప్పెను. ఈపర్వతమువలన రాజ్యమునకుఁ ద్రికూట మని పేరు కలిగెను. ఆరాజ్యము నేలినవారు త్రైకూటకులు. వీరు కొన్నిశాసనములలోఁ జెప్పఁబడియున్నారు. A. D. 248-49 సంవత్సరములలో ముద్రితములైననాణెములు కూడ వీరిపేరుతో నున్నవి. ఈత్రైకూటకులకాలము A. D. 494. ఈవంశములో కొనరాజు వాకాటక రాజైన హరిషేణుని చే జయింపఁబడె నని యూహింపఁబడు చున్నది. త్రైకూటుల చరిత్రము వాకాటకులకాలమును స్థిరపఱుచుచున్నది. లాటదేశ మనఁగా దక్షిణగూర్జరదేశము. అది మాహీ తపతీ నదులమధ్య నున్నది.

అజంతశాసనములలోఁ జెప్పఁబడిన హరిషేణుని జైత్రయాత్రలు సత్యములైనయెడల బొంబాయిసముద్రతీరము మొదలుకొని బంగాళాఖాతమువఱకు నిండియాయొక్క మధ్యభాగము లోనుండి వ్యాపించిన వని చెప్పవచ్చును. హరిషేణునితరువాత రాజ్యమునకు వచ్చిన వాకాటకరాజులపేర్లు మన మెఱుఁగము. మేమిదివఱకుఁ జెప్పిన ట్లీవాకాటకవంశ మల్పమో యధికమో యగురాజ్యముతో నాఱవశతాబ్దమందు చాళుక్యరాజ్యము స్థాపింపఁబడువఱకు ననువర్తించె నని మన మూహింపవచ్చును. వాకాటకవంశకాలముయొక్క ప్రధానమైన యాకారమును నిశ్చయించుట హిందూదేశచరిత్రకళకు మిక్కిలి యుపయోగకర మైనది.

1911 సం॥రము ప్రకటింపఁబడిన (A History of fine arts in India & Cylone) "హిందూదేశసింహళద్వీపచిత్రకళాచరిత్రము" అను గ్రంథము కొన్ని కట్టడములకుఁ, బ్రతిమానిర్మాణములకుఁ జిత్రలేఖనమునకుఁ దాత్కాలికముగా నిర్ణయింపఁబడిన కాలమును పునర్విమర్శనములోనికిఁ దెచ్చుచున్నది.

వాకాటకపృథ్వీషేణమహారాజుయొక్క దీర్ఘరాజ్యపరిపాలనకాలము A. D. 340 మొదలుకొని 390 వఱకు నని నేను నిర్ణయించితిని. అట్లు కానిచో నంతకంటె సరిగా లెక్కించిన యెడల నాల్గవశతాబ్దముయొక్క యుత్తరార్ధ మని చెప్పవచ్చును. కావున గుప్తవంశపు చక్రవర్తి యగుసముద్రగుప్తునికి పృథ్వీషేణుఁడు సమకాలికుఁడు. ఆసముద్రగుప్తుఁడు A. D. 330 మొదలిడి 375 వఱకు రాజ్యమును బాలించెను. పృథ్వీషేణుని నాచ్నాశాసనము, సముద్రగుప్తుని ఇరాన్ శాసనము A. D. 401 లో రెండవచంద్రగుప్తుని యుదయగిరిశాసనము నొక్క లిపిలోఁ జెక్కఁబడినయవి. నాచ్నాశాసన మాకాలమందు రాజ్యముచేసిన వారి ప్రాచీనమందిరముల గోడలయొక్క రాతిపలకలపైఁ జెక్కఁబడినది. అప్పటివారి రాజధానికి కుతార మని పేరు. అది పృథ్వీషేణుని ప్రధానోద్యోగి యొక్క నివాసస్థానము. శాసనపురాయి యొకదేవాలయభిత్తిలోఁ గట్టఁబడియున్నది. దీనిని వ్యాఘ్రదేవుఁడు నిర్మించెను. ఇది యాకాలమందుఁ బ్రసిద్ధికెక్కిన యొక చిన్న పార్వత్యాలయము- అని కన్నింగుహామ్ వర్ణించెను. ఇది నాల్గవశతాబ్దమందుఁ గాని పంచమశతాబ్దప్రారంభమందుఁ గాని వర్తించిన ప్రాచీనగుప్తరాజులనాఁటినిర్మాణకౌశలమును దెలుపుచున్నది.

కన్నింగుహాము-ఈయాలయము నిట్లు వర్ణించియున్నాఁడు. "నేను జూచిన దేవాలయములలో నిది మిక్కిలి నేత్రాకర్షకముగా నున్నది. ఒక పెద్ద బండరాయిచే యాలయాకారముగాఁదొలువఁబడినది. గోడలమీఁదను ద్వారమందునుఁ జెక్కఁబడిన బొమ్మలు గుప్తరాజులనాఁటి శిల్పనిర్మాణచాతురిని దెలుపుచున్నవి. ద్వారమందు-తాఁబేలు మీఁద నెక్కిన మొసలిబొమ్మ గల గంగాయమునానదుల బొమ్మ లున్నవి. సంచి, ఇరాన్, టిమోగా మొదలగు స్థలములయం దున్నగుప్తరాజదేవాలయములకు వలె దీనికిని బైకప్పు సమముగా నున్నది".

పై విషయములను బాగుగా విమర్శింపఁగాఁ దేలినఫలిత మిది.

ఎనమండ్రు మహారాజులతోఁ గూడిన వాకాటకవంశము A. D. 300-500 రెండుశతాబ్దములుండెను. వాకాటకశబ్దముయొక్క యర్థమును,వ్యుత్పత్తియుఁ దెలి

యదు. వకాటశబ్దమునుండి వాకాటక యనుతద్ధితరూపము పుట్టినదని యూహింపవలెను. ఆరాజులజాతియుఁ, బుట్టుకయుఁ గూడ మనకుఁ దెలియదు. ఉజ్జయినీ సౌరాష్ట్రములతో సంబంధించిన విదేశీయులై యుందురు. ఈవంశములో మొదటి మహారాజైనప్రథమప్రవరసేనుఁ డనేకాశ్వమేధయాగముల నొనర్చె నని యు ను జుట్టుపక్కలనున్నరాజులపై సర్వాధికారము గల వాఁడై యుండె ననియు వాడుక కలదు. అతనిరాజధాని యెచ్చట నుండెనో యట్టియధికార మతని కెట్లు కలిగెనో, మనకుఁ దెలియదు. వానితరువాత వానిమనుమఁడు రాజై చిరకాలము రాజ్యము చేసెను. ఈవంశమందు నాల్గవ మహారాజైన పృథ్వీషేణుని గురించిన వృత్తాంత మలహాబాదునకు దక్షిణపశ్చిమముగా నున్న అజయఘుర సంస్థానమం దుపలబ్ధమైనది. డక్కనులో దక్షిణపువైపున నున్న కుంతలదేశమును బృథ్వీషేణుఁడు జయించెనని యు నితఁడు విస్తీర్ణమైన రాజ్యము నేలె ననియుఁ జెప్పఁబడినది. వాని కుమారుఁ డైనరెండవరుద్రషేణుఁడు A. D. 490—5 లో రాజ్యముచేసిన రెండవ చంద్రగుప్తవిక్రమాదిత్యుని పుత్రికను వివాహము చేసికొనియెను. రుద్రషేణుని కుమారుఁడైన రెండవప్రవరసేనుఁడు ఇలిచపూరనఁబడు తూర్పుబేరారునకు నిప్పటి మధ్యపరగణాలయొక్క పడమటిజిల్లాలలో జాలభాగమునకు రాజై యుండెను. ఇతఁ డిరువదిమూఁడుసంవత్సరములు రాజ్యమేలెను. నష్టనాముఁడైన రాజు ప్రవరసేనదేవసేనులకు మధ్యవాఁడు. ఈతనిబ్రాహ్మణమంత్రి అజంతాదగ్గఱ నున్న గుల్వారాలో ఘటోత్కచగుహాయం దీతనిగురించి యొకశాసనమును జెక్కించెను. ఈవంశములోఁ గొనరాజు హరిషేణుఁడు. అజంతయొక్క నెం 16 రు గుహాలో నితని శాసన మున్నది. ఆఱవశతాబ్దమందు చాళుక్యులయధికారము ప్రబలించిన తరువాత నీవాకాటకవంశము క్షీణించెను.

—కా. బ్రహ్మయ్యశాస్త్రిగారు-గతసంచికశేషము.—

ఇఁక వీ రొనరించిన ప్రతివిమర్శన మెట్లున్నదో కనుఁగొందము.

(1) కథాసంవిధానము, (2) రసము, నీతి, (3) పాత్రపోషణముక్రింద, జర్చనీయాంశముల వీరు విడఁదీసిరి. కాన మనమును నట్లే యొనర్తము.

(1) కథాసంవిధానము:—ఈశీర్షికక్రింద నేను జూపినదోషములు, దోషములు కావని సమర్థించుటకై రావుగారు పూనుకొనిరి. మొదటనే కవికిని గావ్యములకును గలసంబంధములను గూర్చి విచిత్రపువ్రాఁతల వ్రాసిరి.

—: కావ్యమున రసము వెలయుటెట్లు ? :—

పెద్దనార్యుఁ డేదోయొకకథను దీసికొని దానిని రసవంతము చేయుటలోఁ దననేర్పుఁ జూపక రసవంత మగు మూలకథకై వెదకికొనె ననియు నట్లొనర్చియు నుగూడ సరిగ రసము వెలయింపలేకపోయె ననియు నేనువ్రాసియుండ నాయంశముల ముందుఁగా నెత్తికొని శ్రీరావుగారు విపరీతసిద్ధాంతములఁగావించిరి. షేక్సుపియర్ మున్నగుపాశ్చాత్యకవులును కాళిదాసులోనగు స్వదేశకవులును గూడ రసవత్తరము లగుకథలనే వెదకికొని వానిని గావ్యములుగా విరచించి రనిరి.

లోకములోని ప్రజలు చక్కనిబాలికలను వివాహముచేసికొందురు గాని నగలునాణెములు పెట్టి దృష్టి కింపుగాఁ జేయఁగలము గదా యని కురూపురాండ్రను వివాహము చేసికొనుచున్నారా యని యడిగిరి ? ఈసందర్భములో రావుగారు వ్రాసినవ్రాఁత యసత్యములతోడను నసంగతములతోడను నిండియున్నది. నిక్కమగు ప్రతిభగలకవి యేదో యొకమూలకథను దీసికొని దానినే రసవంతము చేయుటలోఁ దననైపుణ్యమును జూపు ననునది లోకానుభవము కలవారెల్లరును నెఱింగియున్నవిషయమే. మహాకవు లెల్లరు నట్లేయొనర్చిరి కాని రావుగారు చెప్పినట్లు చేయలేదు. ఇందుకు రావుగారు చెప్పినషేక్సుపియర్ మహాకవినే మొదట నుదాహరణముగాఁ దీసికొందము. ఈతఁడు లోకములో వాడుకగా నున్న యల్పసారము గలకథలనే దీసికొని వానిని దనప్రతిభచే రసవంతము చేయుచు వచ్చె నని వ్యాఖ్యాత లందఱును వ్రాసియుండిరి. "ఆజ్ యూ లైక్ ఇట్" (As you like it) అనునాటకపీఠికలో, ఎ. డబ్ల్యు. వెరిటీ (A. W. Verity) అనుపండితుఁడు కవి యేదో సామాన్యకథను దీసికొని దానికి జీవము పోయుచు వచ్చిన ట్లీక్రిందిరీతిని వ్రాసెను.

"He often takes some existing story and shapes it anew to finer issues re-creating its characters and adding others."

మఱియును పాత్రౌచిత్యము, యుక్తి, రసస్ఫురణము మున్నగునవి యన్నియును షేక్సుపియర్ యొక్క ప్రతిభాజనితములే కాని యితరమూలములనుండి పుట్టలేదని వీరే నొక్కి వ్రాసిరి. మూలకథ లనఁబడెడి వానియం దేవిధ మగు విలువయును లేదని కూడ వ్రాసిరి. ఇంకను డాక్టరు ఫర్నిస్ (Dr. Furniss) అను పండితుఁడు షేక్సుపియరునాటకములకు మూలములు (Sources) అని చెప్పఁబడునవి నట్టియాభాసమాత్రము లనియు రాత్రిపూఁట కొంచెము మెఱసి పగటిపూఁటఁ గాంతియింతయును లేక నేలం బ్రాఁకు మిడుంగుఱుంబురువులవంటి వనియు షేక్సుపియరుగ్రంథములందలి మెఱుఁగు లన్ననో సదా ప్రకాశించు రత్నములవంటి వనియు వ్రాసిరి. డౌడన్ మున్నగువ్యాఖ్యాతలు నిట్లే లిఖించిరి.

ఇంక, కాళిదాసు వ్రాసిన శాకుంతలమును గూర్చి ప్రసంగించుకొందము. ఈనాటకమూలము భారతమున నత్యల్పముగా నున్నది. శాకుంతలమునందలి రసోత్పేకాదు లాతనిప్రతిభాసంభూతములే కాని పైనుండి వచ్చినవి కావని ప్రాజ్ఞులెల్లరు నెఱుంగుదురు. నేను వ్రాసినదాని నెట్లైనఁ బ్రతిఘటించుటకయి యీతావున, కాళిదాసు రసవత్తర మగుమూలమును దీసికొనె నని వ్రాసినను దాము ప్రత్యేకముగాఁ గవులునాటకముల వ్రాసినమార్గమును దెల్పుసందర్భములో రావుగారును దమ "విజయనగరసామ్రాజ్యకవులచరిత్రము"లో నేను జెప్పినయట్లే వ్రాసిరి. వీరు పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరభద్రుని గూర్చి వ్రాయుటలోఁ గాళిదాసుని శాకుంతలముం గూర్చి యిట్లు వ్రాసిరి:—

"కాళిదాసునిశాకుంతలనాటకము - భారతమందలి యీయితివృత్తమును శృంగారరసప్రధాన మగునాటకనిర్మాణముఁ గూర్చుకొని నాయికానాయకులశీలములను జేర్చియు నూతనపాత్రములఁ గల్పించియు గథాంశములఁ గొన్నిటిమార్చియు నిట్లనేకవిధములఁ బెంచియుఁ గుదించియు వ్యక్తీకరించియు సర్వాంగసుందరమగు నాటకరాజమును కాళిదాసమహాకవి రచించెను.

* * * * * * *

కాళిదాసుని యప్రతిమానప్రతిభ రసపోషణమందే గాక తత్తదనుకూలమగు కథాశరీరనిర్మాణమునందును గాన్పించుచున్నది."

దీనింబట్టి కాళిదాసునిప్రజ్ఞావిశేష మంతయుఁ దన శేముషీవిశేషమునుబట్టి గ్రంథమును రసవంతముఁ జేయుటలో వెలయుచున్నదిగాని రసవత్తర మగు కథనెంచుకొనుటలోఁ గాదని సూచిపడుచునే యున్నదికదా.

మఱియును నందిమల్లయ్య ఘంటసింగయ్యల వరాహపురాణముం గూర్చి ముచ్చటించుచు శ్రీరావుగారే యిట్లు వ్రాసిరి.

"మాతృకలో నున్నకథాంశములను మాత్రము తీసికొని వాని ననేకవిధముల రసపుష్టి చేసి పాత్రోచిత, స్థలోచిత వర్ణనముల నకుంఠితముగఁ జేర్చి పెంచి సుమనోమనోజ్ఞముగ రచించిరి. సామాన్యముగఁ బ్రతికథయందు నిట్టి ప్రత్యేకరసపోషణసంధానము కాన్పించుచున్నను ముఖ్యముగా దుర్జయోపాఖ్యానమునఁ గడుంగడు రమణీయముగ నీప్రక్రమము మెఱయుచున్నది."

మనరావుగా రిట్లు చెప్పిచెప్పి దీనినుండి యొకసామాన్యధర్మము నీక్రిందిరీతిగ వెల్లడించిరి.

"మూలమందలికథారేఖాకృతిని దీసికొని దానిని మాంసమసృష్టమసృణమగుసజీవస్వరూపముగ సృజింపఁగల నిసర్గశక్తి మహాకవులయందున్నట్లు వీరియందును గానంబడును. దీనింబట్టి మహాకవులశక్తి యెట్టిదని తేలుచున్నది ? రేఖామాత్రముగానున్నమూలకథలను దీసికొని వానిని రసవంతములఁ జేయునది యని తేలుచున్నది."

మహాకవులెల్లరును రేఖామాత్రముగా నుండు మూలకథలను దీసికొని వానియందు స్వయముగ రసము పుట్టింతురనియు, కాళిదాసాదిమహాకవు లెల్లరు నట్లే చేసి రనియుఁ దమ"విజయనగరమునందలి ఆంధ్రవాఙ్మయచరిత్రము" నందు స్పష్టముగ వ్రాసి యుండియును గూడ నా కిచ్చిన సమాధానములోఁ దద్విరుద్ధముగా మహాకవులెల్లరుఁ దమకావ్యముల రసవంతములఁ జేయఁగల మూలముల వెదకికొనియే యుండి రని వ్రాయసాహసించుట వింతకాదా? నేను వ్రాసినదాని నెట్లైనఁ గాదనుటయే తమపనియా ? సత్యమునం దాదర ముండనక్కఱలేదా ? కవి రసవంతములగు మూలములకై వెదకులాడువాఁడగుచో నింకఁ దాను జేయు పనియేది ? రసము పుట్టించుపని కావ్యకర్త యగు కవిదే కదా "సాధ్యోహి రసో యథాయథం కవిభిః" అని కదా వాగనుశాసనుఁడు వ్రాసియున్నాఁడు. కాన మహాకవులు తమకావ్యముల రసవంతములఁ గావించుకొనుటకై రసవత్తరములగు మూలకథల నెంచుకొందు రనుట యుచితముకాదు.

—: కవి తనకావ్యమునకు భర్త యగునా ? :—

పెండ్లియాడఁ దలఁచుకొనినవాఁడు సుందరకన్యక నెంచుకొనక నగలుపెట్టఁగలుగుదును గదా యని కురూపురాలి నెంచుకొనునా యనువిషయముంగూర్చి ముచ్చటించుకొందము.

కవి తనకావ్యకన్యకకు జనకుఁడు కాని పెనిమిటి కాఁడు. అనఁగా దానిని సృష్టించువాఁడు గాని పుట్టియున్నదానిని జేపట్టి యనుభవించువాఁడు గాఁడు. కావుననే:—

"క. కవితాకన్యకు నలుగురు, కవి జనకుఁడు బట్టు దాది గణుతింపంగా
నవరసరసికుఁడు పెనిమిటి, యవివేకియె తోఁడఁబుట్టు వనవేమనృపా !"

అని పెద్దలు వ్రాసిరి. కాన మనరావుగా రెవనిచేఁ గవితాకన్యక పుట్టింపఁబడునో వానినే పెనిమిటిగాఁ జెప్పుట హాస్యాస్పదముగానున్నది. కవి సృష్టికర్త• కవికిని గావ్యమునకును గల సంబంధమునే రావుగా రెఱుఁగరు. వావి వరుసలు లేని వ్రాఁతలు వ్రాసిరి? పైఁగా నిప్పట్టున నన్నుఁ బరిహసింపఁజొచ్చిరి. దాని కేమి. నేను బెద్దనార్యుఁడు రసవత్తర మగు మూలకథ యనఁబడు దానిని గూడఁ బాడుచేసినాఁడని వ్రాసియున్నాను. వర్ణనాదికముల నొనరించుటలోఁ బెద్దన గొప్పవాఁడే కాని కావ్యమును రసవత్తరముగ జేయుటలోఁ దననేర్పు చూపలేకపోయినాఁడు. కథాసందర్భ మంతయుఁ జెడినది.

—: కథాసంవిధానవిచారము. :—

ఈవిధానములో నీతఁడు మారన వ్రాసిన పురాణగమనిక ను జాలభాగ మనుకరించెనే కాని దానిని బ్రబంధగమనికలోనికిఁ దీసికొనిరాలేక పోయినాఁడు. అర్థప్రధాన మగుపురాణమునకును రసప్రధానమగు ప్రబంధమునకును గథాకథనములలో భేద ముండితీరును గాన, పురాణకథాప్రణాలికకును, బ్రబంధకథాప్రణాలికకును జాల భేదముండును. ఈవిషయమై శ్రీరావుగారే యిట్లు వ్రాసిరి:—

"మూలగ్రంథ మనఁగా మార్కండేయపురాణము. పురాణగ్రంథము. ప్రస్తుతవిమర్శితగ్రంథము, అనఁగా, మనుచరిత్రము, ప్రబంధగ్రంథము. పురాణములకుఁ బ్రబంధములకుఁ గావ్యశిల్పములోఁ జాల భేదము లున్నవి. పురాణములలో ననేకేతివృత్తములు పరస్పరమిళితములై వచ్చుచుండును. ఒకకథ సాఁగుచునుండఁగా మధ్యమధ్యను జిన్నచిన్నయుపాఖ్యానము లెన్నియోవచ్చుచున్నను నవి యన్నియు సమగ్రముగా నడిపింపఁబడి మూలకథ కెంతమాత్రము నిరోధకములుగా నుండవు. మూలకథ యథావిధిగా సమగ్రము నొందింపఁబడును. కాఁబట్టి పురాణములలో వస్త్వైక్యముకన్న వస్తుభిన్నతయే కాన్పించును. ప్రబంధములలో నట్లుగాక వస్త్వైక్యమే ప్రధానముగా నుండును, గావున నొకయితివృత్తము కథారూపమున విస్తరింపఁబడుచున్నపుడు మధ్యమధ్యను జిన్నచిన్న

యితిహాసములును నంతరకథలును వచ్చుచున్నను నవి మూలకథ కెంతవఱకుప కరించునో యంతమాత్రమే గ్రహింపఁబడును. కథాప్రణాళిక కంతరాయము గలుగఁజేయు భాగము లన్నియు విసర్జింపఁబడును. ఇట్లు సంధాననియమమును బాటించుటచేఁ గథయందు వస్త్వైక్య మేర్పడుచున్నది. సామాన్యముగ నేప్రబంధముఁ జూచినను గథాకథన మీవిధముగనే యుండును గాని యన్యథా యుండదు."

మఱియును శ్రీరావుగారు స్వారోచిషమనుజననమునకు నిబ్బరముగా నడిపించెడు కథాభాగములను కథాపాత్రములనే యెత్తికొని కథాప్రణాలికనుసాగింపవలెనని కూడవ్రాసిరి.

పురాణమును ప్రబంధములోనికి మార్చునప్పుడు తప్పక యీపద్ధతియే యుండవలెనని నొక్కినక్కాణించిన శ్రీరావుగారు తాముచెప్పిన క్రమానుసారముగా మనుచరిత్ర మున్నదో లేదో విమర్శించి చూచుకొనక తమకుఁ దోఁచినరీతిగాఁ గథాసంవిధానముం గూర్చి యవిచారపూర్వక మగువ్రాఁతను వ్రాసివేసిరి. రావుగారితప్పును దెలిసికొనుటకై వారు పెద్దనార్యుఁడు మనుచరిత్రమునందు దేనిని జెప్పనూహతోఁ దనపొత్తము వ్రాసె ననెనో యది మొదుగాఁ దెలిసికొందము. "ఈవిషయమందుఁ బెద్దన్నగారు చెప్పఁదలఁచుకొనినది స్వారోచిషమనుసంభవము. అనఁగా స్వరోచికి మనువుపుట్టుట" అని మనరావుగారువ్రాసిరి. మనుచరిత్రములో స్వరోచికి మనువుపుట్టుట ప్రధానకథ గావున దానికి నిబ్బరముగాఁదీసికొనిపోవునట్టి యనఁగా దానికుపకరించునట్టి కథలను పెద్దనార్యుఁడు చెప్పెనా లేక, దానికి సంబంధములులేని కథలను గూడఁ జెప్పెనా, యని విచారించి చూచుకొందము. ఇంకను "అంతఃకథను బెంచి ముఖ్యకథ కంతరాయము కలుగఁజేయకుండుట కథాసంవిధానమున కొకగుణవిశేషమై యుండు నని కూడ రావుగారు వ్రాసిరి, కావున, పెద్దనార్యుఁడు ముఖ్యకథ కంతరాయము కలుగురీతిగా, యంతఃకథలను బెంచివేసెనా లేదా యనువిషయము కూడఁ జూచుకొనవలసియున్నది.

పరికించి చూడ మనోరమాకులకథలు మనుసంభవమునకు నేవిధ మగు సంబంధమును లేనివిగాఁ గాన్పించుచున్నవి. మనోరమాదులు స్వారోచిషునకు మాతలు కారు. ఆతనితల్లి వనదేవత. ఆమె స్వరోచికి భార్యకాదు, కాన, మనోరమాదులు స్వారోచిషునకు సవతితల్లులుకూడఁ గారు. మనోరమాదుల వివాహమైనపట్టుననే స్వరోచి వనదేవతనుగూడఁ జేపట్టెనేమొ. ఆకారణముచే నీచే

పట్టుట లన్నింటిని గవి వరుసగాఁ దెలిపినాఁ డేమో యనుకొనుటకును నవకాశము లేదు. ఏమన-మనోరమామనులవివాహ మైనతరువాత బహుకాలము వారితోఁ గాఁపురముఁజేసి పుత్త్రులను బడసి వారికి రాజ్యముల నొసంగి వైరాగ్యము నొంద సిద్ధముగా నున్న స్వారోచి మరల సందర్భము లేకుండ వేఁటకుఁ జనియెను. ఇది రెండవవేఁట. ఆసమయమున వనదేవత తారసింప నామెను గూడఁగా మనువు పుట్టెను. కథాసందర్భమును నతుకుటలోఁ గవి తడఁబడి వేఁటలను రెండింటిని గల్పించె. మొదటివేఁటలో స్వారోచి మనోరమామనులను జేపట్టెను. రెండవ వేఁటలో వనదేవతను గూడె. మూలములో లేని మొదటివేఁటను దీసివేసి రెండవ వేఁటనుమాత్ర ముంచి యింద వనదేవతకును స్వారోచికిని సంబంధము గలిపినఁ గథాప్రణాలిక సరిగ గడచిపోయియుండును. చెప్పినదంతయు మూలకథకు నిబ్బరముగఁ దీసికొనిపోవునదిగ నుండియుండును. అట్లు చేయక పురాణకర్త యగు మారనకథాప్రణాళిక ననుసరించి ప్రధానకథ కిసుమంతయు సంబంధము లేని మనోరమామనులకథలను మనకవి తనప్రబంధమునఁ గూడ నెక్కించి పురాణకథలోఁ జేయవలసినమార్పులను జేయకపోవుటచే ననవసరముగను నతివిస్తారముగను గథ పెరిగిపోయినది. ప్రధానకథ కంతరాయము వాటిల్లినది. ఈవిషయమై శ్రీ అలంపూరు కృష్ణస్వామిగా రీసంవత్సరపు త్రిలింగలలో నిట్లువ్రాసిరి:—

"ఈకథల పరంపర కావ్యమునకు ఏకత్వమును సంపాదించే సమవేతాలైన అంగాలు కావు ఇవి అతుకులు. కనుక యిందే భాగాన్ని తీసివేసినా స్వారోచిమనుసంభవమనే ప్రధానకథ కేలాటిక్షతీ కలుగదు. ఈకథలన్నీ గ్రంథములోని ప్రధానకథకు ఏకత్వం సంపాదించే శక్తికలిగిన భాగాలు కావు. కథానిర్వాహానికి సహితం తోడ్పడటం లేదు. కనుక ఐక్యార్థసిద్ధి కలిగేటట్లు కావ్యాన్ని కావలసిన మార్పులు చేయక పురాణకథగానే కృతికర్త రాశా డని తెలుపుచున్నాను."

మనోరమామనులకథ లిట్లు మూలకథ కంతరాయము కలిగించు ననవసరభాగములై యున్నవి, గాన, రావుగారు చెప్పినపద్ధతి ననుసరించి వానిని ప్రబంధము నుండి విసర్జించివేయవలసినది.

పోనిం డీకథలను సంగ్రహముచేసి యైనఁ జెప్పె నేమో యనుకొందుమన్న నట్లైనఁ జేయక వీని నతివివరముగాఁ బెంచి వర్ణించి మూలకథను నతిసంగ్రహము చేసి మనపెద్దన చెప్పెను. కాన నంగము లతివిస్తారములై దుర్భరాకృతి నందెను. ఉత్తమాంగ మన్ననో పొన్నకాయవలె నత్యల్పమై యుండెను. కథాశరీ

రము నీరీతిగా మన పెద్దనార్యుఁడు వికృతాకృతిలోనికిఁ దీసికొనివచ్చెను. మనోరమాదులచరిత్రము లంగములే కావు. అయినను పెద్దనార్యు నెట్లైన సమర్థించుటకై యంగములుగాఁ దీసికొనినను నవి 'సెట్టి సేరు లింగము పదిసేరు' లన్నట్లు ప్రధానాంగములకంటె విపరీతవృద్ధి నంది యుద్దండాకారము దాల్చె.

కావ్యమున ననవసరముగను హానికరముగను బెరుఁగు కథాభాగములు దేహముపై బయలు వెడలు కంతులు వంటివిగను వ్రణముల వంటివిగను నుండు నని పెద్దలు చెప్పిరి. కాళిదాసు తనకుమారసంభవములో మైనాకజననముఁ గూర్చి యించుక ముచ్చటింప వ్యాఖ్యాతలు కుమారసంభవములో మైనాకుని ప్రశంస యేలయని శంకించుకొని యెంతయో శ్రమపడి దానినె ట్లెట్లో సమర్థించుకొనిరి. పార్వతి యభ్రాతృకన్యగాదనియుఁ గావున వివాహయోగ్యయే యనియుఁ దెలుపుటకై మైనాకజననప్రశంస పెట్టఁబడిన దనిరి. అట్టిస్థితిలో మనోరమాదులకథలకు మనుచరిత్రలో గతియెట్లు కలుగఁగలదు? ప్రధానకథ కుపకరింపని యీ కథలే చాల హెచ్చి పోయినవి. విమర్శకులు చెప్పినట్లుగా రసికు లగుచదువరులకు నవి చాల విసువును బుట్టించుచున్నవి. కథాకథన మిట్లుండుట ప్రబంధగమనిక కాదని శ్రీరావుగారే తమవిమర్శనములో నొక్కివక్కాణించియున్నారు గావున రావుగారు వ్రాసినవ్రాత లీపట్టున మనుచరిత్రమునకు హానినే గలిగించుచున్నవి.

ప్రవరచరిత్రమును బెద్దనగ్రంథములో నతివిస్తారముగానే పెంచివేయఁబడినది. ప్రధానకథకుఁ బ్రవరరూపముమాత్ర మించుక యుపకరించుచున్నది. అంతమాత్రముచే నాతనికథాపూర్వోత్తరముల నన్నింటి నతివిపులముగా వర్ణించుట యేల? స్వారోచిషుని తండ్రియగు స్వరోచినిబుట్టించిన గంధర్వుని పూర్వవృత్తాంతమే యిందుఁ బ్రధానముగానిచోఁ బ్రవరునిపూర్వోత్తరకథ లెట్లు ముఖ్యములు కాఁగలవు? ప్రవరునికథ మనోహరమైనదే కావచ్చును. అయినను దాని నతివిపులముగాఁ బెంచి వ్రాయుటయు మూలకథను సన్నగిల్లఁజేయుటయు రసికాహ్లాదమును గలుగఁజేయఁజాలవు. మనకవికి మఱొకప్రయోజన ముండుటచేఁ, బ్రవరాదులకథలను నతిమాత్రముగాఁ బెంచివేసె. నేను నావిమర్శనములో "స్వారోచిషమనుసంభవమునకుఁగూడ మనోరమాదులచరితములు కారణములు కావు" అనియు, "ఇందు నాయకుఁ డొకఁడు కాఁడు. నాయిక యొకర్తుక కాదు. కథ యొకటిగాదు." అనియు వ్రాసియున్నాను. ఇంతయేల యించుమించుగా విమర్శకులెల్లరును బెద్దనగారికథావిధానము సరిగ లేదనియే వ్రాసిరి. పెక్కేల పూర్వకవి

యగురామరాజభూషణుఁడును గథాక్రమము ప్రౌఢముగ లేదని యీక్రిందిపద్య
ములో సూచించె:—

ఉ. "కేవలకల్పనాకథలు కృత్రిమరత్నము లాద్యసత్కథల్
వావిరి పుట్టురత్నము లవారితసత్త్వవికల్పనావిభూ
షావహపూర్వవృత్తములు సానలఁదీఱినజాతిరత్నముల్"

ఇది పెద్దనకథావిధానము నాక్షేపించునదియే యని రసజ్ఞులు చెప్పుదురు. శ్రీరావుగా రీయాక్షేపణములకు సమాధాన మీయలేదు. సరికదా పైనఁ దెలిపినరీతిగా పెద్దనగారు ప్రబంధనియమములఁ బాటింపలేదను నంశమును దమవ్రాఁతలనుబట్టియే తేల్చిరికాని పాపము వీరాసంగతి నెఱుంగలేకపోయిరి. కథావిధానములోని యతుకులలోఁ గలిగినదోషములం గూర్చి నేను గొంత ముచ్చటించియుండ దానిని గూర్చి యేమేమో చెప్పఁబోయిరి కాని యదియు సరిగలేదు. ఆవిషయమై ముందుముచ్చటించెద.

—: గ్రంథనామముంగూర్చి :—

మనుచరిత్రములోని కథాసంవిధానము సరిగలేదు. కావుననే గ్రంథనామము సరిపడలేదని విమర్శకు లనేకు లాక్షేపించిరి. ఈయాక్షేపణము నేను జేసినట్లు రావుగారు తెగించి వ్రాసిరి, కాని, నే నట్లెచటను వ్రాసియుండలేదు, సరికదా "పే రేదియైనను నంతగా హానిలేదు. అది యొకయాక్షేపణము గాదు"అని నావిమర్శనములో వ్రాసితిని. అయినను రావుగారు నావ్రాసినదానిని దిన్నఁగఁజూచుకొనక పేరునుగూర్చి నే నధిక్షేపించినట్లు భ్రమపడి తమభ్రమాజనిత మగు నాక్షేపణమును నిరోధింపఁ బెద్ద డాంక్విక్సాటీయార్భాటము గావించిరి*

తుదకు వీరు చెప్పిన సమాధాన మే దన మనుచరిత్ర మనుపేరు పెద్దనార్యుఁడు వాడినదికాదనుట-అందుమూలముచేఁ బెద్దనపాత్త్రము చరిత్రముకాదనుట-ఇది తప్పటూహ-పెద్దనార్యుఁడు తనమనుచరిత్రములోఁ దాను వ్రాసినది స్వారోచిషునిచరిత్రమనియే యీక్రిందరీతిని వ్రాసె.

* పాశ్చాత్యసారస్వతములో "డాంక్విక్ సాట్" అను శూరంమన్యుఁడు వర్ణింపఁబడియున్నాఁడు. అతఁడు చాల పిచ్చియూహలు కలవాఁడై శూరత్వము వెల్లడించుకొనుటకై లేనిపోని యార్భాటము లొనరించె. నీటియంత్రాదులను గని దేశముపై దండెత్తివచ్చిన రిపులనుగా భావించి వానిపైకి దండెత్తె. మనరావుగారును స్వభ్రాంతిజనిత ప్రతివాదములఁ బ్రతిఘటించుటలో సార్భాటముఁ జూపిరి.

క. కోరిక నీస్వారోచిషు, చారిత్రము వినిన వ్రాయఁ జదివిన ధనధా
న్యారోగ్యపుత్రవంతులు, నైరూఢిగఁ గందు్రు పిదప నమరత్వంబున్.

కాన రావుగారు వ్రాసినదంతయుఁ దప్పే. సంభవ మనినను నుత్తరకథను జెప్పవచ్చును. కాళిదాసు నన్నెచోడుఁడు మున్నగువా రట్లు తమకుమారసంభవములలోఁ జెప్పలేదా! అదిగాక పెద్దన చరిత్రమనియే స్పష్టముగా వ్రాసియుండియును గూడ దానిఁజెప్పక కథను సన్నగిల్లఁజేయుట యెట్లుచితమగును? మఱియును మనుచరిత్ర మనుపేరు మృచ్ఛకటికామలవలె సాంకేతికనామము కాదు. గ్రంథమం దున్నయితివృత్త మేదో దానిని దెలుపు సార్థకనామమే. ఈసందర్భములో రావుగారు వేణీసంహారాదిసాంకేతికనామములమాట తలపెట్టుట యధిక ప్రసంగ మగును. అవి యటులుండ నీసాంకేతికనామములంగూర్చి ముచ్చటించుటలోఁ గూడ వీరు ప్రమాదమునకు లోనైరి. "వేణీసంహారమనుపేరువలన ద్రౌపదిమానభంగచరిత్ర తెలుపఁబడుచున్న" దని వ్రాసిరి. అట్లు చెప్పుటకు వలనుపడదు. దుశ్శాసనుఁడు చేసిన కేశసమాకర్షణము ద్రౌపదీమానభంగకథను దెలుపును గాని భీముఁడు చేసినవేణీసంహారము కృష్ణామానభంగకథను దెలుపదు. వేణీసంహారము భారతకథను ముఖ్యముగా యుద్ధకథను దెలుపును. అనఁగా ద్రౌపదీమానభంగమూలకముగాఁ బుట్టిన తదనంతరచరితను దెలుపును. శ్రీరావుగారు గ్రంథములను దిన్నఁగఁ జూచుకొనక చూచినపదము నర్థముచేసికొనక తాము వ్రాయువ్రాఁతల మూలముగా వచ్చుభావమునైన సరిగఁ దెలిసికొనక, నన్నాక్షేపించుటయే ప్రధానముగాఁ బెట్టుకొని పెడచేతివ్రాఁతలు వ్రాసివేసిరి. సత్యము చెప్పవలసివచ్చుచో రావుగారివ్రాఁతలను బట్టిచూచిన- పెద్దనార్యునికథాసంవిధానము మఱింత చెడిన దని రూఢిగాఁ దేలుచున్న దనిచెప్పవలెను.

—: పాత్రపోషణము :—

ఇఁకఁ బాత్రపోషణముం గూర్చి ప్రసంగించుకొనవలసియున్నది. కాని తద్విషయమై ముచ్చటించుకొనుటకు ముందుగా రావుగారు నాయందీసందర్భమున నెంచిన మఱియొక విశేషదోషముం గూర్చి చర్చించుకొన నవసరము కలిగినది. అదియేదియన "పాత్రోచితవాక్యములనుఁ గవియభిప్రాయములుగఁ బరిగణించుట" యంట! "ఈదోషము విమర్శిగారివ్యాసమునఁ బలుతావులఁ గాన్పించుచున్నది" అని శ్రీరావుగారు వ్రాసిరి. వీరు నేను వ్రాసినదానిని దిన్నగఁ జూచుకొనక యీావిచిత్రాక్షేపణమును గావించిరి.

-: పాత్రవాక్యములు కవివిగాఁ దీసికొనఁబడెనా

నే నెచ్చటను బాత్రోచితవాక్యములను గవిభావములను గాఁ దీసికొని యుండలేదు. పైఁగా నట్లుచేయఁగూడ దనియే నిర్ణయించితిని. ఎట్లన్న; నా మొదటి విమర్శనములోనే "ఇవి కాముకులమాట లగుచోఁ గామాంధు లిట్లు తలంతు రని భావించుకొందుము. ఇది యట్లుగాక కవి తేల్చిన భావమై యున్నది." అని సూర్యాస్తమయవర్ణనవిమర్శనములో వ్రాసియుంటిని. దీనింబట్టి పాత్రోచిత వాక్యములఁ గవిభావములనుగాఁ దీసికొనరా దనియుఁ బాత్రోచితవాక్యములు గాక, కవివాక్యములై యుండునవి యేవియో వానినే కవియభిప్రాయములనుగాఁ దీసికొనవలయుననియుఁ దేలుటలేదా ? నేనిట్లు వ్రాసినసంగతి రావుగా రెఱుంగుదురు. నాయీవాక్యమును వారు తమవిమర్శనములో ననువదించుకొనిరి. మఱియును నాద్వితీయవిమర్శనములో, ననఁగా కీ. శే. కేతవరపు వేంకటశాస్త్రిగారి కిచ్చినసమాధానములో "వెలిఁబెట్టిరే బాడబు" లనుపద్యముంగూర్చియే చర్చించుచు నీక్రిందిరీతిని స్పష్టముగ వ్రాసియుంటిని. "వెలిఁబెట్టిరేబాడబు" లనుపద్యము హానికరమైనది గా దని నేనును నంగీకరించితిని. ఏమన-నయ్యది కామాంధులగువారి యూహ లెట్లుండునో తెలుపునదికాని ధర్మనిర్ణయము చేయునది కాదు. దీనింబట్టి "వెలిఁబెట్టిరే" యనుపద్యమునందలి పలుకులు పాత్రోచితవాక్కులు గానఁ గవి తేల్చినధర్మముగాఁ దీసికొనరా దనియే నేను దేల్చినట్లు నిస్సందేహముగాఁ దేటతెల్లమగుటలేదా? ఇట్టిపాత్రోచితవాక్కులఁ గవివాక్కులనుగాఁ దీసికొని గ్రంథమును నీతిబాహ్యమని నిందించినవారు నవనాగరకులు. అనఁగా వీరేశలింగము పంతులుగారు మున్నగువారు. ఈపంతులుగారు తాము వ్రాసినకవుల చరిత్రములో శశాంకవిజయముంగూర్చి వ్రాసినవ్రాతలో కాముకురా లగు తార "వెలిఁబెట్టిరే" యను పద్యమందలి భావమువంటి భావమును "సీ. కన్నకూఁతురటంచు నెన్నక ....దూఱెదవు నిను చలపోరి దోషకారి." అని తేల్చియుండఁగా దాని నాధారముగాఁ దీసికొని కవిని నాతనిగ్రంథమును బెక్కుభంగుల నిందించిరి. ఇట్టిభావములఁ దేల్చుపద్యములు నీతిబాహ్యము లనిరి. కావున నవనాగరకుల యభిప్రాయమును దెలుపుసందర్భములో "వెలిఁబెట్టిరే" యను పద్యము కూడ నీతిబాహ్యమే యగు నని నేను వ్రాసితిని. అది నాయభిప్రాయము కా దనియుఁ బాత్రోచితవాక్యము కావునఁ గవివాక్యముగాఁ దీసికొనరా దనియు విస్పష్టముగా లిఖించితిని. నవనాగరక వాక్యములనుగా నేను దెలిపిన వానిని

నా వాక్యములనుగాఁ దీసికొని రావుగారు తప్పువ్రాఁతలు వ్రాయుటయే గాక యీ ఘట్టములో, నిరర్థకవాగ్వల్లీబంధనిర్మాణము చాలవఱకొనరించిరి. పాత్రవాక్యము లన్నియుఁ గవివాక్యము లని శాస్త్రిగారు చెప్పఁగా శూద్రకుఁడు శకారునివలె జారుఁడు, శర్విలకునివలె చోరుఁడు, షేక్స్పియరు ఫాల్స్టాపువలె ముండలమిండఁడు, మాక్బెత్ సతివలె శిశుహంతకుఁడుఁ గావలె ననియుఁ గవు లెల్లరును దుర్మార్గులై యుండవలయు ననియు రావుగారు వ్రాసిరి! ఇది వట్టి యధికప్రసంగము. నేనెచ్చటను బాత్రవాక్యములఁ గవిభావములనుగాఁ దీసికొనలేదు.

ఇఁకఁ బ్రవరపాత్రముం గూర్చి ముచ్చటించుకొందము.

—: పెద్దన ప్రవరునిమూఢుని జేయుట :—

మనుచరిత్రమునందుఁ బాత్రము లెట్లు చిత్రింపఁబడియుండినవో వీరెఱుంగరు. ఆగ్రంథరాజముంబట్టి ప్రవరాదు లెట్టివార లగుచున్నారో నేను నావిమర్శనములోఁ దెలిపియుండ నాయూహలు మనుచరిత్రమునకు సంబంధములేని క్రొత్తయూహలనుగా రావుగారు వ్రాసివేసిరి. పాపము వీరు మనుచరిత్రమునైనఁ దిన్నఁగఁ జూచుకొనలేదు. ప్రవరుని నేను మనుచరిత్రమునకు విరుద్ధముగా నిందార్హుని జేసివేసినట్లు వీరు సాహసించి లిఖియించిరి. ఆవిప్రోత్తముని నిందార్హునిజేసినవాఁడు పెద్దనార్యుఁడు కాని నేను గాదు. మూరనగ్రంథముంబట్టి చూడఁ బ్రవరుఁడు మిక్కిలి ప్రాజ్ఞుఁడుగను నుత్తముఁడుగను గాన్పించుచున్నమాట నిజము. అట్టి మహనీయుని మనపెద్దనార్యుఁడు స్వప్రయోజనము నిమిత్తమై పనిపూని మూఢుని (బేలను గోలను) జేయుచు వచ్చినాఁడు. రావుగారీసంగతిని దెలిసికొనఁజాలక తబ్బిబ్బై పెద్దన యట్లేచటవ్రాసె నని శంకింపఁదొడంగిరి? ప్రవరుఁడు వైదగ్ధ్యము లేనిమూఢుఁ డని యాంధ్రకవితాపితామహుఁడు తనమనుచరిత్రములోనే తనవాక్యములయందే తెలిపియున్నాఁడు, గనుఁడు—

—: ప్రవరుఁ డవిదగ్ధుఁ డని పెద్దన యెటఁ దెల్పె ? :—

ప్రవరునియందు మోహము పెట్టుకొని యాతఁడు లభింపమి విరహతాపతప్తయై యున్న వరూథినిని బ్రవరవేషముచే వంచించి పొందనిశ్చయించుకొనిన గంధర్వుఁ డావిప్రవేషముతో నా మెయి నా మెసఖులును గలతావునకుఁ బోయి యున్నప్పు డచటజరిపిన చర్యలలో మాయాప్రవరుఁడు తాను రసికుఁడై యుండియును గూడఁ దాను ప్రవరవేషమును ధరించి యుండెను గావునను, నాప్రవరుఁడు మూఢుఁడు గావునను దాను మూఢత్వము నడుగడుగునను జూపఁజొచ్చె నని పెద్దనార్యుఁడు స్వవాక్యములలో నిట్లులిఖించె.

"సీ. కొనసాగి కామినీగోష్ఠిఁబ్రౌఢములైన యుదుటుఁజూపుల తెప్పతుదలనాచి
సంతసంబున ముఖాబ్జమునందుఁ జిఱునవ్వు కందళింపకయుండ డించుపఱిచి
పొంగారు మైఁదోఁచు శృంగారచేష్టలఁ దమిఁదెచ్చికోలుమౌగ్ధ్యమున డాఁచి
పొడము రసావేశమునవచ్చునర్మోక్తు లొదవి నాలుకకు రాకుండఁగ్రుక్కి
మస్తకమువాంచియుసురనిమానముద్ర, నేలబొటవ్రేలవ్రాయుచు నిలిచి కొంత
సేపు వెడవెడ చింతించి శిరసొకింత, యెత్తి సన్నంపుటెలుఁగుతో నిట్టులనియె."

నేనుపైనజెప్పినభావ మంతయు నీపద్యములో నిమిడియున్నది. టీకాకారు లీపద్యభావముంగూర్చియిట్లువ్రాసిరి. "ఆప్రవరుని రూపము ధరించిన గంధర్వుఁడు ౦దులకుఁదగినట్టికాముకురాండ్రతోడి సాంగత్యములందుఁదనకలవాటుపడిన దిట్టతనంపుఁజూపులను ఇష్టసిద్ధియయ్యె ననుసంతోషముచేత ముఖమునందుఁదోచుచిఱునవ్వును ఆయువతిదగ్గఱ వచ్చుటంబట్టి తనంతటఁ బొంగివచ్చుచున్న శృంగారచేష్టలవలనితమకమును, మోహరసమువలనిమైమఱపుచేత నోటవచ్చు సరసపుమాటలనుదనలోనేయణఁచుకొనివేషమునకుఁదగినట్టి లేనిముగ్ధభావమును దెచ్చుకొని" (పెద్దన యిచట మౌగ్ధ్య మనుపదమునే వాడినాఁడు.) ఈపద్యమునుఁబట్టి ప్రవరుఁడవిదగ్ధుఁ డని పెద్దనతలం పైనట్లు గా విస్పష్టముగాఁ దేలుటలేదా ? ఇవి కవివాక్యములు గాని పాత్రోచితవాక్యములు కావు. మఱియు ను పెద్దనార్యుఁడు ప్రవరుని గ్రూరునిగను మహీసురాధమునిగను జేసిన సూర్యాస్తమయవర్ణనపద్యమును రావుగారే యుదాహరించి యందలివాక్యములు కవివాక్యములే యని యంగీకరించుటయేగాక యిచట పెద్దన పెద్దతప్పే చేసినాఁ డని వ్రాసియుండిరి. దీనింబట్టి పెద్దన ప్రవరుని మూఢునిగను నధమునిగను జిత్రించివైచె ననుటకు సందేహ మేమైన నుండఁగలదా ? నేను నాద్వితీయవిమర్శనములో "కొనసాగికామినీగోష్ఠి" యను పద్యము నుదాహరించి దానిమూలముగఁ బ్రవరునిఁ గవి మూఢునిఁ గావించె నని వ్రాసియుంటిని. ఆవ్రాతనైన రావుగారు చూచుకొనలేదు. నిరంకుశముగ నిస్సారవాదమును గావించిరి. పెద్దనార్యుని భావమందే ప్రవరుఁడు మూఢుఁ డని తేలినది గాన వరూథినీసఖులు పలికిన 'బేల' 'గోల' యనుమాటలు సత్యముగ బేలతనమును, గోలతనమును దెలుపునవిగానే భావింపవలసియుండును. కాఁబట్టియే రావుగారి విదగ్ధు లగురామచంద్రరావుపంతులుగారును, తేవప్పెరుమాళ్లయ్యగారును బ్రవరుఁడు నిజముగ బేలయు గోలయునై యున్నాఁడని తెల్పిరి.* రావు

* శ్రీ న్యా. కృష్ణారావు, పంతులు బి. ఏ., బి. యల్., గారు, లోకజ్ఞానశూన్యుఁడని తేల్చిరి.

గారీసంగతుల వేనిని జూచుకొనక వరూధినీసఖుల మాటలు మాత్రమే నేనాధా రముగాఁ దీసికొని ప్రవరుని బేలయని తెలిపినట్లుగ భావించుకొని నన్నుఁ బరిపరి విధములఁ బరిహసింపఁజొచ్చిరి! వరూధినీసఖులు సరసతమీఱ బేల యనక మోటుతనము పూని నపుంసకుఁ డనినచో నావాక్యముల యథార్థముగ నమ్మి నీవును బ్రవరుని నపుంసకుఁ డనువాఁడవే కదా యని నన్ను వేళాకోళముచేసిరి. వరూధినియును నామెసఖులును నేకాలమున నెచ్చట ప్రవరుఁ డుండెనో యాకాలమున నచ్చట నుండి యాతనిస్వయముగఁ జూచినవారు. అట్టివారు ప్రవరుని నపుంసకుఁ డనినచో నీకాలమున నిచ్చటనున్న నే నది కా దనియు నాతఁడు పుంస్త్వము గల వాఁడే యనియు నెట్లు తెలుపఁగలను? ఆధార మేదియును లేదు. ప్రవరుఁడు సంతానవంతుఁ డని కూడఁ దెలుపఁబడియుండ లేదు. మఱియును వరూధినికి సంతానము పుట్టించుటకయి మొదట నామె యున్నతావునకుఁ దీసికొనిపోఁబడినాఁడు. కాని యందులకు వినియోగించుకొనకయే త్రోసివేయఁబడినాఁడు. పిల్లలఁబుట్టించుపనికై రావుగారి వియచ్చరప్రవరుఁడు నియమింపఁబడినాఁడు. ఇంకఁ బ్రవరుఁడు పుంస్త్వముగలవాఁ డగునో కాఁడో తెలుపుటకు నస్మదాదుల కవకాశ మెట్లుండఁగలదు? అట్లు తెలుపుటకుఁదగిన యాధారము రావుగారికిఁ గాన్పించినది కాఁబోలు? దాని కేమి? ప్రవరుఁడు బిడ్డలఁబుట్టించుపనికై వినియోగింపఁబడ లేదు. కాన నాతనిపుంస్త్వవిషయక చర్చ యనవసరము. ప్రవరుఁడు పెద్దనార్యునివాక్కులను బట్టియే మూఢుఁడు గావింపఁబడినాఁడు. వరూధినీసఖులు బేల యనునట్లు చేయఁబడినాఁడు. ఇంతయేల ప్రవరుఁడే తాను 'బుద్ధిజాడ్యజనితోన్మాదుఁడ'నని చెప్పుకొనుస్థితికిఁ దేఁబడినాఁడు. ఇంక, పెద్దనచేఁ బ్రవరుఁడు మూఢుఁడుచేయఁబడినాఁ డనుటకు సందేహ మెట్లుండఁగలదు? పెద్దన ప్రవరునిఁ దనయిష్టమువచ్చినట్లాడించినాఁడు. ఇష్టము వచ్చినవేషము వేయించినాఁడు.

—: ప్రవరునివేషముంగూర్చి :—

ప్రవరుఁడు విరాగియనియుఁ గర్మఠుఁ డనియు నమాయికుఁ డనియు నదాంభికుఁ డనియు రావుగారు సెలవిచ్చిరి. అట్టిప్రవరునిచే మన పెద్దన శృంగారప్రియులగుదాంభికులు వేయువేషమును వేయించెను. మొలకు బంగరుబిళ్ల లమొలత్రాడు, రాకట్టు, బంగరుపనిగలయరుణాంశుకోత్తరీయము, పిఱుఁదులవఱకువ్రేలాడు జుట్టుముడిమున్నగునవి యాతనికిఁ దగిలింపఁబడినవి. ఇట్టివేషము శృంగారపురుష వేషమని రావుగారును నంగీకరించిరి. కాని యాకాలములో శ్రోత్రియయువకులు

గూడ నిట్టివేషమే వేసెడివారనియుఁ గావునఁ బెద్దనచేసినవర్ణనము కాలానుగుణ ముగా నొప్పే మైయున్న దనియు వ్రాసిరి! ఇటఁ గాలానుగుణ మన నేకాలమో? ప్రవరునికాలమా లేక పెద్దనకాలమా? పోనిండు. ఏదో యొకకాల మనుకొందము. కాని ప్రవరునివంటి విరాగు లెన్నఁడు బెద్దనవేయించిన రీతి వేషములను వేసియుం డలేదు. అట్లు వేసెడివారనుటకై రావుగారు శ్రీనాథకృత శివరాత్రిమాహాత్మ్య మునుండి యొకపద్యము నుదాహరణముగా నిచ్చిరి. ఆపద్యము స్మార్తబ్రాహ్మణ యువకుని వర్ణన మైనమాట నిజము. అందలి వర్ణనము పెద్దనచేసిన వర్ణనమువం టిదిగానేయున్న మాట యు నిజము. కాని యాబ్రాహ్మణయువకుఁడు ప్రవరునివంటి సౌశీల్యాదులుగలవాఁడు కాఁడు. పరమనీచుఁడు. కాముకాధముఁడు. శృంగారవే షములను వేసికొని యువతీజనమును దనవశముచేసికొనఁ జూచుచుండెడివాఁడు. స్వకులధర్మమును విడిచి రాచటికపుగోటు మున్న గువానిని ధరించెడివాఁడు. ఇట్టివా నివేషము పై రీతిగా దాంభికత్వముతోఁ గూడుకొనుటలో వింతయేమున్న ది. కేవల శృంగారప్రియుని వర్ణించుటలో శ్రీనాథుఁడు పాత్రమునకుఁ దగినవేషము వేయిం చియుండఁగా నాపద్యమును బాత్రాపాత్రవిచారము చేయక పెద్దనార్యుఁ డనుక రించి గ్రంథమును బాడుచేసెను. శ్రీనాథునివిప్రకుమారుఁడు ముండలమిండఁడు. ఒకమాలదానితో సంభోగించు స్థితిలోనికిఁ గూడ వచ్చినాఁడు. ఇట్టివాని వేషమును మనపెద్దనార్యుఁడు పరమయోగ్యుఁడగు ప్రవరునిచే వేయించుట యెంత యనుచి తమో వేఱుగఁ జెప్పవలయునా? రావుగారిమచ్చువిమర్శనము పెద్దనను హాస్యా స్పదునిఁ జేయుట కక్కఱకు వచ్చుచున్నది, కాని, కాపాడుట కక్కఱకు వచ్చుట లేదు. రావుగారు శ్రీనాథునిపద్యమునంతను నుదాహరింపక "సరిగొన్న వెలిపట్టు జన్నిదంబులతోడ రత్నాలతారహారముధరించి" యనుమొదటిపాదమును మా త్రమే యుదాహరించిరి. పద్యమునంతను నుదాహరించిన "గీ. ఆత్మవంశపరంప రాయాతమైన, వైదికాచారమార్గంబు వక్కణించి, యారజము రాచటికమును నలవరించి! నగరివీథులఁ జరియించుఁ బ్రెగడసుతుఁడు." అనుమాటలంబట్టి రహ స్యము బయలుపడిపోవు ననుభీతిచే రావుగారు పద్యముయొక్క మొదటిపాదము మాత్రమిచ్చిరి. ఈరీతిగా లోకమును మోసముచేసి యైన నావ్రాసినదానిని గాద నుటకై శ్రీమదచ్యుతరావుగారు హాస్యాస్పద మగు ప్రయత్నము గావించిరి. వీ రిచ్చిన ప్రమాణముం గన నాకును నొకకథ జ్ఞాపకము వచ్చుచున్నది. తొల్లియొక యిల్లాలు తనపిల్లకుఁ గ్రొత్తగ రాకిడి వేయ దలఁచుకొని యొక వృద్ధబ్రాహ్మణుని

జూచి నేఁడు రాగిడి నూతనముగా ధరించుటకుఁ దగిన మంచిదినమా యని యడిగెను. నేఁడు సోమవారము "కుర్వీత బుధసోమయోః" అనినాఁడు, కాన, మంచి దినమే యని యాతఁడు పలికె. అది తలపనికిఁ గాదా యని యామె యడిగినది. రాగిడి ధరించుట మాత్రము తలపని కాదా యని యాతఁడు సమాధానముఁ జెప్పె. ఈవృద్ధవిప్రుఁడు ప్రమాణముఁ జూపుట యెంతసరసముగ నున్నదో మనరావుగారు పెద్దన్నను గాపాడుటకై చూపిన ప్రమాణమును నంత సరసముగా నున్నది. పాపము రావుగారి జ్ఞాన మపూర్వ మైనదిగాఁ గాన్పించుచున్నది. నేను మార్కండేయపురాణముల ననుసరించి ప్రవరాఖ్యుని సర్వోత్తమునిగానే యీక్రిందిరీతిని వర్ణించితిని. "ప్రవరుఁడు వీరాగ్రేసరుఁడు. అంతశ్శత్రుజయము పొందిన మహావీరుఁడు, ధర్మవీరుఁడు." నే నెచ్చటవ్రాసినను ప్రవరుని నుత్తమోత్తమునిగాఁ జెప్పితినే గాని మఱి యొకలాగునఁ జెప్పి యుండలేను. పెద్దనమాత్రము తనమనుచరిత్రములోఁ బైరీతిగాఁ జిత్రింపక స్వలాభముకొఱకై చేతికి వచ్చిన ట్లెల్లఁ జిత్రించె. ఆతఁ డట్లొనర్చిన సంగతిని గూడఁ జదువరులకుఁ దెలిపితిని. రావుగా రెవరియభిప్రాయ మేదియో తెలిసికొనఁజాలక తబ్బిబ్బై తుదకు నావిప్రోత్తముని, నేనధముని జేసినట్లు వ్రాసివేసిరి! ఆద్విజపుంగవుని నధముని జేసినవాఁడు పెద్దనార్యుఁడు గాని నేనుగాను. చదువరులు మాయుభయులవ్యాసముల శ్రద్ధతోఁ జదువుకొని రావుగారి ప్రజ్ఞావిశేషమును దెలిసికొందురుగాక.

రావుగారికి నెట్లైన నన్ను నధిక్షేపించుటయే కావలెనుగాని సత్యప్రకటనము కావలసినదికాదు.

—: స్వరోచింగూర్చి :—

స్వరోచింగూర్చి ముచ్చటించుటకుఁ బూర్వము మనరావుగారొకవిచిత్ర ధర్మోపన్యాసము నుపోద్ఘాతముగా మొదటఁ బెట్టిరి. అధర్మమును ధర్మముచేయఁ దలఁచుకొనినప్పుడెల్ల నిట్టిముగ్ధోపన్యాసముల ముంచుంచి వాగాడంబరము చూపుటలో రావుగారు తమనైపుణ్యమును వెల్లడించుచు వచ్చిరి! దోషదూషితమైన స్వరోచిపాత్రమును నిర్దుష్టముచేయ నెంచి ప్రథమమునఁ బాశ్చాత్యవివాహపద్ధతికిని బ్రాచ్యవివాహపద్ధతికిని గల భేదమును గూర్చి చిన్నియుపన్యాస మొకదానిని జిత్రించిరి. అది బాగుగనే యున్నది. కాని యది యీఘట్టమునఁ బెట్టవలసిన యవసరముమాత్రము మృగ్యము. ప్రాచ్యదేశశృంగారమునకును బాశ్చాత్యదేశశృంగారమునకును మూలసూత్రములలోనే, భేద మున్న దనియుఁ బాశ్చాత్య

దేశమందు నాచరణములో నెట్టివిశృంఖలస్వేచ్ఛారతియున్నను శాస్త్రీయముగా, నేకపత్నీస్వీకరణమే యంగీకృతము కాన క్రైస్తవదేశ వాఙ్మయములలో నొక నాయకునకే బహునాయిక లేకకాలమున నుండరా దనియుఁ బ్రాచ్యదేశములం దన్ననో, యేకకాలమం దొక నాయకునకుఁ బలువురు భార్యలు శాస్త్రోక్తముగా నుండవచ్చునుగాన బహుభార్యలతో నొకఁడు కాఁపురముచేయవచ్చు ననియు నీ ప్రాచ్యశృంగార రసమందలి యీపరిణయవిధానపు మూలసూత్రమును దమ ప్రతి వాది ముఖ్యముగా గమనింపవలసియుండు ననియు శ్రీ రావుగారు లిఖించిరి. ఇది యంతయు ననవసర ప్రసంగము. ఏమన, నే నెచ్చటను స్వరోచి బహుభార్య లతోఁ గ్రీడించుట తప్పని వ్రాయలేను. బహుభార్యాత్వము పనికిరా దనలేదు. ఇంక శ్రీ రావుగారుచూపిన యీవాగాడంబర మంతయు నెందులకు? ఇట శ్రీ రావు గారు ప్రకటించుకొనిన పాండిత్యమంతయు జంకిన్సను* పాండిత్యమును బోలియు న్నది. అది యటు లుండనిండు. అస్మదాదులము స్వరోచియందు నెంచినదోష మతికామపరాయణత్వము కాని, బహుభార్యాత్వము కాదు.

అతనిబహుభార్యాత్వమును నిందించినవారు పెద్దనార్యునిపక్షమునుబూని యాతని నెట్లయిన సమర్థింపయత్నించినవారు. శ్రీ న్యాపతి కృష్ణారావుపంతులు బి, యే., బి, యల్., అడ్వొకేట్టుగా రీక్రిందిరీతినివ్రాసిరి.

"స్వరోచి పైకి నెందఱ భార్యలను బెండ్లాడుట పెద్దనకు రుచింపలేదు. అయ్యది నీతిబాహ్యమని తోఁచెను. అట్టిది లోకమునఁ బ్రచురింపకూడదను నాశతో నీ సంభాషణనిర్మించెను."

దీనింబట్టి శ్రీ రావుగారు స్వపక్షమువారి వ్రాతలనే ఖండించు కొనిరిగాని యస్మదాదులవ్రాతల ఖండింపఁగలిగియుండలేదని తేలుచున్నది.

* జంకిన్సను గోల్డుస్మిత్తను ...గ్లషుకవిదగు నవలలో నొకపాత్రము. ఈతఁడందఱి బుట్టలోఁ బెట్టు స్వభావముకలవాఁడు. ఇతనికిఁ బాండిత్యముకాని, వేదాంతపరిచయముకాని లేకున్నను బ్రపంచముంగూర్చి మంచివేదాంతవాక్యములఁ గొన్నిటిని నెట్లో సంపాదించుకొని వానిని బండితులు తారసించినప్పుడు సందర్భములేకున్నను నొక్కట్టియే పాటగాఁ బాడుచుండెడివాఁడు, సందర్భరహితముగాఁ బలికిన పలుకులైనను సారవంతము లయిన వగుటచే వానినిబట్టి పండితులు జంకిన్సనుని విజ్ఞునిగా భావించి వాని వలలోఁ బడుచుండెడివారు.

గ్రంథస్వీకారము

ఆంధ్ర వాచస్పత్యము:—ఇది, ఆంధ్ర విద్యావాచస్పతీత్యాది బిరుదాంకితులు బ్రహ్మశ్రీ కొట్ర శ్యామలకామశాస్త్రిగారిచే రచియింపఁబడిన నిఘంటువు- వీరి జనకులు శుద్ధాంధ్ర నిఘంటువును, లక్ష్మీనారాయణీయ మని తమనామముతోడ రచించి స్వగృహమునందు స్వకీయ ముద్రాక్షరశాలయందే ముద్రింపించి ప్రకటించిరి. వారిపుత్రులు వీ రుభయ భాషలకుఁ గూడనుపయోగించునట్లు నూతనముగ రచియించి స్వముద్రణాలయమునందే ముద్రించి యీవాచస్పత్యమును బ్రకటించుచున్నారు. ఈకోశము ప్రతిమాసమునకు 100 పుటలచొప్పున సంచికలుగా వెలువడుచుండును.

ఆయాపదముల పర్యాయపదములఁ దెలిసికొనుటకై యెక్కడఁ జూడవలయునో యవి తెల్పఁబడియుండుట యీకోశములోని యొక విశేషము—

ఈకోశమునకు, శ్రీమాన్ కొమాండూరి శఠకోపాచార్యులు ఎం.ఏ.బి.ఎల్. గారి యింగ్లీషుపీఠికయును శ్రీకాశీభట్ట బ్రహ్మయ్యశాస్త్రిగారి తెనుఁగుపీఠికయును గలవు. అన్యితర నిఘంటువులలోనున్న పద్ధతియు నీవాచస్పత్యములోని పద్ధతియు వివరించియున్నారు.

సంపూర్ణముగా నిఘంటువు 25 సంచికలలో ముగియవచ్చును. సంపూర్ణ ప్రతివెల రు 25 లు. భాషాభిమానులు చందాదారులుగాఁ జేరి, శాస్త్రిగారియుద్యమమునకుఁ దోడ్పడఁదగును. గ్రాహకులు కాఁగోరువారు, కాకినాడ సమీపమునందలి కరప(పోస్టుగలదు)గ్రామములోనున్న శ్రీశాస్త్రులువారికివ్రాయవలయును.

సీతాకళ్యాణము:—కవిభూషణ, శతావధాని గోరుగంతు అచ్యుతసూర్యనారాయణశర్మగారు రచియించిన పద్యకావ్యము, అయిదాశ్వాసములు- ఉభయభాషాపదయుతమై పలుతావుల రసోచితపదయుతవర్ణనలతో నీకవిగారికవిత యలరారుచున్నది. చూడుఁడు—

ఉ. వాలులఁబోలు మేలుజిగివాలుజడల్ నెటేఁగొప్పు లొప్పుగా
లీల బిగించి పయ్యెదల లేనడుముల్ బిగియించి మించి కెం
గేల నొకొక్కకొక్కఁ గొని కేకిసగొట్టుచుఁ బూవుఁబోఁడులు
య్యాలల నూగఁ జొచ్చి రెసలారు కలారసికత్వ మేర్పడన్. 42- పుట.

మ. ఇనుఁడై కీర్తికృతేమఁడై విబుధుఁడై యెంతేసురుఖ్యాతియై
ఘనుఁడై వర్ధిత భూమిజుండయి సుధీకల్పత్రవి వ్రాతచం
దనుఁడై శాత్రవరాజరాహువయి గోత్రాధృగ్ధ్వజాకేతువై
యినభూధర్మముతో నవగ్రహ భయాదీతుల్ హరించుఁ వెసన్.

కథ ప్రసిద్ధమైనదే: సీత భూమిలో దొరకినఁ గొని పెంచి పెద్దదానిం జేసి జనకుఁడు ధనుర్భంగము పణముగాఁ బెట్టుట, విశ్వామిత్రుని మూలమున రామలక్ష్మణులు వచ్చుట, మొదలైనదియే: కథాసందర్భమునుబట్టి యహల్యా శాపమోక్షణాదులు చేర్పఁబడినవి: సీతారాముల శోభనోత్సవముతో నిదిముగింపఁబడినది. కొన్ని యచ్చుతప్పులకు శుద్ధపత్రముంజేర్చినారు; తొట్రువపాటు (పుట 21.) కూరుచొనంగ (61) మొదలగు ప్రమాదములు సవరింపఁబడలేదు. పుటల పైభాగమున నాశ్వాసములం దెల్పవలసినది. పద్యసంఖ్యకూడ నుండినఁ జదువువారికి సాయపడుచుండును. ఈరెండు ముఖ్యవిషయములును ముద్రణసమయమున విడువఁబడినవి- ఇది, విశాఖపట్టణముజిల్లా యెలమంచిలి, క్రొత్తపేటలోఁ గవి గారియొద్ద రు. 1 వెలకు దొరకును.

విష్ణుమాయానాటకము:—ప్రాచ్యపరిశోధనాలయాంధ్ర శాఖాప్రచురణము-3 వ గ్రంథము. రాధామాధవ బిరుదమునొందిన చింతలపూఁడి(యె)యల్లనార్య ప్రణీతము. సంపాదకులు బ్ర॥ కోరాడ రామకృష్ణయ్య ఎం. ఏ. గారు. (మద్రాసు విశ్వకళాపరిషత్తులో, ప్రాచ్యపరిశోధనాలయమునం దాంధ్రోపన్యాసకులు) కవి చింతలపూఁడియెల్లనార్యుఁడా యల్లనార్యుఁడా! పీఠికయందంతటను ఎల్లనార్యుఁడు, యెల్లనార్యుఁడునని వ్రాసి-ముఖపత్రములో యల్లనార్య (Yallanarya) యనియు నాశ్వాసాంత్యగద్యములలోఁగూడ యల్లనార్యయనుటలో వీరి కీభేదమును గూర్చి సందేహమున్నట్లు కనఁబడుచున్నది. పీఠికలో నావిషయము నుగ్గడింపకుండుటచేఁ బ్రమాదమేమో యనుకొనవలసియున్నది. ఎల్లనార్యు నందఱు నెఱుఁగముందురేమో, కాని, శ్రీకృష్ణదేవరాయల యాస్థానములో నగరు, తగరు, ఖగరు, తొగరు, అను పదములను బ్రాసములందుఁగూర్చి రామాయణభారతభాగవతకథలంబద్యములుచెప్పి రాజును మెప్పించెనన్న కథ యీతనిదే యనిన నందఱుఁ దమకుఁబరిచితుఁడే యని తెలిసికొందురు. కృత్యాదిపద్యములు లేవు, నన్నయభట్టారకునివలె మొదలిడియెనేమో యని-

చ. కనుఁగొన నింద్రనీలమణికాంతి నొకప్పుడుఁ బూర్ణచంద్రచం
దనరుచి నొక్కవేళ నరుణద్యుతి కుంకుమదీప్తి నొక్కచోఁ
దనరి గుణత్రయాత్ముఁడయి తానె సమస్తమునైన దేవునిన్
వనరుహనాభుఁ బల్కెడు మనంబున భావనచేసి వేడియున్.

అని ప్రథమాశ్వాసము రెండవపద్యమును-దానితరువాతి-
"అఖిలంబు నిండి ప్రహ్లాదప్రమాణోక్తి వెలయుఁగనిలిపిన విశ్వమయత."
అను పద్యమును జూడఁ దోఁచును.

ఇక్కవికి రాధామాధవకవియను బిరుదు గలదు. అది రాధామాధవమను కావ్యమును రచించుటచే వచ్చినది. ఈరెండును గాక యీయెల్లయకవి తారక బ్రహ్మరాజ మను నొక గ్రంథమును రచియించెను. ఈతనికవిత్వము బహు సరస మైనది. మచ్చుచూడుఁడు.

చ. పరమమునీంద్ర యోభువనపాత్రచరిత్ర మృకండుపుత్ర నీ
గురుపరమార్థబోధమునకున్ మదిఁగొల్పక బ్రహ్మదానహం
కరణ పరాయణత్వమునఁ గానక నన్ను నధఃకరించి దు
ష్కరతరపీడ చేసెఁ ద్రిజగంబుల కంచుఁ దలంక నేటికిన్. 3-255

మ. మదగర్వంబును యౌవనోదయము రమ్యత్వంబు మాధుర్యమున్
మృదులాలాపదరస్మితాంశుకలనాస్మేరాననాబ్జంబు పెం
పొదవన్ మన్మథరాజ్యలక్ష్మికిక్రియ నేత్రోత్సాహసంపత్కళా
సదనంబై విలసిల్లె నాకపటభాషాదేవి లీలాగతిన్. 3-291

మ. గతమూర్ఛర్తులు సంగవర్జితులు రాగద్వేషదూరుల్ మహా
మతు లాత్మీయతపోధిదైవముగ సన్మానించి నిన్నాత్మసం
స్థితుఁగావించి భజించి మోక్షపదముం జేకొంద్రుగా కిట్లు దు
ర్మతికి న్నాకెటులబ్బు నాతరమె నీమర్మంబెఱుంగన్ హరీ. ౪-146

అందందుఁ బురాణములలోఁ గల విష్ణుమాయ లన్నియుఁ జేర్చి యీగ్రంథమును రచించినాఁడు. ఇట్టి విష్ణుమాయావిలాసములు పెక్కులు గలవు-కంకంటి పాపరాజు "విష్ణుమాయావిలాసాభిధాన యక్షగాన నిర్మాణధురీణుఁ" డని కలదు. కంకంటివారిలో నింకొకఁడు ద్విపదలో రచియించియున్నాఁడు. అది బహుకాల ముక్రిందట నచ్చుపడినది. ఎక్కడనో గాని దొరకదు. చెన్నపురిలోఁ గొందఱ యొద్దఁ గలదు. రోసనూరి వేంకటకవి, ఎఱగుడిపాటి వేంకటకవులు కూడఁ బద్యకా

వ్యములుగ రచించిరి. నాటకమనుట, నిది మాయానాటక మని వాడుక మాటగా నున్నది. ఈగ్రంథమునకుఁ బ్రకాశకులు విపులమగు పీఠికను వ్రాసియున్నారు. అం దనేక విషయములు తెలియవచ్చును. దీనివెల రు. 2 లు. మద్రాసు యూనివర్సిటీ ఆఫీసులో దొరకును.

శ్రీకృష్ణరాయబారము:—కళాప్రచారక సమితివారు బరంపురములోఁ బ్రకటించుచున్న గ్రంథములలోనిది. సంజయరాయబారమును గొంతకాలము క్రిందటఁ బ్రకటించిరి. ఇది శ్రీకృష్ణరాయబారము. కృతికర్త బ్ర॥ దేవరాజు వేంకట కృష్ణరావుగారు, బహువిధముల భారతము నామూలాగ్రముగాఁ బరిశీలించి యీ రెండు రాయబారములను గళాసమితికిఁ గళ దెచ్చుటకై రచియించిరి. శ్రీకృష్ణుఁడు నడపిన రాయబారమును దుర్యోధనాదుల కుచేష్టలును జక్కఁగ వివరించినారు. భారతములోని సారములే యీరెండు రాయబారములును—అట్టివానిని మనోహరమైన శైలిలో నిరుపమయిన రీతిని కృష్ణరావు పంతులుగారు రచించుట శ్లాఘ్యము. వీరివలె నిక్కాలమున నిట్టిశైలిని గద్యరచనము గావించినవా రరుదు.

కౌరవపాండవుల దాయభాగనిర్ణయవివాదము నిందు రెండు తెఱఁగుల నెత్తికొని విమర్శించిరి.

దుర్యోధనుఁడు చెప్పినమాటలలోఁ బాండవులు గాలికి దూలికి బుట్టిరని, మాతండ్రియే సింహాసనమునఁ గూర్చుండెను, పిన్నతండ్రి దేశములుగొట్టి తెచ్చువాఁడు. సింహాసనముమీఁదనున్నవాఁడు రాజుగాని కన్నుకలిగి నలుదెన్నులు తిరుగుచుఁ బ్రజలకుఁ దలలోనాలుకమైన......మాత్రమునఁ బాఁడునకు రాజ్యమున స్వత్వమెక్కడ......తండ్రికే లేనియధికారము కొమరుల కెటులభించును. ఇద్దఱు రాజులుండుటకాని...పంచికొని తినుటకాని సంప్రదాయముకాదె- అను మాటలకుఁ గృష్ణుఁడుచెప్పిన సమాధానము బహునిపుణముగా నున్నది. గ్రంథవిస్తరభయమున విరమించెదము.

తొమ్మిది ప్రకరణములును, (అంతర్భాగములతోఁ గూడ) పరిశిష్టము, ఉపసంహారమును గూడి (డెమ్మీ) 200 పుటలు గలది. 1937 సంవత్సరము బి. ఎ. పరీక్షకు మద్రాసు విశ్వవిద్యాలయమువారు దీని నొక పాఠ్యగ్రంథముగా నిర్ణయించిరి. వెల రు 1,

శ్రీరామవిజయము:—గ్రంథకర్త బ్ర॥ కాశీభట్ట బ్రహ్మయ్యశాస్త్రిగారిసోదరులును జిరకాలము (34సం) పిఠాపురము మహారాజావారి (కాకినాడ) కాలేజీలో సంస్కృతపండితులునగు బ్రహ్మశ్రీసుబ్బయ్యశాస్త్రిగారు. వీరు సంస్కృతపండితులు వైయాకరణులు, కీ. శే. శ్రీ పరవస్తు రంగాచార్యులువారి శిష్యులు. వీరింతకుమున్ను-ఆంధ్రములో నుపన్యసించుటయుఁ బత్రికలలో వ్యాసములు వ్రాయుటయేఁ గాని గ్రంథరచనకుఁ గడఁగియుండలేను. బహుభాషలలో, కావ్య నాటక పురాణాది రూపములఁ గల పెక్కు రామాయణగాథలను బరిశీలించి శ్రీమద్రామాయణమును మూలగ్రంథముగాఁ గొని యీయపూర్వరామాయణమును గద్యముగా రచియించుచున్నారు. శ్రీమద్రామాయణములో వాల్మీకి చెప్పక విడిచినగాథల నితరరామాయణములనుండి గ్రహించి సందర్భానుసారముగాఁ జేర్చిరి. అతఁడు సూచించి విడిచినవిషయముల విరివిగా నింపు సమకూర్చిరి.

శాస్త్రులుగారు, తమ రీరామాయణము నెనిమిదికాండములుగా విభజించిరి. అందిది పూర్వకాండము. ఈ పూర్వకాండములో దిలీపచరిత్రము మొదలు దశరథుఁడు పుత్రకామేష్టి చేయువఱకుఁ గలదు. ఎనిమిదవది యుత్తరకాండమఁట-అందుఁ బ్రస్తుత ముత్తరకాండ మని పేర్కొనఁబడుచున్న దానిలోని కథ గాదఁట. కుశలవచరిత్రముతోఁ బ్రారంభింపఁబడి నలచరిత్రముతో ముగియునఁట-వీరీరామకథను వ్రాయుటకుఁ గలకారణము "నాయూహ" యను మొదటి పీఠికలో—

"ఈదినమణి సంతతి సంభవు లగుబాలుర పరాక్రమక్రమములు సురాసుర వీరులను గూడ బెగడొందఁ జేయుచున్నవి. అట్టి పురుషసింహుల యుదార జీవితములతోడను, అంతటి సతీలలామల పుణ్యచరితములతోడను, అట్టి బాలవీరుల మనోహరోపాఖ్యానములతోడను, విరాజిల్లుచున్న భాస్కరాన్వవాయచరిత్రములఁ జనువువారి జిహ్వయే రసాభిజ్ఞ యగు రసన. వాని నాకర్ణించు శ్రవణములే నాదకళోపాసకము లగు శ్రుతిపుటములు.

"సూర్యవంశ మింతటి మహిమాఢ్యము కావుననే శ్రీహరి యితరరాజన్యకులముల విడిచి, ఈభానుగోత్రమున మానవుఁడుగా జనింపఁ గుతూహలి యయ్యెను. శబ్దార్థసార వేది యగు కాళిదాసకవీంద్రుఁడును, అనేక దివ్యావతార చరితము లున్నను జేకొనక ఈసూర్యవంశ్య సార్వభౌముల జీవితములనే తనప్రథమ కావ్యమగు రఘువంశమున ఘనముగా వర్ణించి, నిజకావ్యకల్పకముయొక్క యను

పమాన భావసుమసౌరభములం గవితోద్యానవీథులం బ్రసరింపంజేసి విబుధానందమును సమకూర్చియున్న వాఁడు.

"కావున నట్టియమూల్యగుణశోభితమగు సూర్యవంశ్య చరిత్రమౌక్తికహారము ఆంధ్రసరస్వతీమాతృకంఠమున సమర్పింపం గుతూహలుఁడనయి యీ తెనుంగు కబ్బమును సమకూర్చితిని" అని తెల్పిరి.

శాస్త్రిగారి గద్యశైలికిని పైరుచిరవాక్యములనే యుదాహరణముగా గ్రహింపవచ్చును.

వీ రీయుత్తమరామాయణమునందలి పూర్వకాండమును వారి ప్రియమిత్రములగు దివాన్‌బహద్దరు కొమ్మిరెడ్డి సూర్యనారాయణమూర్తి నాయఁడుగారి కంకితము గావించిరి. విజయదశమినాఁ డాకృతిసమర్పణోత్సవము కాకినాడలోఁ గడు రమ్యముగ జరిగినది.

ఈభాగము పదునెనిమిది యధ్యాయములు, నూటముప్పదియారు పుటలలో నిమిడినయది. పుస్తకము ముద్రణాది సర్వవిషయములలోను సుందరముగా నున్నది. వెల రు 0-12-0.

వేయి స్తంభాలగుడిశాసనము.

ఈగ్రంథము పూలతోఁట గ్రంథమాలా ప్రచురణములలో రెండవది. శాసనమును జరిత్రాంశమూలానువాదసహితముగాఁ బరిష్కరించి శ్రీ విద్వాన్ అప్పన్న శాస్త్రిగా రాంధ్రలోకమునకు సమర్పించిరి. ఆంధ్రచరిత్రపరిశోధనమున కాంగ్లభాషాభ్యసనమె ముఖ్యము గాదు. ఆంధ్రసంస్కృతభాషల రెండింటియందును బాండిత్య ముండినం గాని యట్టిపరిశోధనము వన్నెకెక్కదు. శ్రీ శాస్త్రిగారి యాంధ్రసంస్కృతపాండితి కాంగ్లభాషాజ్ఞానము తోడ్పడి బంగారమునకుఁ బరిమళ మబ్బినట్లు వారిపరిశోధనకు వన్నె తెచ్చినది.

ఈశాసనము సాధారణముగాఁ జరిత్రకారుల 'కనుమకొండశాసన' మను పేరుననే యిదివఱకుఁ దెలియును. కొంతకాలము కాకతీయులకు రాజధాని గానుండి యీనగరము మహోన్నతస్థితిని గాంచెను. తన్నగరస్థితమైన వేయిస్తంభాలగుడియం దీశాసనముచు లిఖించుటచే శాస్త్రులవా రీశాసనమునకు వేయి స్తంభాలగుడిశాసన మని గంభీరనామ మొసంగిరి.

త్రిలింగసామ్రాజ్యస్థాపకుఁ డగు కాకతిప్రోలరాజుకుమారుఁడైన రుద్రదేవుని పరాక్రమాతిశయములను వర్ణించుచు నచింతేంద్రవరుఁ డను కవి దీనిని లిఖించెను.

ఈరుద్రదేవుఁడు క్రీ. శ. 1158-1195 సంవత్సరమువఱకు త్రిలింగసామ్రాజ్యమును బరిపాలించి, వైరివీరనికాయమును సంహరించి, బల దర్ప శౌర్యములతో సామ్రాజ్య మేలిన మేదినీధవుఁడు. శాస్త్రిగారు శాసనమూలమును, శ్లోకముల కర్థమును, దాత్పర్యమును, శాసనమునం దుదాహరింపఁబడిన చారిత్రిక స్థలములయొక్కయుఁ బురుషులయొక్కయు సంగ్రహ చరిత్రము నిచ్చి, శాసనకవి యైనయచింతేంద్ర వరుని కవితాచాతుర్యము, నాంధ్ర లోకమునకు వెల్లడించిరి.

౧. నూటతొమ్మిదియవపుటలో 'రాజ్యం ప్రాజ్యం లవణజలధే' అనుశ్లోకములోని 'ప్రాజ్యం' అనుపదము 'ప్రాచ్యాం' అని యుండిన, బాగుగా నుండు నని వారు సెలవిచ్చిరి. కాని పూర్వశాసనములలోను, ఆంధ్రసంస్కృతకావ్యములందును నీప్రాజ్యశబ్దము బహుస్థలములలో విశేషణముగాఁ బ్రయోగింపఁబడినది. అది యుచితముగానే యున్నది. చూడుఁడు:—

(1) జగదేకప్రాజ్యసామ్రాజ్య-కాశీఖండము, తృతీయాశ్వాసము ప. 246.

(2) ప్రాజ్యలక్ష్మీం ముదావహాత్ J. A. H. R. S. Vol. V. P. 43.

(3) 'ప్రతిదినపరివృద్ధప్రాజ్యరాజ్యోవిభాతి' Epi-Ind. Vol. III. P. 86.

(4) 'ప్రాప్తేభ్యంప్రాజ్యవిక్రమః' కుమారసంభవము. Conts. II. V. 18.

౨. తొంబదియేడవపుటలోని 'కందూరోదయచోడవంశవిలసత్' అను శ్లోకములోని 'కందూరోదయ' అను పదసంధి తప్పనియు, లేఖకప్రమాద మనియు శాస్త్రిగారు తలఁచిరి. కాని ప్రాచీనశాసనములలో 'ఊరు' పదము 'ఊర' యని, అకారాంతముగా నున్నది కాని ఉకారాంతము గాదు. కావున- ఆపదవిభాగము 'కందూర + ఉదయ' యనియే చేసికొనవలయును. ఇది లేఖక ప్రమాదము మాత్రము కాదు. ఊరపదమే ఊరయ్యెను. కొన్నియుదాహరణము లిత్తుము. 'ఊర' అంతములుగ నుండెడి ప్రాచీనగ్రామనామము లెన్నియో గలవు.

నెం.	1202	మహాకందూర	Epi-Ind. Vol. X. Luder's Lists.
,,	1209	నడతూర	
,,	1213	తురులూర	
,,	1295	కూడూర	

'ప్రాలూరగ్రామే' J. A. H. R. S. Vol. I. P. 92.

శాసన లేఖకుఁ డైన అచింతేంద్రకవి తనపాండిత్యమును, అనర్గళకవితా ధోరణియుఁ జూపుచు శాసన మంతయు వివిధవృత్తములతో, నుత్ప్రేక్షాలంకార

ములతోను బూర్తిగావించెను. గ్రంథమునందు మూఁడు దేశపటములును, పదునాల్గు చిత్రపటములునుముద్రింపఁబడియెనుగాని, శాసనఫలకమునుమాత్రమువదలి వేసినారు. ఆంధ్రభాషలో శాసనమును బుస్తకరూపకముగాఁ బ్రకటించుట కిది రెండవతడవ. శాసనపటము లేకపోవుట యీగ్రంథమునకుఁ గలగొప్ప కొఱఁత.

గ్రంథనిబంధనము సులభసాధ్యము గాదు. శాస్త్రిగారు విశేషశ్రమ కోర్చి కాకతీయ చరిత్రాంశమునకు ముఖ్యమయిన శాసనమును బుస్తకరూపమున వ్రాసి యాంధ్రలోకమున కొసఁగుటచే వా రాంధ్రుల కృతజ్ఞతకు సర్వదా పాత్రులు.

గ్రంథప్రకాశకులు, పూలతోఁటగ్రంథమాల, హనుమకొండ, నైజాం.
వెల రెండురూపాయలు. కుందూరి ఈశ్వరదత్తు.

కవి, కవిత.

-జి. జాషువాకవిగారు—వినుకొండ—

గీ. సందిటకురాని వృద్ధభూషణము లెన్నొ, తనువునఁ దగిల్చి కావ్యసుందరిని దిద్ది
బరువుమోయించితత్త్వంబుమఱచిపోవు, కవియెఱుంగఁడువ్యంగ్యవాగ్గర్భమహిమ.

గీ. పొదుగుబరువుననలనల్లఁబదములిడుచుఁ, గదలిచను దెంచుజన్నంపుమొదవునట్లు
విపులరసభావభరితగంభీరగమన, మమరి చూపట్టవలయుఁ గబ్బములకునురు.

మ. అసమానంబుగ, ద్వ్యర్థికావ్యరచనావ్యాయామముం జేసి, "స
ర్కసుడేరా" బిగియించి సూరకవి, యాకాశంబునం బల్లటీల్
"బసికీ" ల్గొట్టియుఁ గావ్యతత్త్వమును జూపంగోరి గ్రంథాంతర
ప్రసవంబుల్ వెలయింపఁడే ? నవరసప్రాధాన్యధన్యోక్తులన్.

సీ. గీర్వాణకవులు ద్రొక్కినకావ్యపథముల నోడలు చెమ్మటలూర నడువవలయు
మనకవిత్రయము పెట్టినకావ్యభిక్షకుఁ బలుమాఱు దోయిలింపంగవలయు
నన్యదేశీయకావ్యాంబుధుల్ మథియించి గుణరత్నముల నేఱికొనఁగవలయు
నధునాతనకవీంద్రు లల్లుకబ్బములతాలింపుసొంపుల నాకళింపవలయుఁ
దెలుఁగుసాహిత్యసుందరీదేహవల్లి, కెరవుసొమ్ముల సొగసు రానీక హృదయ
మెఱిఁగి మధురంపునడకలుగఱపవలయు, నది కవిత్వంబతండు శారదకుగురుఁడు.

ప్రకాశవర్షకృత*

రసార్ణవాలఙ్కారము.

ప్రథమపరిచ్ఛేదము—'దోషప్రమోషము.'

పద,వాక్య,వాక్యార్థ దోషములు.

1. పదే వాక్యేఽథ వాక్యార్థే దోషవర్గస్త్వయం త్రిధా
క్రమశః పూర్వభఙ్గ్యాతు తత్ప్రపఞ్చః [ప్రకీర్త్యతే].

చతుర్దశపదదోషములు.

2. [అసాధుచా] నిబద్ధం చ కష్టం క్లిష్టమనర్థకమ్
అపుష్టార్థం చ గూఢార్థమప్రతీతం ససంశయమ్.

3. నేయార్థమసమర్థం చ యచ్చ తత్రాప్రయోజకమ్
దో ♦ ♦ షమితి స్పష్టం పదదోషాశ్చతుర్దశ.

అసాధువు. అనిబద్ధము.

4. శబ్దశాస్త్రవిరుద్ధం యత్తదసాధు నిగద్యతే
న ప్రయుక్తం[కృతీన్?కవీస్]ద్రైర్యదనిబద్ధంతదుచ్యతే.

కష్టము. క్లిష్టము.

5. ప్ర ♦ ♦ చ్చార్యవర్ణస్తు కష్టం శ్రవణదుర్భగమ్
పారమ్పర్యేణ చార్థస్య సూచకం క్లిష్టముచ్యతే.

అనర్థకము. అపుష్టార్థము.

6. పాదపూరణమాత్రం యత్తచ్చ ♦ ♦ దనర్థకమ్
వాచ్యతుచ్ఛతయా క్లిష్టమపుష్టార్థం మనీషిభిః.

గూఢోక్తి. అప్రతీతము.

7. అప్రసిద్ధార్థసమ్బద్ధం గూఢోక్తిరభిధీయతే
శాస్త్రస్ ♦ ♦ ♦ యుక్తంయదప్రతీతం తదుచ్యతే.

ససంశయము. నేయార్థము.

8. యత్రార్థాన్తరసమ్బన్ధస్తద్వదన్తి ససంశయమ్
స్వయంకల్పితసఙ్కేతం నేయార్థ [మభిధీయతే].

అసమర్థము. అప్రయోజకము.

9. అసమర్థంతు యద్బద్ధం రూఢివర్త్మవ్యతిక్రమాత్
వివక్షితప్రమేయస్య నోపకార్యప్రయోజకమ్.

దేశ్యము. గ్రామ్యము:[అసభ్యము, అమంగళము, ఘృణాకరము.]

10. దేశ్య ♦ థవా[?]యన్న్యస్తం దేశరూఢిగతం పదమ్
అసభ్యామఙ్గలం గ్రామ్యం తథా యచ్చ ఘృణాకరమ్.

* ప్రకాశవర్షునియుదంతమును, రసార్ణవాలంకారసమాలోచనమును గాలాంతరమునఁ బీఠికారూపమున నొసంగఁబడును. ♦ఈచుక్కలున్నచోట నెన్నిచుక్కలున్న నన్ని యక్షరములు లేవనియర్థము. [యా. వే. వీ. రా. సంపాదకుఁడు.]

11. సాక్షాత్తత్ స్మృతిహేతుత్వాత్త్రివిధా ♦ ♦ ♦ భవేత్
చతుర్దశవాక్య దోషములు. శబ్దహీనం క్రమభ్రష్టం విసన్ధి పునరుక్తిమత్.
12. వ్యాకీర్ణం భిన్నవృత్తం చ సంకీర్ణంగర్భితం తథా
విభిన్నలిఙ్గవచనే ఖఞ్జం న్యూనాధికం భవేత్.
13. శ్లేషాదిగుణహీనం చ వాక్యదోషా శ్చతుర్దశ
శబ్దహీనము. భిన్నభాషాపదావిద్ధం శబ్దహీనం [ప్ర] కీర్తితమ్.
క్రమభ్రష్టము. 14. శబ్దార్థవ్యుత్క్రమో యత్ర క్రమభ్రష్టం తదిష్యతే
విసంధి. విరుద్ధసన్ధి విస్సన్ధి విసన్ధీతి నిగద్యతే.
పునరుక్తి. 15. తాదృక్పదపదార్థానాం నిబన్ధే పునరుక్తిమత్
వ్యాకీర్ణము. అనేకపదసన్తానవ్యాహతస్మృతిభిః పదైః.
16. యోజనా యత్ర తద్వాక్యం వ్యాకీర్ణ మభిధీయతే
భిన్నవృత్తము:[వర్ణ భ్రంశము; యతి భ్రంశము.] ఛన్దోలక్షణహీనం తు భిన్నవృత్తం విదు ర్బుధాః.
17. తద్వర్ణ యతి భేదేన ద్విధా తద్జ్ఞై రుదాహృతమ్
సంకీర్ణము. వాక్యాన్తరపదోన్మిశ్రం [య] త్తత్సఙ్కీర్ణ మిష
గర్భితము. 18. వాక్యాన్తరసగర్భం య త్తద్వాక్యం గర్భితం విదుః.
భిన్నలింగము. భిన్నలిఙ్గ మలిఙ్గత్వా దుపమానోపమేయయోః
19. యస్మిన్ వచనవైషమ్య ముపమానోపమేయయోః
భిన్నవచనము. తద్భిన్నవచనం నామ నిబధ్నన్తి న [హి?] సాధవః.
ఖంజము. 20. క్రియావిరహితం వాక్యం ఖఞ్జ మి త్యభిధీయతే
న్యూనోపమ. జ్ఞేయం న్యూనోపమం న్యూనై రుపమాయా విశేషణైః.
అధికోపమ. 21. విశేషణాధికౌపమ్యం విజ్ఞేయ మధికోపమమ్
[శ్లేషాదిగుణహీనము?]
గుణత్రయము. శబ్దార్థోభయభేదేన విప్రథన్తే త్రిధా గుణాః.
దోషత్రయము. 22. [తద్వి] పర్యయతో దోషా స్త్రిధా వాక్యే వ్యవస్థితాః
శబ్దగుణములు:- శ్లేష, సమత, సుకుమారత. తత్ర శబ్దగుణాః శ్లేష స్సమతా సుకుమారతా.
అర్థగుణములు. ౬ అర్థవ్యక్తిః ప్రసాద శ్చ కాన్తి రి త్యర్థసంశ్రయాః
ఉభయగుణములు. ఓజో మాధుర్య మౌదార్యం సమాధిశ్చోభయాత్మకాః.

శ్లేషవిపర్యయము.	24. తత్ర త చ్ఛిథిలం వాక్యం భవేత్ శ్లేషవిపర్యయః
సామ్యవిపర్యయము.	విషమం తు తదిచ్ఛన్తి యత్ర సామ్యవిపర్యయః.
సౌకుమార్యవిపర్యయము.	25. తత్కఠోరం భవే ద్యత్ర సౌకుమార్యవిపర్యయః
అర్థవ్యక్తివిపర్యయము.	సన్తః శం [సన్తి] నేయార్థ మర్థవ్యక్తివిపర్యయః.
ప్రసాదవిపర్యయము.	26. అప్రసన్నం తదే వాహు ర్యః ప్రసాదవిపర్యయః
కాంతివిపర్యయము.	అవ్యుత్పన్నం తమి త్యాహు ర్యత్ర కాన్తివిపర్యయః.
ప్రౌఢివిపర్యయము.	27. ♦ ♦ శ్యబ్దార్థయోః ప్రౌఢి రప్రౌఢి స్త ద్విపర్యయః
మాధుర్యవిపర్యయము.	రూఢిభఙ్గా దనిర్వ్యూఢం మాధుర్యస్యవిపర్యయః.
ఔదార్యవిపర్యయము.	28. నిరలఙ్కారమ్[ఇత్యా]హు రౌదార్యస్య విపర్యయః
నిస్సమాధి.	ఋజుమార్గ ఇతి జ్ఞేయో నిస్సమాధి ర్గిరాంక్రమః.
వాక్యార్థదోషములు పదునాఱు:—	29. అపార్థం వ్యర్థ మేకార్థం ససంశయ మపక్రమమ్
	ఖిన్నం చైవాతిమాత్రం చ విరసం పరుషం తథా.
	30. హీనౌపమ్యాధికౌపమ్యే తథా విసదృశోపమమ్
	అప్రసిద్ధోపమం చైవ నిరలఙ్కార మేవచ.
	31. అశ్లీలం చ విరుద్ధం చ వాక్యార్థే షోడశ స్మృతాః
అపార్థము.	సముదాయార్థశూన్యం [యత్తద]పార్థం ప్రచక్షతే.
వ్యర్థము.	32. యద ప్రయోజనం యచ్చ గతార్థం వ్యర్థ మేవచ
ఏకార్థము.	ఉక్తాభిన్నార్థ మేకార్థం వ్యాహరన్తి విశారదాః.
ససంశయము.	33. ససంశయం తు యత్ప్రాహు ర్యత్రార్థస్య న నిశ్చయః
అపక్రమము.	అపక్రమంతు తద్యత్ర పౌర్వాపర్యవిపర్యయః.
ఖిన్నము.	34. జాత్యాద్యుక్తా ♦ ♦ ♦ ఢం ఖిన్న మి త్యభిధీయతే
అతిమాత్రము.	లోకాతీత ఇవార్థోయః సోఽతిమాత్ర ఇహేష్యతే.
విరసము.	35. అప్రాకృతరసం జ్ఞేయం విరసం [రస]కోవిదైః
పరుషము.	అతిక్రూర స్తు వాక్యార్థః పరుషో విదుషాం మతః.
హీనోపమ.	36. హీనంయత్రోపమానంస్యాత్సోఽర్థోహీనోపమః స్మృతః
అధికోపమ.	[యత్రో]పమాన మధికం తద్జ్ఞేయ మధికోపమమ్.
విసదృశోపమ.	37. అతుల్య ముపమానం చే ద్భవే ద్విసదృశోపమమ్
అప్రసిద్ధోపమ.	అప్రసిద్ధోపమానంచే ద[ప్ర]సిద్ధోపమంతు తత్.

నిరలంకారము.	38. నిరలఙ్కార మిత్యాహు రలఙ్కారవివర్జితమ్.
అశ్లీలము.	యదసభ్యార్థసమ్బద్ధం తదశ్లీల ముదాహృతమ్.
విరుద్ధము:-	39. ప్ర[త్యక్ష ?] వ్యాహతమ్ వస్తు విరుద్ధ మభిధీయతే
మూఁడువిధములు.	ప్రత్యక్షాదిప్రభేదేన త్రిధా శాస్త్రవిదో విదుః.
ప్రత్యక్షవిరుదము.	40. ప్రత్యక్షవ్యాహతం దేశకాలలోకవిరోధకృత్
అనుమానవిరుద్ధము.	యుక్త్యౌచిత్యప్రతిజ్ఞానాం విరోధ స్త్వనుమానభూః.
ఆగమవిరుద్ధము.	41. ధర్మార్థకామశాస్త్రాణాం విరోధ స్త్వాగమోద్భవః
త్రివిధమగుప్రత్యక్ష విరుద్ధము.	ఏవం త్రయ మపి త్రిత్వాన్ నవతాం ప్రతిపద్యతే.
దేశవిరుద్ధము.	42. తత్ర దేశవిరుద్ధం త ద్యత్ర్ ◆ ◆ ◆ న యద్భవేత్
లోకవిరుద్ధము.	తచ్చ లోకవిరుద్ధం య త్సర్వలోకై రసమ్మతమ్.
[కాలవిరుద్ధము?]	
అనుమానవిరుద్ధము:-	43. తత్తు యుక్తివిరుద్ధం స్యా దవిచారేణ [యత్కృతమ్]
యుక్తివిరుద్ధము.	తదౌచిత్యవిరుద్ధం స్యాత్ పాత్రే యద్య[భ?]నో◆◆
ఔచిత్యవిరుద్ధము.	
ప్రతిజ్ఞావిరుద్ధము.	44. తత్ప్రతిజ్ఞావిరుద్ధం స్యాత్ ప్రతిజ్ఞా యేన బా
ధర్మశాస్త్రవిరుద్ధము.	ధర్మశాస్త్రవిరుద్ధం యద్ జ్ఞేయం ధర్మవిరోధి తత్.
అర్థశాస్త్రవిరుద్ధము.	45. అర్థశాస్త్రవిరుద్ధం తద్ జ్ఞేయం బహిష్కృతమ్
కామశాస్త్రవిరుద్ధము.	కామశాస్త్రకళాశాస్త్రవిరుద్ధం య న్నిబధ్యతే.
	కామశాస్త్ర

రసార్ణవాలఙ్కారే దోషప్రమోషో నామ

ప్రథమః పరిచ్ఛేదః.

గురుఁడు మంచమునందుఁ గూరుచున్నాఁ డన నల్లయౌపశ్లేషికాధికరణ
మగు బ్రాహ్మణుండు గావ్యమునందుఁ గుశలుఁడౌ నన నిది వైషయికాధికరణ
మగును ఘోషముఁ గంగ యం దన సామీపికాధికరణ మగు నవల నింక
నదె మొదలిపదము తుదియక్షరమ్ముతోఁ బెఱనుడి మొదలియక్కరము గదియ
నదికించిన సమాస మంద్రు కోవిదు లందు నంధ్రభాషకుఁ జెల్లు నవియు వినుఁడు
తత్పురుషము కర్మధారయమును బహువ్రీహి ద్విగువు ద్వంద్వవిధము నవ్య
యీభావ మనఁ దగి యిత్తిగఁ తెఱఁగుల నమరు సమాసము లవియె యరయ
వింతమీఱఁగఁ బంచవింశతివిధములఁ బరఁగును దెలిపెద వరుస మీఱి
రహిగ నుత్తరపదార్థప్రధానం బయి తత్పురుషం బది తనరుచుండు
ననువొంద నన్యపదార్థప్రధానమై యొందు బహువ్రీహి యొసఁగుచుండు
నమరంగ నుభయపదార్థప్రధానమై ద్వంద్వసమాసంబు వఱలుచుండు
నరయంగఁ బూర్వపదార్థప్రధానమై యవ్యయీభావ మొప్పుచునుండు
పయిమెయి యడుగుమెయి యన నివి ప్రథమాతత్పురుషమయి మలయుచుండు
దట్టిమోపరి కొండతాల్పరి యన ద్వితీయాతత్పురుషమయి యలరుచుండుఁ
జేయీఁతయన దొంగచిల్లర యనఁ గత్తినఱకునాఁ బలుగంటినాఁగ గోటి
జీర యనఁగ రాచపోరునా నివి తృతీయాతత్పురుషమయి యమరుచుండు
వలపుతిలక మనఁ దలుపుపలక యన గడియమ్రా నన మందుకాటుక యనఁ
దేలుమందనఁ బాముమూలిక యనఁ జతుర్థీతత్పురుషమయి తేజరిల్లు
మోమోట మనఁగను బాముబీ తనఁగ నెత్తురుకళ యనఁగఁ గిత్తుబయి మనఁగ
ఖ్యాతి నన్నియుఁ బంచమీతత్పురుషనామమున వెలయుచునుండు ననువుమీఱి
దొరతీవి యడవిజోదులు రాచకొమరుండు కందోయి పూఁదావి కల్వదండ
పగడాలగని యుంపంగము లనంగ షష్ఠీతత్పురుషము చెలువుగాంచుఁ
దగ మఱి షష్ఠ్యర్థతత్పురుషములందుఁ గర్మధారయములఁ గన్గొనంగ
నలవిశేష్యపుఁబద మాత్యముకారమ్ముకుఁ బునాదేశ మంతటను వచ్చు
హల్లుపై నుండిన నచ్చుపైనున్నఁ బుటాదేశ మమరు నెట్లనిన వినుఁడు
వాదపుఁబాతంబు జూదపునవ్వు సున్నపురంగు సున్నపుస్రం గనంగ
ముత్తెపుంబాపట ముత్తెపుసాప టన నెయ్యపుటాదరమ్ము మోదపుటలుకన
వేలుపుటింతి నా వేల్పుటా వన నందలపుటను సన నిట్లు లక్ష్యము లగు
నిఁకఁ బుటాదేశ మొక్కెడ లే దుదంతాల మిన్నేఱు మొగమంద మన్నయట్లు

రూఢి షష్ఠీతత్పురుషములం దుత్వ మంత్యమునందుఁ గల్గు పదములపైని
గలిగిన కచటతపలకు జశ్త్వము వికల్పముగ నొక్కొకచోట వచ్చు వినుఁడు
పువుఁబాళె నాఁగను బుర్వుఁబాళె యనఁ బువ్వంబాళె యనఁ ద్రివిధంబులఁ దగె
ములుఁగొన పలుదీపుఁ ముకుఁజెఱమలు రేగుఁబండ్లన నిట్టులఁ బరఁగు మఱియు
షష్ఠ్యర్థతత్పురుషమునందుఁ గొన్నిపేళ్లకు జశ్త్వ మది వికల్పగతి రాదు
పాముకోఱ యనంగ వేముతీ పనఁ బలుకుసురు తీరనఁగ ముక్కుచెమట యనఁ
జను, కను, నా నిట్టి శబ్దములతుదల నెఱసున్న దగు నూఁద నెగడుఁ దేల
నఱసున్నయై యుండు నరయంగఁ బైని హలాదులసంధి సేయఁ గనెడితఱి
షష్ఠ్యర్థతత్పురుషను జనుంగవ యనఁ జన్నుంగవ యనగఁ జనుఁగవ యనఁ
గన్నుంగవ యనంగఁ గన్నుఁగవ యనంగఁ గనుఁగవ యనఁగ నీకరణి మఱియు
నీరెండుశబ్దము లేకాక్షరములైనఁ బయినుకారము పొల్లయయి తనరును
సున్నగా దెటువలె శోధించిచూచిన నవల హల్లుల జశ్త్వ మగును సంధి
ఘటియింపఁ జన్గవ కన్గవ యనఁదగు దీనికి బిందుయతి యిడఁ జెల్ల
దేకాక్షరముల కొక్కెడఁజెల్లు నీరెంట రెండక్షరముల నుం*డలయతి
యవల జక్కవకవ యనఁదగునట్టి త్ర్యక్షరములకవరు జశ్త్వంబు చెల్ల
దదిదంతము లయినపదములు గొన్నింటి జాడ లెఱింగింతు సరవి వినుఁడు
మొలకట్టు వలచూపు తలపొక్కు తలతిమ్మిరి యనుపేళ్లకు జశ్త్వరీతి చొరదు
మడిచాలు పులికూన కుడిప్రక్క సిరితెల్వి యనుపదముల జశ్త్వ మమర దింక
మును సంస్కృతము లయ్యుఁ దెనుఁగులౌ నొకకొన్నిశబ్దములౌ వానిజాడ లెల్లఁ
గనిపింతుఁ బనసపం డనఁ గుండలోపల ననఁ గందకుంప నా నలరు నింకఁ
గనుఁగొన షష్ఠ్యర్థమున నుకారాంతశబ్దములపై నచ్చున్నఁ దగు నకార
మధిపునానతి యన నధిపునాజ్ఞ యనంగఁగూఁతునోడ మెనాఁగఁగొఱలుమఱియుఁ
దెనుఁగుటక్కర మొక్క టునిచి యాదిని బయి సంస్కృతపదము లుంచఁగ సమాస
మగును నా, నీ, తన, యనునుడితో దుత్వ మబ్బును బోవు షష్ఠ్యర్థమందు
మఱియు నీ, నా, యను మాటలరెంట సమాసమౌ ద్విత్వ మమరదు వినుఁడు
నావచోవైఖరి నీవిభవస్ఫూర్తి తనకళాసంపత్తి యనఁగ నింక
నామవిద్యాప్రౌఢి నీనువిలాసంబు తనదుభుజాబలం బనఁగ మఱియుఁ
దనఘనకీర్తిప్రతాపకాంతు లనంగ నీయసమానసాహితి యనంగ

*ఇట్టి ద్రుతసంధులు కవిత్రయేతరగ్రంథములందుఁ గ్వాచిత్కముగాఁ గనుపట్టుచున్నవి.

నావిక్రమనిరూఢి నా లక్ష్యములు మఱి యిసుదంతసంస్కృతపదములపయిఁ
దెనుఁగుసమాసపుఁ దెఱఁగు లెక్కింతు మునిపట్టి తరువాకు లనఁగ దంతి
కొమ్ములు సుకవిపల్కు నరాతిపోరు నా నెసఁగు షష్ఠ్యర్థమం దిటుల నింక
నమరు నదంతశబ్దముల కొక్కొకచోట దినవెచ్చ మనఁగను దినవహి యన
సంబంధషష్ఠియెసఁగుఁ దెగ్గుపదముపై సంస్కృతపద మున్న సరవి నదియుఁ
గనిపించుఁ గొనశాఖ లన దొంగవిద్య నా వానకాల మనంగ వఱలు మఱియు
నూహింప నింతిమృదూక్తిమాధురి కన రవణిల్లు పాటపాటవ మన నిఁక
సంబంధషష్ఠి కెచ్చటను భ్రమ వచ్చు గురుపుమాటన సైన్యమురభటి యనఁ
దేటగా నిఁక నొప్పు స్త్రీలింగము తెనుఁగింపంగ నెంత సమాసమద్యమమునఁ
దతనాదకాళిందితటమున మహిమగలతమసతీరసికతయన నిఁక
ముల్లు విల్లు ల్లిల్లు బొమ్మ వెన్నను శబ్దములకెల్లఁ బైహలాపు లన కెడియ
పుడు జడ్డ లెల్లను బోవును వీనికి ములువగ విలువంపు లిలువడి పలు
వరుస కనుబొమ్మ క్రేవ వెనువెంటనఁగ మిన్ననది యనుటకు మినునదన నిఁక
సంస్కృతమునఁ దెగ్గు సమకూర్పనొప్పని తెఱఁగు లెక్కింతుఁ దేటపడఁగ
ననిమిష నెలఁ తన నర్ణవకొడుకనఁ జనను తొల్లిటివిధమ్మునఁ దగు నిఁక
సాముతమి యనంగఁ జదువుబాళి యనంగ సప్తమీతత్పురుషమయి యొప్పు
రహికెక్క వరుసమీఱఁగ సప్తవిధకర్మధారయములు దెల్పెదను వినుండు
తగువిశేషణము భేదక మనఁగను విశేష్యమ్ము భేద్య మన నెసఁగు నెటు లన
అరిధరుఁడు హరినా నలికాక్షుఁడు హరుం డనఁగ నాప్యుఁడు బ్రహ్మనాఁగఁబొసఁగు
గుణిపదముపయిగ గుణమున్న నవ్విశేషణముమీఁదినికార మణఁగుఁ గలుగు
నలువుగా నొకచోట నల్లనికలువనా నల్లకలువ యనఁ జల్లతావి
పచ్చనెల్లా యెఱ్ఱబంటు తెల్లకరినా సరవి మఱియుఁ గఱిచల్లడంబు
చలువగట్టన విశేషణపూర్వపదకర్మధారయం బగుచుఁ జెన్నారు మఱియు
నరయ నా యీ యేల యవల వర్ణాల్గుఱ్ఱుచ్చుజాడలఁ గలుగును జడ్డ లొకట
రహిగ సూచించెద రలశషసహలను నక్షరములు దక్క నది యెటులన
నాకాంత యక్కాంత యీకల్కి యిక్కల్కి యేయింతి యెయ్యింతి యిది యనంగ
నారాజు నాలక్ష్మి యాశౌరి యాషట్క మాసామి యాహరి యనఁదగు నిఁకఁ
గన నుదంతంబులొ కర్మధారయముల కచ్చుపైఁ దగ టును లాగమము ల
వును విచ్చుటాకులు పోతుటీఁగలు తళుకుటంపరలు గడుసుటసురు లనఁగ

నెసఁగు నద్దపుబిల్ల నిచ్చు నంబుజనేత్ర నాడించు నుదాన నధికుఁ డనఁగఁ
దగు రేఫమీఁది యుత్వమ్ముల కెల్ల వికల్పమ్ముగను టు వు గలిగియుండుఁ
జిగురుటా కనఁగను జిగురాకన వెదురుటాకనంగను వెదురాకన మఱి
యేలరుటమ్ము లనంగ నలరమ్ము లన నిటు లనువొందఁగా నుదాహరణము లగు
నీక్రియఁ దుత్వంబు రాకను బొమ్మరి ల్లొప్పదరి ల్లనెడిరెండు పోలుచు నందు
నరయంగఁ బొదరుటి ల్లని చంద్రభానుచరిత్ర నొక్కెడ నుండె రీతిగ నీక
హల్లుపై నున్న నత్యముకారమునకుఁ బునాదేశ మెచట నిత్యముగ వచ్చు
నిద్దంపుబరణినా నిగరంపుఁగెంపన సోయగపున్నవలా యనంగ
గాటపునన్నపుగాఱ యనంగఁ జొక్కపుఁగమ్మ చొక్కపుంగమ్మ యనఁగ
సొబగొందు నీకఁ గొన్ని సుకవులు తెలియుఁడీ యదినుదంతమ్ములె యొలరు నచ్చ
తెనుఁగునుడుగుల రెండును మూఁడు నాలు గై దా ఱేడు నెనిమిది యక్షరముల
పయి సంస్కృతపదంబు పరఁగు లక్ష్యములింకఁగఱకంఠుఁ డన వాఁడికాండములనఁ
గొమిరెవలుదకుచకుంభంబు లన నిడుదమధూళి కన వెడఁదశర మనఁగ
నొగఁదాఁకవేయిమున్నూఱుదంతు లనంగ నఱువదివేలుదివ్యాబ్దము లన
నప్పున్నుఁదావినవాదనం బును నాఁగఁ గటికిచీఁకటిదిండికరమన నీకఁ
గనఁగఁ గకార మొక్కటి వెలిగాఁగఁ గచటతపవర్గపంచకము పయిని
నమరియుండిన నకారము బిందు వగు నది జశ్వంబుగాంచు నజ్జాడ వినుఁడు
క్రొ న్ననునుడికిఁ దెన్గునఁ గ్రొత్త యను నెడఁ గ్రొంజాయ క్రొందళ్ళు క్రొంబఱ పనఁ
బరఁగు వకారంబు పై నున్న ద్విత్వంబు వచ్చి దాని కల క్రొవ్వాఁడి యనఁగ
నెగడు నిట్టుల మఱి నే యనునక్షరం బుచితార్థమును దెల్పుచుండు చోటఁ
బైవర్ణములకు ద్విత్వంబె కల్గి తనర్చు నెమ్మోము నెత్తావి నెన్నడ యనఁ
గనఁగ సంఖ్యావాచకముకారముపయిని దగువర్ణములకు ద్విత్వంబు వచ్చి
ముక్కన్ను ముచ్చిచ్చు ముత్రోవ మున్నూఱు ముప్పది ముమ్మొన ముమ్వోలుఁ గన
నెసఁగును మఱియొక్కటిటులఁ బైవర్ణంబు ద్విత్వంబు గని డెబ్బదియనఁ బొల్పుఁ
దెలుఁగులఁ గెమ్ము చెమ్ము లరుణాఖ్యకుఁ జెల్లి పరఁగుచునుండును బాళి వినుఁడు
కెందామర లనంగఁ గెందలిరు లనంగఁ జెందమ్ము లనఁగను జెంగలు వనఁ
బేరను నుడొకటి పెద్దయనుట కగుఁ బేరోలగం బనఁ బేరుర మనఁ
దనరారు భద్రదంతావళంబు లటంచుఁ గొఱలు శ్రీవృక్షకిఘోటకమ్ము

క. భూపాల గురునిఁ జంపెదు, పాపము వల దనుచు మ్రొక్కి పలికినఁ "గామాం
ధో౽పి నపశ్యతి" యనియెదు, నాపలుకు నిజంబు చేసి యతఁ డుగ్రుం డై. ౨౨౬

గీ. చెడుగుబుద్ధు లింకఁ జెప్పక నామాట, ద్రోవవైతివేని ద్రోహిఁ జంపు
మనుడు మాఱుమాట లాడక శారదా,నందుఁ దెచ్చి బంధనం బొనర్చె.

మ. ఇటు విప్రోత్తముఁ గట్టి కొంచుఁ జని మంత్రీంద్రుండు చింతించి య
క్కట చంపించిన బ్రహ్మహత్య సను మ్రగ్గంజేయు నారాజు ని
చ్చటఁ బాపంబున బ్రుంగుఁ గావునఁ దదాజ్ఞాలంఘనం బైన నో
క్కటఁ గావించి జగత్త్రయంబు హితముం గావింతు నంచు న్వెసన్. ౨౨౭

ఉ. ఆతనికట్టు లూడిచి గృహంబున కంపి యమాత్యుఁ డేగి నే
నాతెఱఁ గట్ల చేసితిఁ బ్రియం బగునే యని చెప్పి వచ్చి త
ద్భీతియు నీతియుం గలుగ భీరునిఁ బాఱుని నేలమాలెలోఁ
బ్రీతి వహించి దాఁచి తనపెంపునఁ బ్రోవఁగఁ గొన్ని యేండ్లకున్. ౨౨౮

క. పాలసుఁడు కితవకేళీ,లాలసుఁ డస్థిరుఁడు పరభిలాషుఁడు మృగయా
లోలుఁడయి నందధరణీ,పాలతనూభవుఁడు విజయపాలుఁడు గదలెన్. ౨౨౯

వ. తదనంతరంబ. ౨౩౦

సీ. పిల్లులు పోరాడె బల్లి యూరక త్రుళ్లె దమ్మళి పొడసూపెఁ దుమ్మి రెపురఁ
దొఱఁగుమోయినలేఁగ కొఱలుచునొకకుక్క పఱతెంచెఁ గ్రంపపైనఱచెఁ గాకి
యులుమఁ డొక్కఁడు నూనె తలతోడ నేతెంచె మైలచీరలచాకి మ్రోలనెదిరెఁ
[1]గాకియును గొరవంకయును తెక్కలపోతు నేటిరింతయు దాఁటె నెడమదిశకు
[2]బైట వెరవుదప్పఁ బాలగుమ్మయుఁ బాఱె, నొంటిపాటఁ బైఁడికంటి పీచె
నెలుఁగుచేసెఁ బెద్దపులుఁగు పా మటు దోఁచె, దబ్బి బొబ్బలిడియె నుబ్బులడర.

గీ. వానిఁ గనుఁగొని పరి వారమ్ము గలఁగుచు, శకునబలము లేదు చనకు మనిన
విజయపాలుఁ డివియు నిజములో కల్లలో, తెలిసికొంద మనుచుఁ దిరుగఁడయ్యె.

క. దుర్మతికి ధర్మబుద్ధియు, నిర్మలునకు దుర్గతియు గణికలకు దృఢ మా
కూర్మియుఁ గలిమికి నిలుపును, గర్మములకుఁ దప్పుటయును గలుగవు జగతిన్.

శా. ఈరీతిం జను లెల్ల నుల్లముల నూహింపంగ శంపారుచి
స్ఫార[3]జ్యాయుతచాపరోపధరుఁ డై సన్నద్ధసైన్యంబుతో

1. కాకియునొకగొరంకయును- అని చిన్నయసూరిగారు. కాకియు నొక పెరకయు నెరుకల పోతు- 2. పైటవెరవుదప్పబారె చెమరుపోతు. 3 జ్యాలలితోరుచాపధరుఁడై.

భేరీభైరవభాంకృతు ల్దిశల నిర్భేదింపఁగా నేగె ని
[1]ష్కారుణ్యుండు సమస్తమర్గుణగణాగణ్యుం డరణ్యానికిన్. ౨౩౪

గీ. అచటఁ జెమటకోక యమరించి కుడిచేతఁ, గడిఁది డేగఁ బట్టి యెడమచేత
నెఱక లొయ్యఁ జక్కఁ జెరివి మోహిమోక్షించి, కౌఁజుకక్కెరలను గదియ వైచె.

వ. ఇట్లొండొంటఁ బులుఁగుల నీల్గించి[2] యెక్కపెట్ట సాళువంబు నెగయించిన.

క. తత్పక్షపాతరవము వి,యత్పథమున జలదనినద మన విహగము ల
త్యుత్పాతవృష్టిసమయప,తత్పాషాణములు వోలె ధరపైఁ గూలెన్. ౨౩౭

సీ. కేరిజంబులఁ గోరి కేసట దీరించి పూరేండ్లఁ బుడకల బూడ్దెఁ గలిపి
పాలగుమ్మల నేలపాలుగా నొనరించి వెలిచెలమెలఁకువ వెలితిచేసి
బెగ్గురుకడుపుల బెగ్గిల మ్రగ్గించి కొంగలపోగ రెల్లఁ ద్రుంగఁ[3]ద్రొక్కి
కక్కెరనెత్తురు గ్రక్కించి కొక్కెరపిండు గుండియ లెల్ల బెండుపఱిచి
కారుకోళ్ల నెండఁ గారించి గోరవంక, బింక మింక వానిపొంక మణఁచి
చెమరుఁబోతుగములఁ జమరి కౌఁజులఁ జించి, సాళువంబు విజయపాలుఁ జేరె.

ఉ. అట్టిఖగంబు వేఁటకు నరాధిపనందనుఁ డిచ్చ మెచ్చుచుం
బిట్టల నెల్ల లోఁబఱిచి భృత్యుల కిచ్చుచుఁ బెక్కువేడుకల్
పుట్టఁగ నొక్కచో మడుఁగు పొంతకుఁ బోయి జలంబు ద్రావి యా
[4]పట్టున మీలఁ గాంచి యొకబాయవలం దివియించి యేపుగన్. ౨౩౯

సీ. కొఱ్ఱమీలను దండ్రికొలుపులెంకల కిచ్చె వాలుగలను సంగడీలకిచ్చెఁ
[5]బాఁపెరలను బిన్నపడవాళ్లకును నిచ్చె మాఁపులఁ జనవువారి కిచ్చె
బేడిసంబుల నిచ్చె వేడుక కాండ్రకు గండెల బలుదండగీల కిచ్చె
వెలిమొట్టలను దండువుల దలాయుల కిచ్చెఁ గోడిసెలఁ బరిహాసకులకు నిచ్చెఁ
బక్కెమొట్ట రొయ్య పరిగ యింగిలికము, చీరచింపుజెల్ల నారజెల్ల
కుంటముక్కు మొదలుకొని కల వన్నియుఁ, బంటువారి కెల్ల నొంటియిచ్చె. ౨౪౦

వ. ఇచ్చి యచ్చోటు వాసి బాణాసనబాణపాణి యై వాగురికవాగురాకరాళం బగు
వనాంతరాళంబు సొచ్చి. ౨౪౧

క. బాలుఁడు మెలఁగెను మృగకుల,కాలాకృతిఁ బవనజవన ఘనశునకాళీ
కోలాహలకాలాహిత,కోలాహలకాహళానుకూలక్రీడన్. ౨౪౨

1. ష్కారుణ్యుండతఁడు గ్రపాపజనతాగణ్యు. 2. ఇట్లువొడ్డపులుఁగులనీక్షించి 3. గ్రుంగ.
4. చట్టునమీలఁగాంచి యొకజాలిక్రియందివిపెంచి. 5. పాపెరలను బస్తుపడుచులకునునిచ్చె. పాపమీ
నుల-చిన్న యనూరిగారు.

క. తోలిఁదోలిఁ జింకల మనుఁబో,తులఁ గడఁజుల లేళ్ల[1] నిర్ల దుప్పుల మఱి యే
కలముల నెలుఁగులఁ బులులను, బలువిడిగాఁ[2] దనిమెఁ జలముబలము న్నెఱయన్.

క. అయ్యెడఁ గోఱలు దీటుచు, దయ్యము క్రియ నొక్కపంది తాఁకుచుఁ దనువుల్
వ్రయ్యలుగఁ బొడిచెఁ దొలఁగం, జయ్యన నలుదెసలఁ బఱచి సైన్యము లెల్లన్.

వ. అప్పుడు కుమారుండు కృతవాహనారోహణుండై యావరాహంబు నుం దోలి
వెనువెంట నొంటిం జని చని కాఱడవి నీరంబులలో జాడదప్పి దప్పిఁగొని యొ
క్కమడుఁగుచేరి యచ్చోటఁ దురంగంబు డిగ్గి చెట్టునం గట్టి సరసిలో జలంబు
లు గ్రోలి యభయుండై యచట విశ్రాంతికై నిలుచునంత. ౨౪౫

శా. శీఘ్రాపాతనితాంతతాంత[3]తురగస్వేదంబుఁ దీర్పంగ హ్రా
స్టాఘ్రాణంబున మోరయెత్తి తనమీఁస ల్నిక్కఁ దత్సౌరభం
బాఘ్రాణించి చరించి పొంచి కృతముఖ్యాయామభీమాకృతిన్
వ్యాఘ్రం బొక్కటి వచ్చి యచ్చట నృపవ్యాఘ్రాత్మజుం జూచుడున్. ౨౪౬

గీ. హయము దానిరాక కదరి కట్టినవాఁగెఁ[4], ద్రెంచుకొనుచుఁ బాఱె దిక్కులద్రువఁ
బొరిగొనం దలంచుపులిఁజూచి బెగ్గిలి, విజయపాలుఁ డొక్క వృక్ష మెక్కె.

ఉ. అమ్మెయి నెక్కఁ గోపమున నాపులియుం బఱతెంచి తత్ప్రదే
శమ్మున నిల్చిన న్బిగడి శాఖలమీఁదికి డాఁగ నేగియుం
గొమ్మను నొక్కబొల్లి యెలుఁగుం గని తల్లడమంది దుర్నిమి
త్తమ్ముగ నాఫలంబు లిటఁ దప్పక వచ్చెనె దైవమా యనున్. ౨౪౭

క. క్రిందఁ బులి మీఁద నెలుఁగును, నంద ప్రియనందనుండు నడుమం గలుగ
న్సుందట నొకనుయ్యియు వెను,కందగ నొక గొయ్యిభంగిఁ గానఁగనయ్యెన్.

వ. అప్పుడు. ౨౫౦

గీ. రెండునిలువు లెగయుఁ బుండరీకం బిది, నీకు నచట నుండ నేర్పుగాదు
నమ్మి[5] వేగమిటకురమ్ము బాలక యని, యెలుఁగు పిలిచెఁ గాఱుటెలుఁగు సెలఁగ.

ఉ. అక్కొమరుండు దాఁప ? హృదయంబు యథావిధి నిల్పి రెంటిలో
నిక్కడఁ గొంత యాస గల దిప్పటి కేగెద నంచు మీఁదికిన్
స్రుక్కుచుఁ బోయెఁ గ్రిందఁ బులి చూచి చలంబున మీర లిద్దఱుం
జికిలి రంచు నాఁగి నిలిచెం దనకన్నుల నిప్పు లొల్కఁగన్. ౨౫౧

---

1. గండలలేళ్ల, 2. చలమరిగాఁ దునిముబలము చలము న్మెఱయన్. 3. నితాంతవేగ
4. యప్పుడవాఁగె- (యెంతయువాఁగె) చిన్నయసూరి 5 నెమ్మి.

గీ. పుండరీక మిట్టు లొండొండఁ జూపుల, మండఁ గోపవహ్ని మెండుకొనఁగ
నుండు టెఱిఁగి మాఱుమండుట మానె నా, నెండ తేఁడు గ్రుంకుఁగొండ నడఁగె.
క. పులి యాఁగినఁ జిక్కినతమ, మెలుఁగును వెదకంగ వచ్చి యెల్లెడఁ గలయం
బొలయునెలుఁగులో యన గుం,తల మిట్టలఁ జీఁకువాలు దళమై పర్వెన్.
క. గగనమణి సాళువముక్రియ, నెగసినఁ దలసూపకుండి యింతట నతఁ డ
స్తగిరిచటిన్ వ్రాలిన పెల్లగుఖగముల కరణిఁ జుక్క లయ్యెడ నికెన్.[1]
శా. ఆవేళన్ భువిఁ బీఁటవెట్టిన మహావ్యాఘ్రంబు నీక్షించుచున్
దైవంబు న్మది దూఱుచుం దలఁకుచుం దద్రాత్రియర్ధంబుఁ జిం
తావేశంబునఁ బుచ్చి కూర్కఁ దలపోయంగా నెలుం గంత యుం
దా వీక్షించి నిజాంకసీమఁ జెలువా తల్పంబుగాఁ జూపుచున్. ౨౯౬
క. నిద్ర చనుదెంచె నేనియు, నిద్రింపును వెఱవ నేల నీకిట ననినన్
నిద్ర సుఖ మెఱుఁగ దనఁగా, నిద్రించెఁ దదంకశయ్య నృపసుతుఁ డంతన్.
సీ. శార్దూల మటు చూచి నిర్దయత్వముతోడ భల్లూక ! పగవట్టి బ్రదుకఁగలవె
వాఁడు నీకేలెస్సవాఁ డయ్యెఁ బరజాతి నృపతిపుత్త్రుండు నిష్కృపుఁడు వీఁడు
మనకులం బాదిగా వనగోచరంబుల వేఁటచాటున నొక్క నూటిఁ జంపె
నిల నొక్క గూఁటిపిల్లల మిద్దఱము దుష్టబాలునకై పోర నేల మనము
వీనిఁ గ్రింద వైవు విడిచిపెట్టెద నిన్ను, సగము నీకు నిత్తు నగవు గాదు
నరుని నమ్మవలదు నమ్మి మున్నొకపాము, చిచ్చులోనఁ గాలి చచ్చెఁ గాదె.
క. ఆకథ విను వింధ్యాటవి, నేకలుఁ డనుబోయ తోఁటయీరమున మహా
శాకోటముఁ[2] దెగనఱకఁగ, నాకోటరసీమ నొక్క యహిపతి వెడలెన్.
గీ. వెడలి యేను నిలిచి విహరించుతా విది, వలదు దీన నేమి గలదు నీకు
నన్నుఁ గలసి బ్రతుకు[3] మెన్నఁడుఁ జేటులే, దనిన వెఱఁగుపడుచు నట్ల తలఁగె.
క. తలఁగిన వానికి నది తన, తలరత్నం బిచ్చి పుచ్చి తా నేగిన ని
స్మల వాఁడు నేగి పురిలో,పల నొకవర్త్తకున కమ్మె పదిగద్దెలకున్. ౩౦౧
చ. అట మఱునాఁడు వచ్చిన మహాభుజగేంద్రుఁడు గారవించి ని
న్నఁటిమణి యెంత కమ్మితి వనా యన మూల్యమెఱుఁగఁ దెల్ప న[4]

1. స్తగిరిన్ వ్రాలినపెల్లగు, ఖగముల క్రియఁ జుక్కలంతఁ గానఁగనయ్యెన్. 2. తోఁటయిర వెఱిఁగి మహానోకహాముం. 3. ఇదిగోగొమ్ము మణియు నెన్నఁడుఁ 4. వనాయని మూల్యము నెట్టెఱిఁగి యక్కట,

క్కట పదివేల కమ్మక వికల్పము చేసితి వింతనుండి మి
క్కుటముగ నమ్ముకొ మ్మనుచుఁ గ్రొత్తఫణామణి యిచ్చె వానికిన్. ౨౬౨

క. తనయిల్లుఁ గాచినాఁ డని, మనమునఁ బ్రియమంది యిచ్చు మఱు లనుదినముం
గొనిపోయి యమ్ముకొనుచును, ధనికుండై వాఁడు చెల్మి దప్పినబుద్ధిన్. ౨౬౩

గీ. దీని కెచటఁ గలుగు దివ్యరత్నంబులు, దీని మొదలితావుఁ దెలియవలయు
ననుచుఁ గోరిపోయి యాపాముచనుజాడ, వట్టి యేగియొక్కపుట్టఁ గనియె. ౨౬౪

క. కని తిరిగి పోయి మఱునాఁ, డనలంబును గసవుమోపు హస్తంబులఁ గై
కొని వచ్చి తొఱ్ఱలోపలఁ, జొనిపె భుజంగంబు మిడుకుచు న్మడియుంగన్. ౨౬౫

క. జాల్మం డిటు గాలిచి యావల్మీకముఁ ద్రవ్వఁ జనిన వడి విషములచే
గుల్మాములు దరికొనఁగా, నుల్మకములభంగి మఱియు[1] నురగము లెగసెన్.

గీ. ఉరగకులము బోయఁ బొరిగొని శమియించె, నట్లు గాన వీని కడలనేల
పాము క్రూరమంద్రు ప్రాణులలో నెల్లఁ, బాముకంటె నరుఁడు పాతకుండు. ౨౬౭

క. నామాట నమ్మి డిగ్గన, నీమనుజునిఁ ద్రోవు మింక నేగెద ననినన్
మోమోటలేక నవ్వుచు, నేమీ సభ్యుఁడవె యనుచు నెలుఁ గిట్లనియెన్. ౨౬౮

క. ఇలఁ గలపశువుల నెల్లను, బొలియించుచుఁ బాపములకుఁ బొడవయ్యెడు బె
బ్బులితోడి పొత్తు గలదే, పులి నమ్మియకాదె తొల్లి పులుఁ గొక టిలిగెన్.

మ. వినుమా చెప్పెదఁ దొల్లి యొక్కపులి కావేరీతటిం బ్రాణులం
దనయిచ్చ న్వధియించుచుం దినుచు నుత్సాహంబుతో నుండి కా
ఱెనుబోతుం దినునాఁడు మాంసకబళాన్వితంబుగా నొక్క బొ[2]
క్క నిజాస్యంబున నొక్కగాడమెడ వీఁకం జొచ్చిన న్నొచ్చుచున్. ౨౭౦

క. వదనము విడుచుకొను చది, తుదినాలుకయెత్తుచేత దూపొడుమ క్రియం
గదలించుఁ దాలువొరయఁగ, న్మెదలించుం దగ్గు మ్రొగ్గు మేదినిఁబొరలున్. ౨౭౧

మ. ఇటు దుర్వేదనఁ జిక్కి మాన్పుకొనఁగా నెం దేగినం బ్రాణసం
కటమై ప్రాణులు మారి వచ్చె నని డాఁగం బాఱఁగా నొప్పి యె
చ్చటనుం బాపెడు దిక్కు లేక చనుచున్ శైలస్థలిం జేరి ముం
దట సూచీముఖపక్షిఁ గాంచి తనఖేదం బంతయుం జెప్పెన్. ౨౭౨

క. సూచీముఖంబు డగ్గఱి, నీచెవుగుందనము మాని నిలువవు నీనో
రోచెల్ల చొరఁగవలె హిం,సాచాఁచి కాలుఁ దైన నలుగఁడె నీకున్. ౨౭౩

1. కొన్నియుఁరగ 2. బొక్క=ఎముక.

చ. అనవుడు నోరుసాచ్చి వ్యథ[1] యార్పఁగదే మును చచ్చినట్లు ప
ల్లును మెదలింపకుండెద నలోలత నంచు మొగంబు వంచి వ్రా
లిన నది నోరు సాచ్చి కదలించి క్రమంబున దౌడబ్బొక్క[2] ము
క్కునఁ గొనివచ్చె నాపులికిఁ గుత్తుకనాటినకొయ్య నొయ్యనన్. ౨౭౪

గీ. అట్లు పుచ్చిన ముద మంది సూచీముఖుఁ, బొగడి యేగి క్రూరమృగముమఱియుఁ
బసులఁ జంపితినఁగఁ బలలంబుతో దౌడ, నాఁటిజాడ నెముక నాటినంత.[3]

ఉ. క్రమ్మఱ వచ్చి పుచ్చు మని కైకొని వేఁడినఁ బుచ్చివైచి స
ఖ్యమ్మొనరించి నిచ్చలు సుఖస్థితి నుండఁగ నొక్కనాఁడు మాం
సమ్మొకయింత గానకయుఁ జయ్యన నాపులి వచ్చి వక్త్రము
న్నమ్మిక దోఁపఁగాఁ దెఱచిన న్విహగంబును జొచ్చె నాక్రియన్. ౨౭౫

క. చొచ్చినయంతన కాటునఁ, జచ్చె న్విహగంబు పులులసంగడ మిదిగో
నిచ్చకములాడె దీతని, నిచ్చుట కై యంత యేమి యె నజ్ఞుఁడనే. ౨౭౬

క. జాతివిభేదం బేటికిఁ, బాతకునకునైన నెడరుఁ బాపి[4] మహావి
ఖ్యాతిఁ గొననొప్పుఁ దిర్య, గ్జాతికపోతంబు చెంచుఁ గాచుట వినవే. ౨౭౭

క. గోదానము ధనదానము, భూదానము నన్నదానమును బథికహితాం
భోదానము నుత్తమవి,ద్యాదానము గూడ నభయదానము సరియే. ౨౭౮

గీ. వెన్నుసొచ్చువానిఁ దన్ను నమ్మినవానిఁ, జంపి రేని శిశువు జంపుటండ్రు
పంతమెలుఁగు జాంబవంతునివారము, బాస తప్పు మిట్టియాస విడువు. ౨౭౯

చ. అనుచు నిరుత్తరంబుగ దయామతిఁ బల్కెను నంత రాజనం
దనుఁడును లేచినన్ క్షణము దానికిఁ గూర్కెద నిద్రపోకుమీ
యని తొడమీఁద నూఁదికొని యామెలుఁగించుక కన్నుమూయఁగాఁ
గని పులి పల్కె వాని మెయిఁ గంపము పుట్టఁగ భీతు వెట్టుచున్. ౨౮౦

గీ. కోఱలు గలవాని గోళ్లు గలవానిఁ, గొమ్ములు గలవాని నమ్మవలదు
బస్మురించెనేని బ్రతుకంగవచ్చునే, యెలుఁగుతోడి చెలిమియేల[5] నీకు. ౨౮౧

క. మొన్న నొకనిఁ దోలితి వాఁ, డిన్నగ మెక్కై వాని నిది కరుణాసం
పన్నుని క్రియ లోనిడుకొని, నిన్న విఱిచి పెట్టె నేఁడు నిజమదిపోలెన్. ౨౮౩

1. నమ్మిచొచ్చి వెతయార్ప. 2. దౌడబొమ్మి ముక్కునఁ గొనివచ్చె నాపులికిఁ గుత్తుకనాటిన కొఱ్ఱు.
3. పుచ్చినను ముదమందుచుఁ బులుఁగుఁజాలఁ, బొగడియును నేగి యాకూరిమృగముమఱి
యుఁ, బసులఁజంపి తినఁగఁ జావలముతోడఁ, నాఁటిదౌడనె యెముకయు నాటె మగుడ.
4. ఘాతుకునకునైన నెడపుగల్గినఁ దనలో నాతుకనవచ్చు. 5. పొందు లేల.

క. కూరిమి గల దని నమ్మకు, క్రూరమృగంబులకుఁ గరుణ గూడునె యిది నీ
చేరువ నుండుట నేఁటికి, నీరీతుల బుజ్జగించె నెల్లిటి కొఱకై. ౨౮౪

గీ. దానిఁ జెప్ప నేల యేనిదె యొకయేఁడు, పట్టు నాఁడు నెలలు పట్టుఁ గాక
మిమ్ముఁ జంపి తినను నమ్ము మీ మొదనాను, దీనిఁ ద్రోచి బ్రదుకుతెరువు గనుము.

చ. అనవుడు వాఁడు నిక్కముగ నాత్మఁ దలంచి యెలుంగుఁ గూలఁద్రో
చిన నది జాఱుచుం దెలిసి చేతికి లోనగు కొమ్మ వట్టి యొ
య్యనఁ బఱతెంచి బెగ్గిలు నృపాత్మజుఁ గన్గొని యల్పబుద్ధి వే
మన నను నమ్ముమంటి భయ మందకుమీ యని పల్కుచుండఁగన్. ౨౮౬

క. కలకలఁ బలికెను పక్షుల, కలకలములు సకలదిశలఁ గలయఁగఁ బొలయం
దళదళికులముగ దశశత,దళదళములు విరియఁ బ్రాగ్దశ తళతళఁ బొలిచెన్. ౨౮౭

గీ. తమముతోడఁ గూడఁ దరలి శార్దూలంబు, శైలగుహల కేగెఁ జాల డస్సి
తరణికిరణపంక్తి సరసఁ జెట్టుననుండి, యెలుఁగుఁ గూడి బాలుఁ డిలకు డిగ్గె.

క. ఆయెలుఁ గతనిఁ బిలిచి య, న్యాయుని పరలోకపీడన[1] బొనరింతం
బీయెడన పాయఁ జేసెద; రాయిటు వినుమింక "ససేమిరా" యను మెపుడున్.

క. ఈనాలు గక్షరంబుల, నీ నేరమి నొరుఁడు చెప్పనేని వికారం
బూనక తొల్లిటి క్రియ స,న్మానము గైకొనుము మంచిమాటలతోడన్. ౨౯౦

క. అని వీడ్కొలిపిన తఱి న,ట్లనె యాతఁడును 'ససేమిరా' యనుచు వనం
బున భూతావిష్టుని చాడ్పునఁ దిరుగఁగ వానిహయము పురిఁ జేరుటయున్.

సీ. అశ్వరత్నం బొంటి నరుదెంచె నిన్నఁటి శకునము ల్పాపనిఁ జంపె నొక్కొ
యని తలంకుచు నందజనపాలుఁ డాజాడఁ బఱతెంచి యడవిలో బాలుఁ జూచి
యన్న యిదేమి రా వన్న "ససేమిరా" యనుడుఁ గలఁగి యొత్తి యడుగుటయును
నాలుగక్షరముల నోలిఁ బల్కెడువానిఁ దోడ్కొనిపోయి మందుల నొసర్చి
వీనిభూతశంక విడిపించువారికి, నర్ధరాజ్య మిత్తు ననుచుఁ జాటి
వేలుపులకుఁ బెట్టి వేఁడికొన్నను నాలు, గక్షరములు విడువఁ డయ్యెవాఁడు.

ఉ. నందనృపాలుఁ డిట్లను మనంబునఁ గ్రుల్లుచు నెల్ల వేల్పులున్
మందులు మ్రొక్కులు న్మణులు మంత్రములున్ వృథయయ్యె శారదా
నందుఁడ యిప్పుడున్నఁ బ్రియనందనుఁ దెల్పఁగ నోపు నట్టి పె
ద్దం దునిమించినాఁడ వలదా హితు లెవ్వరు నడ్డపెట్టఁగన్. ౨౯౩

1. యన్యాయపరతఁ జేయుపీడన.

ఉ. నావుడు మంత్రి చిత్తమున నవ్వుచు నావిధ మయ్యె నాఁడు, నేఁ
డీవిధ మయ్యెఁ, బేరుకొననేటికి నిందఱపాల దృష్టమా
దైవము గల్గెనేని భువిఁ దత్సముఁ డొక్కఁడు గల్గనేరఁడే
కావున బమ్మరింపఁ బని గా దని యూఱడఁ బల్కె భూపతిన్. ౨౯౪

ఉ. ఆవిభు నూఱడించి నిలయంబున కేగి బిలంబువిప్రుతో
నీవిధ మెల్లఁ జెప్పిన మహీసురుఁడు న్నుచివాగ్రణీ భవ
ద్భావముఁ జేరి నాఁటిగురుపుత్రిక యేడవయేఁటి పాప నీ
జీవముద్విస్తుదీర్చు నని[1] చెప్పుము నీ వని పంచె నాతనిన్. ౨౯౫

వ. అటకుం జని. ౨౯౬

ఉ. ఆతఁడు విన్నవించినఁ బ్రియాన్వితుఁడై సుతుఁ దోడుకొంచు ధా
త్రీతలనాథుఁ డింటి కరుదెంచుచు నాధరణీసురుండు క
న్యాతిలకంబు నాజవనికాంతరికాకృతి నిల్పి పద్యవి
ద్యోతితరీతి దోఁప వినుచుండెఁ గుమారు 'ససేమిరా' ధ్వనిన్. ౨౯౭

వ. ఇట్టి నాలుగక్షరంబుల నాలించి విని యందఱు నూరకుండు మని కుమారు
నుద్దేశించి పద్య మి ట్లని చదివె. ౨౯౮

క. "స"జ్జనభావము గలుగు సు,హృజ్జనముల మోసపుచ్చు టిది నేరుపె నీ
యజ్జతొడమీఁదఁగూర్కిన, యజ్జంతువుఁ జంపఁజూచు టది పౌరుషమే. ౨౯౯

వ. [2]అని చదివిన బాలుఁడు దా విని ప్రథమాక్షరము విడిచి పెట్టి "సేమిరా"
"సేమిరా" యనుచున్నంత నందఱు నా నందనరేంద్రుతో నానందంబు నొంది
మేలు మే లనుచు నుండఁ దత్తలకలంబు మాన్పి జవనికలో గురుండు. ౩౦౦

క. "సే"తువుఁ గని జలనిధిసం,జాతధనుష్కోటిఁ బడిన సద్ద్విజహతికిం
బాతకము వాయు మిత్రవి,ఘాతికిఁ బాతకమె కాని గతి గలుగ దనా. ౩౦౧

వ. అని రెండవపద్యంబుఁ జదువఁ గుమారుండు రెండవయక్షరంబు విడిచి "మిరా
మిరా" యనుచుండ నిట నయ్యాచార్యుండును. ౩౦౨

క. "మి"త్రద్రోహికృతఘ్నుప,విత్రగురుద్రోహిచౌర్యవిద్యాపరులున్
మిత్రశశిస్థితి మేరగఁ, బుత్రులు గలిగియును నరకమునఁ బడుదు రనా. ౩౦౩

వ. అని తృతీయపద్యంబు పఠించినఁ దృతీయాక్షరంబు విడిచి "రా, రా" యను
నందనుం జూచి యమందానందుం డగు నందు నుద్దేశించి శారదానందుండు.

1. జీవము వేదదీర్చునని 2. ఈవచనము మొదలు కందపద్యమువలె నడచుచున్నది.

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు—ప్రతిష్ఠాపకులు.

శ్రీరాజా రావు వేంకటకుమారమహీపతి సూర్యారావుబహద్దరువారు, పిఠాపురము మహారాజావారు. పరిషద్వ్యాపజ్జీవాధ్యక్షులు.

కీ. శే. శ్రీ వేంకటగిరి మహారాజావారు.

ఉద్ధారకులు.

శ్రీరాజా వేంకటాద్రి అప్పారావు బహద్దరువారు- ఉయ్యూరు జమీందారువారు.

కీ. శే. శ్రీబొబ్బిలి మహారాజావారు.

ఆంధ్రసాహిత్యపరిత్కార్యనిర్వాహకవర్గము.

అధ్యక్షులు

జయంతి రామయ్యపంతులుగారు బి. ఏ., బి. ఎల్.

కార్యదర్శులు.

కిళాంబి రాఘవాచార్యులుగారు ఎం. ఏ., బి. ఎల్.

వింజమూరి వెంకన్న పంతులుగారు ఎం. ఏ.

కార్యనిర్వాహకసభాసభ్యులు,

దివాన్ బహదర్ కొమ్మిరెడ్డి సూర్యనారాయణమూర్తి నాయఁడుగారు (కోశాధ్యక్షులు.)

పెద్దాడ రామస్వామిగారు, ఎం. ఏ. „

చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహముగారు.

కాశీభట్ట సుబ్బయ్యశాస్త్రిగారు.

శ్రీమాన్ గోడవర్తి జగన్నాథస్వామిగారు, ఎం. ఏ., ఎల్ టి.

దర్భా వేంకటశివరామరాసుగారు, బి. ఏ., బి. యల్.

అళక్కి వేంకటాప్రియయ్యగారు.

కేశవరపు కామరాజుగారు.

కోకా వేంకటసుబ్బారావు నాయఁడుగారు.

ఓలేటి వేంకటరామశాస్త్రిగారు, శతావధాని.

పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహారావు పంతులుగారు.

పిళ్వారిసెట్టి రంగబ్రహ్మారావునాయఁడుగారు.

కాకినాడ—ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తులో వెలకుదొరకు గ్రంథములు.

1	విప్రనారాయణచరిత్రము-చదలువాడ మల్లయ్యకవి		ర	
2	కవిజనాశ్రయము-వేములవాడ భీమకవి	...	0	10
3	చంపూరామాయణము-ఋగ్వేదికవి వేంకటాచలపతికవి		1	0
4	నీతిసీసపద్యశతకము-తాళ్ళపాక పెదతిరుమలార్యుఁడు	...	0	2
5	జ్యోతిశ్శాస్త్రసారము-శ్రీమాన్ కపిస్థళం కృష్ణమాచార్యులుగారు		0	8
6	జ్ఞానప్రసూనాంబికాశతకము-శిష్టుసర్వశాస్త్రికవి	...	0	2
7	సర్వేశ్వరశతకము-యథావాక్కుల అన్నమయ్యగారు	...	0	2
8	యుద్ధమల్లుని బెజవాడ శిలాశాసనము-జ. రామయ్యపంతులుగారు		0	8
9	కావ్యాలంకారచూడామణి-విన్నకోట పెద్దయకవి	...	0	8
10	చంద్రభానుచరిత్రము-తరిగొప్పుల మల్లనకవి	...	1	0
11	అకారాద్యముద్రితగ్రంథసూచిక	...	0	8
12	ప్రాకృతభాషోత్పత్తి-శ్రీమాన్ మేడేపల్లి వేంకటరమణాచార్యులుగారు		0	12
13	శివతత్త్వసారము-మల్లికార్జున పండితారాధ్యులు	...	0	12
14	Defence of Literary Telugu జయంతి రామయ్యపంతులుగారు		0	4
15	శివరాత్రిమాహాత్మ్యము-శ్రీనాథమహాకవి	...	0	12
16	ఆర్యభాషావిభాగము-శ్రీమాన్ మేడేపల్లి వేంకటరమణాచార్యులుగారు		0	8
17	Dravidian Lexicography జయంతి రామయ్యపంతులుగారు		0	4
18	హరిస్వరంగములు-కొత్తపల్లి సూర్యరావుగారు	...	0	8
19	నారసింహపురాణము—ఉత్తరభాగము-హరిభట్టు	...	1	0
20	మన్నారుదాస విలాసనాటకము—రంగాజమ్మ	...	0	8
21	జైమినిభారతము-వచనము-వేంకటకృష్ణప్పనాయఁకుఁడు		0	12
22	కాళిందీకన్యాపరిణయము (రెండుభాగములు) అహోబలపతి		1	0
23	రెడ్డినాఁటి రెండుశాసనములు	...	0	4
24	ఆంధ్రధాతుమాల—చిన్నయసూరి	...	0	12
25	శాసనపద్యమంజరి	...	0	12
26	శతకసముచ్చయము (1.2 భాగములు)	...	1	6
27	పరిషత్పుస్తకభాండాగారము. (ద్వితీయభాగము)	...	0	8
28	సూత్రాంధ్రవ్యాకరణములు—చిన్నయ్యసూరి	...	0	8
29	రసాభరణము—అనంతకవి.	...	0	8
30	చాటుధారాచమత్కారసారః- (సంస్కృతము)	...	0	8
31	ఉత్తరరామచరిత్రము-జయంతి రామయ్యపంతులుగారు		1	0
32	షోడశకుమారచరిత్రము-వెన్నెలకంటి అన్నయ	...	0	8
33	అమరుకము-సాంధ్రము-జయంతిరామయ్యపంతులుగారు		1	0
34	సాంబోపాఖ్యానము-రామరాజురంగప్పరాజు	...	1	0
35	హంససందేశము-కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రిగారు	...	0	2
36	సింహాసనద్వాత్రింశిక-ద్వితీయభాగము-గోపరాజకవి	...	0	12
37	రాయవాచకము	...	0	8
38	ఆంధ్రశబ్దచింతామణి-బాలసరస్వతికృతాంధ్రటీకోపేతము		0	8

Printed by N. Achutaramiah at the Cocanada Printing works, Cocanada.

శ్రీ

ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక.

రెండు నెలల కొకసారి ప్రకటింపఁబడును.

(Journal of the Telugu Academy.)

సంపుటము. ౨౩ { భావనామసంవత్సరము. శ్రావణభాద్రపదమాసములు. } సంచిక 3.

కాకినాడ:

కొత్తపల్లి సూర్యారావుచేఁ బరిషత్కార్యాలయమునఁ ప్రకటింపఁబడినది.

చందా, పోష్టువ్యయములతో సంవత్సరమునకు రు. 3-0-0.

విడిసంచిక రు 0-౮-0.

1934.

విషయసూచిక.

విషయసూచిక.

ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక

కా కి నా డ.

రెండు నెలల కొకసారి ప్రకటింపఁబడును.

భావనామసంవత్సరము.

సంపుటము ౨౩. శ్రావణభాద్రపదమాసములు. సంచిక 3.

వేణీసంహారము-నాయకుఁడు.

—: యామిజాల పద్మనాభస్వామిగారు, విజయనగరము :—

పరిషత్పత్రికలో శ్రీ యం. సూర్యనారాయణగారు "వేణీసంహారే భీమ ఏవ నాయకః" అనువ్యాసముఁ జదివితిని. వారివ్యాసప్రభావమున నాహృదయఫలకమునఁ జిత్రితములైన కొన్ని స్వకీయభావచిత్రములను బైకిఁదీసి పరిషత్పత్రికాముఖమునఁ బండితప్రవరులహస్తముల కందిచ్చుచున్నాఁడను. నాయీచిత్రమునఁ గలలోపములను దీర్చి దిద్దుభారము సకలకళాప్రవీణు లగువారి లేఖినీపింఛికలకే విడిచిపెట్టుచున్నాఁడను.

నాయకశబ్దమునకు వ్యుత్పత్తిమూలముగ నర్థముఁ జెప్పి తత్ఫలమును బార్థమధ్యమునొడిలోఁ బడవేసిరి. అదియంత సమంజసము కాదు. ఏల యందురా! అభిజ్ఞానశాకుంతలమున శకుంతలాదుష్యంతుల పునస్సమాగమమునకుఁ బ్రధానభూత మంగుళీయకము కదా యని తన్నాటకమున నాయకత్వము నంగుళీయకమున కంటఁగట్టుట న్యాయమా? జానకీపరిణయమున హరుని ధనువు శుల్కముగ రాముఁడు సీతమ్మను వివాహమాడుట సంభవించెఁగదా యని పురారిశరాసనమునకే నాయకత్త్వ మాపాదించుట యుక్తమా? అట్లే శపథము ననుసరించి వేణీసంహార మొనర్చినంతమాత్రాన భీముఁడే నాయకుఁ డనుట సమంజసమా? యుక్తియుక్తమా?

ధర్మరాజు సచివాయత్తసిద్ధిగల నాయకుఁడా? కాఁడా? ధర్మరాజు సచివాయత్తసిద్ధి గల నాయకుఁ డగుచో నాతనినే నాయకునిగ నంగీకరింతు మనునుద్దేశ

ముతో నొకహేతువును జూపి ధర్మరా జట్టివాఁడు కాఁ డని త్రోసివేసిరి. దాని కుదాహరణము—“అ ద్వైకం దివసం''......ఇత్యాది. భీముని కిది కళంకము. తాత్కాలికవృథారోషపిశాచీవికారావేశపరుషాలాపములే కాని తదాధారక్రియాచరణాయత్తచిత్తవిస్రబ్ధాలాపములుగా భీమవాక్కులు మాఱలేదు. “నా హం విధేయ స్తవ'' యని భూనభోంతరాళములు మార్మ్రోగునట్లు బిగ్గరగఁ బెడబొబ్బవెట్టిన భీముఁడే “దేవ-అజాతశత్రో-భీమార్జునగురో-యథైవాజ్ఞాపయసి-నతథైవేతత్-'' అని పలికినాఁడు కదా! దీనినిబట్టి భీముఁడు ధర్మరాజునెడల సంతతము వినయవిధేయతలు కలవాఁడై యున్నాఁ డని తేలుచుండుట నిజమే కదా! “నా హం విధేయ స్తవ''యని సాక్రోశముగఁ బలికినశూరశిఖామణి యగువాఁడే పాదములఁబడి “జయతు జయ త్వార్యః''యని వచించినపు డీతనియందుఁ గలవిరుద్ధభావ మేమైపోయినది? “గురు మనువర్తస్వ'' యనుభీముఁడు విధేయుఁడా? అవిధేయుఁడా? అప్పుడు ధర్మరాజు సచివాయత్తసిద్ధిగల నాయకుఁ డని చెప్పుట సాహసము కాదు. ఇంకను సూర్యనారాయణమూర్తిగారు ధర్మరాజునకుఁ గేవలము భీమునే సచివునిగాఁ జెప్పుట తొందరపాటుగా భావించెదను. ధర్మజుఁ డెన్నఁడును భీముని సచివునిగాఁ దీసికొని యేకార్యమునకును నుపక్రమింపలేదు. ముఖ్యముగ భీమసహాయత్తవ్యాపారుఁడై ధర్మరాజు జయించుట లే దని కూడ విన్నవించుచున్నాఁడను. ద్రౌపది-లేక శ్రీకృష్ణుఁడు. ఈయిద్దఱితో, మంత్రాలోచనసేయక ధర్మరా జెట్టిపనికిని బూనఁబడలే దని చెప్పవచ్చును. మఱియు ద్రౌపదిమా టటుండనిండు. శ్రీకృష్ణుఁడు లేనిదే ధర్మరా జేకార్యమును గలలోనైనఁ జేసి యెఱుంగఁడనుట వీరెఱింగియేయుందు రని నాయుద్దేశము. అప్పుడు యుధిష్ఠిరుఁడు శ్రీకృష్ణసచివాయత్తసిద్ధిగలవాఁడా? భీమాయత్తసిద్ధిగలవాఁడా? ఈనాటకమున నది సరిపడ దందురా? అప్పు డీవేణీసంహారఫలమును ధర్మరా జొందుచున్నాఁడా? ద్రౌపదియా? ఆవిమర్శకుఁ గడంగునపుడు ద్రౌపదికే ప్రాధాన్యము కలదు కాని ధర్మరాజున కెంత వెతకినను గన్పట్టదు. తుదకు ధర్మజుఁడును గాఁడు భీముఁడును గాఁడు.

ఇంకలక్ష్యలక్షణసమన్వయమా?—ఈనాటక మప్పటి లక్షణగ్రంథములకన్న మున్న రచింపఁబడినదిగాన నాగ్రంథములకును దీనికిని లక్ష్యలక్షణసంబంధమనావశ్య మనుభావమును సూచించిరి. దీనినిబట్టి యేకవివ్రాసినగ్రంథమేని లక్షణశాస్త్రవిరుద్ధము కాకుండ నుండవలె నని సూర్యనారాయణమూర్తిగారి యుద్దేశ్య

మైయున్న దని నాయూహ. కాని యిప్పుడు కుప్పలుగ నుప్పతిల్లుచున్న గ్రంథములలో ముప్పాతికమూఁడువంతులు లక్షణగ్రంథముల ననుసరించియే యున్నవా ?

“నిరంకుశాః కవయః” యను సూత్ర మెంతవఱకు నిల్చును ?

పైసూత్రమునకు సరిపోయినంత సంబంధ మున్నది. ఏ మందురా ? గణ యతిప్రాసములకును విషయనిగరణమునకును దిగునప్పు డసాధ్యములగు స్థలములందే కవులు పెడత్రోవలకుఁ బోవుచున్నారు, కాని, మాయిష్ట మని సారస్వత ప్రపంచరంగస్థలమునకు దిగుట లేదు. తావన్మాత్రమున నట్టి నిరంకుశత్త్వాధిపత్య కళంకసూత్రమును గవులగళసీమలఁ బూర్తిగబంధింపకుఁడు. ఇందు మఱొక చిన్ని రహస్యము కలదు. తన కసాధ్యము లగుపట్ల వ్యాఖ్యాత యాయసామర్థ్యమును గవి కాపాడించుటకై “నిరంకుశాః కవయః” యనుచున్నాఁ డని నాయూహ.

ఇందలి రసము వీరమా ? రౌద్రమా ? రసవిషయమై శ్రీ కట్టా అచ్యుత రామశర్మగారు కొద్దిదినముల క్రిందటనే యొక వ్యాసము వ్రాయుచు రౌద్ర మని నిరూపించిరి. మొన్నఁటి పరిషత్పత్రికలో మన సూర్యనారాయణమూర్తిగారుకూడ రౌద్రమును గానె యొప్పుకొనుచున్నట్టు కుడ్యమార్జాలన్యాయముగ సూచించిరి. వీరియురువురివాదనఁ గొంత పరిశీలింతము.

“రసము రౌద్రము . రౌద్రమునకు స్థాయి క్రోధము. ధర్మరాజునకుఁ బంచమాంకమువఱకు ప్రవేశమే లేదు. షష్ఠాంకమందే ధర్మరాజోత్సాహము కొంత వర్ణిత మైనది. భీమున కట్లు కాక ప్రథమాంకద్వితీయాంకములలోనే ప్రవేశ మిచ్చి రౌద్రస్థాయి యగు క్రోధ మధికముగ “చంచద్భుజే”త్యాదులచే విశేషముగవర్ణింపఁబడినది. వీరరసమున కట్లుకాలేదు. రౌద్రమే అంగిరసము.”

ఇది వీరిభావము. కాని దాని నంగీకరింపఁగూడదు. ఈనాటకమున రౌద్రము విశేషముగ వర్ణితమైనను, దాని నంగరసముగఁ గవిచేఁ బ్రత్యవేక్షిత మా నట్లూహించుట కవకాశమున్నది. ‘యత్సత్యవ్రతే’త్యాది వర్ణనలచే వీరరసబీజము స్పష్టముగ నుపక్షిప్త మయినట్లు దెలియవచ్చుచున్నయది- ఇంకను బంచమాంకమున “భోభో భీమార్జునౌ నిహితాశేష అరాతిచక్ర ఆక్రాంతపరశురామయశాః, ప్రతాపస్థాపితదిఙ్మండలః శ్రీమాన్ ...... దేవో యుధిష్ఠిర ఆజ్ఞాపయతి” ఇత్యాదివాక్యములచేతను, “కుర్వంత్వాప్తాహతానాం” ఇత్యాదివర్ణనలచేతను, యుధిష్ఠిరోత్సాహము పునఃపునః అనుసంధానమై వీరమునకే యంగిత్వము నాపాదించుచున్నది. మఱియు రౌద్రరస మధికము వర్ణిత మైనను దాని నంగత్వేన స్వీకరింపవలసినదే

కాని యంగిత్త్వేన స్వీకరింప వలనుపడను. దానినే "అవిరోధీ విరోధీ వా రసోఽంగిని రసాంతరే, పరిపోషం ననేతవ్య స్తథా స్యా దవిరోధితా" అని యానందవర్ధనాచార్యులవారు వ్రాసియున్నారు. మఱియుఁ "జంచద్భుజే"త్యాది వాక్యానంతరమే "అనుగృహ్ణంతు తే భ్రాతరః"యను ద్రౌపదీవాక్యములచేతను, "భోభోః శృణ్వంతు భవంతః" ఇత్యాది నేపథ్యగతవృత్తాంతముచేతను, రౌద్రము ధర్మజాయత్తమై యున్నవీరమున కంగముగనే వివక్షచేయఁబడుచున్నది. ఇంక ననేకములగు నుపపత్తులు వీరరసామోదములు గన్పట్టుచున్నవి. కనుక రసము వీరమే యగును.

ప్రథమాంకమున "యత్సత్యవ్రతభంగభీరుమనసే"త్యాదివాక్యశ్రవణానంతరము భీమసేనుఁడు పలికిన"జృంభతాం జృంభతా మార్యస్య క్రోధజ్యోతిః"యను వాక్యమును, "ఆర్య గచ్ఛామో వయ మిదానీం గురుజనానుజ్ఞాతే"త్యాదిసహదేవవాక్యములును, "వత్స ఏతే వయ ముద్యతా ఏ వాచార్య స్యాజ్ఞా మనుష్ఠాతుం" అనుభీమసేనవాక్యమును, ధర్మరాజునకే నేతృత్వము నాపాదించుచున్నవి. మఱియు, "చత్వారో వయ మృత్విజః" అనుభీమవచనము రణయజ్ఞమున ధర్మజుఁడు యజమానుఁ డనియు, భీమాదులు ఋత్విక్కులే యనియుఁ జెప్పుచు ధర్మజునకే నాయకత్వమును జూఱయిచ్చుచు భీముఁడు నాయకుఁ డనువారివాదమును ద్రోసిరాజనుచున్నది. మఱియు "వ్యాసోయ"మిత్యాది శ్రీకృష్ణవాక్యము సకలసామ్రాజ్యాధిపత్యమునకు ధర్మరాజునే నిలిపి పుణ్యోదకములను వానిపైనే చల్లుచున్నది. మఱి భీముని మాటే లేదు. ఇట్టి యుపపత్తులనుబట్టి "ధర్మరాజే నాయకుఁడు" అని చెప్పనొప్పును. వీరరసమే యంగిరస మని చెప్పఁదగును.

ఆంధ్రవాఙ్మయసౌధము-విమర్శకుల కర్తవ్యము.

సా. వి. ప్ర. ఓలేటి వేంకటసుబ్బారాయశాస్త్రిగారు, ఇంజరము.

విచక్షణులారా!

ఇతరవాఙ్మయములతోఁ పాటాంధ్రవాఙ్మయము గూడ దినదినాభివృద్ధి నొందుచున్న దను విషయము సర్వజనవిదితమే. ఆంధ్రమున కెవ్వరు ప్రథమభిక్ష పెట్టినను నన్నయయే ప్రథమగణ్యుఁ డగుచున్నాఁడు. ఆతఁడు సదుద్దేశముతో నాంధ్రవాఙ్మయసౌధమునకు బలమగు పునాది నిర్మించుటనే సౌధ మున్నతస్థితిఁ బొందుటకు సమర్థ మగుచున్నది యని చెప్పవచ్చును. ఈసౌధమునకుఁ దొలుదొల్త సమర్థులగు కవీశ్వరులు సంస్కృతగ్రంథములను, ఆంధ్రములోనికిఁ బరివర్తించి సంస్కృతమిళితాంధ్రగ్రంథేష్టకల నర్పించిరి. అందువలననే సౌధము కట్టుదిట్టముగా నున్నతస్థితిఁ బొందుటకుం దగునట్లుండెను. "విషమోపి విగాహ్యతే నయః కృతతీర్థః పయసామి వాశయః। సతు తత్ర విశేషదుర్లభః సదుపన్యస్యతి కృత్యవర్త్మ యః" అనునట్లు సౌధనిర్మాణమునకై తగుపునాది నిర్మించునతఁడు దొరకుటయే చాలకష్టము. అట్లు కష్టపడి నిర్మింపఁబడినపునాదిపైఁ దిక్కనసోమయాజి మున్నగువారు గోడలను సాగించిరి. ఇందులకుఁ జాల సంతసింపవచ్చును. కాలవిపర్యయమువలన గోడలు కొంతవఱకు సాగినతరువాతఁ బని నెఱవేఱుట కాటంకములు వచ్చుటచేఁ గాఁబోలును నది నెఱవేఱినది కాదు. ఆకాలమున నాంధ్రభాషామతల్లి విచారింపకపోవునా? కాని నిర్మాణముహూర్తము బలమైన దగుట నదృష్టవశమున సమర్థు లగుకవీశ్వరులు బయలుదేఱి తగుగ్రంథములను భాషాంతరీకృతములతోఁ పాటు స్వతంత్రములఁ గూడ రచించి సమర్పించిరి. ఆమంచి యిటుకలతోఁ బని చుఱుకుగా నెఱవేఱుచు వచ్చెను. చాలవఱకొక యచ్చుతోఁ దీసిన యిటుక లైనను గొన్ని క్రొత్తవన్నెచిన్నెలతో మంచికట్టుఁబాటుగా నుండి సౌధమును గట్టిపఱిచినవి. కాని యాకాలమందు నంచులులేని ముక్కలు లేకపోలేదు. అవన్నియుఁ బైపైకి రాక లోలోపలనే యిమిడిపోయినవి. ఆపూర్వపుగ్రంథేష్టకల మంచిచెడ్డల విమర్శింపఁ దలంచుకొనలేదు. విమర్శించుట కిది తావు కాదు. కాకున్న నొకకవివాక్యముల జ్ఞాపకము మాత్రముచేయుదును. "చందనవృక్షాల

సర్పాలగములు, క్షీరసాగరమందు క్ష్వేడంపుముద్ద- అమృతాంశుబింబాననంకవి స్తృతియు, మంచిలోపలం జెడ్డ మలయుంగాంబోలు."

ఆంధ్రవాఙ్మయసౌధ మిట్లు భాషాంతరీకృతగ్రంథములచేతను స్వతంత్రగ్రంథములచేతను నిర్మింపంబడుచున్నను స్వతంత్రములపై మొగ్గ తూంగినట్లుండెను. స్వతంత్ర మెట్లైన స్వతంత్రమే. రానురాను నేహేతువునో భాషాంతరీకరణముపై నెక్కువమక్కువ కలిగినది. మక్కువకుం దగునట్లుభయభాషలయందు నసమానప్రజ్ఞయుండి భాషాంతరములనుండి యాంధ్రమునకుం దీసికొని వచ్చినం జాలసంతసమే. కాని భాషాంతరములలోని కొద్దిజ్ఞానముతో నాంధ్రీకరించిన గ్రంథముల నిర్మించుట చాల నయుక్తము. అట్లు నిర్మించినగ్రంథములలో శాస్త్రగ్రంథములు, కావ్యములు, నాటకములు మున్నగునవి చాల నయుక్తములుగా నుండుటయేగాక మూలగ్రంథమున కగౌరవమును గూడం దేంగలవు. ప్రకృతకాలమున నాంధ్రీకృతగ్రంథములలోం జాలభాగ మనుచితముగానే యున్న వని వ్రాయుటకుం జేయి సందేహించుటలేదు. భాషాంతరీకరణమునందు భాష యెట్లున్నను మూలగ్రంథములోని భావము స్ఫుటముగ వ్యక్తము కావలయును. భాషాంతరీకరణమందు భాషకన్న భావవ్యక్తియే ప్రధానము కదా? భావము స్ఫుటముగా వ్యక్తముకానిచో విపరీతభావస్ఫూర్తి యగుటయే గాక మూలగ్రంథములో నిట్లున్న దని మూలగ్రంథమున కగౌరవము వాటిల్లుటయే గాక, పాఠకులకు విపరీతజ్ఞానముకూడం గలుగును. "విపరీతజ్ఞానముకన్న నజ్ఞానమే శ్రేయస్కర మని నాతలంపు" అని మహామహోపాధ్యాయులు పరిషత్సభలో సెలవిచ్చినవాక్యమును బునఃపునః మననము చేయుట మంచి దని నామనవి.

ఆంధ్రధ్వనిని తాము పరిశీలించియేయుందురు. ఆనందవర్ధనాచారగుధ్వన్యాలోకమున కాంధ్రీకరణము. "కావ్యస్యాత్మా సఏవార్థ స్తథా చాదికవేః పురా, క్రౌంచద్వంద్వ వియోగోత్థః శోకశ్శ్లోకత్వమాగతః" అనికారిక. ...... "నతు మునే శ్శోకః" ఇతిమన్తవ్యం, ఏవం హి సతి తద్దుఃఖేన సోపి దుఃఖిత ఇతి కృత్వా రసస్యాత్మతేతి నిరవకాశం భవేత్ నతు దుఃఖసంతప్తస్యైషాదశా" అని లోచనకారుఁడు స్పష్టముగా వ్రాసియున్నాఁడు. ఇట్లున్నను దా మాదికవియొక్క శోక మని పద్యము వ్రాసియున్నారు. ఆంధ్రధ్వనికారులు:—

"అర్థమిదియ కావ్యంబున కాత్మయగును, అట్లగుట పూర్వకాలమం దాదికవికిఁ గ్రౌంచవిహగయుగళవియోగమున నాత్మ, లోజనించిన శోకంబు శ్లోకమయ్యె"

ఇది విపరీతజ్ఞానదాయకము కాదా? నూతనకవిభూషణులు హంససందేశమాంధ్రీకరించిరి. ఈగ్రంథము పూర్తిగా నిద్దఱును నసంపూర్తిగా న్యొకఁడును నాంధ్రీకరించిరి. వీరుచతుర్థులు. "కృత్వా తస్మి న్బహుమతి మసౌ భూయసీ మాంజనేయా ద్గాఢోన్మాదః ప్రణయపదవీం ప్రాప వార్తానభిజ్ఞే, విశ్లేషేణ క్షుభితమనసాం మేఘశైలద్రుమాదా యాచ్ఞాదైన్యం భవతి కిముత క్వాపిసంవేదనార్హే" అని హంససందేశములోని శ్లోకము వేదాంతాచార్యవిరచితము. మ. "అనిలాత్మోద్భవుకంటె నాచఁ గడుఁ దా నర్చించి వార్తానభి, జ్ఞునియందుర్గ దృఢచిత్త విభ్రమముచే సొంపేది స్నేహాయనం, బును బొందెన్ విరహంపువేళఁ గలుగుంబో క్షుబ్ధచిత్తాళికిన్, వనదక్ష్మాధరధామణీజములయాచ్ఞాదైన్యముల్ చెచ్చెరన్" అనిపద్యమును వ్రాసిరి. ఇదివిపరీతభావస్ఫోరకము కాదా? శ్రీభాష్య శ్రీనివాసాచార్యులు హంససందేశమునకు వ్యాఖ్య వ్రాసియున్నారు. "కథం వార్తానభిజ్ఞే హంసే మారుతేరపి బహుమానం కృత్వా ప్రణయపదవీ మవాపేత్యాశంక్య పరిహరతి కృత్వేతి-కథ మతివివేకినాం తిర్యగాదిషు స్నేహః? క్షుభితమనస్కత్వాత్ మేఘశైలద్రుమాదౌ అభ్రపర్వతవృక్షాదౌ యాచ్ఞారూపదైన్యం సమ్భవతి, సంవేదనార్హే వృత్తాంతశ్రవణయోగ్యే క్వాపి కుత్రచి ద్విషయే చైతన్యవిశిష్టే కిముతయాచ్ఞా సంభవత్యేవ. అయంభావః చైతన్యరహితే మేఘశైలద్రుమాదౌ ప్రార్థనాకృతాచే చ్చైతన్యవిశిష్టే యాచ్ఞాకరణం సుసంగత మితి" ఇట్టి స్పష్టమగువ్యాఖ్యయున్నను బ్రధాన మగుభావమును ద్రోసిరాజన్నారే. నేనిట్లు తమకెందులకై మనవిచేసితినో విమర్శించుట మీకృత్యము. నేను విమర్శనచేయు నుద్దేశ్యముతోఁగాని, వారికవితల నిందించు నూహతోఁ గాని వ్రాయలేదు. విపరీతవిషయనిరూపణకై యథాలాభముగాఁ జూపించితిని. నాయందుఁ బొరపాటున్నచో క్షంతవ్యుఁడను. ఆంధ్రవాఙ్మయసౌధమిట్టి భాషాంతరీకృతములచేఁ గూడనిర్మింపఁబడుచుండగాఁ బూర్వ మొకయచ్చుతోనే చేసినయిటుకలు, మేము వ్యక్తి కొక్కొక యచ్చుతో నిటుకల సిద్ధముచేయుదు మనుపట్టుదలతో భావుకులు భావకవిత యనుపేర స్వతంత్ర గ్రంథమని తామనుకొను గ్రంథముల వ్రాసి సౌధమును నిర్మించుచున్నారు. పూర్వమువలె నిప్పుడు ను లేకపోలేదు. ఇప్పటివలెఁ బూర్వమును లేకపోలేదు. కాలభేదముమాత్ర మెక్కువ యున్నది. ఈనవీన గ్రంథములు గూడ సౌధమును నిర్మాణముచేయుటకు సమర్థములగుచున్నవి. ఇట్టియిటుకలలో నేవి చౌడురాలునో, పాడగునో, ఎవరుచెప్పఁగలరు. నవలలు మున్నగునవి కూడ సౌధమును దయారు

చేయ సమర్థములే, కాని వానిలోఁగూడ నెంతపాడు, చెత్త, యున్నదో విజ్ఞానులకే తెలియును. ఇట్టి గ్రంథేష్టకలచే సర్వకళల కాలయమైన యాంధ్రవాఙ్మయసౌధము పునాదినుండి, యంతస్తులవఱకును దినదినము వృద్ధిపొంది లోకమున వన్నెవాసి కలిగి చిరస్థాయిగా నుండి యితరవాఙ్మయసౌధములతోపాటు తులతూఁగుచున్నం దుల కెంతయో సంతసము. కాని యీసౌధోపయుక్తేష్టకలలోఁ జాల ననుచితములు, నసంబద్ధములు నుండుటచే సౌధ మున్నతస్థితిని బొందినకొలదిఁ గ్రిందికిఁబడి పోవునేమో యని భయముగా నుండకతప్పదు. అందులకై విమర్శకులు విమర్శనసుధచే గట్టిపఱుపవలయును. అట్లైనచో నీసౌధ మెంతయో సముచితముగ, సుదృఢముగ నుండి పడిపోక యున్నతస్థితి పొందినకొలఁది సముచితముగా నుండి యాచంద్రార్కస్థితిని బొందఁగలదు.

ఆంధ్రవాఙ్మయసౌధమును విమర్శనసుధచే బాగు చేయుటకు "విమర్శకమండలి" లేక "విమర్శకసమితి" యనుపేర నొకమండలిని స్థాపించి దానిలోఁ గనీసము తాలూకా కొక్కరేని సభ్యులుగ నుండి, ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్త్రిక, భారతీపత్త్రిక మున్నగు విద్యావిషయక పత్త్రికలయందు విమర్శనకుఁ దగు స్థలమును బత్త్రికాధిపతులదయచే సంపాదించి యథార్థమును బయలుపఱుచుటకై సమమగు దృష్టితో గ్రంథముల విమర్శించి నియమితకాలముల సభలను గావించుచు సభ్యులందఱిచేతను బరిష్కృతమైన పిదప వానిని బ్రకటించుచుండవలయును. ఇందులకుఁ దగునిబంధనలు మున్నగునవి సముచితమయిన రీతి సభ్యులొకటొకటిగ నాలోచించి సిద్ధముచేయవచ్చును. తామీవిషయమై తగు శ్రద్ధవహించి యాలోచనసభలఁ గావించుచుఁ, గార్యముల నిర్ణయించి యాంధ్రభాషామతల్లికాసేవకుఁ గొంతకాలము వ్యయపఱుపక తీరదని యీకార్య మవశ్యకర్తవ్య మని పలుమఱుఁ బ్రార్థించుచున్నాను.

మనుచరిత్ర విమర్శనము.

కాశీభట్ట బ్రహ్మయ్యశాస్త్రిగారు.

[గతసంచిక శేషము]

దేశోద్ధారక కాశీనాథుని నాగేశ్వరరావు పంతులవారు:- -సుప్రసిద్ధ దినాంధ్రపత్రికారాజమును, భారతి యను మాసపత్రికాతల్లజమును బ్రచురించుచున్న గొప్ప భాషాభిమానులు "ఆంధ్రవాఙ్మయసూచిక'' అను సుద్గ్రంథమును వ్రాసి ప్రచురించి యందుఁ బెద్దనార్యునిగూర్చియును, నాతని మనుచరిత్రమును గూర్చియును నిట్లు లిఖించియుండిరి.

విశ్వశ్రేయస్సునకు సాధన మైన కావ్య ప్రయోజనము ను రాజాశ్రయము సంకుచితము చేసినది. శుద్ధశ్రోత్రియుఁ డైన ప్రవరాఖ్యుఁడు నిమిత్తమాత్రుఁడు. శిష్టాచారపరాయణుఁ డైన ప్రవరాఖ్యుఁడు నిరవలంబనుఁడు. నిస్సహాయుఁడు. ప్రవరాఖ్యుఁడు ప్రకటించిన ప్రధాన మైన శాంతరసమునకు గావ్యమునం దప్రధానస్థానమును, వరూథినివరించిన కామాయత్తమైన శృంగారరసమునకుఁ బ్రధాన స్థానమును గల్గినవి. ఇందువలననే కవి "బుద్ధిజాడ్యజనితోన్మాదుల్ గదా శ్రోత్రియుల్'' అని వ్రాయవలసివచ్చినది. కావ్య మంతయునుఁ గామపర మై కావ్యప్రయోజనమును సంకుచితముచేసినది. తిక్కనపోతనాదులవలెను, బెద్దన కావ్యనిర్మాణమునకుఁ బరమార్థమును సంకల్పించి యుండ లేదు. రాజానుగ్రహమును బ్రజాదరణమును నుదారమైన కావ్య ప్రయోజనమును దుస్తరముచేసినవి.''

కీర్తిశేషులైన వంగూరి సుబ్బారావుగారు:—వీరాంధ్రభాషాపరిశోధనమును విశేషముగాఁ జేసిన పండితులు. "ఆంధ్రవాఙ్మయచరిత్ర'' మను గొప్పగ్రంథమును విరచించి యందుఁ బెద్దనార్యుని మనుచరిత్రమునుగూర్చి యిట్లు వ్రాసిరి.

"ఆయనచేసిన బ్రహ్మాండ మైన కార్యము లేదు. మార్కండేయపురాణాంతర్గత మైనకథను మూలముగాఁ దీసికొనెను. కథ పెంచెను. ఎట్లు? శ్రీనాథుని సీసపద్యముల పోకడలను పినవీరన వేటవర్ణనలందలి వివరములును నున్నవి యున్నట్లు లాక్షణికుల యభిమతానుసారమే యాసందర్భములను జేర్చెను. తన యాలోచనలకు భావములకు నీవర్ణనలు కలిపినపుడు వృద్ధియైన కథనే మనుచరిత్ర మనుపేరు పెట్టెను. కాని ప్రథమప్రయత్న మగుటచే వస్త్వైక్యత లేకపో

యినది. ప్రబంధమునకుఁ బట్టని పెద్దకథను దీసికొనెను. తననూతన ప్రయత్నము నకు భంగము కలుగు నని పెద్దన భయపడి కథావస్తువు నెక్కువగాఁ దీసికొనెను. వేఱు వేఱు కథలఁ గూర్చిన కావ్యముల జంట యైనది. కాని మనుచరిత్ర మేక ప్రబంధము కాలేకపోయినది. అయిన నీపెద్దన్న మహాకార్యోత్సాహసమయమున నాంధ్రు లీలోపమును గనుపెట్టలేదు."

మహారాజశ్రీ పి. చెంచయ్య, ఎం. ఏ., గారును, శ్రీరాజా మంత్రిప్రెగడ భుజంగరావుపంతులు బహద్దర్ జమీందారుగారును:—వీరుగొప్ప విద్వాంసులు. ఉభయులును గలసి యింగ్లీషుభాషలో నాంధ్రవాఙ్మయచరిత్రమును వ్రాసిరి. అందు మనుచరిత్రమునుగూర్చి యీ రిట్లు వ్రాసిరి.

"Unities are lacking and the various parts of the story do not properly articulate. Sweet imagery is meagre though descriptions are delightful and conversations cunningly managed" (అతుకులు సరిగ లేవు. మఱియును వివిధములగు కథాభాగములు విన నింపుగా లేవు. మనోహరోహాచమత్కారము తక్కువ. కాని వర్ణనము లానందదాయకముగా నున్నవి. ప్రసంగములు చమత్కృతి కలిగియున్నవి.

పేరుదాఁచుకొనిన ఆంధ్రవాఙ్మయచరిత్రసంగ్రహకారు లిట్లువ్రాసిరి:- -"ఈ చెప్పిన సుగుణములు తృతీయాశ్వాసమువఱకె. తరువాత సన్నగిల్లినవి. మనోరమ భయపీడితయై రాక్షసుండు వెన్నంటి తరుముచున్నను కథనంతయుఁ జెప్పినది. విద్యలకై భార్యలను జేకొన్నాఁడు స్వరోచి! ఎట్లో సాగినది కథ. కాని వర్ణనావైశద్యము శైలిమాధుర్యము తగ్గలేదు. పదసారళ్యము మాత్ర మించుక మందగించిన దేమో? తుదకు వండైనది. ప్రబంధముల బురద మెత్తుకొనినది."

బ్రహ్మశ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి గారు:—సుప్రసిద్ధపండితసార్వభౌములగువీ రిట్లు వ్రాసిరి. "ఇందు రసోత్తరముగ రచింపఁబడిన వరూథినీప్రవరవృత్తాంతము మూఁడవయాశ్వాసముతో ముగిసిపోవుచున్నది. నాలవయాశ్వాసమున ఉపక్రమింపఁబడిన స్వరోచివృత్తాంత మాఱవయాశ్వాసములోఁ గొంతవఱకె గలదు. ఆవల స్వారోచిషమనువృత్తాంతముతోఁ బ్రబంధము ముగింపఁబడినది. ఇట్టివిచ్ఛేదము శ్రోతలకుఁ గొండొక పట్టుల నిరుత్సాహము గల్పించుచుండును. అందును నింద సరసగమువఱకు గ్రంథమునఁ బెంపొందిన ప్రవరవరూథినీవృత్తాంతము విచ్ఛిన్నమై వేఱొకకథలో సంక్రమించిపోవుట యెంతయుఁ బాఠకుల యుత్సాహమును వెన్నడంజేయుచున్నది."

బ్రహ్మశ్రీ వజ్ఝల చినసీతారామస్వామిశాస్త్రులవారు:- ఈపండితప్రకాండులు మనుచరిత్రమునందలి తప్పులం గూర్చి యిట్లు వ్రాసిరి.

"స్వారోచిషమనుసంభవమున స్వారోచిషమనువుయుత్పత్తి యత్యల్పపద్యములతో మాత్రము వర్ణించుటనో, మఱి యొకకారణముననో దానికి మనుచరిత్ర మనుపేరు రూఢమయ్యెను. "మనుచరిత్రం బందుకొను వేళఁ బుర మేగఁ బల్లకి తన కేలఁబట్టియెత్తె"నని పెద్దనార్యుఁడే చెప్పియున్నాఁడు. ఈపేరైన నంతగా సరిపడియుండలేదు. స్వారోచిషమనుచరిత్రము సహిత మల్పముగనే వర్ణింపఁబడెను. ఆగ్రంథమునఁ బ్రవరవరూథినీస్వరోచిః ప్రభృతుల వర్ణనమే యధికముగా నున్నది. ఇట్టివస్త్వైక్యములేని యాఱాశ్వాసముల మనుచరిత్రమును ధిక్కరించుటకుఁ గావలయు రామరాజభూషణుఁడు దానును నాఱాశ్వాసముల ప్రబంధము రచించి 'వసుచరిత్ర' మని పేరుపెట్టి సకలాశ్వాసములును నాయకవసురాజకథాగుంభితములే యగునట్లు సందర్భపఱిచెను."

పిఠాపురసంస్థానవిద్వత్కవివరు లగు రామకృష్ణకవు లిట్లు లిఖించిరి.

"గీ. మారసకథావిధానముఁజూఱలాడి, కోరె శ్రీనాథుదెవులఁ గొల్లఁగొట్టి,
కొఱఁతఁబఱునని కుకవిని గొసరితిట్టి, పెద్దనయొనర్చినట్టి తప్పిదము నిదియె."

మహారాజశ్రీ యడ్లపాటి వేంకటసుబ్బారావుగారు:— వీరు మంచిపండితులు. ఆంధ్రపత్రికాసంవత్సరాదిసంచికలో మనుచరిత్రముంగూర్చి యొక పెద్దవ్యాసమును వ్రాసిరి. అం దిట్లున్నది.

ఈప్రబంధమునకు 'మనుచరిత్ర' మనియు 'స్వారోచిషమనుసంభవము' అనియును రెండుపేర్లు గలవు. ఈప్రబంధమున కీనామములు సమంజసములేనా? యని ప్రథమమున విచారింతము. కథాభాగమును పఠించిన నీరెండుపేర్లును వివాదాంశములే. గ్రంథముపేరు విన్నంతనే అది యంతయును మనువుయొక్క చరిత్రమే యని భ్రాంతి కలుగును. కాని యొంతచదివినను వానిప్రసక్తియే యుండదు. మనువుచరిత్రమునే తెలిసికొనఁగోరి చదువువారి కెంతయు విసుగు జనింపకమానదు. ఇట్టిస్థితిలో గ్రంథమునకు 'మనుచరిత్ర'మని ఏల పే రుండవలయును. ఉత్తరకథకు నాయిక యగుమనోరమ మనువునకు తల్లి కాదు. అకస్మాత్తుగ తటస్థించిన వనదేవతకును స్వారోచికిని మనువు జన్మించినాఁడు కనుక చరిత్రముతో నంతగా సంబంధములేని జననమును చరిత్రకు నామకరణముగా వినియోగించుట బాగుగ లేదు. ఘోరరాక్షసులచేఁ దఱుమఁబడి మనోరమ విశ్రాంతుఁ డగు

రాజును శరణు వేఁడినదికదా! భయవిహ్వలచిత్త యయినమనోరమ స్వరక్షణార్థమితని నర్థించుటకు బదులుగ తనపుట్టుపూర్వోత్తరముల నేకరువుపెట్టుట యెమంత యుచితము? మఱియును మనోరమనుండి మంత్రము గ్రహించి దానవుని నిగ్రహించినటు లున్నది. ఈ అంశమువలన స్వరోచిశౌర్యమునకు కళంకము కలుగుచున్నది. మనోరమ తనచరితమును ప్రథమముననే చెప్పక దానవునికథానంతరము చెప్పిన నెంతయో రమ్యముగ నుండెడిది. మఱియొక సంశయము కూడ కలుగుచున్నది. దానవుఁడు వెంటాడుచున్నప్పుడు స్వచరితమును జెప్పునంతటి యవకాశ మెట్లు కలిగినదో కదా? మనోరమ చెలికత్తెలు తమతమ విద్యలను స్వరోచి కిచ్చి వానిని వివాహమాడిరి. అనఁగా రాజు విద్య నాశించి వారిని బరిణయమైన ట్లున్నదే కాని ప్రేమచే కాదని తేలుచున్నది.........రాజునకు పక్షిభాష నేర్పినది విభావసి. పక్షులుమాటలాడినపుడు విభావసి యచ్చట నేయున్నది. ఈపక్షుల హేళనను ఆమె గమనింపకుండుట వింతలో మఱొకవింత. ఈకథాసందర్భమును ప్రధానచరిత్రలో చొప్పించుట నిరర్థక మైనది. ఏమనగా నందువలన స్వరోచివర్తన మేమియును మారలేదు." *

శ్రీ శేకుమళ్ళ అచ్యుతరావు ఎమ్. ఏ. ఎల్. టీ. గారు:—ఇంతయోల పెద్దనార్యుని బూసికొనివచ్చి యస్మదాదులను మనుచరిత్రమునందుఁ గొన్నిదోషములు కూడఁ గల వనినందులకై పెక్కువిధములఁ దిట్టిపోసిన శ్రీరావుగారే తుదకుఁ బెద్దనగారిగ్రంథమునందలి పెద్దదోషములనే యిట్లు గ్రంథస్థము చేసిరి.

—: (1) రసవిషయకలోపము :—

ఈవిషయమై శ్రీ రావుగారు తమ ప్రతివిమర్శనములో నిట్లధిక్షేపించిరి. "ఈకథయందలి సార మంతయు వరూథినీప్రవరుల యుపాఖ్యానమునందే యున్న దనియుఁ దక్కినభాగ మంతయు, రసోత్సేకము గలుగఁజేయలేని వల్లీబంధమనియుఁ 'బెద్దనార్యుఁడు, తన లోకోత్తరకావ్యప్రజ్ఞ నంతయు నీయుపాఖ్యానమునందే చూపించె ననియు వారి నమ్మకము. కావునఁ బెద్దనార్యుని కావ్యప్రతిష్ఠ యీయుపాఖ్యానమున నిలిచి యున్నది. ఈభాగము రసమునందును నీతియందును జెడినయెడలఁ బెద్దనార్యుఁడు తలయెత్తుటకు వేఱె యవకాశముండదు."

దీనింబట్టి మనుచరిత్రమునందలి తుదియాశ్వాసత్రయమును రసవిహీన

* నావాదమున కనుకూలించుభాగములనే కొన్నింటి గ్రంథవిస్తరభీతిచే నిందుండి తొలఁగించితిని.

మైన వట్టివల్లీబంధ మని తేలుచున్నది. ప్రబంధమునందలి సగపాలు రసము లేని వల్లీబంధ మనునది సామాన్యాక్షేపణ మగునా? తుదియాశ్వాసములే కదా స్వారోచిషునిసంభవాదులు కలిగి ప్రధానకథతో నలరారుచున్నవి. అవియే రస హీనము లనినఁ గావ్యము పెద్దరసలోపముకలదై యున్న దని వేఱుగఁ జెప్పవలె నా? రసము లేదనక రసము లేని వల్లీబంధ మనుట యాక్షేపణము చేయుట కాక మఱేమగును?

—: (2) గ్రంథము దుర్నీతిబోధకమనుట :—

మనరావుగారు మనుచరిత్రము దుర్నీతిబోధకము కా దని ఋజువుచేయు టకై పడఁగల పాట్ల నెల్లఁబడి వింతవాదములఁ గావించి కావించి తుదకీక్రిందివా క్యములలో నీపొత్తమున దుర్నీతి కల దని యంగీకరించిరి.

"మఱియొకవిషయము:—వరూథిని విరహావస్థయం దుండఁగా సూర్యా స్తమయవర్ణనముసఁ బెద్దనార్యుఁ డాయవస్థ నిట్లుత్ప్రేక్షించెను.

"చ. తరుణి ననన్యకాంత నతిదారుణపుష్పశిలీముఖవ్యథా
భరవివశాంగి.............................దీక్షితిన్."

ఈపద్యమునందలి భావము జారత్వబోధకమని శ్రీ శాస్త్రిగారాక్షేపించిరి. ఇది న్యాయమైన యాక్షేపణయే. పెద్దనార్యుం డిచట నిక్కముగఁ బెద్దతప్పుఁ జేసి నాఁడు. ఇది కవియభిప్రాయమునే సూచించుచున్నది. కాని, పాత్రోచితవాక్యము కాదు. పెద్దనార్యుని శృంగారరస మిచటఁ బొంగిపొరలినది. శ్రీ శాస్త్రిగారి చీవా ట్లకుఁ బెద్దన్న యిచ్చటఁ దప్పకయర్హుఁడే."

దీనింబట్టి పెద్దన్న నీతికి విరుద్ధ మగువ్రాఁతల నీసందర్భమున వ్రాసె నని తేలుచున్నది. వేశ్య యనన్యకాంతకావున దానింగూడుట తప్పుకాదనియు, దాని మోహమును దీర్పకుండుటయే తప్పనియుఁ బ్రవరుఁ డట్లుదానిఁ గూడక త్రోసి వేసెను, గావున, నధముఁడై నాఁ డని యు నిందుఁ దెలుపఁబడియున్నది. వేశ్యను గూడుట తప్పేయని మార్కండేయపురాణము నొక్కివక్కాణించుచుండఁగా మనకవి దానికి వ్యతిరేకముగాఁ జేసిన యీబోధ దుర్బోధయే యని యంగీకరింపనివా రుందురా? ఇచటఁ బెద్దనార్యుఁడు పెద్దతప్పే చేసినాఁ డని రావుగారే యుద్ఘోషిం చుచున్నారు. ఈరీతిగా నీతిమార్గమునుండి మరలి కవి దుర్నీతిని బోధించుటకుఁ గారణముకలదు.

—: (3) అసంగత ప్రసంగముచేయుట :—

ప్రవరుని వేషమును ధరించి వరూథినిని మోసగించి యామెంగూడి తాను జిరకాలమునుండి యాశించుచున్న కోర్కెను దీర్చుకొనుటకై నిశ్చయించుకొని గంధర్వాధముఁడు పలికినపలుకులు సందర్భశూన్యముగానే యున్న వని రావుగారును లిఖించిరి. వీనినిబట్టి మనుచరిత్రమునం దున్నది పండితులోల్లని పశుశృంగారం బనియు నీగ్రంథమును వ్రాయుటలోఁ గవి యుదారభావములు పెట్టుకొని యుండక విశ్వశ్రేయస్సునకు మూలమయిన కావ్యధర్మమునే పాడుచేసె ననియు, గ్రంథము దుర్నీతిబోధక మనియుఁ గథాసందర్భము పాత్రౌచిత్యము రసస్ఫురణము చెడిన వనియుఁ దేలుచున్నది.

మఱియును గురుజాడ శ్రీరామమూర్తిగారు తమకవిజీవితములలో మనుచరిత్రమునందుఁ బ్రబంధమునం దుండవలసిన ప్రౌఢత లేదనిరి. మహామహోపాధ్యాయ వేదము వేంకటరాయశాస్త్రిలవా రాముక్తమాల్యదాపీఠికలో దీనిపాకము పాషాణతుల్య మనిరి. కవికులతిలకు లగు దేవులపల్లి నృసింహశాస్త్రిలవారు, కోపల్లి రమణారావుగారు దీనియం దనేకదోషముల నెంచిరి. మహేంద్రవిజయపీఠికాకారులు, ఇతివృత్తము సరిగ లే దనియు గ్రంథనామమే చెడిన దనియుఁ దేల్చిరి. కవిశేఖర వసురాయకవిగారు లోనగువారు "కొఱంతక బడుక" మున్నగు ప్రయోగము లసాధువు లనిరి. తప్పు లున్నయప్పుడు వాని నెంచుటయు నుం గలుగును. ఇంకను ననేకఖండనములు కలవు, కాని, గ్రంథవిస్తరభీతిచే వానింగూర్చి ముచ్చటింపక విడుచుచున్నాను. ప్రాచీనులలో రామరాజభూషణాదులు పెద్దనార్యుని కథాసంవిధానాదులు ప్రౌఢముగా లే వని తేల్చినట్లు రసికులు చెప్పుదురు.

వీనింబట్టి పండితలోకాభిప్రాయము నాచేసినయాక్షేపణముల కనుగుణముగానే యున్న దనియు నాది విలక్షణమైన విమర్శనము కా దనియుఁ దేలుచున్నది.

ఆంధ్రసారస్వతప్రపంచమున నీరీతిఖండనములు మెండుగ వెలయుచుండఁగ, మనరావుగారు మనుచరిత్రముపై ఖండనమును వ్రాసినవాఁ డొకఁడేయీ ప్రతివాదియే యని లిఖించుట లోకవంచనము చేయుటకాక మ తేమగును? నన్ను నిందించుటలో సత్య మెట్లుండఁగలదు? లోకమంతయు మెచ్చుకొనుటయు, నేనొక్కడనేఁ దప్పులు పట్టుటయుఁ దటస్థించిననే "అరిస్టయిడీసు" కథ నాకన్వయించును, కాని లేకున్న నాకన్వయింప దని లోకము గ్రహించుకొనవలసియుండును.

పైపండితప్రకాండులు దోషములనే కాక గుణములఁగూడఁ దమవిమర్శన

ములలోఁ జూపియున్నారు. నీవిమర్శనమునన్ నీవు మనుచరిత్రములో దోషము లున్నట్లు నిరూపించితివే కాని గుణములున్నట్లు తెలుపలేదు, కావున, నీవు నిందార్హుఁడవే యంచురా యట్లనఁదగదు. విమర్శకు లందఱవలెనే నేనును గుణదోషముల రెండిటినిఁ గూడఁ జూపితిని గాని యొక్క దోషములమాత్రమే చూపి యుండలేదు. నావిమర్శన గ్రంథములో గుణపరిగణనమునుజాలఁగలదని నేనిదివఱకే వ్రాసియున్నాను. మఱియు శ్రీరావుగారు కొన్నిచోట్ల నేను జూపిన దోషములు నిజమైన దోషములు గానే యున్న వని యంగీకరించిరి. కొన్ని నేనెంచినదోషములు నాకు దోషములుగాఁ గాన్పించినను వారి కట్లు గాన్పింపనంతమాత్రమునఁ బ్రతివాదిని దుచ్ఛనిందల పాలుచేయఁ జూచుటయు ను, పరిహాసపాత్రుని జేయ నుద్యమించుటయును సద్విమర్శకున కుచితమైన పని గాదు. కొన్నిట భేదాభిప్రాయము గలిగినంతన దుర్వృత్తి నారోపించుట మఱింత తగదు. సందర్భరహితముగా “అరిస్టయిడీసు” యొక్కయు, పౌరునియొక్కయు కథనెత్తికొని నన్నుఁ బరిహసింపఁజూచుటను గన నాకును నొకకథ జ్ఞప్తికి వచ్చుచున్నది. పూర్వ మొకప్పుడొకపాఠశాలలో గురు వొకశిష్యుని “పంద్రెండెనిమిదు లెంత” యని ప్రశ్నించె. నూటతొమ్మిది. యని శిష్యుఁడు సమాధానముచెప్పె. పంద్రెం డెనిమిదులు తొంబదియాఱని నే నీ కనేకపర్యాయములు చెప్పితినే యది నీకు జ్ఞాపకములేదా? యని గురుఁడు ప్రశ్నించె. జ్ఞాపకమున్నదికాని మీ రింకొకప్పు డేదేని విషయము తేల్పవలసివచ్చినప్పుడు సదా పరబుద్ధినే నమ్ముకొనఁగూడ దనియు, స్వబుద్ధిని ముఖ్యముగా వినియోగించి సిద్ధాంతము చేయఁ బ్రయత్నింపవలయు ననియు నొక్కిచెప్పి యున్నారు కాఁబట్టి మీమాటల మీఁదనే యాధారపడక నాబుద్ధిని వినియోగించి నూటతొమ్మిది యని చెప్పితి నని శిష్యుఁడు ప్రతివచన మిచ్చె. మన శ్రీరావుగారిగమనిక యాశిష్యునిగమనికను బోలియున్నది. మనుచరిత్రమును విమర్శించుటలో సుప్రసిద్ధపండితలోకము త్రొక్కినమార్గమును ద్రొక్కనొల్లక శ్రీరావుగారు స్వబుద్ధినే ప్రమాణముగాఁ గొని క్రొత్తమార్గముత్రొక్కి తుదకు హాస్యాస్పదములగు సిద్ధాంతములఁ జేయఁ జొచ్చిరి. ఇదియా మచ్చువిమర్శనము వ్రాయువానిక్రమము? నావ్రాసినదానిని ఖండించివేయుదురుగాక! నాపై ద్వేషము పూనుటేల? ఎట్లైన నన్ను నిందలపాలుచేయఁజూచుటేల? తుదకుఁ దామే పరిహాసపాత్రులు గారా?

వాదమునిమిత్త మిదివఱ కెవరును మనుచరిత్రమునందలి దోషములను జూపుటకుఁ బ్రయత్నము చేయలేదనియు, నాదియే ప్రథమప్రయత్నమనియు నంగీక

రింతము. ఇదివఱ కెవరును దోషములను జూపకుండినంతమాత్రమున నే నెంచిన దోషములు దోషములు కాకపోవునా ? వంగూరి సుబ్బారావుగారు చెప్పినట్లుగా, ప్రబంధనిర్మాణములో మనుచరిత్రము మొదటిది గావునఁ గ్రొత్తగఁ బ్రబంధము పుట్టిన దను నుత్సాహములో మునిఁగిపోయి, లోకు లందలి దోషములనుగ్రహించుకొను స్థితిలోనికి రాకపోవచ్చును. ఇటీవలఁ బరిశీలన మెక్కుడయిన తరువాత నందుఁ గాన్పించుదోషముల నిరూపించి చూపరాదా ? తిన్నగఁ జూడక లోకము మొదట మెచ్చుకొనినంతమాత్రమున గ్రంథమునందలి దోషములు గుణములై పోవునా? తొల్లి యాంగ్లేయులలో "మాంట్యాగ్యుమట్టి" యనునొక కవిసామాన్యుఁ డుండెడివాఁడు. అతఁ డనేక కావ్యములను వ్రాసినాఁడు. సరిగఁ బరిశీలించి చూచుకొనక యాకావ్యముల లోకము మెచ్చుకొనఁజొచ్చినది. ఇట్టిప్రఖ్యాతి గలిగినపిమ్మట "మెకాలే" యనువిమర్శకుఁడు బయలువెడలి యాకావ్యములు కుకవిత్వదూషితము లని ఋజువుచేయుచు ఖండనముల వ్రాసెను. వానిం జదువుకొని లోకము సత్యజ్ఞానము సంపాదించుకొని "మాంట్యాగ్యుమట్టి" గ్రంథములనుజూచుటమానె.

అంతియే కాని యిదివఱకందఱును మెచ్చుకొనుచుండఁగ నేఁడు నీవొక్కఁడవే బయలువెడలి మాంట్యాగ్యుమట్టి గ్రంథములపై ఖండనములు వ్రాసితి వనియు, కావున నవి యగ్రాహ్యము లనియు, మెకాలేపండితుని నిందింప నెవరును సాహసింపలేదు. మెకాలేవ్రాత లందఱికిని గ్రాహ్యములే యైనవి. కావున నీవు నేఁడు బయలుదేఱి మనుచరిత్రముపై దోషముల నెంచిన వానినొప్పుకొన మనరాదు. అట్లనుట సద్విమర్శకధర్మము కాదు. మెకాలే, మాంట్యాగ్యుమట్టి కుకావ్యములు ప్రసిద్ధికి వచ్చుచున్నవిగాన నే ఖండనము వ్రాసితినని. దోషములు గుణములుగా నెంచఁబడుస్థితిలోనికి వచ్చినప్పుడు తప్పక ఖండనములుండవలెను. కాన మనుచరిత్రముపై మండనమెకాక ఖండనము వ్రాయవలసివచ్చిన దని రావుగారు తెలిసికొనవలెను. పెద్దనార్యుని గ్రంథమునందు దోషము లున్నసంగతినే తలపెట్టక కేవలస్తుతిపాఠములతోఁ దమవిమర్శనముల నింపినవారు శ్రీ వె. రామచంద్రరావు పంతులుగారు మున్నగువారు కలరు. వీరుదోషములనుగూడ గుణములనుగానే యేదో యొకవిధముగా మనస్సును తృప్తిజేసికొని వ్రాసివేసిరి- లోకమును దప్పుత్రోవలఁ బెట్టు నిట్టివిమర్శనాభాసములు బయలువెడలుటచేతనే సత్యనిర్ధారణార్థమై నేను విమర్శనమును వ్రాయఁ బూనుకొంటినని యిదివఱకే వ్రాసియున్నాను.

రుయ్యకునికృతులు.

:యీాయూణ్ణి వేంకటవీరరాఘవాచార్యులుగారు, యం. ఏ., కాకినాడ:—

రాజానకరుయ్యకుని జన్మాదికమును గాలమును గుఱించి క్రిందటిసంచిక [23 వ సంపు. 1 సంచిక] లోఁ జర్చించియున్నాఁడను. ఈవ్యాసమున నాతని గ్రంథములంగూర్చియు, రానున్నవ్యాసములలో నాతని 'యలంకారసర్వస్వము' ను గూర్చియుఁ, దద్వ్యాఖ్యలం గూర్చియు వివరింపఁబడును. ఇతఁడు పదియలంకారగ్రంథముల రచించె ననియు నిన్ని యలంకారగ్రంథముల నన్యు లెవరును రచించియుండ లేదనియు నిదివఱలోఁ దెలిసికొనియున్నాము. కాని సాహిత్యసాగరమును మథించి దృఢవ్యుత్పత్తినందిన యీమహనీయుని కృతిప్రసూనములలో నేఁటివఱకు సూర్యాలోకము బడసినవి మూఁడుమాత్రమే కల వని చెప్పుటకు విచారించుచున్నాఁడను. తక్కిన గ్రంథరాజము లుత్సన్నకల్పము లనియే యెంచ నగును. ఇఁక నాతనిగ్రంథముల నన్నిటి నకారాదిక్రమమున వివరింపఁ గడంగెద.

I. అలఙ్కారమఞ్జరి :—దీనిని రుయ్యకుఁడే తన 'యలంకారసర్వస్వము'[1]న సూచించియున్నాఁడు. 'తత్ర రసాదిధ్వని రలఙ్కారమఞ్జర్యాం దర్శితః' [15 పు]. దీనిని గుఱించి ప్రకృత మింతకంటె నేమియుఁ దెలియదు. ఇందు శబ్దార్థాలంకారములు వివరింపఁబడియుండు ననుకొందును. సుఖలాలపండితుఁ డొక 'యలంకారమంజరి'ని రచించినట్లు తెలియుచున్నది.[2] కాశీనివాసి యగు త్రిమల్లభట్టు 'అర్థాలంకారమంజరి' యను నామాంతరముగల 'యలంకారమంజరి'[3] యనుకృతిని రచించెను. దీనికి సుధీంద్రయతి 'మధుధార' యను వ్యాఖ్యను రచించెను.

II. అలఙ్కారవార్త్తికము :—దీనిని రుయ్యకుఁడు రచించినట్లు జయరథుఁడు 'విమర్శిని' (అలంకారసర్వస్వవ్యాఖ్య) లో సూచించియున్నాఁడు. 'అనే నైవ చాశయే నాత్రాలఙ్కారవార్త్తికే గ్రంథకృతా వైశిష్ట్య మస్యా దర్శితమ్.' [71 పు].

III. అలఙ్కారసర్వస్వము :— సూత్రవృత్త్యాత్మక మగు నిది యీాతని కృతులలో నగ్రగణ్యము. ఇది బొంబాయి 'కావ్యమాల' లోను, 'తిరువనంతపుర సంస్కృతగ్రంథావళి' లోను వ్యాఖ్యానములతోఁ బ్రకటింపఁబడినది. దీనిమీఁది విమర్శనము రానున్నవ్యాసములో సమగ్రముగఁ గననగును. దీనికి జయరథుఁడు [విమర్శిని], సముద్రబంధుఁడు [శబ్దనిబంధనము], విద్యాచక్రవర్తి [అలంకారసం

1. నిర్ణయసాగరముద్రితము.
2. 3. పాండురంగవామనకాణే: 'అలంకారవాఙ్మయచరిత్ర.' CLXI పు.

జీవని]యు వ్యాఖ్యలు రచించియున్నారు. మఱియుఁ గేశవమిశ్రకృతమగు 'నలంకారసర్వస్వ' మొకటి కలదు.[4] గ్రంథకర్తనామము తెలియని మఱొక 'యలంకారసర్వస్వము' గలదు. ఈయజ్ఞాతగ్రంథకర్తగురువుకూడ గోపాలదేవునికిఁ గృతిగా నొక 'యలంకారసర్వస్వము' ను రచించినట్లు తెలియుచున్నది.[5]

IV. అలఙ్కారానుసారిణి :—ఇది రుయ్యకకృతముగా జయరథునిచే నాలుగుసారులు పేర్కొనఁబడియున్నది.

(i) 'గ్రంథకృతా ప్యలంకారానుసారిణ్యా మత్ర శ్రద్ధాహేతుత్వా చ్ఛ్రద్ధేత్యభిధాయావిశేషే నైకస్మి న్ననేకవస్త్వారోపా న్మాలారూపక మి త్యభిదధతాయమేవ పక్షః కక్షీకృతః' [36 వ పు.]. అధోరేఖాంకితమగు పైపదమునకుఁ గావ్యమాలాసంపాదకు లగు, మ. మ. దుర్గాప్రసాదపండితులు, కాశీనాథసూరియు 'కాశ్మీరకమహాకవిజల్హణప్రణీతసోమపాలవిలాసకావ్యటీకాయాం' అని యధోజ్ఞాపిక వ్రాసియున్నారు. కాని 'అలంకారానుసారిణి' జల్హణుని 'సోమపాలవిలాసము'[6] నకు వ్యాఖ్య యనుట భ్రమప్రమాదజనిత మని మున్ముందు తెలియఁగలదు.

(ii) 'ప్రాయః శబ్దేనచ హేతుఫలయోః కుత్రాపి సంభవోఽస్తీతి దర్శితమ్. అతఏ వాలంకారానుసారిణ్యాం గ్రంథకృతానయోరపి సంభవోదర్శితః.' [57 పు].

---

4. 'అలంకారశేఖరము'నందలి పీఠికలోని మూఁడవశ్లోకమునుబట్టి తత్కృతికర్తయగు కేశవమిశ్రుఁడు 'అలంకారశేఖరము'ను రచించుటకుఁ బూర్వము పండితోపకారకము లగు నేడుగ్రంథముల రచించినట్లు తెలియుచున్నది. ఈయేడుగ్రంథములలో 'అలంకారసర్వస్వము' ను [9; 88 పు] 'కావ్యరత్నము'ను [72 పు] మాత్రమే యాతఁ డిటఁ బేర్కొని యున్నాఁడు. 'కావ్యరత్నే' [12 పు] అనునది 'కావ్యరత్నే' యనుట కపపాఠము కానోపు.

5. కాణే: 'అలంకారవాఙ్మయచరిత్ర.' CLXII పు.

6. జల్హణునిగూర్చి యించుక: మంఖకుని 'శ్రీకంఠచరితము'లో [XXV స. 75 శ్లో.] జల్హణమహాకవి యభివర్ణింపఁబడెను. కాశ్మీరదేశములోని రాజపురీప్రభు వగు సోమపాలుని చరిత్రయే జల్హణుఁడు కావ్యముగా రచించియున్నాఁడు. ఈసోమపాలుఁడు కాశ్మీరాధినాథుఁడగు సుస్సలభూపతితో యుద్ధము చేసినట్టులు 'రాజతరంగిణి' [VIII త. 621 శ్లో. వలనఁ దెలియుచున్నది. క్రీ. శ. 12 వ శతాబ్దములోఁ బూర్వార్ధమున విలసిల్లిన యీజల్హణకవి, 'సూక్తిముక్తావలీ' సంధాతయుఁ, ద్రయోదశశతాబ్దోత్తరార్ధమున నుండిన ఆరోహకభగదత్తజల్హణదేవునికంటె భిన్నుఁడని యూహింపఁదగునది. కాని 'ఔఫ్రెక్ట్' పండితుఁడు 'సోమపాలవిలాసము'నుగూడ నీభగదత్త జల్హణదేవునకే యారోపించెను. [Catalogus Catalogorum. I సం.(208 a)]. కాని యిది సరి గాదు.

(iii) "లక్ష్యే భేదనిర్దేశ ఇతికార్యః. తస్యా శ్చాష్టచత్వారింశద్భేదాః సంభవన్తి. తదుక్త మలంకారానుసారిణ్యామ్" 'ప్రతీయమానోత్ప్రేక్షా భేదా అష్టచత్వారింశత్' ఇతి" [58 పు]

(iv) "ఏవం 'అపరః పాకశాసనో రాజా' ఇత్యత్రాపి దృఢారోపమేవ రూపకమ్. ఏత చ్చాలంకారానుసారిణ్యా ముత్ప్రేక్షావిచారే గ్రంథకృతైవ దర్శితమ్" [60 పుట]

రత్నకంఠుఁడు 'సారసముచ్చయము'లో మమ్మటుని 'కావ్యప్రకాశము' పై వ్యాఖ్యానములఁ జేర్కొనియున్నాఁడు. ఈ 'సారసముచ్చయము'యొక్క యొకానొకవ్రాఁతప్రతిలోని యాకరముంబట్టి కావలయును రుయ్యకుని 'యలంకారానుసారిణి' జల్హణుని 'సోమపాలవిలాసము'ను మహాకావ్యమునకు వ్యాఖ్యగాఁ దెలియుచున్న దని 'పీటర్సన్' పండితుఁడు [Prof. P. Peterson] వల్లభదేవుని 'సుభాషితావళికిఁ' దాను రచించినపీఠికలో [106 పు.] వ్రాసియున్నాఁడు. 'జాకోబీ' పండితుఁడు [Prof. H. Jacobi] కూడ నిట్టియభిప్రాయమునే వ్రాసియున్నాఁడు.[7]

'తథాహి కవివర జల్హణకృతే సోమపాలవిలాసే...... అస్యార్థః శ్రీరాజానకరుచకవిరచితాయా మలంకారానుసారిణ్యామ్' అని రత్నకంఠుఁడు [క్రీ. శ. 1681] 'స్తుతికుసుమాంజలి' [VIII-19] లో రచించిన వాక్యములంబట్టి 'అలంకారానుసారిణి' జల్హణుని 'సోమపాలవిలాసము'పై వ్యాఖ్య యని 'ఔఫ్రెట్'పండితుఁడు [Prof Aufrecht] కూడ భ్రమపడియున్నాఁడు.[8] పైనుదాహరించిన జయరథుని వాక్యములంబట్టి 'అలంకారానుసారిణి' ప్రత్యేక మగు నలంకారగ్రంథమనియు, నందు మాలారూపకము, నలువదియెనిమిదివిధము లగు ప్రతీయమానోత్ప్రేక్ష మొదలగుకావ్యాలంకారములు సమగ్రముగఁ జర్చింపఁబడినట్లులే స్ఫురించుచున్నది కాని, యం దెందు నాగ్రంథము 'సోమపాలవిలాసము'నకు వ్యాఖ్య యనుట కావంతయు నాధారము గానవచ్చుటలేదు. కేవల వ్యాఖ్యామాత్రమే యగుచో 'నలంకారానుసారిణి'యం దీవిషయము లింతకూలంకషముగాసమాలోచింపఁబడి యుండుట కవకాశ ముండదు. కావున 'అలంకారానుసారిణి' జల్హణుని 'సోమపాలవిలాసము'పై వ్యాఖ్యయనుట సరికాదు.[9]

7. Z. D. M. G. LXII. 291.
8. 'Catalogus Catalogorum,' 1. 32 b.

V. కావ్యప్రకాశసఙ్కేతము[9]:— అలంకారశాస్త్రమున నానందవర్ధనాచార్యులు, మమ్మటాచార్యులు, జగన్నాథపండితరాయలు త్రిమూర్తులవంటివారు. అందు మమ్మటుని 'కావ్యప్రకాశము'నకు వచ్చిన ప్రతిష్ఠ మఱియేయలంకారగ్రంథమునకు రాలే దని చెప్పవలయును. దీనికి వ్యాఖ్యానములు, (వ్యాఖ్యానములకు వ్యాఖ్యానములును) కనీసము డెబ్బది యున్నట్లు తెలియుచున్నయది. వీనినిగూర్చి మున్ముందు ప్రత్యేకవ్యాసము వ్రాయఁబడును. సంస్కృతవాఙ్మయములో నెట్టియు గ్రంథమునకును నిన్ని వ్యాఖ్యలు లేవు. కాళిదాసుని మేఘదూతకు మాత్ర మేఁబది వ్యాఖ్య లున్నట్లు తెలియుచున్నది. మొన్న మొన్నటివఱకు నుండిన మల్లాది లక్ష్మణసూరి 'కావ్యప్రకాశము'న కొకవ్యాఖ్య రచించెను. నైయాయికు లేమి, వైయాకరణు లేమి మఱి యే యితరశాస్త్రమునందు ప్రగాఢవైదుష్యమును సంపాదించిన పండితు లేమి, భారతవర్షమున వివిధప్రాంతములందలి పండితులు దీనికి వ్యాఖ్యలు రచించియున్నారు. నేఁడు 'భట్టాచార్య'బిరుదము (Ph. D.,) నకుఁ బరిశోధనగ్రంథము (Thesis) ను రచియించినట్లు, నాఁడు 'కావ్యప్రకాశము'నకు వ్యాఖ్య వ్రాయ సమర్థుఁడగువాఁడే యాచార్యబిరుదమున కర్హుఁడుగా నెంచఁబడి యుండును. అందువలన దీని కిన్ని వ్యాఖ్యలు వ్రాయఁబడియుండును. దీనివ్యాఖ్య లింక నెన్ని యుత్పన్నము లయ్యెనో! సుభాషితగ్రంథములవలెనే యిట్టివ్యాఖ్యల వలన, విస్మృతినందినకవులును నుత్పన్నము లగుననేకగ్రంథములును మనకుఁ దెలియుచున్నవి. ప్రకృత మగు 'కావ్యప్రకాశసంకేతము' మమ్మటుని'కావ్యప్రకాశము' నకు వ్యాఖ్య-ఇది రుయ్యకకృత మని జయరథుఁడు వ్రాసియున్నాఁడు.

---

9 'కావ్యప్రకాశము' నీనడుమ నీ'సంకేతవ్యాఖ్య'తోఁడను, మఱినాలు గితరవ్యాఖ్యలతోఁడను యస్. యస్., సుక్థంకరుపండితుఁడు, (M A., Ph D.,) కొంతవఱకుఁ బ్రచురించియున్నాఁడు. రుయ్యకునివంటి దిగ్దంతి వ్రాసిన యీవ్యాఖ్య సమగ్రముగ నెన్నఁడు ప్రచురింపఁబడునో యని యువ్విళులూరుచున్నాము. ('Kavyaprakasa' Ullasas I, II, & III with five Commentaries, edited with an Introduction, English translation & Explanatory Notes-by S. S. Sukthankar. The Bombay Book Depot, Girgam, Bombay 1933; Vide 'Indian Historical Quarterly'- Vol. X No. 2; P 376-7; June 1934) ఈసంపుటమున (1) రుయ్యకుని 'సంకేతము,' (2) నరహరిసరస్వతీతీర్థుని 'బాలచిత్తానురంజని,' (3) గోవిందఠక్కురుని 'ప్రదీపము,' (4) నాగేశుని 'ఉద్ద్యోతము,' (5) వైద్యనాథుని 'ప్రభ' అను నైదువ్యాఖ్యానములు గలవు.

'యత్తు కావ్యప్రకాశసంకేత గ్రంథకృతా వస్తుధ్వనేః శబ్దశక్తి మూలత్వం చిన్త్య ముక్తం తదుదాహరణాభిప్రాయే ణైవో న్నేయమ్' [102 పు.] రత్నకంఠుఁడు కూడ నిట్టులే యుదాహరించియున్నాఁడు. 'కావ్యప్రకాశసంకేతము'నందలి పీఠికా శ్లోకము [2 శ్లో] లో నీగ్రంథకర్త తాను తిలకునియొద్ద నలంకారశాస్త్రము నధ్యయన మొనరించినట్లు వ్రాసికొనియున్నాఁడు. ఈవ్యాఖ్యాతయు (రుచకుఁడు) మన రుయ్యకుఁడు న్యాకఁడే.

'కావ్యప్రకాశసంకేతము' వ్రాఁతప్రతిలో మొదటియుల్లాసము చివర—

'ఇతి శ్రీమద్రాజానకామల్ల మమ్మట రుచకవిరచితే నిజగ్రంథకావ్యప్రకాశసంకేతే ప్రథమఉల్లాసః' అనియు, దశమోల్లాసము తుదను 'కృతీ రాజానక మమ్మటాలక రుచకానాం' అనియుఁ గానవచ్చుచున్నది. 'కావ్యప్రకాశ'వ్యాఖ్యానములలో మాణిక్యచంద్రుని 'కావ్యప్రకాశసంకేతము' మొదటిది. సోమేశ్వరుఁడు, సరస్వతీతీర్థులు, జయంతుఁడు రచియించిన వ్యాఖ్యలును ప్రాచీనములే. క్రీ. శ. 15 వ శతాబ్దిలో విలసిల్లిన గోవిందఠక్కురుని 'కావ్యప్రదీప'వ్యాఖ్య యపారపాండితీద్యోతకముగా నున్నది.

VII నాటకమీమాంస:—మహిమభట్టుని 'వ్యక్తివివేకము'[10]నకు వ్యాఖ్యయగు 'వ్యక్తివివేకవిచారము'లో వ్యాఖ్యాత [యగురుయ్యకుఁడు] ఈ 'నాటకమీమాంస' స్వోపజ్ఞోద్భూతముగాఁ జెప్పికొనియున్నాఁడు.

VII బృహతి:—'వ్యక్తివివేకవిచారము' [45 పు.] ననుసరించి, తన్నిర్మాత [రుయ్యకుఁడు] 'బృహతి' యనునొకవిపులగ్రంథమును రచింప సమకట్టియుండె నని స్ఫురించుచున్నది. ఈగ్రంథమే పూర్తిగ రచియింపఁబడి మనకు లబ్ధమగుచో నలంకారాహవరంగమున మహారథుఁ డగు రుయ్యకునంతవానిచే నలంకారశాస్త్రగ్రంథము లనేకములు విడఁగొట్టఁబడియుండెడివే.

VIII వ్యక్తివివేకవిచారము:— అలంకారసర్వస్వమునందలి వృత్తిని నిర్మించిన యాతఁడే [రుయ్యకుఁడే] 'వ్యక్తివివేకవిచారము'ను కృతిని రచించినట్లు

10. 'అస్యచ విధేయవిమర్శ స్యాన్తరప్రసిద్ధ లక్ష్యసాతిత్వే నాస్మాభి ర్నాటకమీమాంసాయాం సాహిత్యమీమాంసాయాంచ తేషు తేషు స్థానేషు ప్రపఞ్చః ప్రదర్శిత ఇతి గ్రన్థవిస్తర భయాదిత ఏ వోపరమ్యతే'. [32 పు.]

'అస్మాభి శ్చైతత్ ప్రపఞ్చో బృహత్యాం కరిష్యతే' [45 పు. 'ద్రవిణమాపది' అను శ్లోకమునకుఁ బిమ్మట.]

జయరథుఁడు తన 'అలంకారసర్వస్వవిమర్శిని'లో సూచించియున్నాఁడు.[11] మహిమభట్టుని [1020—60. క్రీ. శ.] 'వ్యక్తివివేకము'నకు వ్యాఖ్య యగు పై 'వ్య. వి. వి' అసమగ్రముగఁ బ్రచురింపఁబడినది.[12] ఈవ్యాఖ్యాత పేరు తెలియుటలేదు. కాని యితఁడు రుయ్యకుఁడే యనుటకుఁ బ్రబలప్రమాణములు లభించుచున్నవి. వ్యక్తివివేకవ్యాఖ్యాత తాను 1. 'హర్షచరితవార్త్తికము'ను[13]

2. 'బృహతి'[14]

3. 'సాహిత్యమీమాంస'[15]

4. 'నాటకమీమాంస'[16] యనునలంకారగ్రంథములను నిర్మించినట్లు చెప్పికొనియున్నాఁడు. ఈగ్రంథములలో, 'నాటకమీమాంస'ను వ్యక్తివివేకవ్యాఖ్యాతయే నిర్మించినట్లును, ఆతఁడే 'బృహతి'ని గూడ రచింపసమకట్టినట్లును వ్రాసియున్నాను. ఇఁక నింకఁ జెప్పఁబడిన 'హర్షచరితవార్త్తికము'ను 'సాహిత్యమీమాంస'యును రుయ్యకకృతములుగా 'అలంకారసర్వస్వము'లో నుదాహరించుకొనఁబడియున్నవి.[17] (రుయ్యకునివంటి యాలంకారికచూడామణి) పై రెండు గ్రంథములు నితరకవికృతములే యగుచో వానిని స్వనిర్మితము లని తనగ్రంథమునఁ జెప్పనసాహసించునా! వ్యక్తివివేకవ్యాఖ్యనుండియు, నలంకారసర్వస్వమునుండియుఁ బ్రకృత ముదాహరింపఁబడిన పంక్తులసామ్యమును బట్టి యీరెండుపంక్తులును [దీనింబట్టి పై రెండుగ్రంథములును] ఏకకర్తృకము లని తెలియుచున్నది.

---

11. "వాచ్యస్య ప్రతీయమానేన తాదాత్మ్య తదుత్పత్త్యభావాది నైవ ప్రతీతస్యేతి వ్యక్తివివేకవిచారే హి మయైవ తద్వితత్య నిర్ణీతమితి భావః" [అలం. సర్వ. 18 పు.]

12 'అనంతశయనసంస్కృతగ్రంథావళి, 5 వసంఖ్య. త గణపతిశాస్త్రిసంశోధితము. (Trivandrum 1909.)

13. "ఏతదస్మాభిః హర్షచరితవార్త్తికే విస్తృత్య ప్రతిపాదితం తత ఏ వావసేయమ్."వ్యక్తివివేకవ్యాఖ్య. 44 పు.

14. చూ. అధోజ్ఞాపిక. 10.

15. చూ. అధోజ్ఞాపిక. 10.

16. ,, 10.

17. ,, ఏషా (ఉత్ప్రేక్షా) సమస్తోపమాప్రతిపాదకవిషయేఽపి హర్షచరితవార్త్తికే సాహిత్యమీమాంసాయాం చ తేషు తేషు ప్రదేశే షూదాహృతా (దృశ్యతే)".[61. పు.]

మఱియు వ్యక్తివివేకమునందలి సిద్ధాంతములను ఖండించు నలంకారసర్వస్వపంక్తులపై వ్యాఖ్య వ్రాయునపుడు జయరథుఁ డొకానొకచో ‘వ్యక్తివివేకవిచారము’ను రుయ్యకనిర్మితముగాఁ బేర్కొనినట్లు చూచియే యున్నాము. రచనాకౌశలమునుబట్టియు, శయ్యాప్రౌఢిని బట్టియు వ్యక్తివివేకవ్యాఖ్య ‘యలంకారసర్వస్వముం దలపించుచు, నీవ్యాఖ్యయే జయరథునిచే సూచింపఁబడిన ‘వ్యక్తివివేకవిచారమే’ అనునభిప్రాయమును దృఢీకరించుచున్నది. ఈయైక్యాభిప్రాయము సమంజసముగాఁ జూపట్టనిచో రుయ్యకునికంటెను బూర్వుఁడగు నేసు ప్రసిద్ధాలంకారికుఁడో యీవ్యాఖ్యను రచియించినట్లు లెంచఁదగు నని‘వ్యక్తి వివేక’ సంపాదకులగు గణపతిశాస్త్రిగారు పీఠికలో వ్రాసియున్నారు. కాని యీవిషయము సందేహాస్పద మెంతమాత్రముఁ గా దనియుఁ, బైవ్యాఖ్యయు ‘వ్య. వి. వి.’ ను భిన్నములుగా వనియు, నిది రుయ్యకనిర్మితమే యని కంఠోక్తిగాఁ జెప్పఁదగు ననియు మనవిచేయుచున్నాను.

మహిమభట్టుఁ డనుమానపక్షవాది, వ్యాఖ్యాత యన్ననో యత్యంతపరాకాష్ఠ గల ధ్వనిమతానుయాయి. ఉభయులమతములును బరస్పరవిలక్షణములగుటంజేసి,మహిమభట్టు నభిప్రాయములఁ దఱచు వ్యాఖ్యాత ఖండించుచుండును. ఆనందవర్ధనుని యభిప్రాయములను మహిమభట్టు తీవ్రముగా ఖండించియుండఁగా, నానందవర్ధనుని యనుయాయి యగు(రుయ్యకుఁడు) ప్రకృతవ్యాఖ్యాత మహిమభట్టుని సిద్ధాంతముల నంతకంటెఁ దీవ్రముగాఁ బూర్వపక్షము చేసియున్నాఁడు.

‘శ్లో. ఇహ సంప్రతిపత్తితోఽన్యథా వా ధ్వనికారస్య వచోవివేచనం నః[18]
నియతం యశసే ప్రపత్స్యతే య న్మహతాం సంస్తవఏవ గౌరవాయ॥’

—పీఠికాశ్లోకములు, 3 శ్లో.

అను మహిమభట్టుని శ్లోకమునకు వ్యాఖ్య వ్రాయుచు వ్యాఖ్యాత దూషణగర్భముగా నిట్టులు నుడివి యున్నాఁడు.—“యథాస్థితపాఠేతు ధ్వనికార స్యేతి వచః శబ్దాన్విత మిష్యమాణం ప్రాధాన్యా ద్వివేచనశబ్దాన్వితం ప్రతీయతే ఏతచ్చాస్య సాహిత్యవిచారదుర్నిరూపకస్య ప్రముఖఏవ స్ఖలిత మితి మహాన్ ప్రమాదః.”[19]

18. “అత్ర ‘ధ్వనికృద్వాక్యవివేచనం తదేతద్’ ఇతి పఠనీయమ్.”—వ్య. వి. వ్యాఖ్య, 1 పు.
19. వ్యక్తివివేకవ్యాఖ్య, 1 పు.

మహిమభట్టుని యాత్మోత్కర్షను వ్యాఖ్యాత యనేకపర్యాయము లధిక్షేపించియున్నాఁడు.[20] ఇట్టు లనుటచే మహిమభట్టుగుణమును వ్యాఖ్యాత గుర్తింప లేదనుటకు వీలులేదు. మహిమభట్టుని 'మహామతి' యని వ్యాఖ్యాత స్తుతించియే యున్నాఁడు.[21] ఉదార మగుభావసంపదచే నేమి, సునిశితము స్వతంత్రము నగు హేతువాదముచే నేమి, సంక్షిప్త మగు భావావిష్కరణముచే నేమి, యీవ్యాఖ్య సర్వథా మూలగ్రంథగౌరవమున కనురూపముగా నున్నది. వ్యాఖ్యాత ధ్వని సిద్ధాంతానుయాయి యగుటచే నాసిద్ధాంతమునకు మహిమభట్టుచే నారోపింపఁ బడిన దోషములను విశేషసామర్థ్యముతోఁ, బ్రబలహేతుపురస్సరముగా నిరసించియున్నాఁడు.

మహిమభట్టు 'సంగ్రహశ్లోకములు' [సంగ్రహార్యము లని కాని] అను నామముతోఁ గొన్నిశ్లోకముల నెడనెడఁ దనకృతియందు వ్రాసియున్నాఁడు.[22] పూర్వము చర్చింపఁబడిన విషయసార మీశ్లోకములలో సంగ్రహముగా నొసంగఁబడును. ఇట్టులే వ్యాఖ్యాతయు స్వనిర్మితము లగు'సంగ్రహశ్లోకముల' నటనట నొసంగియున్నాఁడు. పూర్వవ్యాఖ్యాతల నీతఁడు "కేచిత్తు" ని [32 పు.] సూచించి యున్నాఁడు.

'శ్లో. హేమ్నాం(మ్నో)భారశతాని వా మదముచాం బృన్దాని వా దన్తినాం
శ్రీహర్షేణ యదర్పితాని గుణినే బాణాయ కుత్రాద్యతత్
యాబాణేన తు తస్యసూక్తివిసరై రుట్టఙ్కితాః కీర్తయ
స్తత్ కల్పప్రలయేఽపి యాన్తి న మనాజ్ మన్యే పరిమ్లానతామ్.'

20. "తదేత దస్య విశ్వవగణనీయం మన్యమానస్య స్వాత్మనః శ్రోత్రోత్కర్షశాలితాఖ్యాపన మితి." [41 పు.]

"అ(త్రి)చోపమారూపకభిమతే ఏవం విధే చ ప్రదేశే గ్రంథకారో హేవాకితయైవ దూషణమదాత్." [44 పు.]

"సతు హేవాకస్య పశ్చాల్లగనీయ మిత్యాస్తాం తావత్" [44 పు.]

21. "యదేత దివా గ్రంథకృతా విచారసరణి మాశ్రిత్య విధేయావిమర్శాదిదోషపంచక ముద్భావితం, న తత్రాద్యతనపురుషమాత్రబుద్ధిప్రీణయ నానాయాయా నాదరః కరణీయః. పూర్వైరేవంవిధదోషోద్భావనరూపస్య విచారస్య స్వీకృతత్వాత్." [వ్య. వి. వ్యా. 15 పు.]

"తదేవం మహావిదుషాం మార్గమనుసృత్య సహృదయశిక్షాదరాయ విచారయ(న్దరం ?) తోఽస్య మహామతే ర్నకశ్చిత్ పర్యనుయోగలేశప్యవసర ఇత్యల మతిప్రసక్త్యేన" [16 పు.]

22. చూ. 6; 14; 18; 22-23; 26; 32; 34-35; 56 పుటలు.

అను భట్టబాణహర్షవర్ధనవిషయక మగు శ్లోక మిం దుదాహరింపఁబడియు న్నది.[23] మఱి యు 'హయగ్రీవవధ' యను సంస్కృతకావ్యమును నిర్మించిన భర్తృ మేణ్ఠునిగూర్చిన యీ క్రిందిశ్లోకము గూడ నీపుటలోనే యుల్లేఖింపఁబడి యున్నది.

శ్లో. "పుండ్రేక్షోః పరిపాకపాండునిబిడే యో మధ్యమే పర్వణి
ఖ్యాతః కిఞ్చ రసః కషాయమధురో యో రాజజంబూఫలే
తస్యాస్వాదదశావిలుంటనపటు ర్యేషాం వచోవిభ్రమః
సర్వత్రైవ జయన్తి చిత్రమతయ స్తే భర్తృమేణ్ఠా(ణ్ఠ?)దయః."

వ్యాఖ్యాతలచేఁ బేర్కొనఁబడిన గ్రంథగ్రంథకర్తలనామములలోఁ బ్రధానములు:—

గ్రంథకర్తలు :	గ్రంథములు :
1. అక్షపాదుఁడు (40 పు)	1. కావ్యకౌతుకము (13 పు)
2. ఉద్భటుఁడు	2. దర్పణము [హృదయదర్పణము, ధ్వనిధ్వంసగ్రంథము 1; 13 పు]
3. కాత్యాయనుఁడు (15 పు)	
4. దండి ['దాణ్డో గ్రన్థః' 47 పు]	
5. ధర్మకీర్తి [కృతవార్త్తికము. 34 పు]	3. నాటకమీమాంస[32పు]
6. ధ్వనికారుఁడు. (15, 44 పు)	4. బృహతి (45 పు)
7. పతంజలి. (26 పు)	5. వక్రోక్తిజీవితము(16;44పు)
8. పరిమళుఁడు. (52 పు)	6. సాహిత్యమీమాంస(32పు)
9. వామనుఁడు. (29, 45; 52 పు)	7. హర్షచరితవార్త్తికము(44;50)
10. సౌగతులు. (41 పు)	8. హృదయదర్పణము(1;13పు)

వ్యాఖ్యాత మూలమునందలి పాఠభేదములను[24] బ్రక్షిప్తములనుగూడఁ జర్చించి యున్నాఁడు.[25] అలంకారసర్వస్వమునందలి 'వృత్తి'కారుఁడు (రుయ్యకుఁడు) నీవ్యాఖ్యాతయు భిన్నులు కారు కావున నీవ్యాఖ్య క్రీ. శ. 1150 ప్రాంతముల రచింపఁబడె నని యెంచఁదగును.

IX. శ్రీకంఠస్తవము—ఇది యుత్పన్నప్రాయ మనఁదగును.

'అలంకారసర్వస్వము'న నీగ్రంథము స్వనిర్మితము గా రుయ్యకుఁ డుదాహరించుకొనియున్నాఁడు.

23. చూ. 20 పుట.

24. చూ. 38; 85 పు.

25. చూ. 51 పు.

"ఉదాహరణం మదీయే శ్రీకణ్ఠస్తవే యథా:-

* * * *

. అహీనభుజగాధీశవపుర్వలయకఙ్కణమ్
శైలాదినన్దిచరితం క్షతకందర్పదర్పకమ్
వృషపుఙ్గవలక్ష్మాణం శిఖిపావకలోచనమ్
ససర్వమఙ్గలం నౌమి పార్వతీసఖ మీశ్వరమ్॥
దారుణః కాష్ఠతో జాతో భస్మభూతికరః పరః
రక్తశోణార్చి రుచ్చణ్డః పాతువః పావకః శిఖీ"

ఏతచ్చ సుబన్తాపేక్షయా. తిఙన్తాపేక్షయాచ యథా తత్రైవ—

భుజఙ్గకుణ్డలీవ్యక్త శశిశుభ్రాంశుశీతగుః
జగన్త్యపి సదాపాయా దవ్యా చ్చేతోహరః శివః" [అలం. స. 19 పు.]

X. సహృదయలీల[26]:—

(1) గుణోల్లేఖము, (2) అలంకారోల్లేఖము, (3) జీవితోల్లేఖము, (4)పరికరోల్లేఖము, అను నాలు గుల్లేఖములు గల చిన్నగ్రంథము. ప్రథమోల్లేఖమున నాకర్షణీయము లగు రమణీమణుల రూపవర్ణప్రభాదు లగు దశగుణములు నభివర్ణింపఁబడినయవి. ద్వితీయమున ముక్తాస్వర్ణరత్నాత్మకము లగు వివిధాలంకారములు, నభ్యంజనయోగ్యము లగు ననులేపాదులు, నారీమణులు ధరించు పుష్పములు మొద లగునవి వర్ణింపఁబడినవి. తృతీయమున రామణీయకమునకు సారభూతమగు యౌవనముంగూర్చి వివరింపఁబడెను. చతుర్థమున సౌందర్యాతిశాయు లగు సామగ్రులను గూర్చి విచారింపఁబడెను.

XI. సాహిత్యమీమాంస:—ఈకృతిరత్న ముత్సన్నమైన దనియే చెప్పఁదగును. ఇది 'అలంకారసరస్వము'నందును, 'వ్యక్తివివేకవిచారము'నందు నుదా

---

26 'కావ్యమాల' V గుచ్ఛకము, బొంబాయి, (నిర్ణయసాగరముద్రిణము) 'పిషెల్' [Prof. Richard Pischel] పండితుఁడుకూడ దీనిని బ్రచురించియున్నాఁడు. 1886.

శ్రీమాన్ మాడభూషి కృష్ణమాచార్యులవారు తమ 'సంస్కృతవాఙ్మయ చరిత్రము'లో "ప్రకృతము మనకులభించిన రుయ్యకుని ద్వితీయగ్రంథము 'సహృదయలీల' యను రసగర్భగీతము (Lyric)" అని వ్రాసియున్నారు. ["A History of the Classical Sanskrit Literature" by Prof. M. Krishnamacharya, M. A. B. L., 1906, Page

హరింపఁబడియున్నది.[27] విద్యానాథుఁడు [1325 క్రీ. శ.] కూడ దీని నుదాహరించియున్నాఁడు.

"ప్రబంధరాజే శ్రీహర్షపురుషగుణవర్ణనం హేమ్నః పర మామోదః ... . ప్రపంచితం చ సాహిత్యమీమాంసాయామ్ 'నాయకగుణగ్రథితా సూక్తిస్రజ స్సుకృతినా మాకల్పంతి' ఇతి.[28]" ఈగ్రంథరాజముంగూర్చి యింతకంటెఁ బ్రకృత మేమియుఁ దెలియుటలేదు.

XII. హర్షచరితవార్తికము—ఈ గ్రంథముకూడ నుత్పన్నకల్ప మనియే నుడువఁదగును. అలంకారసర్వస్వమునందును వ్యక్తివివేకవ్యాఖ్యయందు నీగ్రంథము పేర్కొనఁబడియున్నది. ప్రకృతము మనకు లభియించిన హర్షచరితవ్యాఖ్యలలో శంకరపండితుని 'సంకేతవ్యాఖ్య' ప్రాచీనతమముగాఁ జూపట్టెడిని. ఇతఁడు బహుశః కాశ్మీరదేశీయుఁడే కావచ్చును. అయినను దనవ్యాఖ్యలోఁ గాశ్మీరపండితులగు భామహోద్భటుల నీతఁడు పేర్కొనియెఁ, గాని, మమ్మట రుయ్యకుల నుదాహరించి యుండలేదు. అందువలన నీతఁడు రుయ్యకునికంటెఁ బూర్వుఁ డనియే నిర్ణయింపనగును. శంకరుని వ్యాఖ్యకంటెఁ బూర్వము మఱికొన్ని వ్యాఖ్యలున్నట్లు, "కేచిత్, అన్యే, అపరే" అను నీతని సూచనలవలనఁ దెలియుచున్నది.

మఱియు నాధునికుఁడగు యస్.డి. గజేంద్రగడ్కర్ పండితుఁడు కూడ హర్షచరితమునకు 'బాలబోధిని' యనునొక వ్యాఖ్య రచించియున్నాఁడు.

ఇతోఽధికముగ నీగ్రంథమును గూర్చి తెలియుటలేదు.

కావ్యమునకు శబ్దములు శరీరమువంటి వని దండి నుడివియున్నాఁడు. అట్లగుచోఁ గావ్యమున కాత్మ యేది యని ప్రశ్న కలుగుచున్నది. దీని కాయాయాలంకారికులు వారివారిమతముల ననుసరించి వివిధము లగుసమాధానముల నొసంగియున్నారు. ఆమతములలోఁ బ్రధానములు కాలక్రమమునుబట్టి యేవన:—

1 రసమతము, 2 అలంకారమతము, 3 రీతిమతము, 4 ధ్వనిమతము, 5 వక్రోక్తిమతము. మఱియు ననుమానమతము, ఔచిత్యమతము, చమత్కారమతము మొద లగున వనేకములు గలవు. అలంకారవిషయమున రుయ్యకుఁ

165.] కాని యిది ప్రామాణికము. ఈకృతి 'సహృదయలీల' కాని 'సహృదయరీతి' కాదు. ఇది యలంకారగ్రంథమే కాని రసగర్భగీతము కాదు.

27 చూ. అధోజ్ఞాపికలు 10; 18.

28. ఉపోద్ఘాతపత్రికరణము, 9 పు. (వావిళ్ళవారిప్రతి)

డుద్భట కుంతకులమతము ననుసరించినను, నీతఁడు ధ్వనిపక్షవాదియే కాని యలం కారమతానుయాయి కాఁడు. సునిపుణధిషణుఁ డగునీతఁడు చిరంతనాలంకారికుల యభిప్రాయములను నవీనులయభిప్రాయములను విశేషసామర్థ్యముతో సమన్వయ మొనరించియున్నాఁడు. ప్రాచీనాలంకారికుల గ్రంథములకు రుయ్యకునియలంకార సర్వస్వము పరిశిష్టగ్రంథమువంటిది. ధ్వనికారుఁడు కావ్యమును—ధ్వని, గుణీ భూతవ్యంగ్యము, చిత్రము-అని మూఁడువిధములుగా విభజించియున్నాఁడు. అందు మొదటిరెండువిధములును ధ్వన్యాలోకమున వివరింపఁబడియున్నవి. శబ్దార్థాలం కారప్రధాన మగుచిత్రకావ్యమున కంతఁ బ్రసక్తిలేకపోవుటచే నీభాగమును రుయ్య కుఁడు సర్వంకషముగాఁ జర్చించియున్నాఁడు. నవీనాలంకారికులలోఁ బ్రధాను లగు విశ్వనాథుఁడు, విద్యాధరుఁడు, విద్యానాథుఁడు, అప్పయదీక్షితులు నీతని యభిప్రాయములను బరమోపాదేయము లని యెంచి యున్నారు. ఒక్క రసగంగా ధరకారుఁడు దక్క రుయ్యకునిమతమును ఖండించినవారే లేరు. దీనినిబట్టి చూఁ డఁగా రుయ్యకుఁ డలంకారసారస్వతసామ్రాజ్యమున నెంతయుత్కృష్టస్థానము నలం కరించియున్నాఁడో తెలియఁగలదు.

గ్రంథస్వీకారము.

1. శ్రీశతకరత్నాకరము:—ఇందు భాస్కరోపాసకులు శ్రీయుత, ఆకుల భూపతికవిగారిచే రచియింపఁబడిన నవరత్నద్వాదశప్రాసభాస్కరశతకమును, మానసబోధశతకమును, శౌరిశతకమును —భూపతికవిగారి కుమారుఁడు శ్రీయుత పెద్దయ్యకవిగారిచే రచియింపఁబడిన రాఘవశతకమునుం గలవు. భాస్కరశతక రాఘవశతకములు వృత్తములు. మానసబోధ, శౌరిశతకములు కందములు. భూపతికవిగారు దివంగతులైరి. వీరికవిత్వము భక్తిరసప్రధానమై నిర్దుష్టమై ధారాళముగ నున్నది. దీని వెల రు 0.4.0. ఆకుల పెద్దయ్యగారి యొద్ద అమలాపురము తా॥ కూనవరములో దొరకును.

నవరత్నద్వాదశప్రాసభాస్కరశతక మొక్కొక్కప్రాసమునకు తొమ్మిదేసిపద్యములవొప్పునఁ బన్నెండక్షరముల ప్రాసములతోడివృత్తములు. మచ్చు-

మ. పగలే పూనెద వెల్లకాలమును నాభాగ్యం బదెంతేను భూ
తగణంబు ల్పినుజూచిన న్భయముచేతం బాఱు పేయేల నీ
రుగ మాఱుం గద రోగపుంజములు నీరూపంబు లగ్గింపఁ బ
న్నగరాజేంద్రనికైనఁగాను వినుదీనాధార యోభాస్కరా. గకారప్రాసము. 46

ఉ. దండిగ నేఁగుచుండినరథంబున కొక్కటె చక్రముండెనా
యుండుట కేమివింత సుగుణోత్తమ రజ్జులు పాము లేకదా
నిండుబయ ల్గ్రహనుంగొనఁగ నెమ్మదిఁబూనుము సర్వవేళాను నీ
యండకు రాఁదలంపుగల యాకులభూపతికోర్కె భాస్కరా. -ండప్రాసము. 90

క. మిన్నున నేనున్నాఁడను, మన్నున నీవుండినావు మానక యెపుడుం
నిన్నుఁ గరుణించు టెట్లని, పన్నుగ శ్రీభాస్కరుండు పలుకఁడు మనసా. 41

క. కిరణంబులు తాఁకినచో, దురితము లేదైనఁ గాని తొలఁగక నిలువం
దరమా యిది గావున భా, స్కరునికిఁ గడుమ్రొక్కు లిడుము చపలపు మనసా.

క. పాపాత్మసభను ద్రౌపది, కేపట్టును లేక యుండ నిభరాడ్వరదా
కాపాడు మనిసఁ గాచితి, వాపద్బాంధవుఁడ వనుట కరుదే శౌరీ. 17

చ. ఘనమగు కామమాదిగల గ్రాహకదంబముచే వెలుంగు నీ
తనువనునబ్ధిలోన భయదంబగు వ్యాధితరంగవల్లిలో

మునుఁగుచుఁ దేలుచుండి తటముం గనలేని మదీయజీవనౌ
కను నొకయొడ్డుచేర్చి మనఁగాఁ గరుణింపవె స్వామి రాఘవా. 46

ఉ. బాహుబలుండ నే నొకని ప్రాపును గోర కటంపు గర్వసం
దోహముఁ బొందరాదు తపనుండు సహస్రకరాన్వితుండు మం
దేహవినాశనార్థ మొకదీనధరామరు నర్ఘ్యతోయసం
దోహ మపేక్షచేయుటఁ బుధుల్ వచియించుట లేదె రాఘవా. 61

ఈపెద్దయ్యగారు రచించిన బిల్హణీయము ను మఱికొన్ని శతకములును వెలువడనున్నవి.

2. హంసతారావళి – లలితాశతకము.

హైదరాబాదు నైజాంకాలేజీ ప్రొఫెసరు, విద్వాన్ బ్ర. సరిపెల్ల విశ్వనాథశాస్త్రి, యం. ఏ. గారు రచించినవి. వీరు కొల్లాపురము స్నేహలతాసంఘమునం దొకసభ్యులు. ఆసభవారి ప్రోత్సాహమునఁ బ్రసంగవశమున హంసతారావళి-"మానసరాజహంస చనుమా వినువాకకుఁ బ్రాగ్దిగంతకేడిక్" అను మకుటముతోను, నకారప్రాసయుతముగను—లలితాశతకము, "లలితా రమ్మిఁకఁ గాలయాపనము లేలా? రాజబింబాననా?" యనుమకుటముతో లకారప్రాసముతోడి మత్తేభములుగను రచియించిరి. వీరు సంస్కృతాంగ్లములలో యం. ఏ. పరీక్ష నిచ్చిరి. ఆంధ్రమున విద్వత్పరీక్ష నిచ్చిరి. కావున మూఁడుభాషలలో నసమానమైనపాండిత్యము గలవారు. బుద్ధిమంతులు, నిగర్వులు నగువీరిభాషాభిమానము తదనుగుణముగనె యుండు ననుటకు సంశయములేదు. కవిసార్వభౌమ శ్రీపాద కృష్ణమూర్తిశాస్త్రిగారును శతావధానులు చెళ్లపిళ్ల వేంకటశాస్త్రిగారును వీరి కవితను మెచ్చుకొనిరి. మచ్చునకు రెండుపద్యములు.

1. మానవు నీవుబుద్ధి వినుమా నసము లబ్ధము లెన్నియేన్దనెక్
మేనులు పెంచువాంఛలను మేఁపఁగఁ జూచితి వంతెకాని నీ
దీనత తీఱిపోయినదె? తెల్పుము నన్నిటుఁ ద్రిప్పనెంచితో
మానసరాజహంస చనుమా వినువాకకుఁ బ్రాగ్దిగంతకేడిక్.

1. అలరుందావులు వ్యాప్తమైనగతి విద్యాగంధవాహంబు భా
సిలుచందంబున నక్షరంబగు యశశ్శ్రీసౌమ్యకర్పూరకాం
తిలతాజ్యోతులు వెల్గుచాడ్పునఁ గదే ధ్యేయంబు నీచాయలో
లలితా! రమ్మిఁకఁ గాలయాపనము లేలా రాజబింబాననా!

పద్యములంబట్టి వీరియుపాసనావిధము తెల్లము గాఁగలదు. దీనికి ముందు స్నేహలతాకవితాసంఘమున కధ్యక్షులు సోదరకవులు, వి. రామసుబ్బారాయఁడుగారును, వేంకటనారాయణగారును వ్రాసిన పీఠిక కలదు. వెల రు 0-4-0. కర్నూలుజిల్లా మొరవకొండపోస్టు కొల్లాపురములో స్నేహలతాకవితాసంఘములో నీపొత్తమే గాక యనేకగ్రంథములు దొరకును.

3. పళ్లమాంబికాతారావళి.

శ్రీయుత వడ్లమాని సూర్యనారాయణశాస్త్రిగారి ప్రోత్సాహముచే వాజపేయయాజుల రామసుబ్బారాయఁడుగారు రచించినతారావళి. గోదావరీమండలములో వానపల్లి పళ్లాలమ్మ మిగులఁ బ్రసిద్ధికెక్కినది. పలువురు, తమబిడ్డలకు పల్లయ్య, పల్లమ్మ, పల్లమరాజు, పళ్లాలు- అని యాదేవతపేళ్లను బెట్టుకొనుచున్నారు. వైశాఖమాసములో సంవత్సరోత్సవము విరివిగా జరగుచుండును. ఇందు మొదట నాయంబవృత్తాంతము చేర్పఁబడినది. ఇది యమూల్యము. కొల్లాపురములోనే దొరకును.

ఏదో చిక్కుదయించువేళలనో లే కేదో భయభ్రాంతినో
యేదో దైన్యము గల్గువేళలనో నీవే దిక్కుగాఁ గొల్తు రే
తాదృగ్దైవత మెందు లే దనుచు నాధర్మంబునం గాక నీ
పాదాబ్జంబు లనుక్షణంబు నెదలో భావింతుఁ బల్లాంబరో.

4. నాగానందనాటకము.

శ్రీహర్షదేవుని సంస్కృతమునకు, పాలెపు వేంకటసూర్యగోపాలప్రధానుల యాంధ్రానువాదము. రెండవకూర్పు. దీనిని 1890 సం॥లోఁ గాకినాడలోఁ గవిగారు న్యాయవాదులుగానున్నపుడు మొదటిసారియచ్చువేయించిరి. దానికంటె దీనిలో మార్పులేమియుం జేయలేదు. ఈనాటకము తెనుఁగుదేశములో విరివిగా వ్యాపించినట్లు లేదు. ఇందు నాయకుఁడగుజమూతవాహనుఁ డొకనాగుని రక్షించుటకై తనశరీరమును గరుత్మంతున కర్పించుట వర్ణితము. దానిచేతనే యతనిని శిబి, దధీచి, కర్ణాదులగు మహాదాతలలో నుగ్గడించుచున్నారు. 4, 5, అంకములు చదువునప్పుడు కరుణ ముట్టిపడుచుండును. గరుడునకు-దినమున కొక్కనాగుని దినునట్లు వాసుకి సమయముచేయించినాఁ డనినమాట విని జీమూతవాహనుఁ డనినక్రింది యొక్కపద్యమేచాలును జీవకారుణ్యమునకు—

శ్లో. జిహ్వాసహస్రద్వితయస్యమధ్యే, నైకాపి సా తస్య కిమస్తి జిహ్వా
ఏకాహిరక్షార్థమహిద్విషోద్య, దత్తోమయాత్మేతి యయా బ్రవీతి.

గీ. ఆఫణీంద్రు జిహ్వాద్విసహస్రమందు, నింది యొకపాము నైన రక్షించుకొనుటకు
నిదిగొ నాదేహమును గొను మిత్తుననఁగఁ, జాలనిది యయ్యె నే యొకనాలు కైన.

నాటకము తెనిఁగింపును ముద్రితముగా నున్నది. శ్రీ వేంకటసూర్యగోపాలముగారు వెనుక, జానకీపరిణయమును, కమలినీకలహంసమును గూడ నాంధ్రీకరించి ప్రకటించిరి.

క్రోడీకరోతి ప్రథమం జాతం నిత్యమనిత్యతా
ధాత్రీవ జననీ పశ్చాత్ తదా శోకస్య కః క్రమః.

క. ఱొమ్మున నిడుకొను దాది వి,ధమ్మున మునుము న్ననిత్యతయె, జంతువులం
బిమ్మట నే మాతగదా, యమ్మా యిట శోకహేతు వరయఁగ నేదీ.

ఈనడుమ ముద్రారాక్షసమును దెనుఁగుచేసి ప్రకటించి యుండిరి. దీనివెల ౮ అణాలు. అమలాపురములోఁ గవిగారియొద్ద దొరకును.

5. వైజయంతి.

భావ సం॥ చైత్రమాసములో కొల్లాపురము స్నేహలతాకవితాసంఘము నుండి వెలువడిన ద్వితీయవార్షికపత్త్రిక. శ్రీ చేఁబ్రోలు సరస్వతీదేవిగారు సంపాదకురాలు. క్రౌను నాల్గుపుటలతోడి 60 పుటల సంచిక. ఇందుఁ బలువురు భాషాభూషణుల గద్యపద్యవ్యాసములను జేర్చిరి. జనమంచి వేంకటరామయ్యగారి మేఘసందేశము, నిడమర్తి సత్యనారాయణగారి తిక్కనస్వతంత్రరచన, అనుముల సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారి గర్వితకన్య, భాగవతం సీతారామశాస్త్రిగారి దేవకీనందన తారావళి, మిన్నగ నున్నవి. ముమ్ముందీసంవత్సరాదిసంచికయు హృష్టపుష్టమై వెలువడఁగలదని యూహించుచున్నాము. దీని వెల రు ౧. భాషాధిపులు దీనిలో నమూల్యవ్యాసముల రచించియుఁ బాఠకులు దీనిం గొనియు స్నేహలతాకవితా సంఘమువారికిఁ దోడ్పడుదురుగాక !

సేతుబంధమహాకావ్యభూమిక.

—: శ్రీమాన్ మేడేపల్లి వేంకటరమణాచార్యులుగారు :—

శ్లో. "అత్ర సమాప్యత ఏత త్సీతాలంభేన జనితరామాభ్యుదయమ్
రావణవధ ఇతి కావ్య మనురాగాంకం సమస్తజననిర్వేషమ్''

(15 ఆశ్వా-15 స్కంధకము) సీతాప్రాప్తిచే లబ్ధరామాభ్యుదయ మైన యీకావ్యమునకు రావణవధ మని పేరు. ఇందులోఁ బ్రత్యాశ్వాసాంతస్కంధకము ననురాగపదాంకిత మైయున్నది.

శ్లో. "మహారాష్ట్రాశ్రయాం భాషాం ప్రకృష్టం ప్రాకృతం విదుః
సాగర స్సూక్తిరత్నానాం సేతుబంధాదియన్మయమ్.''

అని యాచార్యదండి తనకావ్యాదర్శమం దీకావ్యమునకు సేతుబంధ మని మఱి యొక పేరు పెట్టెను. అష్టవిధప్రాకృతభాషలలో మహారాష్ట్రభాష యుత్తమ మైన దనియు నాభాషలో నీసేతుబంధమహాకావ్యము వ్రాయఁబడిన దనియుఁ జెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో. "అభినవరాజారబ్ధా చ్యుతస్ఖలితేషు విఘటితపరిస్థాపితా
మైత్రీవ ప్రముఖరసికా నిర్వోఢుం భవతి దుష్కరం కావ్యకథా"

అని ప్రథమాశ్వాసనవమస్కంధకముచేతను, బ్రత్యాశ్వాసాంతమందు "ఇతి శ్రీప్రవరసేనవిరచితే'' అని యుండుటచేతను,

శ్లో. "కీర్తిః ప్రవరసేనస్య ప్రయాతా కుముదోజ్జ్వలా
సాగరస్య పరం పారం కపిసేనేవ సేతునా''

అని హర్షచరిత్రోపోద్ఘాతమందు భట్టబాణుఁడు వ్రాసి యుండుటచేతను "యథా సేతుబంధే ప్రవరసేనస్య-

శ్లో. దనుజేంద్రరుధిరలగ్నే యస్య స్ఫురతి నఖప్రభాసమూహే
వ్యాకులీభవంతి విపలాయితా గళితస్తనాంశుకా మహాసురలక్ష్మీః."

అని పదునొకండవశతాబ్దమందు జీవించిన కాశ్మీరదేశస్థుఁ డగుమహాకవి క్షేమేంద్రుఁడు తాను రచియించిన "ఔచిత్యవిచారచర్చ''లోఁ జెప్పియుండుటచేతను ప్రవరసేనుఁ డనునొకమహారాజుండె నని తోఁచుచున్నది. ప్రవరసేనుఁ డను పేరు గలరాజులు నలుగు రున్నారు. వారిలో నిరువురు కాశ్మీరదేశస్థులు. రాజతరంగిణీతృతీయతరంగమందు కల్హణునిచే వర్ణింపఁబడిరి.

శ్లో. "శతేషు షట్సు సార్ధేషు త్ర్యధికేషు చ భూతలే
కలేర్గతేషు వర్షాణా మభవ న్కురుపాండవాః" (రాజ-1-51)

కలియుగము 653 సంవత్సరములు కాఁగా, కురుపాండవు లుండిరి.

శ్లో. "వర్షాణాం ద్వాదశశతీ షష్టిః షడ్భిశ్చ సంయుతా
భూభుజాం కాలసంఖ్యాయాం తద్వా పంచశతీ మతా" (రాజ-1-54)

అను వాక్యమును బట్టి 1266 సంవత్సరములలో నేఁబదియిద్దఱు రాజులు గతించిరి.

శ్లో. "చతుర్దశాధికం వర్షసహస్రం నవవాసరాః
మాసాశ్చ విగతా హ్యస్మి న్నేకవింశతిరాజసు"

అనురాజతరంగిణీ (1-84) శ్లోకమందు వర్ణింపఁబడిన ప్రకారము లవమహారాజు రాజ్యప్రారంభకాలము 1014.

శ్లో. "శతద్వయే వత్సరాణా మష్టభిః పరివర్జితే
అస్మిన్ ద్వితీయే వ్యాఖ్యాతాః షట్ప్రఖ్యాతగుణా నృపాః"

అని ద్వితీయతరంగమందు

శ్లో. "తస్మి న్నస్తంగతే భుక్త్వా క్ష్మాం చ తు స్త్రింశతం సమాః
అనాదిత్య మి వాశేషం నిరాలోక మభూ జ్జగత్"

అని మేఘవాహనమహారాజు పరిపాలనకాలము ముప్పదినాలుగుసంవత్సరములు గతింపఁగా,

శ్లో. "అథ క్ష్మాభృ ద్రరక్ష క్ష్మాం శ్రేష్ఠసేన స్తదాత్మజః
ఆహుః ప్రవరసేనం యం తుంజీనం చాంజసా జనాః"

శ్లో. "ఈశో నృపాణాం నిశ్శేష క్ష్మాకేదారకుటుంబినామ్
ససమా స్త్రింశతంభూభృ దని స్త్రింశాశయోఽభవత్"

(రాజ 3-101) అను శ్లోకమును బట్టి ప్రథమప్రవరసేనుని రాజ్యకాలము ముప్పదిసంవత్సరములు కలిపికొనఁగా 3159—89 కల్యబ్దములు కాఁగాఁ బ్రథమ ప్రవరసేనుఁడు కాశ్మీరమండలమందు రాజ్య మేలెను.

శ్లో. "పౌత్రః ప్రవరసేనస్య గిరా మాతు ర్నృపాత్మజః
పైతామహేన నామ్నైవ కులాఖ్యాఖ్యాపితోఽభవత్" (రాజ-3-109)

శ్లో. "నివార్య మరణోద్యోగం మాతుర్ని ర్వేదఖేదితః
యయౌ ప్రవరసేనోఽథ తీర్థోత్సుక్యా ద్దిగంతరమ్" (రాజ 1-123)

శ్లో. "రక్షిత్వా దశమాసోనాః త్రింశతం సమాః
　　తస్మిన్ క్షణే హిరణ్యోపి శాంతిం నిస్సంతతి ర్యయౌ" (3-124)
శ్లో. "తత్రానేహ స్యుజ్జయిన్యాం శ్రీమాన్ హర్షాపరాభిధః
　　ఏకచ్ఛత్ర శ్చక్రవర్తీ విక్రమాదిత్యఇత్యభూత్" (3-125)

ప్రవరసేనుని మనుమఁడు తల్లియాజ్ఞ ననుసరించి తాతపేరునే పెట్టుకొనెను. తల్లి మరణోద్యోగమును నివారించి నిర్విణ్ణుఁడై తీర్థయాత్రలకుఁ జనెను. పది మాసములు తక్కువ ముప్పదిసంవత్సరములు రాజ్యము చేసి నిర్వేదమును జెంది తీర్థయాత్రలకుఁ బోయెను. ఆకాలమందు హిరణ్యుఁ డనువాఁడు సంతతి లేకుండఁ గాలధర్మము నొందెను. ఆకాలమం దుజ్జయినీనగరమున హర్షుఁ డను నామాంతరము గల విక్రమాదిత్యుఁ డేకచ్ఛత్రాధిపతి యై రాజ్య మేలెను. ఇట్లు పూర్వోక్త శ్లోకప్రామాణ్యముచేఁ బ్రవరసేనుని జ్యేష్ఠపుత్రుఁ డగు హిరణ్యుని రాజ్యపరిపాలన కాలము 31 సంవత్సరములు కలుపఁగాఁ దేలిన 3220 కల్యబ్దములకు ముందే ప్రవరసేనుని కనిష్ఠపుత్రుఁ డగు తోరమాణుని కుమారుఁ డైన ప్రవరసేనుని జన్మము. ఇట్లు క్రీస్తుశకము ద్వితీయశతకమందు కాశ్మీరకద్వితీయప్రవరసేనునికాలము నిశ్చయింపఁ బడుచున్నది.

Dr G Buhler Ph. D మహాశయుఁడు వాకాటకవంశమందుఁ గూడ నిద్దఱు ప్రవరసేను లున్నా రని "ఇలిచపూరుశాసనము" వలనఁ గనఁబఱిచెను.

"ఓం ఓం స్వస్తి ప్రవరపురా దగ్నిష్టోమాప్తోర్యామోక్థ్యషోడశ్యతిరాత్ర వాజపేయసవసాద్యస్క చతురాశ్వమేధయాజినః విష్ణువృద్ధసగోత్రస్య సామ్రాజో వాకాటకానాం మహారాజశ్రీ ప్రవరసేనస్య సూనోః అత్యంత స్వామిమహా భైరవభక్తస్య అంసభారసన్నివేశిత శివలింగోద్వహాన శివసు పరితుష్టసముత్పాదిత రాజవంశానాం పరాక్రమాధిగతభాగీరథ్యమలజలమూర్ధాభిషిక్తా నాదశాశ్వమేధావభృథస్నాతానాం భారశివానాం మహారాజభవనాగదౌహిత్రస్య గోమతీపుత్రస్య వాకాటకానాం మహారాజశ్రీ రుద్రసేనస్య సూనో రత్యంతమాహేశ్వరస్య సత్యార్జవకారుణ్యశౌర్యవిక్రమ నయవినయమాహాత్మ్యాధిమత్వపాత్రాగత భక్తిత్వ ధర్మవిజయిత్వ మనో నైర్మల్యాదిగుణై స్సముపేతస్య వర్ష మభివర్ధమాన కోశదండసాధనసంతానపుత్రపౌత్రిణః యుధిష్ఠిరవృత్తే ర్వాకాటకానాం మహారాజశ్రీ పృథివీషేణస్య సూనో ర్భగవత శ్చక్రపాణేః ప్రసాదోపార్జిత శ్రీసముదయస్య వాకాటకానాం మహారాజశ్రీ రుద్రసేనసూనో ర్మహారాజాధిరాజ శ్రీదేవగుప్తసుతాయాం

ప్రభావతీగుప్తాయా ముత్పన్నస్య శంభోః ప్రసాదధృతికార్తయుగస్య వాకాటకా నాం పరమమాహేశ్వర మహారాజశ్రీ ప్రవరసేనస్యవచనా భోజకటరాజ్యే మధు నదీతటకే చర్మాంకనామగ్రామః రాజమానిక భూమిసహస్రై రష్టాభిః 8000 శత్రు ఘ్నరాజపుత్ర కోండరాజవిజ్ఞాప్త్యా నానాగోత్రచరణేభ్యో బ్రాహ్మణేభ్య స్సహస్రాయ దత్తః యతో స్మత్యంతకాః సర్వాధ్యక్షాధియోగనియుక్తా ఆజ్ఞాసంచరి కులపుత్రా ధికృతా భటా శ్చాత్రా శ్చ విశ్రుతపూర్వ యాజ్ఞయాజ్ఞాపయితవ్యా విదిత మస్తు వో యథేహా స్మాకం మనోధర్మాయుర్బలవిజయైశ్వర్యవివృద్ధయే ఇహాముత్రహితార్థ మాత్మానుగ్రహాయ వైజకే ధర్మస్థానే అపూర్వదత్త్యా ఉదకపూర్వ మతిసృష్టః। అథాస్యోచితాంపూర్వరాజానుమతాం చాతుర్వైద్యగ్రామమర్యాదాన్విత రామ స్తద్యథా। అకరదాయీ అభటచ్ఛాత్రప్రావేశ్యః అపారపరగోబలివర్దః అపుష్ప క్షీరసందోహః అవరాసనవర్మాంగారః అలవణక్లిన్నక్రేణిజనకః సర్వవేష్టిపరిహార పరిహృతః సనిధి స్సోపనిధిః సంక్లుప్తోపక్లుప్తః। ఆచంద్రాదిత్యకాలీయః పుత్రపౌత్రా నుగమకః। భుజతాం న కేనచి ద్వ్యాఘాతం। కర్తవ్య స్సర్వక్రియాభి స్సంరక్షిత వ్యః। పరివర్ధయితవ్య శ్చ। యశ్చాయం శాసన మగణయమానో స్వల్పమపిబా ధాం కుర్యాత్కారయితావా తస్యబ్రాహ్మణై ర్వేదితస్య సదండ నిగ్రహం కుర్యామః। అస్మింశ్చ ధర్మావరకరణే అతీతానేకరాజదత్త సంచింతన పరిపాలనం కృతపుణ్యాను కీర్తన పరిహారార్థం న కీర్తయామః వ్యాసగీతా చాత్ర శ్లోకా ప్రమాణీకర్తవ్యాః। స్వదత్తాం పరదత్తాం వా యో హరేత వసుంధరాం। గవాం శతసహస్రస్య హంతు హరతి దుష్కృతం। షష్టి వర్షసహస్రాణి స్వర్గే మోదతి భూమిదః। ఆచ్ఛేత్తాచానుమంతాచ తాన్యేవ నరకే వసేత్। ఇతి శాసనస్థితి శ్చేయం బ్రాహ్మణై రీశ్వరై శ్చానుపాలనీయా యథా రాజా సప్తాంగే రాజ్యే అద్రోహ ప్రవృత్తానాం బ్రహ్మఘ్నచోరపారదారికరాజాపథ్యకారిప్రభృతీనాం సంగ్రామకుర్వతాం అన్యగ్రా మేష్వనపరాద్ధానాం ఆచంద్రాదిత్యకాలీయః అతోऽన్యథా కుర్వతా మనుమోద తావ్యోరాజ్ఞః భూమిచ్ఛేదం కుర్వతః అస్తేయ మితి ప్రతిగ్రాహిణ శ్చాత్ర వార నియుక్తాః శాట్యాయనః గణార్యః వాత్స్యదేవార్యః భారద్వాజ కుమారశ ర్మార్య పారశర్య గుహశర్మా కాశ్యపదేవార్యః మహేశ్వరమాత్రార్య కౌండిన్య రుద్రార్య సోమార్య హరిశర్మార్య భారద్వాజ కుమారశర్మార్య కౌండిన్య మాతృ శర్మా వరశర్మా గోండశర్మా నాగశర్మా భారద్వాజ శాంతిశర్మా రుద్రశర్మా వాత్స్యః భోజక దేవార్య మఘశర్మా దేవశర్మా భారద్వాజమోక్షశర్మా నాగశర్మా రేవతీశర్మా

ధర్మార్య భారద్వాజశర్మార్య నందనార్య మూలశర్మా ఈశ్వరశర్మా వరశర్మా వాత్స్య స్కందశర్మా భారద్వాజ బప్పార్య ధర్మార్య ఆత్రేయస్కందార్య గౌతమసోమశర్మార్య భర్తృశర్మార్య రుద్రశర్మ మఘార్య మాతృశర్మార్య ఈశ్వరశర్మార్య గౌతమసగోత్ర మాతృశర్మార్య కౌండిన్యదేవశర్మార్య వరశర్మార్య రోహార్య గౌతమసగోత్ర స్వామిదేవార్య రేవతీశర్మార్య జ్యేష్ఠశర్మార్య శాండిల్య కుమారశర్మార్య స్వాతిశర్మార్య చాత్రాయణకోండార్య ప్రభృతయః సేనాపతౌ ఖత్రవర్మణి సంవ్వసరేష్టాదయో ౧౮ జ్యేష్ఠమాస శుక్లపక్షే త్రయోదశ్యాం శాసనం లిఖిత మితి వాకాటకలలామస్య క్రమప్రాప్తనృపశ్రియః। రాజ్ఞః ప్రవరసేనస్య శాసనం రిపుశాసనం."

ఇట్లిండియన్ యాంటిక్వెరీ (Indian Antiquary) 12వ-వాల్యూమ్. 243 పేజీలోఁ గనఁబర్చఁబడినది. దీనివలనఁ బ్రథమప్రవరసేనమహారాజు క్రీస్తుశకము చతుర్థశతకమందును ద్వితీయప్రవరసేనమహారాజు పంచమశతకమందును రాజ్యము చేసి రని నిశ్చయింపఁబడినది. ఇట్లు కల్హణుని రాజతరంగిణీప్రామాణ్యానుసారముగా నిద్దఱు ప్రవరసేనులు, పూర్వోక్తశాసనమువలన నిద్దఱు ప్రవరసేనులుఁ గానవచ్చుచున్నారు. వీరిలో సేతుబంధమహాకావ్యమునురచించిన ప్రవరసేనుఁ డెవ్వఁడో నిశ్చయింపఁబడ లేదు.

భోజుఁడే ప్రవరసేనుఁ డని కొందఱవాదము. "అభినవరాజార బ్ధా చ్యుతస్ఖలితేషు విఘటితపరిస్థాపితా" అను ప్రథమాశ్వాసములోని నవమస్కంధకమును వ్యాఖ్యానముచేయుచు సేతద్వ్యాఖ్యాత యగురామదాసు "ప్రవరసేనో భోజదేవ ఇతి కేచిత్" అని వ్రాసెను. కాని యిది సరికాదు. ఏల యనఁగా- హర్షచరిత్ర భూమికలో బాణుఁడు "కీర్తిః ప్రవరసేనస్య ప్రయాతా కుముదోజ్జ్వలా। సాగరస్య పరం పారం కపిసేనే వ సేతునా" అని చెప్పి యుండుటచే భోజుఁడు బాణునికంటెఁ బూర్వజుఁడై యుండవలెను. ఇది యనేకగ్రంథవిరోధముగావున భోజుఁడు ప్రవరసేనుఁడు గా నేరఁడు. దీనివ్యాఖ్యాన మయిన రామసేతుప్రదీపమందు-

"ధీరాణాం కావ్యచర్చా చతురిమవిషయే విక్రమాదిత్యవాచా
యం చక్రే కాళిదాసః కవికుముదవిధు స్సేతునామ ప్రబంధమ్
తద్వ్యాఖ్యా సౌష్ఠవార్థం పరిషది కురుతే రామదాస స్స ఏవ
గ్రంథం జల్లాలదీంద్రక్షితిపతివచసా రామసేతుప్రదీపమ్"

అని గ్రంథప్రారంభమం దున్నయీశ్లోకముచే మహారాజప్రవరసేనునికొఱకు మహారాజాధిరాజ విక్రమాదిత్యునాజ్ఞచే నిఖిలకవిచక్రచూడామణి యగు కాళి

దాసమహాశయుఁడు సేతుబంధ మనుప్రబంధమును రచియింపఁబోవువాఁడై నిర్విఘ్న పరిసమాప్త్యర్థమై రామచంద్రాత్మక మధుమథనరూపేష్టదేవతానమస్కారోపదేశముఖముగా మంగళము నాచరించుచున్నాఁడు.'' అని ప్రథమస్కంధకావతరణికచేఁ బ్రకృతగ్రంథమందుఁ బ్రత్యాశ్వాసాంతమందు "ఇఅసిరి పవరసేనవిరఇఏ కాళిదాసకఏ దహముఖవహే మహాకవ్వే'' అని వ్రాయుటచేత నీకావ్యము ప్రవరసేనకారిత మనియుఁ, గాళిదాసకృత మనియుఁ దోఁచుచున్నది. కాశ్మీరికద్వితీయప్రవరసేనవిక్రమాదిత్యు లుభయులు సమకాలికులై యున్నను విక్రమాదిత్యునికాలమందు ద్వితీయప్రవరసేనుఁడు రాజ్యప్రాప్తికంటె ముందే తీర్థయాత్రార్థమై కాశ్మీరదేశమును విడిచి వెళ్లిపోయెను.

"యయౌ ప్రవరసేనోఽథ తీర్థాత్సుక్యా ద్దిగంతరమ్। తత్రానేహ స్యుజ్జయిన్యాం శ్రీమాన్ హర్షోఽపరాభిధః। ఏకచ్ఛత్రశ్చక్రవర్తీ విక్రమాదిత్య ఇత్యభూత్'' (3-125) అని రాజతరంగిణి చెప్పుచున్నది. విక్రమాదిత్యునిస్వర్గారోహణసమనంతరమందే మాతృగుప్తుఁడు కాశ్మీరదేశమును విడిచి పైకిఁబోఁగా ద్వితీయప్రవరసేనునికి రాజ్యము లభింపఁగా విక్రమాదిత్యప్రవరసేనులకు సమకాలికత్వ మెట్లు సంభవించును. రాజతరంగిణియందుఁ గాళిదాసుయొక్కయు సేతుకావ్యముయొక్కయుఁ బేరైనఁ గానరాదు. ఈకావ్యమునుఁ గాళిదాసు రచించి యున్నయెడల బాణాదులచే నతనికృతులయం దెందుకుఁ జెప్పఁబడలేదు? మాతృగుప్తునికే కాళిదా సని నామాంతర మున్నయెడల రాజ్యమును బరిత్యజించి కాశిలో నివసించువానికి ద్వితీయప్రవరసేనునితో మైత్రి యెట్లు సంభవించును ? ఈవిషయమంతయు విచారసహముగా నుండలేదు. ఏల యనఁగా:—ఔచిత్యవిచారచర్చాదులయందు "యథామాతృగుప్తస్య, యథా కాళిదాసస్య" అని వేఱువేఱుగాఁ బేర్లు కానవచ్చుచున్నవి. కావున ననిశ్చితపదార్థమందు యాథాతథ్యగ్రహణాదరముచేఁ జాలును.

ఈమహాకావ్యమునకు కులనాథరామదాసశ్రీకృష్ణకృతము లగువ్యాఖ్యానములు మూఁడు కల వని Dr. Theodor Aufrecht మహాశయుఁడు Catalogus Catalogarum అను గ్రంథములోఁ జెప్పియున్నాఁడు.

రామదాసనామధేయుఁడైన యీగ్రంథవ్యాఖ్యాత పురాతనజయపురాధీశుఁడైన మానసింహమహారాజునకు సకుల్యుఁ డని వ్యాఖ్యానారంభశ్లోకముల వలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది. ఇతఁడు జల్లాలుద్దీనునకు సమకాలికుఁడు.

"చతుర్వ్యాతారిశీతాంశుభిరభిగణితే(1652) సాహసాంకస్యవర్షే। వర్షే జల్లాలదీంద్రక్షితిముకుటమణే రప్యనంతాగమాభ్యామ్। పంచమ్యాం శుక్లపక్షే నభసి గురుదినే రామదాసేన రాజ్ఞా। విజ్ఞే నాపూరి తోయం తిథితులితశిఖో రామసేతుప్రదీపః॥ జల్లాలదీనభూపాలనిత్యసేవనతత్పరః। బభూవ రామదాసాఖ్యో విప్రాణాముపకారకః। తాదృశాన్ బ్రాహ్మణాన్ దృష్ట్వా రామదాసో మహాయశాః। వితీర్ణస్వర్ణదుర్వర్ణో బభా కర్ణఇ వాపరః."

Ancient History of the Deccan by G. Jouveau Dubreuil Doctor of the University of Paris, Professor, College, Pondicherry, 4th chapter. The Dynasties of Central Deccan.

వాకాటకవంశము.

డక్కనును బరిపాలించిన రాజవంశములలో వాకాటకవంశ మొకటి యై యున్నదని యిప్పటివఱకు నెవ్వరుఁ దలంపరైరి. అది యుత్తరదేశమును బాలించిన రాజవంశములతోఁ గూడ విమర్శింపఁ బడవలసిన దని పాశ్చాత్యపండితు లందఱు నమ్మిరి. వాకాటకశాసనముల నుత్తరహిందూస్థానపు శాసనములలో నంతర్భవింపఁజేసిన కీల్‌హార్న్ (Dr. Kielhorn) పండితుఁ డీతప్పుఁజేసెను.

ఇపుడు నేను డక్కనుప్రాచీనచరిత్రము ననేకగ్రంథములనుండి యెత్తి సంగ్రహముగా వ్రాయుటకుఁ బ్రయత్నించుచు నీదిగువ నుదాహరింపఁబడిన విషయమును బ్రకటించుచున్నాను. అదేమనఁగా :—వాకాటకులు డక్కను నేలిన రాజవంశములలోనే చేర్పఁబడవలసినవా రను పర్యవసానమునకు వచ్చితిని. మూఁడవశతాబ్ది మొదలుకొని యాఱవశతాబ్దివఱకు డక్కనును బరిపాలించిన రాజవంశము లన్నింటిలోను వాకాటకవంశమువారే మహాప్రభావసంపన్ను లనియు నధికతములనియు గొప్పప్రతిష్ఠాపరు లనియుఁ, గీర్తిమంతులనియు, సకలవిషయములయందు నితరరాజవంశ్యుల నతిశయించినవా రనియు నిర్వివాదముగాఁ జెప్పఁ గలను.

ఈదిగువ వ్రాసినలేఖ్యప్రమాణములవలన వాకాటకులచరిత్రము వంశావళి సంగ్రహింపఁ బడుచున్నది.

1 Chammak Gupta Inscriptions (No. 55 P. 225.)
2 Siwani Gupta Inscriptions (No 56 P. 243)
3 Dudia (Indian Epigraphy (Vol. III P. 258)
4 Balghat (Indian Epigraphy (Vol. IX P. 268)
5 Prof. K. B. Pothak's Plates (Ind. Antiquary Vol. XII 1912—P. 215)

6 Two inscriptions at Ajanta (A. S. W. J. Vol. IV P. 53, 124, 129)

7 The inscription in the Ghatotkacha Cave at Gurwara A. S. W J. Vol IX pp 64, 138.

విన్ధ్యశక్తి.

ప్రథమప్రవరసేనుఁడు

గౌతమీపుత్త్రుఁడు

ప్రథమరుద్రసేనుఁడు

ప్రథమపృథ్వీషేణుఁడు

ద్వితీయరుద్రసేనుఁడు

ద్వితీయప్రవరసేనుఁడు

ఒకపుత్త్రుఁడు (పేరులేదు)	రుద్రసేనుఁడు
దేవసేనుఁడు	ద్వితీయపృథ్వీషేణుఁడు.
హరిషేణుఁడు.	

ఇందు మొదటిమహారాజైన ప్రథమప్రవరసేనుఁడు వాకాటకవంశమునకుఁ బతాకవంటివాఁడైన విన్ధ్యశక్తికిఁ బుత్త్రుఁడు. ఇతఁడు రాజబిరుదము లెవ్వియును లేకుండ (A. S. W. J. Vol. IV p. 124) అజంతశాసనములలోఁ జెప్పఁబడెను. ప్రథమప్రవరసేనుఁడు క్రతుకర్త. ముఖ్యముగా నశ్వమేధయాజి మహారాజపద భాక్కు కాకపోవుటచేఁ బ్రాయికముగాఁ దండ్రికంటె ముందు కాలధర్మము నొందిన గౌతమీపుత్త్రుఁడు భారశివులకు రాజైన భవనాగుని పుత్త్రికను బెండ్లియాడెను.

పుస్తక పరిచయము.

— ఆంధ్రదేశపుచరిత్రము. —

మ॥ శ్రీ తేకుమళ్ల రాజగోపాలరావు బి. ఏ. గారిచే స్థాపింపఁబడిన ఆంధ్ర సరస్వతీగ్రంథమాల 20 వ కుసుమము. బందరులో సుప్రసిద్ధులగు శ్రీ చిల్లరిగె శ్రీనివాసరావుపంతులు బి. ఏ. గారిచే రచియింపఁబడినది. ఇందు 150 పుటలలో ఆంధ్రదేశచరిత్రము మొదటిభాగము వ్రాయఁబడినది. శాతవాహనయుగము, పల్లవయుగము, కాకతీయయుగము, రెడ్లయుగము, విజయనగరసామ్రాజ్యయుగము, మహమ్మదీయయుగము, పాశ్చాత్యయుగము నను నిట్టిభాగములు కలవు. మొదట 108 పుటల పీఠిక రాజగోపాలరావుగారిచే వ్రాయఁబడినది. ఇది వీరు తెలుంగులు భరతవర్షములోఁ బ్రవేశించుటను గూర్చి చేసినపరిశ్రమ ఫలితము. అందుఁ దెలుంగజాతి-దానిప్రాచీనబాంధవ్యము, తెలుంగజాతి యొక దేవత యను విషయములు గలవు. మఱియు, అఱవము, తెనుంగు, కన్నడము, మళయాళముల, ఇంగ్లీషు లాటిన్ భాషల సాదృశ్యము, శబ్దాదులంబట్టి వ్యాకరణసాదృశ్యములంబట్టి కనఁబఱుపఁబడినవి. మన మెఱుఁగకుండ నాయాదేశములలోఁ జేరిపోయిన యాంధ్రజాతులం దెలిపిరి. హిమాలయప్రాంతమునఁ దెలుంగుమూర్తి కలఁ డనియు నతఁడసురజాతికిఁ జేరినవాఁడనియుం గోత్రవిషయముం దెలిపిరి. నేఁటికిఁ బదునైదువేల సంవత్సరముల క్రిందట మనము (తెనుంగువారు) సుమేరువుపీఁడి... నూత్నపరిస్థితులవలన భాషాచారములవలన సంబంధించిన మార్పులకు లోపడుచు గోండులతో భారతవర్షము చేరితిమి. రాజ్యములు సంపాదించితిమి, పోఁగొట్టుకొంటిమి, ఏకచ్ఛత్రముగా నాలుగుశతాబ్దములు భరతవర్షమునంతను నేలితిమి. శకపురుషులమై మనపేర శాలివాహనమును లోకమున కిచ్చితిమి......మనలోనుండి కొందఱు దక్షిణాభిముఖులై పోయి యఱవలైరి. పరశురాముఁడు గోదావరీతీరము నుండి మనవారిని గొనిపోయి మళయాళీలను జేసె నని యిత్యాదిగాఁ దెనుఁగువారిపూర్వవృత్తాంతమును గనఁబఱిచిరి. మూలముకంటెఁ బీఠికఁ జదువఁదగినది.

దీనివెల రు 2 లు. 124 వెల్లారివీథి- పరశువాకము-వేపేరి- చెన్నపట్టణములో తేకుమళ్ళ రాజగోపాలరావుగారియొద్ద దొరకును.

.: రాణాప్రతాపసింహచరిత్రము :.

కళాప్రపూర్ణ, కవిసింహ, అవధానిపంచానన బిరుదాంకితులు శ్రీయుతో దుర్భాక రాజశేఖరశతావధానిగారు దీనికర్త. రాజస్థానములోని మేవాడుదేశము

నకు ముఖ్యపట్టణము చిత్తూరు. మేనాడుదేశాధీశులకు "రాణా" లని పేరు. వారు చిత్తూరులో నివసించి దేశపాలనముచేయువారు, వారిది సూర్యవంశము, రామునితనయుఁడు లవుఁడు వీరికి వంశకర్త. అగ్బరుచక్రవర్తికాలములో మేవాడు దేశమునకుఁ బ్రభువు, ప్రతాపసింహుఁడు. ఈతఁడే కథానాయకుఁడు. బహు కష్టములకుఁ బాల్పడియును స్వాతంత్ర్యమునకై యిరువదియైదుసంవత్సరము లసహాయశూరుఁడై చక్రవర్తి యగు నగ్బరుతోఁ బోరాడి జయముం గాంచిన యారాజుచరిత్ర మిది. చరిత్రజ్ఞు లీవిషయము నెఱుఁగకపోరు. మూలకథను మన కవిగారు టాడ్డుగారి రాజస్థానకథావళిలోనుండి గ్రహించి దాని కుపబలముగా నిత రచరిత్రములనుండి కొన్నివిషయములను సంగ్రహించి, అయిదాశ్వాసములు 285 పుటలు 1900 పద్యములు గల బ్రహ్మాండమైన చరిత్రమును గా రచియించిరి. చిర కాలపరిశ్రమమున నాంధ్రలోకమున కిట్టిపెద్దగ్రంథమును సమర్పించి వీరు ప్రశంసా పాత్రులైరి. దేశచరిత్రములలోనుండి యిదివఱ కెన్నఁడు నెవ్వరు నింతగ్రంథమును బద్యములుగ రచియించియుండలేదు. రసానుగుణవర్ణనములతోఁ బద్యములు నిర్దుష్టములుగఁ జక్కనినడకతో నొప్పుచున్నవి. పలువురు తలఁచునట్లు వీరిని యతిప్రాసము లేమియుఁ గష్టపెట్టలేదు. శంకరకవి చెప్పినట్టిందు తాము దామే యుచితస్థితి వచ్చి నిల్చి-కష్టపెట్టునని భయపడువారిని నవ్వుచున్నవి. సీ. పద్మాసనమున దైవ ధ్యాననియతి నేత్రయుగంబు మూసెఁ బ్రతాపదేవుఁడు. (4ఆశ్వా.110ప.) ఇట్లన్ని టం జూడనగును. పదజాలము వశ్యమై యున్నవారు యతిప్రాసములకు భయపడు దురా. అట్టివారి నవి యలరించుం గాని యలయింపవు. వీరరసప్రధాన మగునది యైనను "కొమ్మలకును బల్లవనివహమ్ములవలె" నితరరసము లందందు లేకపోలేదు. చరిత్రము విఖ్యాతిం జెందినదియ- కవిగారి కవిత్వశైలికి—

తూఁచియుంచినమాడ్కిఁ దోఁచుశబ్దంబులహాయికి మదిలోన నలరి యలరి
సరసస్వభావపేశలమనోభావంబు లచ్చొత్తినట్లుండ మెచ్చి మెచ్చి
యాత్మావబోధరహస్యాంశములు నిండి యుబుకుట గని తలయూఁచి యూఁచి
ప్రసరించి నిలువెల్ల రసముట్టిపడునట్టి ఘట్టంబులను జూచి కరఁగి కరఁగి
యిప్పటి ప్రసిద్ధకవులుహర్షజలరాశి దేలెదరు.

సంస్కృతమునుండి యాంధ్రీకరించుటకును దేశచరిత్రముల నితరభాషల లోనుండి తీసి యాంధ్రగ్రంథమార్గమునకుం దెచ్చుటకును జాలభేద మున్నది. రెం డవది మిగులకష్టము. కవిగారిని మే మింతవఱకుఁ బ్రస్తుతించెదము. గ్రంథవిస్తర

భీతిచే రెండుపద్యములను మాత్రమె యుదాహరించెదము. పాఠకులు గ్రంథము నామూలాగ్రముగఁ జదివి యానందించి కవిగారిని బహూకరింతురుగాక.

మ. శతధా ఖండములౌచు రాలె సమరక్ష్మామధ్యమందు న్విశీ
ర్ణతనుత్రాణచయంబులున్ దళితకుంతలశ్రేణులాపై విలుం
ఠితకంఠంబులు భగ్నఖడ్గములు, కుంఠీభూతభేరుల్ నిపా
తితకేతువ్రజముల్ విఖండితముగాదీవ్యన్మహాదండముల్.

సీ. మొగలాయిసైన్యజీమూతగర్భమునుండి వెలిఁబాఱు పిడుగులపిండనంగ
యావనసుభటబాహాప్రతాపమహాగ్ని కడలేచు నంగారకణము లనఁగ
రణమగ్న యుతిమి నేత్రముల రౌద్రముగ్రక్కఁబొడమిన గొప్పనిప్పుక లనంగ
మృత్యుదేవత కోపమెత్తి తూరుపుపట్టఁదోలెంచు కొలవులతుంట లనఁగ
నల్లొనేరేడుపండ్లంత లగుచు యవన, భటతతులనుండి వెడలు తుపాకిగుండ్లు
రాలె నీలోత్పలచ్ఛాయ రాజపుత్ర, సైనికులకుఁ గర్ణావతంసంబు లగుచు.

దీని వెల రు 1-8-0. ఇదియునుం గాక వీరియితరగ్రంథములును బెక్కులు గలవు. వలయువారు ప్రొద్దుటూరు మ్యునిసిపల్ హైస్కూలు హెడ్ మాష్టరు పి. ఆర్. సుబ్రహ్మణ్యయ్యర్, బి. ఏ., యల్. టి., గారిపేర వ్రాసి పడయఁదగును.

—: వనౌషధి :—

శ్రీకాశీనుండి, శ్రీచంద్రశేఖరత్రివేదీ, ఆయుర్వేదాచార్య ఎం. ఏ. ఎస్. గారు ప్రకాశకులుగను శ్రీకేదారనాథశర్మగారు సంపాదకులుగను నూతనముగా వెలువడుచున్న హిందీవైద్యమాసపత్రిక- ఆయుర్వేదశాస్త్రములో బహుప్రసిద్ధి గొన్న పండితులచే వ్రాయఁబడుచున్నది. మాకు దీని 4-5 సంచికలొకటిగాఁగలసిన సంచికయొకటి చేరినది. ఇందులో, ఆయుర్వేదాధునికవనస్పతిశాస్త్రము, భారతీయాయుర్వేదమునకు హ్రాస మేల కలిగెను, సోమము, మసూరి దానిం దప్పించుకొను నుపాయము, శంఖినియనునది యేది? క్షయరోగముయొక్క సంక్షిప్తేతిహాసము, వేదములోని వనౌషధులు, ఇత్యాదివ్యాసములు పెక్కుగలవు. ఆంధ్రదేశములో నిపుడు వైద్యమెఱుఁగనివారును, హిందీరానివారును లేరుగావున నీపత్రికం దెప్పించి తమకుఁ దెలియనివిషయములం దెలిసికొనియు, నితరులకుఁ దెలియనివిషయముల నీపత్రికాద్వారమునఁ దెలిపియు నన్యోన్యసహాయముం బొందుదురుగాక. కాశీలో చరక-అనుసంధానభవనములో నీపత్రిక దొరకును.

చందా రు 3. వీరియొద్ద ననేకౌషధములు వైద్యశాస్త్రములును గలవు.

అవయవికనకారమునకు ద్రుతకార్యములు బాహుళికములు.

—: వఝల చినసీతారామస్వామి శాస్త్రిగారు—విశాఖపట్టణము :—

విచక్షణులారా! బ్ర. శ్రీ. ఉ. భా. ప్ర. దువ్వూరి సూర్యనారాయణ మూర్తిశాస్త్రులవారు భావసంవత్సర చైత్రవైశాఖపరిషత్పత్రికాముఖమున నన్నీ క్రిందివిషయమున సమాధానమును వ్రాయఁగోరి యున్నారు. ఆంధ్రవిశ్వకళాపరిషదాంధ్రచ్ఛాత్త్రాధ్యాపనము, ఆంధ్రవ్యాకరణరచనము, మున్నగుకార్యములచే నవకాశము చాలకున్నను శ్రీశాస్త్రులవారు సదభిప్రాయముతో సమాధానమును బ్రకటింప నియోగించినందున నిట్లు సంక్షేపముగా వ్రాసికొనుచున్నాను.

త్రిజ్యధ్యేత్యాదిసూత్రవివరణసందర్భమున నేనుదాహరించిన "రక్షించున్" అనుశబ్దమును, "చన్నే" అనుదానిలోని 'చన్' శబ్దమును ధాతుజవిశేషణము లని నేనభిప్రాయపడి యుండ లేదు. (చూడుఁడు. చింతామణివిషయపరిశోధనము 125; 98 పేరాలు.) కాని ధాతుజవిశేషణములు ద్రుతప్రకృతికము లనుట చింతామణిహృదయ మని నేనుస్థలాంతరములందు వ్రాసినమాట నిజమె. (చూడుఁడు. చింతామణివిషయపరిశోధనము 107 పేరా.)

ఇఁక సరళాదేశాదిద్రుతకార్యము లెల్లయెడలను నియతములు కావని నా నమ్మకము. ఈవిషయమునే యీక్రిందివికృతివివేకకారిక విశదీకరించుచున్నది.

శ్లో. "వినాద్వి(తృ-అనుటలెస్స)తీయం స్యాద్దస్య ద్వాత్మనోః స్వతయో రపి
నో రన్యస్యాపి సర్వం స్యాద్బహుళం సత్ప్రయోగతః"

ఈయథర్వణకారికచేత నావయవికనకారముమీఁద సరళాదేశాదిద్రుతకార్యములు బహుళములుగా నగు నని చెప్పఁబడుచుండుటచేత శాస్త్రులవా రుదాహరించిన 'జడిగొన్‌కోర్కులన్' మున్నగు చోటులందు సరళాదేశాదులు రాకుండుట విరుద్ధము కానేరదు.

నప్రాణిపదములయందుఁ దిర్యక్పదముల నేకవచనంబు గలుగఁ బైన
నినలు రెండును రాక దనరుఁ బలకయందు నవనియందనఁ బక్షియందు నంచ
యందన్న యట్టు లుదంతమ్ములైనచో నమరు నత్వము వికల్పమున వినుఁడు
హారువునందుఁ జెఱువునం దన హారువందుఁ జెఱువందునన్నట్లు చెల్లు మఱియుఁ
బశువునందు ననంగఁ బశువందు ననఁ దేలునందుఁ దేలందు ననంగ నవల
సతిసప్తములు గల్గు జాడలయందు సప్తము లెల్లఁ బ్రథమరూపములు దాల్చుఁ
జుక్కలు వరుసఁగా సొరణగండ్లరా హరి యర్జునునకుఁ బ్రాపగుచునుండ
నన మఱి హరి వెలయ నసురాళి పొలియు నిలఁ దనరఁగ గాడ్పుమలయ ననఁగ
నుగ్రునిభక్తిసేయుడు ధనమిచ్చుడు రసికులకు ఫలంబు లొసఁగుడు నన
సరవి నిట్టివి సతిసప్తములై యొప్పు నింకఁ దద్భేదంబు లెఱుకపఱుతుఁ
గాలవాచకముల కడల సప్తమికిఁ బ్రథమ వచ్చు రేమెలంత నిమురగనేఁ
బగలు మేల్కొనియుండెఁ బడఁతులతలమిన్న యొసఁగు వర్షాకాల మెట్టిదొరలు
దండు వెడల రన ధరణీధవుకుమారుఁ డేఁడాది చదివెఁ గావేరిపరువు
నెలవర్తిలునదినా నెలదినాలగు సీత యనఁగ నీక్రియ నుదాహరణము లగుఁ
దెలియ నచేతనమ్ముల సప్తమికిఁ ద్వితీయయు తృతీయయు వచ్చు నది యెటులన
వని నున్నది మదేభవార మురలఁ దనయసిని జన్మగఁజేసె నంగన మెయిఁ
గలప మలందెను బలిమి నసురగెల్చె నననిట్టు లక్ష్యము ల్గనుఁడు సుకవు
లచ్చ తెనుంగున నప్రాణివాచకోదంతములపయి సప్తమికి మఱి తృ
తీయకు నక్ వచ్చుఁ దెలియ నాదేశమై కొమ్మున న్నిల్చెఁ గొంగునను విసరె
ననఁగ నిట్టుల నుదాహరణంబు లగు మఱి యప్రాణివాచకోదంతముల నె
కన్ను వెన్నును జన్ను మిన్నను నుఁతులకు: గుంట వెంటను జంట మింటననఁగఁ
జనుఁ ద్వితీయను బంచమిని సప్తమిని నొక్క రూపమగు లక్ష్యముల్ రూఢి వినుఁడు
చెలికంటఁ జూచెను దెలికంటఁబొడమెను నిదికంటఁగాటుక నిడియె ననఁగ
నెలయుచునుండు నావల మఱి యప్రాణివాచకాదంతశబ్దములపయి నె
సఁగు తృతీయకును బంచమికి సప్తమికి నుకారము వచ్చు లక్ష్యములు వినుఁడు
తరలాక్షి బాహులతం గట్టెఁ జెలువుని లతను విరుల్ పుట్టె లతను జివురు
తగు నన నీక ఇదంతముల నాత్రి విభక్తులందుఁ బొల్లునకార మల నికార
మమరంగ వచ్చును విమతుం డసిని దెగటార్చె నసిం దెగటార్చె ననఁగఁ
గ్రాంచము తొలిని రాయంచలు వెడలెనాఁ గడలి నిద్దురఁజెందెఁ గంసవైరి

యనఁగ నిట్టుల నుదాహరణలు తగు నింక స్థావరప్రాణివాచకము లగుచుఁ
దగు నుకారాంతశబ్దము లకారాంతము లగు పంచమీతృతీయలను సప్త
మి నల బహుత నేకతను రెంట ను జెలంగు గట్లనువచ్చెను గట్లవచ్చె
ననఁ జెలిప్రేలఁ జూపెను వ్రేళ్ళఁ జూపెనా నొకయూరనిలుచు వాఁడూళ్ళనిలుచు
నన నింక నీరు గోరును నోరని యొడి శబ్దము లదంతంబు లౌతఱిని రేఫ
లకు టకారములు వాలాయంబుగా వచ్చు నీటను గోటను నోట ననఁగ
నీడు త్రాడును గోడు గూఁడను శబ్దముల డకారముల టకారములు వచ్చు
నీటఁ ద్రాటను గోట గూఁట నాఁదగు నింక నావలఁ గిఁ పరమైనయెడను
బూర్వమైన టకారముపయి నిత్వమువచ్చి యేటికి నేఁటికి నేఁటి కనఁగఁ
దనరారుచుండు నుదాహరణము లిట్లు క్రమమొకింతయుఁ దప్పక నిఁక నవల
వహిని నచేతనవాచకస్త్రీలింగములకు విశేషణా లున్న పుంస
కములునై వర్తిల్లుఁ గనుఁగొనుం డిఁక లెస్స హరిదృష్టి భాగ్యదాయక మనంగ
వెన్ను నిసభ మణీవిలసితం బన నింకఁ దెలుఁగుబహువచనములకుఁ బ్రాణి
పదము వెలిగ నేకవచన మది విశేషణమయి తగు హరిగుణములు ఖ్యాత
మనఁగ నవ్వర్ణంబు లధికంబన వడగం డ్లాస్యస్రవత్తేన మయ్యె ననఁగ
నావలఁ దెలుఁగున నవ్యయాలయినట్టి పదములు కొన్ని యేర్పఱుతు వినుఁడి
యప్పు డిప్పుడు గాన నచ్చట నిచ్చట నక్క డిక్కడఁ గాక యాడ యీడ
మఱియు వేమఱు పలుమఱు గావున నటుగనక వెండి క్రమ్మఱ నాఁదగు నిఁకఁ
దెలుఁగున నొకకొన్ని స్త్రీప్రత్యయంబులు తెలియఁజెప్పెద సత్కవులు వినుండు
మొదలను గుణపదముల నెనయుచు మీఁద నాలున్న దానికి రాలు వచ్చు
రేఫ కచ్చునకును గృతుల నొక్కొక చోట యతులు వికల్పాన నమరియుండు
జవరాలు గొడ్రాలు చదురాలు ముద్దరా లనఁగ నిల్లాలు త్వెలయాలు దక్క
నవల నాఁడను ప్రత్యయము వచ్చి వగలాఁడి చిన్నెలాఁడి యనఁగఁ జెలఁగు నింక
నలకత్తె యను ప్రత్యయము వచ్చి సొగసుకత్తె వెలకత్తె చెలికత్తెయనఁ దనరు
నంత ఎత ప్రత్యయము వచ్చి గుబ్బెత కొమరెత యనఁగఁ దగును మఱి యొఱు
కెత చాకెత తిరుమాలెత బోయెతన వయోజాతివాచకముల సరణిఁ దనరు
నవల సాని ప్రత్యయము వచ్చి యేలికసానినా మంతరసాననఁ దగుఁ
బూవుఁబోఁడి మెఱుంగుఁబోఁడినా సుకుమారతను మనోహరతను దనరి రెండు
ననువుగ మతుబర్థమున నిపాతము లగు రహి కెక్క నిటువంటి ప్రత్యయముల

నాద్యచ్చులను యతు లమరింపరాదింకఁ గారకములు తెల్పుతీరులు వినుఁ
డవలను క్రియకు హేతువనంగఁ దగునది కారక మనుపేరు గాంచు నదియు
రహిఁ గర్తృకర్మకరణసంప్రదానముల్ కడునపాదానాధికరణము లని
యాఱువిధమ్ముల నగుఁ గారకమ్ము లవియె త్రయోవింశతివిధములఁ దగు
కర్తృకరణకారకములయందుఁ దృతీయ కర్మకారకమున కడుద్వితీయ
రహిసంప్రదానకారకమునందుఁ జతుర్థి దారిగా నలయపాదానకార
కమున బంచమి యధికరణకారకమున సప్తమి దగు వరుసఁగ నెటు లన
నీవఱ కెవ్వరీత్రోవ గాననియది తెలివిడిఁజేసెదఁ దెలియుఁ డింకఁ
గడువేడుక స్వతంత్రకర్తయు హేతుకర్తయుఁ గర్మకర్తయుఁ దగ నభిహిత
కర్త యనభిహితకర్తయు నని కర్త మైదు తెఱంగుల నలరు నందు
ఱేఁడిల నేలుచున్నాఁడనఁగ స్వతంత్రకర్త యగుచు లెస్స గానఁబడియె
వినయవంతులు హితంబునుబొందుదురు వారిఁ బొందించుహితమునుబుద్ధిమంతు
డనుచు నీలాగున ననువొందఁ జెప్పిన స్ఫూర్తిగా నిది హేతుకర్త యయ్యె
హీనులదోషము ల్తానె కన్పడు నని రహిదోషపదము కర్మంబు లేక
కర్తతానె యయ్యెఁగనుక లెస్సగ నిది కనుఁగొనంగాఁ గర్మ కర్త యయ్యె
గొనకొని సూపకారునిచేత నన్నంబు పక్వంబుగాఁ జేయఁబడియెడు నని
యన్నంబు ప్రథమమై యలరెను గనుకయభిహితకర్తయగుచు వెలయుచుండు
వందు సువారంబువాఁ డన్న మనఁగ నీకరణి యనభిహితకర్తగు నిఁకఁ
గర్తకుఁ గ్రియచేతఁ గడునిష్టముగఁ బొందఁ దగినదిఁ కర్మాఖ్య దనరు నదియె
ఈప్సితకర్మ మనీప్సితకర్మంబు నలయీప్సితానీప్సితాఖ్యకర్మ
మకథితకర్మంబు నకర్తృకర్మం బభిహితకర్మం బనభిహితకర్మ
మనుచుఁ గర్మంబు సప్తాహ్వయంబులచేతఁ దగుఁ దెల్పెదను వరుసగ వినుండు
జనపతి యన్నంబు సాపడియెడు నన నీప్సితకర్మాఖ్య నెసఁగుచుండు
మను మూర్ఖుఁడు విషంబుఁదినియె ననఁగ నిది యయ్యనీప్సితకర్మయగుచుఁ దనరు
దొరకొని బాలుండు దువ్వగప్పినపాయసాన్నంబు మెసవెడి ననఁగ నిదియె
యీక్షింప నీప్సితానీప్సితకర్మాభిధానంబుచేతను దనరు మిగుల
నాదేవదత్తుండు యజ్ఞదత్తునెఱగొంగడి నడిగెడి నని వడిగ రెండు
కర్మంబు లునుప నకథితకర్మం బగుచుండును గృతులందు నూహసేయ
మూర్ఖ శిష్యుఁడు గ్రామమునుగూర్చి పోయెడిని గురుండు తచ్ఛిష్యునిమదినిఁదలఁ

పుచు గ్రామమునుగూర్చి పోఁజేయుచున్నాఁ డనిన శిష్యుఁ డలకర్మతను గనియెను
గనుక నిట్టిది కర్తృకర్మనామంబుచేతను దనరారుచుండును గణింప
శ్రీయజ్ఞదత్తునిచేఁ జాఁప నడిఁ నల్లఁబడుచున్న దనఁ జాఁప ప్రథమమైన
కతన నిదియె యభిహితకర్మనామధేయంబుచేఁ బొల్పుగ నలరుచుండు
యజ్ఞదత్తుఁడు చాఁప నల్లుచున్నాఁ డనుకరణి యనభిరహితకర్మ మయ్యె
నల క్రియాసిద్ధియం దత్యంతసాధనం బౌనది కరణాహ్వయ మగు నదియె
గణనగ బాహ్యకరణము శారీరకరణ మని కరణంబు ప్రబలు రెండు
తెఱఁగుల నెట్లన్న దేవదత్తుఁడు కత్తిచేతను జక్కనిచెట్టు నఱకు
చున్నాఁడనఁగ నిది యూహింప బాహ్యకరణ మగుచుఁ దలిర్చు రహిఁ కినెక్క
శ్రీశుండు కన్నులచే రూపమును గ్రహియించుచున్నాఁడన నిట్టి దెల్లఁ
బరికింప శారీరకరణాభిధానంబు చేతను మిగుల రాజిల్లు నింక
నీవి యొసంగుట కెవ్వాని గోరు నాతఁడె సంప్రదానాభిధఁ గను నదియు
మఱి ప్రేరక మ్మనుమంతృకమ్మును ననిరాకర్తృక మ్మని రహిఁగ సంప్ర
దానమ్ము త్రితయవిధము లగు నెట్లన గురుపుణ్యుఁ డగ్రజుకొఱకు నావు
నిచ్చుచున్నాఁ డన నిదియె ప్రేరకసంప్రదాన మగుచు లెస్సఁ దనరు మహిని
ఋషిరాజటు తెరువరికిఁ జెట్టునీడ యొసంగుచున్నాఁ డన సరవిగ నిది
యనుమంతృసంప్రదానాభిధానంబుచేతను రహిఁ కట్టియుండును దలంప
నరుఁడు హరికొఱకు విరియిచ్చుచున్నాఁ డనఁగ నిది పరికింప నాడెమమర
నల యనిరాకర్తృకాహ్వయసంప్రదాన మగుచుఁ దగుఁ బ్రబంధముల నింక
నొకచోటునుండి వేఱొకచోటి కరుగుట గానిపించిన నపాదాన మగును
జల మచలం బని యల యపాదానంబు రెండుపేరుల నొప్పుచుండు నందు
ధాతు కదలెడి గుఱ్ఱమువలనఁ బడుచున్నాఁ డన దీనిచందము గణింపఁ
దగుఁ జలాపాదాన మగుచు నీలాగున నెసఁగుచు నుండును గృతులలోన
నొగి యజ్ఞదత్తకుం డూరనుండియుఁ జనుదెంచుచున్నాఁ డనఁ దెలియ నిదియె
నలువుమీఱ నచలనామకాపాదాన మనుచుఁ బొల్పెసఁగుఁ గావ్యములనింకఁ
గడుఁ గ్రియఁజెందిన కర్తృకర్మముల యాధార మధికరణమా రహి నిది
యలయభివ్యాపక మనఁగ నౌపశ్లేషికం బన వైషయికం బనంగ
నవల సామీపికం బన నధి కరణము నలు దెఱంగు లను జెన్నలరు నందు
నువ్వులయందున నూనె గల దన నిది యె యభివ్యాపకాధికరణ మగు

మ. అని చెప్ప న్విని యావలం దెలిసి సువ్యక్తంబుగా నాత్మనా
శనమూలం బని నిశ్చయించుకొని యాశ్చర్యంబుగాఁ దొల్లి చే
సినకార్యంబులఁ దోడు వేఁడక మదిం జేడ్పాటులం దోడువేఁ
డినఁ గష్టం బగు నంచు గాఁ జనియె భట్టి న్నిల్పి తా నొక్కఁడుౘ. ౧౪౯

ఉ. ఆనరనాథుఁ డిట్లు చని యాయుధ మొక్కటి తోడుగాఁ బ్రతి
ష్ఠానపురంబు డగ్గఱు నెడం జతురంగబలంబు లన్నియు
న్వానిపిఱుంద నేగి నలువంకల నిల్వఁగ నంతఁ గొంద ఱా
లోనికిఁ జొచ్చి యావిజయలోలుని బాలునిఁ బోరఁ బిల్చినౘ.* ౧౫౦

క. నాగేంద్రుఁడు జీవనవి,ద్యాగుణ మగుమంత్రశక్తిఁ దత్కృతములు నా
నాగాశ్వరథభటావళుల, కాగతిఁ బ్రాణంబు లిచ్చి యాత్మజుఁ బంపెౘ. ౧౫౧

గీ. ఆకుమారుఁడు శాలివాహనుఁ డనంగ, నెగడి నగరంబు వెలువడి నిలుచునంత
శేషుపంపున వచ్చి యాశీవిషములు, విక్రమార్కునిమూఁకలనాక్రమించె. ౧౫౨

ఉ. సర్పము లీక్రియ న్భటులఁ జంపిన నాతఁడు వారిప్రాణము
ల్దూర్పఁ దలంచి వాసుకికి ఘోరతపం బొనరించి యయ్యెడౘ
నేర్పొకయింత లేక యది నిష్ఫలమైనఁ గలంగియు న్భుజా
దర్పము తోడుగాఁగ నిది దైవవశం బని వచ్చెఁ బోరికిౘ. ౧౫౩

క. అతఁ డిటు వచ్చినఁ దక్షిన, హితులును సైన్యములు గూడ నేతెంచినఁ ద
చ్చతురంగబలము పైఁబడ, గుతలము పదహతుల నతలకుతలంబయ్యెౘ. ౧౫౪

వ. ఇట్లు తేజోవిక్రమార్కుం డగువిక్రమార్కుని సేనలు శేషప్రసాదవిశేషశాలివాహ
నుం డగుశాలివాహను† బలంబులుం దలపడి పోరునవసరంబున. ౧౫౫

సీ. కాలుబలంబులు గ్రాహసంగతిఁ గ్రాలఁ దురగము ల్తరఁగలకరణిఁ జెలఁగఁ
దేరులు కలముల తెఱఁగునఁ దిరుగంగ గరులు మైనాకాదిగిరులఁ బోల
నరిగబిళ్ళలు కమఠాకృతి మెఱయంగ నడిదంబులును మీల ననుకరింపఁ
జామరంబులు సితచ్ఛత్రంబులును శంఖఫేనసాదృశ్యంబు పేర్మి‡ మెఱయఁ
బడగ లుత్పతత్ఫణికులభాతి వెలయ, రుధిరధారలు విద్రుమరుచిఁ దనర్పఁ
బటహరవములు జలఘోషభంగిఁ బొంగ, ముద్రమీఱినరౌద్రసముద్ర మొప్పె.

ఉ. అత్తఱి వీరు లేర్చు క్రియ నార్చుచు వత్తురు వచ్చి మూఁకలోఁ
జొత్తురు చొచ్చి శత్రువులచొప్పు లడంతురు వారిబీరము

* బిల్వఁగౘ, † శాలిభానుండగు శాలివాహను ‡ సాదృశ్యంబుబేరణు

ల్లెత్తురు మెచ్చి మార్కొనుచు మెల్పున గెల్పున భిన్నభిన్నమై
చత్తురు చచ్చి యచ్చరల సన్నిధి నిల్తురు కల్తు రందఱన్.* ౧౫౭

క. అయ్యెడఁ దెగియెడివీరుల, నెయ్యమున వరించు వేల్పునెలఁతలు దమలోఁ
గయ్యం బడువఁగ శూరుల, కయ్యము దివిఁ జూడ నాఁడుఁగయ్యంబయ్యెన్.

సీ. మ్రొగ్గెడు గజఘటంబుల నుబ్బితేఱెడు రక్తంబు మద్యపూరంబు గాఁగ
వారక తెగినట్టి వీరులపునుకలు కొమరారు పానపాత్రములు గాఁగ
నందందు వాచవికందువ లగుగుండెకాయ లన్నియు నూరుఁగాయలుగను†
గండలు తక్కిన కజ్జాలుగాఁ గూర్చి డాకినీగణము లనేకరుచులఁ
బొట్టకొలఁదిగఁద్రావుచు భూతములకుఁ,జవులుసూపుచు నేఁటియుత్సవముఁబోల
నొండు లే దని పొగడుచు నుల్లసిల్లి, సోలి యాడంగఁజొచ్చె నచ్చోటఁ గలయ.

క. ఆవేళఁ జిత్తముల వీ,రావేశము పొదలఁ బోటులాడఁగఁ దమకున్
దైవసహాయము లేమిని, భూవల్లభుసేన లెల్లఁ బొలియఁగఁ జొచ్చెన్. ౧౬౦

గీ. రథము లంత విరథరథికసారథులయ్యె గుఱ్ఱములును బాఱి గొఱ్ఱె లయ్యెఁ
గాలుబలము లపుడు కాలుబలము లయ్యె, గజములెల్లఁ బోర నజము లయ్యె.

క. కాలము చేరినవానికి, నేలయుఁ బగ యనఁగ మింట నిలిపినబలముల్
బాలునిఁ గూడుక యాభూ,పాలునిసైన్యముల నేలపాలుగఁ జేసెన్. ౧౬౨

శా. శుండాలాదిబలంబు లిట్లరిగినన్ క్షోణీశ్వరుం డొక్కఁడుం
జండీశుండును గాలకర్మము నిజేచ్ఛం ద్రోవ లేఁ డంచు ను
ద్దండాస్త్రుండయి శాలివాహనునిచేతన్ దండకాష్ఠాహతిన్
ఖండీభూతశిరస్కుఁడై యెగసి స్వర్గం జెల్లె నుజ్జైనిలోన్. ౧౬౩

క. ఆతనిదేహము వెలువడి, యాతత మగుదీప్తి నంబరాంతంబున ను
ద్యోతించుచు నెగసి మహా,జ్యోతీరూపంబు వోయి సూర్యునిఁగలసెన్. ౧౬౪

గీ. ఇట్లు విక్రమార్కుఁ డీల్గిన విజయుఁడై, శాలివాహనుండు లీలతోడఁ
జారులెల్లఁబొగడఁ బైఠాణమున‡ మహా,రాజనంగఁ జేసె రాజ్యమచట. ౧౬౫

సీ. అటనుజ్జయినిలోన నందఱు పౌరులు నడలఁగా భూపాలు నగ్రమహిషి
యేడువకున్నకన్నెఱిఁగి మంత్రులు వచ్చి నీవు గర్భిణి వాటఁ జావఁ దగదు
వలదన్న నా ప్రభావతి మంత్రివరుల సంబోధించి యీరాజ్యమును భుజించు
నీతగవును జెల్లె నిత్తఱిఁ గడుపులో పాపని బుచ్చి మీపాల నిడుదుఁ

*7. లురుద్దలన్ † గ. యఁ నుచు. ‡ పైఠాణమున్=ప్రతిష్ఠానపురమున

గొనుఁడనుచు వీరపత్ని గావునఁగడఁకఁ,బొట్ట వ్రచ్చియుశిశువునుబుచ్చి యిచ్చి
యగ్నినివసించిదివికేగియమరసతులు,గొలువనలరెడునిజనాథుఁగూడుకొనియె.

క. ఆపట్టనమున మంత్రులు, నాపాపను బెంచుకొనుచు నాతని రాజ్య
శ్రీపతిఁగా నొనరించిరి, భూపాలన మాత్మబుద్ధిఁ బుఱికొనుచుండన్.* ౧౬౭

క. ఇలలోఁ దండ్రిబలంబును, జలమును మెఱయించుకొని ప్రశాంతుఁ డనంగా
వెలయుచు నతఁ డొకకొలఁదిని,జెలునందెను మహఁగుపట్టుచెలమయుఁబోలెన్.

చ. అనువుగ మంత్రు లాతని మహాసనసంస్థితుఁ జేయఁబూనినం
గని యశరీరి యీపడుచుఁగార్యము లేటికి వీఁడు దీని నె
క్కిన నగుఁబాటు గాదె తలఁగించి మహీస్థలిఁ బాఁతిపుచ్చుఁడా
యనిన నమాత్యు లెల్ల వెఱఁగందుచు నమ్మణిభద్రపీఠమున్. ౧౬౯

గీ. పుణ్యభూమిఁ బాఁతి పుట్టగాఁ గట్టించి, కొంతకాల మున్న యంతలోన
దైవవశముకొలఁదిఁ దద్దేశ మెల్లను, హానిఁ బొందుచుఖిలమయ్యె† మిగుల.

సీ. అచ్చోట నొకవిప్రుఁ డగిసెలు లంకలు గోదుమల్ జొన్నలుఁ గోరి పెట్టి‡
పిట్టల నార్ప నాపుట్టపట్టున మంచె గావించి యది యెక్కి త్రోవవారి
నాచేనుఁజొచ్చి తిన్నన్నిజొన్నలు గోదుమలు పిసికిళ్లుగ నలఁచి తినుఁడు[1]
అని పిల్వ నమ్మి వచ్చినవారి కవి పెట్టఁ దా దిగి వచ్చి యందఱ నదల్చి
పసులసొమ్ముల కిట్లాసపడఁగఁ దగునె,యనుచువారల వెడలఁగనడిచి తిరుగ
మంచె యెక్కి రాజసమున మరలఁ బిలుచు, వచ్చిరేనియు దిగివచ్చివారిఁద్రోలు.

క. ఇవ్విధముగఁ జని మగుడుచు, నవ్విప్రుని వెఱ్ఱి యనుచు నందఱుఁ దమలో
[2]నవ్వుచుఁ గనుకనిఁ బోవఁగ, నవ్వార్త యెఱింగి భోజుఁ డట కరుదెంచెన్.

క. వచ్చిననృపు భటులం గని, యచ్చటఁ దనమంచె నున్నయాతఁడు చేలో
మెచ్చయినవి భక్షింపుఁడు, విచ్చలవిడి విడియుఁడనిన పిడిసిరి వారల్. ౧౭౩

ఉ. తొల్లిటియ ట్లతండు డిగి దూఱుచు భోజునిఁ జేరి యక్కటా
యిల్లొక సర్పమై తినిన నిష్టుఁడు వైరికి సత్తు విచ్చినం
దల్లి విషంబు వెట్టినను దండ్రి తనూజుల నమ్మిన న్మహీ
వల్లభుఁ డొల్చుకొన్న మఱి వారల కెవ్వరు దిక్కు భూవరా! ౧౭౪

*భూపాలుఁడు నాత్మబుద్ధిఁ బురికొనుచుండన్ †లయమయ్యె. (హానిఁబొంది మయిల మయ్యె నని చిన్నయసూరి గారిపాఠము) ‡విత్తి. 1 తిన్ననిజొన్నగోదుమల్ పిసికిళ్ళు నమలు వంఛిసికొన్నఁడు. 2. నవ్విధ మెఱుఁగక పోవఁగ.

క. బలహీనులకును నృపతియు, బల మనఁగాఁ బేదఁ జెఱుపఁ బాడియె యిది నీ
బలములచేఁ బాలియించితి, వెలుగే తనచేను మేయువిధ మిట నయ్యెన్.౧౭౫

క. గతి గానక యిది యొకసం,గతి బ్రదికెద మంచు నుండఁగా ధర్మముఁ ద
ప్పితి "బ్రహ్మస్వం విషము, చ్యతే" యనుచుఁ బెద్ద లెల్లఁ జనుపుట వినవే.

క. బలవంతుల మని విప్రుల*, ఫలభోగంబులకు నాసపడుమరె మును వి
ప్రులకిచ్చిన భూములు దమ, చెలియం డ్రని తలఁపవలదె క్షితిపాలురకున్.

గీ. అనుడు విభుఁడు చోద్య మంది తా నమ్మించె, య్యెక్తి తుష్టిపుష్టిఁ జ్యోక్తి తలఁచె
దానధర్మగతులు దప్పక రాజనై, దీనజనుల సిరులఁ దేల్పఁ దగదె. † ౧౭౮

క. వెడఁగు లగుజనుల వృద్ధుల, బడుగులనుం బ్రోవలేని బ్రదు కొక బ్రదుకే
యడిగెడు వారలు గలిగినఁ, బుడ మంతయు నిచ్చి వారిఁ బుచ్చెద వేడ్కన్.

చ. అనుచు ముదంబునం బలికి యంతటఁ దాన యొఱంగి పల్లటి
ల్లినహృదయంబు నిల్పికొని లెస్స నిధానము గల్గఁబోలు వి
ప్రునిగుణ మిట్లుగా దిచట భూమిగుణం బని నిశ్చయించి యొ
య్యన దిగి వచ్చి యొంత కొలుచయ్యెడు బ్రాహ్మణ‡ చెప్ప నావుడున్. ౧౮౦

శా. నావుం జూడఁగ నూఱుపు ట్లగు నరేంద్రా విష్ణురూపంబవౌ
నీకుం జూడఁగ నెన్నిపుట్లు లగునో నీవేకటాక్షింప న
స్తోకం బౌసిరి గల్గదే యనిన సంతోషించి. వేయిచ్చి మం[1]
చాకీర్ణం బగుపుట్టఁ గూల్చి యొకని ల్వాక్రిందఁ ద్రవ్వించినన్. ౧౮౧

క. భోజదృగంభోజగ్రహ,రాజాకృతి నురగరాజరాజితచూడా
రాజితరత్నప్రభలను, దేజఃపుంజంబు దోఁచి దిక్కులు వెలుఁగన్. ౧౮౨

గీ. రత్నగర్భపేరు ప్రకటించునదియొక్కొ, రత్నసానుమూలరత్నచయమొ
గంటిలేని మానికంబులగనియొక్కొ, నాఁగ నవ్వెలుంగు వీఁగఁ బాఱె.[2] ౧౮౩

సీ. అందు నానారత్న సుందరప్రాంతమూ చంద్రకాంతాంచితస్థలము కలిమి
బెరయు ముప్పదిరెండు పిల్లగద్దియల కాభరణంబులౌ హేమపాత్రములను
రత్నదీపమ్ములు రమణఁ జేతుల నున్న పసిఁడిబొమ్మలును ముప్పదియు రెండు
నింపైననృపునివాళింపుసొంపొందంగఁ దత్సంఖ్యమణిమయద్వారములను

* వైఁబడి, † దేల్పఁగఁటి, ‡ య్యన డిగి చేన నెంత కొలం చయ్యెను శాఁపఁడ,
1. గుల్మాకీర్ణంబగు. 2. తీఁగెవాఱె,

*గలిగి నల్గడ నాల్గుచేతులవెడల్పు, చాపమాత్రసమున్నతి నేపుమిగుల
విక్రమాదిత్యు లక్ష్మీనివేశకాంతి, నంతఁ గనుపట్టె దివ్యసింహాసనంబు. ౧౮౪

క. తద్రూపముఁ గని నృపుఁడు ద, రిద్రుఁడు ధనరాశి గన్నరీతిం బ్రమదో†
న్నిద్రితుఁడై తివిపింపఁగ, భద్రాసన మద్రిభంగి బరువై తోఁచెన్. ౧౮౫

వ. తత్కారణం బెఱింగి మంత్రి యి ట్లనియె. ౧౮౬

క. అరుగరె యయాతిపృథుగయ, భరతసుహోత్రాంబరీషభార్గవ శిబిసా
గరరంతినంగరాఘవ, మరుద్దిలీపశశిబిందుమాంధాత లిలన్. ౧౮౭

గీ. వారిలోన నెట్టివారిసొమ్మో యిది, పెద్దగాలమయ్యెఁ బృథివి నణఁగి
దీని వెడలఁ దివియఁ బూనినయప్పుడు, భూతతృప్తి వలయు భూతలేంద్ర. ౧౮౮

క. అనవుడు విభుఁ డది చేయుద, మని గొఱియలఁ జెరువువెట్టి‡ యనువగుబలిభో
జనములనసురులు సురలును, దనియంగా భూతతృప్తి తగ నొనరించెన్. ౧౮౯

గీ. దీనఁ బొంగి భటులు దివ్యసింహాసనం, బెగయనీడ్వఁ దాన యెగసి వచ్చె
మంత్రిఁ జూచి రాజు మంత్రీంద్ర నీబుద్ధి, లావుకలిమి నిట్టిలాభ మయ్యె. ౧౯౦

ఉ. మంత్రము లేనిసంధ్యయును, మానము లేనితపంబు వేదవి
త్తంత్రము లేని యాగముఁ బదజ్ఞత[1] లేని కవిత్వము న్సదా
తంత్రులు లేని వీణయును దానకరాగము లేని గీతమున్
మంత్రులు లేనిరాజ్యము సమానము లిన్నియు వ్యర్థకార్యముల్. ౧౯౧

వ. అని కొనియాడిన నది మంత్రిప్రశంసావసరం బని యమ్మంత్రివరుండు స్వార్థం
బును యథార్థంబునుగా ని ట్లనియె. ౧౯౨

సీ. జూదరిసత్యంబుఁ జోరునిధర్మంబు సరసునికోపంబు సవతిపొత్తుఁ
బాషండు మతమును బ్రాహ్మణుకలహంబుఁ దులువసంగడమునుఖలునితపముఁ[2]
గులటలభక్తియుఁ గోమటినిజమును బణ్యాంగనలప్రేమ పంద బిరుసుఁ
బగతుర సైరణ యెగచు వైరాగ్యంబుఁ బేదపెద్దఱికము వాదిధనము
నధమసంశ్రయంబు నైంద్రజాలికమును, బొమ్మసొమ్ము[3] మునుఁగకొమ్మపట్టు
మంత్రిలేని రాజ్యమహిమయు నావేళ, సుస్థిరములు పిదప నస్థిరములు. ౧౯౩

గీ. [4]మంత్రశక్తి నాత్మ మఱి పెట్టెగా నుగ్ర, దండవిష మడంచి దండి గలిగి
యర్థ మొదవ భూపుఁ డనుపాముఁ బట్టి యా, డించు మంత్రి గారడీని కరణి.

*కలిగి నలుదిక్కు లన్నిచేతులవెడల్పు. †అతిమోదపరిపూర్ణుఁడై ‡జెఱు (రు) పువెట్టి-చెరపువెట్టి-చెరపు=బలి-అని చిన్నయసూరి) 1. బుధజ్ఞత. 2. తగవు. 3. గొడ్డుసొంపు. 4. మంత్రశక్తిఁదన్ను మఱియొక పామును, మాంత్రికుండు త్రిప్పుమాడ్కి నైపుణి। అను వెఱింగి భూపుఁడను పాముఁబట్టి,

క. కనియుం గానక యిచ్చలఁ, జనఁజూచినఁ బోవనీక జనపతిఁ గరిచా
డ్పునఁ బట్టి యంకుశముగా, ననువగు పనిఁ ద్రిప్పు మంత్రి యాధోరణుఁడై.
గీ. కావఁ బ్రోవఁ గర్త గావునఁ దనమాట, త్రోవ నలవిగాదు త్రోవ నెఱిఁగి
యాడు మంత్రిమాట లాదరించెడివాఁడె, మేదినీశుఁ డంద్రు వేదవిదులు. ౧౯౬
మ. నరనాథుండు సమస్తమైనజనుల "న్రాజ్ఞాం ప్రజాపాలనం
పరమో ధర్మ" యనంగ నీపలుకుల న్భావజ్ఞుఁడై యేలఁగా
నరులం దెవ్వరు నాజ్ఞమీఱఁ జన దన్యాయప్రవృత్తిక్రియా
పరుఁడై ధర్మముఁ దప్పఁ జేయుపనిఁ ద్రిప్పం జెల్లుఁ దన్మంత్రికిన్. ౧౯౭
క. జననాథుఁ డనపరాధిం, దునుమఁగ సెలవిచ్చి హితుల దొరల మనవుల*
న్వినకుండినఁ దన్మంత్రికిఁ, దననేర్పున నతనికీడుఁ దప్పింపఁ దగున్. ౧౯౮
క. ఈచందంబున మంత్రి మ,హాచతురుం డొకఁడు విభునియానతి మొదలం
ద్రోచియుఁ ద్రోవక విప్రునిఁ, గాచె ననఁగఁ దొల్లి యొక్కకథ గల దధిపా. ౧౯౯
క. అనవుఁడు నాకథ నాకు, న్వినవలయును మంత్రివరుఁడు విప్రుని నేలా
గునఁ గాచెఁ బతిహితంబగు, పనిఁ జేసెం జెప్పు మనినఁ బతి కిట్లనియెన్. ౨౦౦
క. †శాలిమయాన్నసదంబర, శాలిప్రియ సత్యసంగశాలీనవధూ
శాలావిశాలశీలవి, శాలాపుర మేలు నందజనపతి కడఁకన్. ౨౦౧
క. అతనికి నతిహితుఁడు బహు, శ్రుతుఁ డనఁగాఁ గలఁడు మంత్రి సురమంత్రిసముం
డతఁడు ఘననీతిఁ బరఁగెను, బతికార్యధురంధరుండు ప్రజలకు హితుఁడై.
క. ఆ నందభూపతికి సతి, యానందము రూప మయ్యె ననఁ గలిగెఁ ద్రిలో
కీనయనచకోరములకు, భానుమతీదేవి యమృతభానుద్యుతియై. ౨౦3
సీ. దీపితకనకసందేహంబు దేహంబు పచ్చకర్పూరంబుపలుకు పలుకు
పల్లవసంపదాస్పదములు పదములు శోభితావర్తసనాభి నాభి
కుంఠితకలకంఠకంఠంబు కంఠంబు ముకురవిడంబాభిముఖము ముఖము
సరసిజవైభవాకరములు కరములు విజితనీలోరగవేణి వేణి
నడుము లేమికి నెప్పుడు నట్టనడుము, లోచనములు కర్ణాంతరాలోచనములు
ఇంతిపాలిండ్లు కంతుపాలిండ్లు సూడ, నట్టిరూపంబు రూపింప నరుదుగాదె.
గీ. అట్టిసతిని తెప్పవెట్టక చూచుచు, నిఁద్ర యాఁకలియును నీరు వట్టు
నడఁచి యధరసీమ‡ నమృతంబు గ్రోలుచు, దేవుఁ డనఁగ మనుజదేవుఁ డొప్పె.

* తగవులన్. † శాలీమయాన్న సదమల, శాలిప్రియనవ్యసంగ- ‡ యధరరేఖ.

క. వనితలకు నురము నోరును, దను వర్ధము నిచ్చి రచ్యుత బ్రహ్మశివుల్
ఘనుఁ డాముగ్వుర మీఱుచు, జనపతి దనసతికి నిచ్చె సర్వాంగములున్.

సీ. అవనీశుఁ డీక్రియ నంతఃపురంబున విహరించుచును మంత్రి విన్నపమున
బలిమిమై నొకనాఁడు కొలువున కేతెంచి యాసతితొడమీఁద నభిముఖముగ
నిడుకొని తన్ముఖం బీక్షించుచుండఁగా దొరలును భటులును బరులు హితులు
లజ్జాభయములఁ దల ల్వాంచికొనియుండఁ గొంతతడవున కయ్యింతి చెయ్యి
వూని పట్టుకొనుచు లోనికిఁ బోయిన, మంత్రి కలఁగి యిట్టిమమత నేఁడు
మానిపింపకున్న హాని యగానంచు మో, మోట మాని తోడ నొయ్య నేగి.

గీ. దేవ యిచట నెట్టితెఱఁగైన నొప్పు నీ, యతివ నటకుఁ దెచ్చు టనుచితంబు
అనుడు నృపుఁడు నవ్వి యచ్చటి కే వచ్చి, యున్న నేమి రాకయున్న నేమి.

క. విశ్రుతనీతివివేక బహుశ్రుత నీయట్టి సచివుఁ* డుండఁగఁ బ్రమదో
న్మిశ్రముగ విశ్రమించెద, నాశ్రితసంరక్ష నీనయంబున జరుగున్. ౨౦౯

క. ఏణేక్షణ యీసతి నా, ప్రాణేశ్వరి నిమిష మైనఁ బాసిన విగత
ప్రాణమయి మేను నిల్వదు, ప్రాణము వెడఁబాయునట్టి రాజ్యం బేలా. ౨౧౦

చ. అనిన బహుశ్రుతుండు హృదయంబున నవ్వుచు నింతప్రేమ గ
ల్గినఁ బటమధ్యమంబున లిఖించిన యీసతిరూపు నీమహా
సనము సమీప భాగమునఁ జక్కటి నిల్పిన నందు నీదు దృ
ష్టి నిలుపుకొంచుఁ గొల్వున వసింపుము నావుడు నియ్యకొలునన్. ౨౧౧

క. జనవరుఁ డొకచిత్రకుచే, వనితారత్నంబురూపు వ్రాయించి పటం
బనువందఁ జూపఁ బంపెను, తనకులగురుఁ డైన శారదానందునకున్. ౨౧౨

గీ. అతఁడు చూచి మెచ్చి యచ్చిత్రకారుని, జేరఁ బిలిచి తొల్లి చెప్పినట్లు
సతులలోన నాల్గుజాతులు గల విందు, జాతికొలఁది వ్రాఁత సహజమయ్యె. †

చ. తొడలును జన్ను లోష్ఠములు దొడ్డలు కన్నులుఁ గాళ్లుఁ జేతులున్
వెడఁదలు మోముఁ గంఠమును వెండ్రుకలుం గుఱుచ ల్లలాటముం
బొడవునొడ ల్వెడల్పుకడుపుం గుడుపున్నడపున్ ఘనం బగుం
జిడిముడిపాటులుం‡ దొగరుఁజీరలు హస్తిని కొప్పు నెప్పుడున్. ౨౧౪

* మఁత్రి, † ఈగీతము క్రిఁద నొకప్రతిలో "నాల్గుజాతుల స్త్రీలకు (బద్యములు" అని యున్నది. ‡ పాటలుం.

చ. నడుము కృశంబు పిన్న జఘనంబు కుచంబులు గట్టి వెండ్రుక
ల్నిడుపులు గన్నులా మెఱుఁగు *నిగ్గులు కాంతకు వింతభోజనం
బడరుఁ బ్రియంబుఁ గోపము నయంబు సమంబులు దానఁ గొండె మే
ర్పడ విను రక్తపుష్పపటరాగిణి శంఖినిఁగా నెఱుంగుమీ. ౨౧౫

ఉ. అన్నువ యైనకౌనుఁ గుటిలాలకపంక్తియుఁ జెన్నుమీఱఁగా
వన్నెలు గట్టుఁ బచ్చమరువంబులునుం దఱుమంగ నేర్చు మా
ఱున్నెడఁ గన్నులార్చు సురతోద్ధతి నేర్పరి యల్పభుక్తితోఁ
దిన్ననిమాటలాడుఁ గడుఁ ద్రిమ్మరి చిత్తిని చిత్రవిక్రియన్. ౨౧౬

ఉ. తెల్లనిచీరలు న్విరులుఁ దియ్యఁదనంబును మెచ్చు వెండ్రుక
ల్నల్లన మోవి యెఱ్ఱన కనత్కనకద్యుతి మేను గన్నులు
త్ఫుల్లసరోజరోచులు మృదుధ్వని కంఠము పాణిపాదము
ల్పల్లవకాంతు లాననము పద్మము పద్మిని జాతి కిమ్మహిన్. ౨౧౭

క. కలియుగమునఁ బద్మిని సత్కులమున లే దిది తదీయగుణములు గలకో
మలి గాన నెడమలోఁదొడఁ, దిలప్రమాణంబు మచ్చ దిరమైయుండున్.

గీ. అనుఁడు వెఱఁగుపడుచు నచ్చిత్రకుఁడు భీతి, తోడ నేగి పువ్వుఁదోఁటలోనఁ
జెలఁగునృపున కిట్లు చెప్పిన నతఁడు గో,ప్యస్థలంబు గనుట కార్తఁ గలఁగి.

ఉ. నందనరమ్యమౌ గృహవనమ్మున మన్మథకేళివేళ నా
నందుఁడు భామవామజఘనంబున సన్నపు మచ్చఁ గాంచి యా
నందము డింది కంపు మది నాటుకొనం దలయూఁచి శారదా
నందుని సద్గుణం బవగుణంబుగఁ గైకొని వచ్చి మంత్రితోన్. ౨౨౦

గీ. ధర్మమూర్తి యనుచు నిర్మలాత్మకుఁ డని, నమ్మినార మిట్టి నాటకములఁ
జాల ద్రోహి యైన శారదానందునిఁ, జంపు మనిన మంత్రి సంచలించి. ౨౨౧

క. దేవా యిది మదిఁ దప్పుగ, భావింపకు భువి మహానుభావులు మదిలో
దైవికమానుషములయం, దేవియుఁ బొలివోవకుండ నెఱుఁగుట వినవే. ౨౨౨

క. జాడచెడి రాచలోగిలి, పాడుగఁ గన్నంబువెట్టి బలుముచ్చులతోఁ
గూడిన నోరుఁ జంపిన ఱం,కాడిన మఱి విప్రుఁ జంప నర్థం బగునే. ౨౨౩

వ. ఇంతియకాదు. ౨౨౪

---

*నిగ్గులుంగాదగు నర్థభోజనం | బడరఁ బ్రియంబు కోపము భయం బొనరం దగదాన గుండె

సీ. పచ్చ త్తెక్కలనొప్పు పక్షిగుఱ్ఱము నెక్కి చెఱకువి ల్లరుదుగఁ జేతఁ బట్టి
రొద సేయు గండుఁదుమ్మెదనారి సవరించి చెలువైనపూవుటమ్ములను బూని
యలరారు గండుఁగోయిలదండుఁ గని ముందు నడువుండటంచు నానతియొసంగి
సరసుఁడైన వసంతసచివునితోఁ గొంత మంతనం బొనరించి సంతసమున
ననికి వెడలి వియోగినీజనమునొంచె, నలరుఁదూపుల మన్మథుం డనెడుజోదు
శూరు లెవ్వరుఁ దనసాటి గారటంచు, మాఱులేకపరాక్రమమహితుఁడగుచు.

గీ. కమలపాణికి నోడి సంగరములోనఁ, గమలపాణ్యభిధానము గ్రాంచుసతుల
నొంచుమరుఁ డెట్టిశూరుఁడటంచు మిగుల,విరహిణులు నింద చేసిరి విషమశరుని.

వ. ఇట్లు సంయోగులకు నానందకరంబును వియోగులకు దుస్సహతరంబును నై
యతివిచిత్రం బగు నవ్వసంతసమయంబున నద్దశరథేశ్వరుండు ఋష్యశృంగమునీం
ద్రుం గాంచి. ౨౧౦

సీ. వినయంబుతో మ్రొక్కి విహితపూజలు చేసి మునివర్య కారుణ్యమునను నాకుఁ
దనయులు గలుగంగఁ దగురీతి నశ్వమేధంబుఁ జేయు మటంచుఁ దగవరించి
మఱల నర్చించుచు మఱియు సన్మునులను భూసురవరులను బూజసేసి
తనమనోరథమున కనుకూలముగ వార లాశీర్వదింపఁగా నలరి యంత
మంత్రులనుజూచిహయమేధమఖమొనర్చి,సుతులఁబడసెదఁగావునసురుచిరముగఁ
బూజితాశ్వంబు విడువుఁ డిప్పుడనవార, లధిపునానతి నట్టుల నాచరించి.౨౧౧

గీ. ఏమఱకయుండఁగా నెక్కి యేఁడునిండఁ, గ్రమ్మఱ వసంత మరుదేఱ నమ్మఖాశ్వ
మవనితలమందు సంచార మమరఁజేసి, యేగుదెంచిన సచివు లిలేశుఁ జూచి.

చ. రఘుసుతపుత్ర యశ్వము నిరర్గళవృత్తిని వచ్చె నింక ని
మ్మఖముఁ బ్రయత్నమొప్ప నియమంబునఁ జేయఁగఁ బూనుటొప్పు నో
మఘవసమానతేజ యని మన్ననతోడుతఁ దెల్ప నాతఁడు
న్విఘటితసంశయుం డగుచు వేడుక వారలఁ జూచి యిట్లనున్. ౨౧౩

క. సరయూత్తరతీరంబున, సరభసముగ నధ్వరాగ్రశాలలుఁ దగుచ
ప్పరములు మొదలుగ మీరలు, సరగున నొనరింపవలయుఁ జతురతమీఱన్.

క. సవనోపకరణముల నతి, జవమునఁ దెప్పింపవలయు సభ్యులు నిత్యో
త్సవముల నలరెడు విబుధుల, సవనవిధిజ్ఞులను వేగ సమకూర్పఁ దగున్. ౨౧౪

గీ. అనిన మంత్రులు దేవ నీయాజ్ఞవలన, సవనముఖ్యోపకరణముల్ సంగ్రహించి
యునిచినారము వరసరయూత్తరమున, యజ్ఞవాటమొనర్చితి మధిప యింక.

క. ఏమియుఁ గొఱంత లేదన, భూమీశుం డాత్మఁ బొంగి పుణ్యచరిత్రుం
గామార్యంతశ్శత్రు, స్తోమజయాన్వితు వసిష్ఠు సురుచిర తేజున్. ౨౧౭

వ. కనుంగొని యిట్లనియె. ౨౧౮

ఉత్సాహ. తరణితేజ నీవునాదు దైవమవు గురుండవుం
బరమసత్తపోధనుఁడవు పాకశాసనాదిని
ర్జరనుతుండ వజముకుందశంకరోపమానస
చ్చరితుఁడవు మహాత్మ నిన్ను సన్నుతింప నేర్తునే. ౨౧౯

క. అని వినుతించుచు మునిపద, వనజంబుల కెరఁగి నృపతి వారనిభక్తిన్
ఘనయాగము నిర్విఘ్నము, గను సాగింపంగ నీదిగా భారమనన్. ౨౨౦

క. సర్వేశ్వరుకృపచే నో, యుర్వీధవ నీమకోర్కి యొప్పెడు నింకన్
గుర్వశ్వమేధయాగము, నిర్విఘ్నముగాఁ జెలంగు నిక్కువము చుమీ. ౨౨౧

క. భీమాసురాది దుష్ట, స్తోమంబులఁ బాఱఁద్రోలుమను భూమీశా
నామంత్రశక్తిఁ దత్క్రియ, నేమఱ కుండెదను సంశయింపకుమదిలోన్. ౨౨౨

చ. అనుచు ధరాధినాథు వినయంబునఁ బ్రీతుని జేసి యంతటన్
మునిపతి యాసుమంత్రుఁ గని మోదముతో నిటు దెమ్ము మైథిలున్
జనకుని రోమపాదవిభు సంతతమిత్రుని గేకయేశ్వరున్
ఘను లగువారిబంధులను గ్రక్కున యాగము చేయువేళకున్. ౨౨౩

వ. మఱియును. ౨౨౪

క. నాలుగుదిక్కులఁ గలభూ, పాలకులను దదనుచరులఁ బటుతరయాగ
శ్రీలు గనఁ దోడి తెమ్మా, యాలస్యము చేయ కేగి యన నాతండున్. ౨౨౫

క. వల్లెయని పాకశాసన, ముల్లం బలరారఁ బూని యురుమణిభూషా
తల్లజ మృదువసనాదిక, సల్లలితోపాయనములు చయ్యనఁ గొనుచున్. ౨౨౬

చ. రయమున నేగి మాన్యుల ధరాపతులం గని సత్కరించి స
త్ప్రియవచనంబు లాడి యరుదెండు మహీపతులార భాస్కరా
న్వయపతి సేయు యాగముఁ గనంగ నటన్న సుమంత్రుతో నృపు
ల్నయ ములారార వేడ్కఁ బయనం బయి వచ్చి రయోధ్య కెంతయున్. ౨౨౭

క. వచ్చిన రాజులఁ గనుఁగొని, విచ్చలవిడిఁ దగిన యట్టి విడిమరలందుం
జెచ్చెరఁ జేర్చి వసిష్ఠుం, డచ్చుగ దశరథుని జూచి యనియెం బ్రేమన్. ౨౨౮

మత్తకోకిల. రాజు లందఱు వచ్చినారు ధరాతలంబునఁ గల్గువా
రోజతోడుత యాగకృత్యము లొప్పి యున్నవి డాసెఁగా
పూజనీయముహూర్త మిప్పుడు పొంది యుండిరి యాజకు
ల్వాజిమేధము వేగఁ జేయుము వారిజాప్తకులావనా. ౨౨౯

మ. అనిన న్భూపతి యాత్మఁ బొంగి తనజాయారత్నము ల్దానుఁ జ
య్యనఁ గాలోచితకృత్యము ల్చలిపి నెయ్యం బొప్ప శాంతాయుతు
న్ముని శాంతాత్ముఁ బురస్కరించుకొని సన్ముఖ్యు ల్వసిష్ఠాదులుం
జనుదేర న్మఖవాటిఁ జొచ్చె నిగమాంచద్వాక్కు లేపారఁగన్. ౨౩౦

వ. ఆసమయంబున. ౨౩౧

—: దశరథుఁడు యజ్ఞ మొనరించుట :—

క. భేరీమృదంగదరవీ,ణారవములు భూరివేదనాదంబులు వే
శ్యారమ్యగానరవము లు, దారములై మిన్నుముట్టెఁ దగ నేకంబై. ౨౩౨

క. అప్పుడు ధరాతలేంద్రుం, డొప్పుల కుప్పలగు తనదు యువతులతోడ
న్గప్పున దీక్షం గైకొని, యొప్పెను మఖకర్మమునకు నుద్యతమతియై. ౨౩౩

వ. అంత. ౨౩౪

సీ. సరయూదకములు కాంచనకుంభములఁ బట్టి మొనసి కావళ్ళతో మోయువారు
శాలితండులములు సమకూర్చి యిచ్చిన దండిగా నన్నము ల్వండువారు
కందపెండలములుఁ కదళీశలాటు లాదిగ శాకములు వండి నెగడువారు
గొప్పయప్పడములుఁ బప్పుఁ బచ్చళ్ళును బానకంబులుఁ జేయఁబూనువారు
మానుగాఁ బిండివంట లమర్చువారు, పాయసాన్నము లొప్పుగాఁ జేయువారు
నగుచుఁగొందఱుభూసురులన్న రేంద్ర, కుంజరునకాత్మమోదంబుఁగూర్చిరపుడు.

గీ. పనససహకారజంభరంభాకపిత్థ, నారికేళఫలాదు లుదారశక్తిఁ
దెచ్చి గుట్టలు వెట్టిరి తిప్ప లట్లు, గనఁబడఁగఁ గొంద ఱానందకలితు లగుచు.

గీ. దధిఘృతక్షీర శర్కరామధురసములుఁ, దైలలవణామ్లఫలములు చాలఁ దెచ్చి
యుంచి రధ్వరశాలల నొప్పమీఱ, వానిపరిమాణ మెన్నఁగా వశమె విధికి.

వ. ఇట్లు సకలసంభారంబులు సమకూర్చువారును దత్తద్వినియోగంబుల భూసు
రాదిసకలజనంబుల నతితృప్తులం జేయువారును విశేషించి దీనాంధబధిర కుబ్జా
దులఁ బ్రియవచనపూర్వకంబుగా భుజియింపంజేసి సంతుష్టులం జేయువా
రును, సర్వజనంబులకుఁ దాంబూలవస్త్రాభరణంబు లొసంగువారును నై తత్త

త్ప్రియోజనాధికారు లేతత్ప్రకారంబున సమస్తజన మనోభిరామంబుగా నధ్వర మహోత్సవంబు చేయుచున్నంత. ౨౩౮

క. ఘనులు వసిష్ఠాదిమహా, మునులు న్భూసురులు శీఘ్రమున నాశాంతా వనితావిభు రవినిభుఁ గనుఁ, గొని వేడ్కఁ బుస్కరించుకొని తత్క్రియకై. ౨౩౯

గీ. విహితకీర్తిని బ్రారంభవిధు లొనర్చి, గరుడపక్షాకృతిగ నిష్టకాసహస్ర ములను గూర్చుచు నత్యంత విలసితముగ, వేదిక లలంకరించిరి మోద మొప్ప.

గీ. లలితవేదుల జాతవేదులను నిలిపి, శీఘ్రముగను బ్రదీప్తము లేసి యపుడ తగఁ బ్రవర్గ్యోపసదముఁ బ్రాతస్సవనము, సాధుమాధ్యందినతృతీయసవనములను.

సీ. కావించి రభసంబుగా నేకవింశత్యరత్ని ప్రమాణవిరాజితములు ఖదిరబిల్వపలాశఘనయూపషట్కను ల్వటుదేవదారుయూపములు రెండు నొక్క శ్లేష్మాతక యూపంబుఁ దెచ్చి యీయిరువదియొక్కటి వరుస నిలిపి మహితచందనపుష్పమాలికాభరణనూతనవసనాలంకృతములు చేసి యమితరుచిజాతరూపయూపములువాని, చుట్టుశోభార్థముగనిల్పుచునుజతుప్ప దములఁ బక్షులవారిచరములఁగూర్చి, యూపములఁబరివేష్టించియుండనునిచి.

గీ. నిగమమంత్రోక్తవిధిసమానీతమైన, యశ్వరత్నంబు యూపమధ్యమున నునిచి యంత మున్నాలుఁ పశువుల నాగమోక్త, సరణిచేతను విశసించి సంతసమున.

క. జవమున నప్పశుపలలము, లవితథమంత్రములవలన నగ్నులయందున్ దివిషదులకు ముద మొదవఁగ, హవనము గావించిరపుడుయాజకులుదగన్.

సీ. అంతఁ గౌసల్య దా యాజకు లెఱిఁగింపఁ గైనొప్పు నిశితఖడ్గత్రయమున ఖగసమేతముగఁ దురగము వధింప నధ్వర్యుఁ డుద్గాత హోతయును గూడి యావాజి నప్పుడు యజనంబునకుఁ జేర్చి వేవేగఁ దద్వప వెలికి వహ్ని యందు హోమము సేయఁబొందుగాఁదద్ధూమబృందంబుదశదిక్కులందుఁబర్వఁ గాఁ దదాఘ్రాణ మొనరించి కడఁకసర్వ, భూపతులు భూరిపాతకంబులను బాసి రఖిలజనులుఁగృతార్థులైయతిరయమున, ముదమునొందుచుఁగలుషనిర్ముక్తులైరి.

క. పిమ్మట నత్తురగావయ, వమ్ములు వేదోక్తమంత్రవాక్తతి సుపవి త్రమ్ములు చేయుచు నగ్నికి, నిమ్ముల నాహుతులు చేసి ఋత్విజు లెలమిన్.

వ. మఱియు జ్యోతిష్టోమాతిరాత్రాభిజిద్విశ్వజిదప్తోర్యామాదిక్రతుసహితంబుగా నమ్మఖకర్మకలాపంబు సంపూర్ణంబు గావింప నద్దశరథుండు లబ్ధమనోరథుండై యధ్వరదక్షిణ లొసంగం దలంచి హోతకుఁ బ్రాగ్దేశంబును, బ్రహ్మకు దక్షిణ

దేశంబు ను, నధ్వర్యునకుఁ బశ్చిమదేశంబు ను నుద్గాతకు నుదీచ్యదేశంబు ను నిచ్చి తక్కినభూసురులకు నయోధ్యతక్కఁ దక్కినభూతలంబు నొసంగిన వార లాదశరథుం జూచి యి ట్లనిరి. ౨౮౭

గీ. స్నానసంధ్యాద్యనుష్ఠానసరణిచేత, నిగమపాఠాదికములచేఁ బగలు రేయుఁ
దీర దొకగడి యైన మాతీఱు దెలిసి, భూము లిచ్చుట చిత్ర మా భూపవర్య.

క. కావున భూమికి మాఱుగ, గోవులను సువర్ణములను గురుతరమణులన్
భూవర మాకిడు సొంపుగ, నీవసుమతి నీవ యేలి నెగడుము వేడ్కన్. ౨౮౯

చ. అనుచు వసిష్ఠుఁ డాది యగు నార్యజను ల్వచియింప వారి క
జ్జనవిభుఁ డాత్మఁ బొంగి మణిసంఘములు న్వరధేనువర్గము
ల్కనకము లంబరంబులును గౌరవమొప్ప నొసంగఁ గొంచు న
మ్మనుజవరేణ్యుఁ జూచి కడు మన్ననతోడుతఁ బల్కి రందఱున్. ౨౯౦

సీ. దశరథ నీసుకృతంబుచే నిమ్మహాయాగంబు సుకృతమై యతిశయిల్లె
భూరిదక్షిణలను జారుతరాన్నప్రదానంబు కర్మవిధానములును
బరమేష్ఠితుల్య భూసుర సమాగమమును బరికింపఁ జిత్రమై పరఁగె నేఁడు
నీభాగ్యగరిమ వర్ణింపఁగా శక్యమే పంకజాసనబృహస్పతులకైన
సాంద్రకీర్తి హరిశ్చంద్రసార్వభౌముఁ, డర్కకులమణి యశ్వమేధాధ్వరంబు
జానుమీఱంగ మును చేసె దానిసమతఁ, జెందె నీయజ్ఞ మవనీపురందరుండ.

క. అని బహుభంగులఁ బొగడుచు, ఘనముగ నాశీర్వదింపఁగా దశరథుఁడు
న్మనమున గురుతరహర్షం, బెనయఁగ శాంతేశుఁ జూచి యి ట్లని పలికెన్.

ఉత్సాహ. అష్టమూర్తితుల్య ఘనదయాసముద్ర నిన్ను నా
యిష్టదైవముగఁ దలంచి హితము గోరి యుంటి నీ
విష్టపత్రయంబునందు వినుతికెక్కఁ బుత్రకా
మేష్టి విధు లొనర్పవలయు నింపు గుల్కుచుండఁగాన్. ౨౯౩

గీ. అనినమ్ముని నిగమమంత్రానువృత్తి, నాజ్యధారాహుతులువహ్నియందువేల్చి
తత్క్రియాకౌశలంబునఁ దనరుచుండ, హవ్యభుజు లంబుజోద్భవు నాడి రిట్లు.

క. ధాతా త్రిజగజ్జనసుఖ,దాతా నీతోడ నెన్నఁదగువిన్నపముల్
చేతుము గావున నీతఱిఁ, జేతోమోదంబుతోడఁ జేకొనవలయున్. ౨౯౫

వ. అది యెట్టి దనిన, ౨౯౬

సీతారామచరిత్రము.

సీ. రావణుఁ డనువాఁడు రాత్రించరేంద్రుండు నీవిచ్చువరమున నెగడుచుండి
కావరమున దేవకాంతలఁ జెఱపట్టి గరుడగంధర్వకిన్నరనిలింప
యక్షాదులను బట్టి శిక్షించుచుండెను మునుల విదారించె ముదముతోడ
దిక్పాలకుల నెల్లఁ దెరలించె రణమున సకలలోకముల కీసరణిఁ బెక్కు
బాధ లొనరించుచుండెఁ దద్బాహుశక్తి, కలిమికడలుచు నినుఁ డెండగాయ వెఱచుఁ
బవనుఁ డెంతయు సంచరింపంగ నడలు, ధరణి తద్భీతిచేఁ గడుఁ దల్లడిల్లు.

క. వారినిధు లైనఁ దద్భయ, కారణమున మ్రోయ వెఱచుఁ గద కమలభవా
ధీరతవాఁ డొనరుచు బ, ల్దారుణములు దెలుప మాకు దరమె మహాత్మా. ౨౫౮

క. నీవిఁక నుపేక్ష చేసిన, రావణుచే ముజ్జగములు రయమునఁ ద్రుంగుం
గావున మాపైఁ గృపచేఁ, గావింపుము వాఁడు మృతుఁడు గాఁ దగుచింతన్.

క. అని సురలు దెలుపఁ గమలా, సనుఁ డమరులఁ గాంచి మీరు సదమలమతులై
వినుఁ డిటు మున్నె యెఱుఁగుదు, దనుజాధముఁ డాచరించు దారుణబాధల్.

మ. ధర యక్షోరగకిన్నరేంద్రరిపుగంధర్వాదిదేవాలిచే
మరణం బెన్నఁడు లేకయుండి మది నున్మత్తత్వమే పారఁగా
వరముం గాంచెను గాని నావలన దేవద్వేషి యుద్ధంబున
న్నరుచేత న్మృతి నొందకుండ వర మందన్నేరఁ డప్పట్టునన్. ౨౬౧

గీ. కాన సంగరంబులోన మానవుచేత, నసుర గూలు సిద్ధ మమరులార
మును హిరణ్యకశిపుఁ డనుదానవేంద్రుని, ముదముతో నృసింహమూర్తిఁ గూల్చె.

క. ఆదానవుండు మరల, న్మేదినిపై రావణాఖ్య మీఱఁగఁ బుట్టెన్
మాదరుఁడై వఱలెడుదా, మోదరుఁ డాతని వధించు నొప్పుగ నరుఁడై. ౨౬౩

తోదకవృత్తము. కావున మోదముగా మనమెల్లన్, దేవవరేణ్యుని దెల్వినిఁ గొల్వం
గావఁగఁ జూచు నఖండదయన్ రా, జీవనిభాక్షుఁడు శీఘ్రముగాఁగన్. ౨౬౪

క. అని సురవరులుం దానును, మనమున సద్భక్తితోడ మాధవు భక్తా
వనుఁ బుండరీకలోచను, ఘనముగ ధ్యానించుచుండఁగా నవ్వేళన్. ౨౬౫

— శ్రీమహావిష్ణువు బ్రహ్మాదులకుఁ బ్రత్యక్షమగుట. —

సీ. శ్రీరమణీమణిశ్రితభూరివక్షుండు నలినబాంధవచంద్రనయనయుగుఁడు
శంఖచక్రగదాసిశార్ఙ్గహస్తుండును గాంచనవస్త్రయుగ్మాంచితుండు
వర్షావసరలసద్వారిదగాత్రుండు విధిజన్మవదనాభివిలసితుండు
కోటిసూర్యకనత్కిరీటమస్తకుఁడును దండశూకాంతకస్యందనుండు

విశ్వసంరక్షణాధ్యుండు శాశ్వతుండు, బ్రహ్మరుద్రాది వందితపాదపద్ముఁ
డఖిలయోగీశ్వరేశ్వరుం డనఘచరితుఁ, డాదినారాయణుండు ప్రత్యక్షమయ్యె.

వ. ఇట్లు ప్రత్యక్షంబైన ననంతకోటిబ్రహ్మాండనాయకుం డగు నప్పరమేశ్వరుపాదారవిందమ్ములకు నరవిందభవ పురందరాది బృందారకు లమందానందకందళితహృదయారవిందు లై సాష్టాంగదండప్రణామంబు లాచరించి చతుర్వేదవాక్కుసుమంబులం బూజించి సకలలోకవిద్రావణుం డగురావణుని వృత్తాంతం బంతయు నెఱింగించి యి ట్లనిరి. ౨౬౭

క. దేవా మానవుచేతను, రావణదనుజుండు గూలు రణమునఁ గాన
న్వేవేగ నరుఁడ వగుచును, నీ విల జన్మింపవలయు నెమ్మి దలిర్పన్. ౨౬౮

సీ. దశరథుం డీతండు ధరణీపతులలోన ధార్మికుం డనఁనొప్పు ధన్యకీర్తి
యితనిసతు ల్మువ్వు రతులపతివ్రతల్ రమణీశిరోమణు ల్రాజముఖులు
పుత్రలిప్సాయుత ల్పాత్రభూతలు గానఁ జతురంశముల నీవు సరభసముగ
వీరిగర్భములందు వేడ్కఁ బ్రవేశించి నలుగురు కొమరులై వెలయఁబుట్టి
మనుజరూపముతోడుత ఘనతకెక్కు, నీవురావణు రణమున నెఱి వధించి
లోకములఁ బ్రోవవలయును బ్రాకటముగ, నఖిలలోకేశ విజితాశయఘవినాశ.

గీ. నిక్క మొక్క నీవు దిక్కి గావున మాకు, స్రుక్కి మ్రొక్కి తక్క కొక్క మనవి
చక్కఁ దెల్పినార మక్క ఱ దీర్పుమో, పక్కి జక్కి నెక్కి నిక్కు ఱేఁడ. ౨౬౦

గీ. అనిన మీకోరినట్టుల యాచరింతు, ననుచు బ్రహ్మాదిసురలకు నభయ మొసఁగి
యఖిలలోకేశ్వరుం డగు నారమేశుఁ, డనఘచరితుండు నిజపదంబునకు నేగె.

వ. తదనంతరంబ. ౨౭౨

సీ. రక్తాననుండును రక్తవస్త్రుండును రవినిభతేజుండు రమ్యమూర్తి
దుందుభిస్వనుఁ డరవిందాక్షుఁ డీక్షితభద్రలక్షణగణభాసురుండు
పరమాన్నయుతహేమపాత్రహస్తుం డొక్క దివ్యపూరుషుఁడు దేదీప్యమాన
హోమాగ్నివలన సమున్నతిచేఁ బుట్టి దశరథక్షితినాథుఁ దనరఁ జూచి
క్షితిప యేను బ్రజాపతి సుతుఁడ దేవ, నిర్మితంబును జంద్రికానిర్మలంబు
గదహారం బాత్మజోత్పత్తికారణంబు, పాయసం బిది నీకిత్తుఁ బర్వ మొదవ.

మ. ఘనమీపాయస మంది నీసతుల మెక్కంజేయు భూపాల స
త్తనయు ల్గల్గుదు రింక నీమనము మోదం బొందు నం చాతనిం
గని తత్పాత్రము చేతికిచ్చి యతఁడుం గావించుసుస్తోత్రవ
ర్తనము ల్గాంచి సురోత్తముండు వెస నంతర్ధాన మొందెం దగన్. ౨౭౪

క. ఆదివ్యకనకపాత్రము, చేదోయిని దాల్చి యున్నక్షితిపతి యలరెన్
భూదేవసమితిలోపల, నాదట నిధిఁగొన్నపేద యట్టుల మిగులన్. ౨౭౫

సీ. అంతనద్దశరథుం డాత్మకాంతలఁ బిల్చి సంతోషనిర్భరస్వాంతుఁ డగుచుఁ
బరమాన్నమును రెండుభాగంబులుగఁజేసి కడకఁ గౌసల్యకుఁగైకకిచ్చి
వారిభాగములందు వరుసతో సగములుదెచ్చి సుమిత్రకు నిచ్చి వేగఁ
దరలాక్షులార మీతలఁచిన కోరుకుల్దీన సిద్ధించు సందియములేదు
కావునహరిస్మరణపూర్వకముగఁబాయ,సంబుఁదినుఁడని తెలుపసయ్యంబుజాక్షు
లతిరయంబునఁ బతి తెల్పినట్ల వేడ్క, నారగించుచు గర్భిణు లైరి పిదప. ౨౭౬

క. ఘనతహవిర్భాగంబులు, గొని దినమున కేగు దేవకోటులఁ గనుచు
న్వనజాసనుండు పలికెను, వినుఁడీ సురలార మీరు వినయముతోడన్.

శా. లోకశ్రేణిని బ్రోవఁగోరి తగ భూలోకంబునం బుట్టి యా
వైకుంఠుం డొగిఁ బంక్తికంఠముఖదేవద్వేషులం గూల్చు ని
ర్భీకుం డై సమరోర్విలోనఁ బటుదోర్వీర్యంబునం దజ్జయ
శ్రీకై మీరును దోడు గావలయు నిశ్చింతాత్ము లై యందఱున్. ౨౭౮

క. నరుఁ డగుచుఁ బుట్టు హరి యి, ధ్ధరణిని మీయంశములను దగవానరుల
న్నరగునఁ బుట్టింపుఁడు కి,న్నరసురనరయక్షనాగనారులవలనన్. ౨౭౯

వ. మఱియు గరుడగంధర్వవిద్యాధరాది దేవకాంతలవలనను వనచరాంగనలవల
నను మహాబలసంపన్నులుం గామరూపులు నైన వలీముఖుల సృజింపుండు.

క. మును జాంబవంతుఁ డనియెడు, వనచరుఁ డేనావులింప వదనంబునఁ దా
జనియించి యున్నవాఁ డిల, ఘనసత్త్వపరాక్రమములు గలవాఁ డరయన్.

వ. అనినఁ బరమేష్ఠివచనంబులకు సంతసిల్లి వల్లెయని యమరులు సురలోకంబుం
బ్రవేశించి రంత. ౨౮౨

సీ. వాసవుండును వహ్ని వారిజాప్తుండును వాయుదేవుండును వనధిరాజు
గురుఁ డశ్వినీసుతు ల్నరవాహనుండును విశ్వకర్మయుఁ గడువేడ్కతోడ
వాలి నీలుని బలవంతు సుగ్రీవుని హనుమంతుని సుషేణు ఘనుని దారు
మైందద్వివిదులను మఱిగంధమాదను నలుని బుట్టించి రున్నతి దలిర్పఁ
బుడమిఁబర్జన్యుఁడునుశరభునిసృజించె, మఱియు సురవీరు లగచరమండలముల
నమరఁబుట్టించి రిలఁదమయంశములను,వనచరామరనృసతులవలనమిగుల. ౨౮౩

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు—ప్రతిష్ఠాపకులు.

శ్రీరాజా రావు వేంకటకుమారమహీపతి సూర్యారావుబహద్దరువారు, పిఠాపురము మహారాజా
వారు. పరిషద్యావజ్జీవాధ్యక్షులు.

కీ. శే. శ్రీ వేంకటగిరి మహారాజావారు.

ఉద్ధారకులు.

శ్రీరాజా వేంకటాద్రి అప్పారావు బహద్దరువారు- ఉయ్యూరు జమీందారువారు.

కీ. శే. శ్రీబొబ్బిలి మహారాజావారు.

ఆంధ్రసాహిత్యపరిత్కార్యనిర్వాహకవర్గము.

అధ్యక్షులు

జయంతి రామయ్యపంతులుగారు బి. ఏ., బి. ఎల్.

కార్యదర్శులు.

కిళాంబి రాఘవాచార్యులుగారు ఎం. ఏ., బి. ఎల్.

వింజమూరి వెంకన్నపంతులుగారు ఎం. ఏ.

కార్యనిర్వాహకసభాసభ్యులు,

దివాన్ బహదర్ కొమ్మిరెడ్డి సూర్యనారాయణమూర్తి నాయఁడుగారు (కోశాధ్యక్షులు.)

పెద్దాడ రామస్వామిగారు, ఎం. ఏ.

చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహముగారు.

కాశీభట్ట సుబ్బయ్యశాస్త్రిగారు.

శ్రీమాన్ గొడవర్తి జగన్నాథస్వామిగారు, ఎం. ఏ., ఎల్ టి.

దర్భా వేంకటశివరామరాసుగారు, బి. ఏ., బి. యల్.

అళక్కి వేంకటాద్రిమయ్యగారు.

కేశవరపు కామరాజుగారు.

కోకా వేంకటసుబ్బారావు నాయఁడుగారు.

ఓలేటి వేంకటరామశాస్త్రిగారు, శతావధాని.

పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహారావు పంతులుగారు.

పిళ్ళారిసెట్టి రంగబ్రహ్మారావునాయఁడుగారు.

కాకినాడ—ఆంధ్ర సాహిత్యపరిషత్తులో వెలకుదొరకు గ్రంథములు.

1	విప్రనారాయణచరిత్రము-చదలువాడ మల్లయ్యకవి	రు	0	8
2	కవిజనాశ్రయము-వేములవాడ భీమకవి ...	...	0	10
3	చంపూరామాయణము-ఋగ్వేదికవి వేంకటాచలపతికవి		1	0
4	నీతిసీసపద్యశతకము-తాళ్ళపాక పెదతిరుమలాచార్యుఁడు ...		0	2
5	జ్యోతిశ్శాస్త్రసారము-శ్రీమాన్ కపిస్థలం కృష్ణమాచార్యులుగారు		0	8
6	జ్ఞానప్రసూనాంబికాశతకము-శిష్టుసర్వశాస్త్రికవి ...		0	2
7	సర్వేశ్వరశతకము-యథావాక్కుల అన్నమయ్యగారు ...		0	2
8	యుద్ధమల్లుని బెజవాడ శిలాశాసనము- జ. రామయ్యపంతులుగారు		0	8
9	కావ్యాలంకారచూడామణి- విన్నకోట పెద్దయకవి ...		0	8
10	చంద్రభానుచరిత్రము-తరిగొప్పుల మల్లనకవి ...		1	0
11	అకారాద్యముద్రిత గ్రంథసూచిక ...		0	8
12	ప్రాకృతభాషోత్పత్తి-శ్రీమాన్ మేడేపల్లి వేంకటరమణాచార్యులుగారు		0	12
13	శివతత్త్వసారము-మల్లికార్జున పండితారాధ్యులు ...		0	12
14	Defence of Literary Telugu జయంతి రామయ్యపంతులుగారు		0	8
15	శివరాత్రిమాహాత్మ్యము-శ్రీనాథమహాకవి ...		0	12
16	ఆర్యభాషావిభాగము-శ్రీమాన్ మేడేపల్లి వేంకటరమణాచార్యులుగారు		0	8
17	Dravidian Lexicography జయంతి రామయ్యపంతులుగారు		0	4
18	ప్రాస్వరంగములు-కొత్తపల్లి సూర్యరావుగారు ...		0	8
19	నారసింహపురాణము—ఉత్తరభాగము-హరిభట్టు ...		1	0
20	మన్నారుదాస విలాసనాటకము—రంగాజమ్మ ...		0	8
21	జైమినిభారతము-వచనము-వేంకటకృష్ణప్పనాయఁకుఁడు		0	12
22	కాళిందీకన్యాపరిణయము (రెండుభాగములు) అహోబలపతి		1	4
23	రెడ్డినాటి రెండుశాసనములు ...		0	4
24	ఆంధ్రధాతుమాల—చిన్నయసూరి ...		0	12
25	శాసనపద్యమంజరి ...		0	12
26	శతకసముచ్చయము (1-2 భాగములు) ...		1	6
27	పరిషత్పుస్తకభాండాగారము. (ద్వితీయభాగము) ...		0	8
28	సూత్రాంధ్రవ్యాకరణములు—చిన్నయ్యసూరి ...		0	8
29	రసాభరణము—అనంతకవి. ...		0	8
30	చాటుధారాచమత్కారసారః- (సంస్కృతము) ...		0	8
31	ఉత్తరరామచరిత్రము-జయంతి రామయ్యపంతులుగారు			0
32	షోడశకుమారచరిత్రము-వెన్నెలకంటి అన్నయ ...			8
33	అమరుకము-సాంధ్రము-జయంతిరామయ్యపంతులుగారు			0
34	సాంబోపాఖ్యానము-రామరాజురంగప్పరాజు ...			0
35	హంససందేశము-కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రిగారు ...			2
36	సింహాసనద్వాత్రింశిక-ద్వితీయభాగము-గోపరాజకవి ...		0	12
37	రాయవాచకము ...		0	8
38	ఆంధ్రశబ్దచింతామణి-బాలసరస్వతికృతాంధ్రటీకోపేతము		0	8

Printed by N.Achutaramiah at the Cocanada Printing works, Cocanada.

శ్రీ

ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక.

రెండు నెలల కొకసారి ప్రకటింపఁబడును.

(Journal of the Telugu Academy.)

సంపుటము. ౨౩ { భావనామసంవత్సరము. జ్యేష్ఠాషాఢమాసము.లు. } సంచిక ౨.

కాకినాడ:

కొత్తపల్లి సూర్యారావుచే పరిషత్కార్యాలయమునఁ

బ్రకటింపఁబడినది.

చందా, పోష్టువ్యయములతో సంవత్సరమునకు రు. 3-౦-౦.

విడిసంచిక రు ౦-౮-౦.

1934.

విషయసూచిక.

ఆంధ్రసాహిత్య
పరిషత్పత్రిక.

కాకినాడ.

రెండునెలల కొకసారి ప్రకటింపఁబడును.

సంపుటము. ౨౩	భావనామసంవత్సరము. జ్యేష్ఠాషాఢమాసములు.	సంచిక ౨.

ఆంధ్రీ-తద్విశిష్టత.

కాశీభట్ట కృష్ణరాయశాస్త్రిగారు, సాలూరు.

— గతసంచిక శేషము —

కాదన్నవా రెవరు? ద్విత్వ మగుట భాషాసామాన్యతత్త్వమా? ఆంధ్రమాత్రతత్త్వమా? కిమ్ + అసి = కిమ్మసి, తెలుఁగు. కాని యాంగ్లులు 'బ్రహ్మాన్ "is" బ్రహ్మాన్నిస్,' అని యందురు. స్వస్వభాషితతత్త్వ మందురా? తత్ + ఏవ = తదేవ, లవ్ + er = lover, loud + er = louder, sing + er = singer అని యగుచున్నవి. ఒకానొకభాషయం దొకానొకప్పు డొకానొక వర్ణము ద్విత్వమైనఁ గావచ్చునేమో యని శాసింతురా? ఆంధ్రమున వాలం తత్త్వమే లేదు.

అంతనకారమున కేయేరూపము లున్నవియో యని యెల్ల ద్రుతధర్మము లగుటచేత ద్రుత మనఁగఁ బూర్వోక్తధర్మవదక్షర మనియె యర్థము. అదియే ద్రుతము.

ద్రుతము ప్రకృతియందుఁ గలశబ్దములు ద్రుతప్రకృతికము లని యున్నచో నవ్యయమాత్రములే ద్రుతప్రకృతికము లని యర్థ మగును. వాఙ్మయంబునందు గజడదబాదేశము కేవలావ్యయద్రుతప్రకృతికముపైఁ జేసి యూరకుండెనా? తోడఁబుట్టువచయము, బిజంగాంతారము-ఇత్యాదులు గలవు. ద్రుత మంతి

మందుఁ గలశబ్దములు ద్రుతప్రకృతికము లని యర్థము చేయుచో నగ్గినిష్ఠ జాతిలోఁ జేరును. ద్రుత మంతనకారమే కదా ? ఇఁక నెట్లర్థమగును ?

ఏన్బర్వంబులు—ఏఁబది—

పైరెండుపదములస్వరూపము వివేకించుచో ద్రుతిప్రకృతిరహస్యము బయ లగు నని శ్రీ రామశాస్త్రిగా రనిరి. కాని వివేకమును గావింపలేదు. "తత్సమపదములు ద్రుతప్రకృతికములు గాకున్నను వాని నాధునికులు ద్రుత ప్రకృతికములుగానే భావించుచున్నారు." ఈవాక్య మాంధ్రవివరణమున శ్రీ రామశాస్త్రిగారు, వ్రాసిరి. తరువాత నుదాహరణములఁ జూపిరి తమ యభిప్రాయము స్పష్టముగ వ్రాయలేదు. తత్సమమునకుఁ దత్సమము పరమగు నప్పుడు రాదనియా ? ద్రుతప్రకృతికత్వమునను సరళత్వమునను రెంటను సందేహించి రని యనుకొందును. దానికేమి లెండు. ఏను + పర్వములు, ఏన్బ ర్వము లయ్యెను. ఇందుఁ జేయకయు 'ఏను + పది=ఏఁబది' యిందుఁ జేసియుఁ జూపెనని శాస్త్రిగా రనిరి. ఏమిచేసిరో? సరళముచేసి యనియర్థ మనుకొం దము అగుచో "ఏను" ద్రుతప్రకృతిక మని భావించిన ట్లగుఁగదా ? ఏను, ద్రుతప్రకృతికముగాదు. ఏఁబది యనుశబ్దములోని గజడదబాదేశము ద్రుతప్ర కృతికపూర్వ మగుటచే రాలేదు. వర్ణలోపమువలన సాధింపఁబడును. ప్రాఁజ దువు, శబ్దములోని 'ప్రాఁ' శబ్దము ద్రుతప్రకృతికము గాక యనంతరము సూత్రసాధనమువలన "జా"దేశము వచ్చెను. ఇఁక శ్రీ శాస్త్రిగారియర్థము సమర్థముగాకున్న ద్రుతప్రకృతిశబ్దార్థ మెట్లను సంశయము మిగిలియేయున్నది. చింతామణికర్త యేమనెను ? చూడుఁడు:—

"ద్రుతప్రకృతయో యేష్యు రనుజీవితద్రుతాః నిత్య" మ్మని చెప్పెను. అనుజీవితద్రుతములు ద్రుతప్రకృతు లని యర్థము. "అనుజీవితాః అనువర్తితాః ద్రుతాః యైః తే శబ్దాః ద్రుతప్రకృతయః" అని విగ్రహవాక్యము. అనువర్తిత ద్రుతములు గలది. అనఁగా:—ద్రుతధర్మము లనువర్తింపఁబడునప్పుడు ద్రుతప్రకృ తి యగు నని యర్థము. నిత్య మనుటకుఁ బూర్వవ్యాఖ్యాతలు చెప్పినయర్థ మొగుచున్నను విశేషముగలదు. అన్నివిధముల ననువర్తితద్రుతము లగుచో ద్రుత ప్రకృతు లగు ననియు నర్థము కాని ద్రుతిప్రకృతికములు ద్రుతప్రకృతివిలక్షణ ములా ? కావా ? అని శంకగల్గును. సంజ్ఞ యెట్లుచెప్పినో శాస్త్రమును నక్షే పరింపఁ జేయుదురు. ద్రుతప్రకృతు లని సంజ్ఞాపరిచ్ఛేదము లోఁ జెప్పి సంధిలో

'ద్రుత ప్రకృతికము లని వాడెను. ఛందస్సే కారణమా? శాసనవిశేషము కారణమా? ద్రుతప్రకృతికములు ద్రుతప్రకృతిమాత్రములు గావని యర్థము సేయవలయును.

"ప్రథమామా దాత్మాస్మదోః" అనుసూత్రమున 'నేను, తాను' శబ్దములఁ బ్రత్యేకించెను. థనులే యైనను బ్రస్తరింపదనెను. "వాత్మాస్మదో ద్రుతస్య ప్వాల్లుక్" అనుసూత్రము చెప్పుటచే 'నేను, తాను' లు ద్రుతాంతశబ్దములని యర్థమగుచున్నది. నేను తానులు ద్రుత ప్రకృతికములే యగునప్పుడు "లుగ్వా ద్రుత ప్రకృతికాత్" అనుసూత్రముచే వచ్చిన వికల్పలోపముచు దిరిగి, "వా త్మాస్మదో" అనుసూత్రమున నేల చెప్పెను? నేను తానులు ద్రుత ప్రకృతులు గావా? నావడినపంచియును నల్లినాలఁబలపతియుఁ బడియొక రీతినమాధానపఱుచుకొనెను. కాని యది కర్తృహ్యాదయను గాదని తోఁచెడిని. మఱియు నన్యాత్ర తత్ఖండన మగయుండది. గవడదవాదేశముకడ నే "తాను నేను"లు గ్రహించెనో యిచ్చటను వానినే గ్రహించెను బిందుసంశ్లేషలు వారించుట కనుసమాధానము పొసఁగదు. 'క్వచిత్ కేచిత్' పదములే సమర్థములు. మఱియు బిందు వనఁగ నర్ధబిందు వనియు నర్థ మగును. దీర్ఘముల కాకార్యము గా దని క్వచిత్పదమునఁ దెలిపెను. కాన్ + కాన్, కాన్గాన్, కాంగాన్" అను వివిధరూపములు సంభవించును. దీర్ఘపరద్రుతకార్యములు సామాన్యముగ లుగ్వా యనుచోటఁ దెల్పినట్లే యగును. ఇఁక నర్థమెట్లు? 'తాను నేను' లు ద్రుతప్రకృతు లగును. కాని ద్రుతప్రకృతికములు గావు. ద్రుతప్రకృతి ద్రుతప్రకృతికసామాన్యవిధి చేయునప్పుడు ద్రుతప్రకృతిక మని యు విశేషముగఁ జెప్పవలసివచ్చుచో ద్రుతప్రకృతి యనియుఁ జెప్పును. కావుననే "వా త్మాస్మదోః" అనుసూత్రము ప్రారంభించెను. స్పష్టపఱిచెను. కావునఁ బదములు ద్రుతప్రకృతు లనియు నితరములకు గ్రహణమున్న ద్రుత ప్రకృతికము లనియు నర్థ మగును. ఇట్లు చెప్పకున్న సంజ్ఞాసంధుల సమన్వయము కుదురదు. సమాద్యాగమములు గలప్రాతిపదికములు ద్రుతప్రకృతికము లగును. అట్లు గాకున్న గజడదబాదేశము రాదు ప్రాతిపదికములకును విధించుచున్నాఁడు గదా? 'సర్వత్ర లుక్సమాసేషు' అనుసూత్రము ద్రుతప్రకృతి (పదము) ద్రుతమున కనువర్తించును ఎల్లన్ + పాపములు, ఎల్లపాపములు, అని యగును. 'అధికారగతే' అనుసూత్రమున కిటఁ బ్రసక్తి లేదు. అది

ద్రుతప్రకృతికసామాన్యము ఇది పదము, ఇది ప్రాతిపదికము, అను నిశ్చయ జ్ఞాన మాంధ్రమున నపేక్షింపఁబడుటచే విభ్రమయుతసూత్రములు ప్రోక్తము లగుచున్నారు. మహాపండితులే యీవిషయమున విర్లక్ష్యము చూపుచున్నారు. సోదాహరణముగ వ్యాసాంతమునఁ బ్రతిపాదింతును. సంగ్రహముగ "యున్" అనుదానిఁ బద మనుట తప్పని యెఱుఁగ రని యూహింతు. యున్, పదమే యగుచో "యాద్" పద మగునా? ఇట్టి విశ్వాసము గలవు. ఇది సమయము గాదు.

ఇంత విమర్శించెను ద్రుతప్రకృతి శబ్దము స్పష్టము గా దందురేమో? ప్రకృతియందు ద్రుత ముండునని యర్థము సరి యైనది కాదు. ద్రుతస్యేవ ప్రకృతిః స్వభావః సా యస్య సః, ద్రుతప్రకృతిః- అని యర్థము. ద్రుత ప్రకారమెల్ల నేపదమున ననువర్తించుచున్నదో (అంతమున నే యనుట) యది ద్రుతప్రకృతి.

ద్రుతప్రకృతికముకంటెఁ బరములయిన పరుషములు సరళము లగునను సూత్రము వికల్పముగ బోధించి యనంతరసూత్రమున గజడదబాదేశము నిత్య మని విధించెను. సాంస్కృతికపరుషవర్ణములయందు బహుళముగ వ్యాపించుటకును నచ్ఛమున నిత్యముగ నుండుటకును నట్లు రెండు సూత్రములు చెప్పెను. సున్నపోఁతునఁనే గజడదబాదేశ మగుననుమతము చింతామణిసమ్మతము గాదు.

ఈ విమర్శవలనఁ జింతామణిలోని సంధిపరిచ్ఛేదస్థ మగు "ద్రుతప్రకృతికాత్పరుషాః" ఇత్యాది సూత్రము వికల్పత్వమును బోధించుచున్న దనియుఁ దరువాతి సూత్రములయొక్కయు బూర్వపదభేద మగుసాంప్రదాయమే యున్నదనియుఁ దెలిపితిని. అట్లే గసడదవాదేశము ను వికల్పమనియే చెప్పఁదగును. కాని శ్రీ రామశాస్త్రిగా రన్నట్లు సూత్రమునందుఁ గల "అత్యాస్తదోః" అను పదమువలనఁ బూర్వపద మాచ్ఛికముగ నుండు నని తోఁచును. "ఆచ్ఛికము లగుప్రథమామాత్రములకంటె వచ్చిన కచటతపలు గసడదవ లగును" అని శాసనార్థము. తరువాతిసూత్రములో నిషేధము గలదు. సాంస్కృతికములకే యానిషేధ మనువర్తించుటచేఁ బరుషసంజ్ఞయు సాంస్కృతికముల కనువర్తించుచున్న దనవలయును. ఇఁక నిషేధము దేని నుద్దేశించి వచ్చెనో యరయుదము.

సూ॥ గసడదవా స్స్యుః ప్రథమామాత్రాత్ ఆత్మాస్మదో ర్ద్వినైవైతే॥

౨౩-సంధి- ఈసూత్రము రెండుసూత్రములుగ నన్వయించుకొన్నచో నుపలభ్యమానప్రయోగములును నవిరుద్ధము లగును. అదియే గ్రంథాభిప్రాయము నై యుండవచ్చు నని తలఁతును.

(1) గసడదవాస్స్యుః ప్రథమామాత్రాత్

(2) ఆత్మాస్మదో ర్ద్వినైవైతే.

వ్యా॥ ప్రథమామాత్రాత్, అత్ర మాత్రశబ్దస్య కైవల్యార్థం కార్త్స్న్యార్థంచ వదంతి. కైవల్యం భవతిచేత్ దృశ్యమానానాం ప్రయోగాణామపి కైవల్యం ఖలు భవతు. కైవల్యార్థో నచేత్ కథం తాను, నేను, ఇత్యేతయోః ప్రథమాదిః ప్రాప్తః, ఇతి చేన్న, కలానాం మధ్యే ప్రకృతప్రకృతికా నస్యాతాం, కార్త్స్న్యార్థేనాపి ప్రాప్తే ప్రథమావిభక్తిత్వే తన్నిరాకరణం కృతమితి సుకరః, కార్త్స్న్యార్థేన సర్వేషామవ్యయానామపి కార్యం భవతి, ప్రథమాయాః ఇత్యుక్తేఽవ్యయానాం కేవలం ప్రథమాత్వం నాస్తి, సుబంతత్వమస్తు, ఇతి ప్రథమామాత్రాదితి సాకల్యార్థో గ్రంథనిర్ణయః, ద్రుతాంతావ్యయానాం ప్రాప్తే నివృత్యర్థం భవతి, క్రియాభ్యః కలాభ్యశ్చ న ప్రాప్తిః, పరతః పరుషాః వర్ణాః, గసడదవాః, వికల్పేన, స్యుః, ఇతి ప్రాకరణికోర్థః॥

(2) ఆత్మాస్మదోః, తాను, నేను, ఇత్యేతయోః శబ్దయోః సంబంధం వినా ఏతేస్యు రేవ, ఆత్మాస్మదో రితి గ్రహణేన కేవలాంధ్రపదస్యగ్రహణం, ప్రథమామాత్రా దాచ్ఛికాత్ పరతః పరుషాః ఆచ్ఛికాః గసడదవాః స్యురేవ, నిత్యం స్యు రిత్యర్థః॥ ఆచ్ఛికపరుషా ఇత్యస్య ప్రమాణ ముత్తరసూత్రమ్. సాంస్కృతికానాం, ఇతి, సాంస్కృతికపరుషాః వికృతిశబ్దాత్ ప్రథమామాత్రాత్ గసడదవాః నిత్యం నస్యుః, ఇత్యర్థః, ద్వితీయసూత్రస్థేన "ఏవ" పదేన నిత్యత్వే ప్రాప్తే, అనేన నిరాకృతమ్. కింతు వికల్పత్వమేవే త్యభిప్రాయః, తత్సమాత్ తత్సమసంబంధినాం, వికల్పత్వ మేవ. సర్వత్ర వికల్పత్వ మేవ. విస్తరేణాలమ్. "అ॥ వ్యా॥ పా"

ప్రథమామాత్రము లనఁగ ప్రథమావిభక్తులును నవ్యయములు మున్నగునవి గ్రహింపఁబడును. కళలు గ్రహింపఁబడు ననుటకుఁ బ్రమాణము లేదు. ద్రుతప్రకృత్యవ్యయములును గ్రహింపఁబడును. అన్యసూత్రముచే నివారింపఁబడును. ప్రథమామాత్రము లయినశబ్దములకుఁ బరము లయిన (తత్సమాదు

లనేదైన సమమే) కచటతపలు గసడాదు లగును. కాని వికల్ప మని యర్థము. ప్రకరణమునుబట్టి యు నట్లే యున్నది. ఆచ్ఛికముల కాచ్ఛికములు పరమగు నప్పుడు నిత్యము, ఆచ్ఛికములకుఁ దత్సమములు పరము లగునప్పుడు నిత్యము గాదు. అని సంగ్రహసూత్రార్థము.

కావున "ఏను + పర్వములు" అనుచోట నేయాదేశమును రాక ద్విగు సమాసపద మై తత్పదమధ్య నలడరల యుత్వమునకు లోపము గలిగి "ఏన్పర్వంబు" లయ్యె నని నిర్ణయము.

— పంచదివసంబులు —

'పంచవటి, పంచనదము, త్రిలోకి' ఇత్యాదులఁబోలె నీ "పంచదివసము" లనుపద మేకవచనమున లేదు, బహువచనమున నున్నది. పాణినీయము ప్రకారము తప్పగుచున్నను వేదభాషాప్రకారము సరియగుచు త్రిషప్తాః, పంచజనేభ్యః ఇత్యాదులు యజురథర్వణములఁ గలవు. వాఙ్మయమున (లౌకికమునను నాంధ్రవాఙ్మయమునను బహువచనరూపములు సిద్ధములై యున్నవి. వాసుదేవపండితుఁడును దనవైకృతచంద్రికలో "ద్విగోర్బహువచనమ్" మిశ్రతాచ, అని సూత్రించెను. ఆచ్ఛికమున నేకవచన మని యభిప్రాయపడెను. మువ్వన్నె, ముత్తుము, ఇరుచక్కి, నలుగడ, ఇత్యాదు లుదాహరణములు.

పంచదివసంబు లనుప్రయోగమున మిశ్రత కలదా? 'చ' (మిశ్రతా చ) శబ్దమువలన సాంస్కృతికసమాసములు నని గ్రహింపవలయును. మఱియుఁ దెనుంగున సంస్కృతసంఖ్యావాచకశబ్దములు వ్యస్తములుగ నుంట పొసంగమిని వ్యస్తత్వమును భావించి మిశ్రసమాస మనియుఁ జెప్ప వచ్చును. యథావిధి, యథాశక్తి త్యాద్యవ్యయీభావసమాసములు మన తెనుఁగులో భిన్నలక్షణములఁ దాల్పవా? ఇట్లే సమాహారద్వంద్వమును గలదు. వాక్పాణిపాదపాయూపస్థ మని యేకవచనమున నుండవలసినది బహువచనముననే యున్నది. సమాసవృత్తుల నేకవచననియమము గీర్వాణమున (లౌకికమున) వేనికిఁ గలదో యవియెల్ల బహువచన మగుచున్నవి. "సమాహారం బనియతవచనకం బగు," నని వాఙ్మయావలోకనమునఁ దెల్పఁదగినదియే. బ్ర॥ శ్రీ॥ వేదము వేంకటరాయశాస్త్రిగారు పరిషదధ్యక్షోపన్యాసమునఁ గొంచె మీవిషయ మై శంకించి విడిచిరి. "తెనుఁగున, అష్టగజములు, నవబ్రాహ్మణులు, ఏకాదశశిష్యులు, వింశతిభటులు- అనిసమాసము లుండును. అది యెట్లు ?" ప్రశ్నవా

క్యమున కభిప్రాయ మేమియో తెలియదు. నన్నయనుండి నిన్నటివఱకు నన్నిఁట నున్నయీవచనవ్యత్యయము నిత్యసంప్రదాయ మని గ్రహించుటయే శరణము. సూత్రమా? రచింపుఁడు తప్పుగాఁ జెప్పుట కేరికి నశక్యంబెకదా?

— ఎవ్వనియేని ముఖామృతాంశుబింబమున —

'ఎవ్వనిముఖామృతాంశుబింబంబుననేని' అనుటకుమాఱుగ సమాసమధ్యమున నేనిపదము వెట్టి చోద్యంపుఁబ్రయోగమును జూపె నని మనమనుకొందుము. కాని "ఎవ్వని"అనునది నన్నయనాఁడు వ్యస్తపదముగ నుండెనో? షష్ఠీతత్పురుషసమాసమాంధ్రమున నింతగనే యున్నది. ఇట్టి యొకవచనమును భారతాదిపర్వచతుర్థాశ్వాసమునఁ గలదు. 'ఎవ్వనియేనివీర్యంబున' అని యున్నది. ఇంకను నిట్టిప్రయోగము లందందుఁ గననగును. వానికెల్ల గతి కల్పింపరు. ఇట్టిసమాసచిత్రము లీభారతముననే కలవు. అనంతరకవులు వీనిని గ్రహింపరు. నేఁటికాప్రయోగవాసనయేనిని గానము. ఇఁక నన్నయ యస్వతంత్రవ్యస్తముగఁ బ్రయోగించిన ప్రయోగముల నుదాహరింతును.

సీ. అంగనాజనులయుత్తుంగసంగతకుచకుంకుమచందనపంకములయు
వారివ ధమ్మిల్లభారావకలితదివ్యామోదనవపుష్పదామములయు,
వారివ ముఖసకర్పూరతాంబూలాదివాసనాసురభినిశ్వాసములయు
వారివ పంథానచారుధూపములయు కలసితసౌరభావలులుదాల్చి
అనిలుఁడను దూత వోయి తోడ్తోనుచుఁదెచ్చె... భార॥ఆది॥ ౮॥ ౧౫౪

ఇట్టే నాల్గవయాశ్వాసమున నిరుపదొక్కఁడగుపద్యమునను బ్రయోగించెను. సమాసమధ్యమునఁ బ్రయోగించుచున్నా నని యెఱింగి నన్నయ ప్రయోగించెనా? ప్రమాదపడెనా? ఆంధ్రభాష కాదిమగ్రంథమును వ్యాకరణసర్వాధారమును నగుదానియందుఁ బ్రమాద మున్న దనుట కర్థ మేమి? భారతప్రమాదములు భాషాప్రయోగచిత్రములు, లేఖకులపైఁ ద్రోయుదమా? అనంతరకవుల వాడనివాని లేఖకుఁ డెట్లు వ్రాయును. వ్యవహారమట్లుండె నందురా? ఆధార మేమి? అనంతరకవు లెదును నీపింతెఁ గూర్పరేల? ఇష్టము కాదా? అట్లును నన లేము.

'నీతదర్థము' అను ప్రయోగముగూడ నిట్టిదే కదా? ఇదియు ననంతరకవు లుపయోగింపరైరి. అయినను సర్వజ్ఞశతకములోఁ గలదు. అట్లింక నితరులు ప్రయోగించిరేమో యరయవలసి యుండును. కాని యనంతరకవు

లాదరింపరని యనలేము. మఱియు బహువచనమాత్రద్యోతక మగు "ల" వర్ణకముతోడ నన్నయనుండి నేఁటివఱకును బ్రయోగము లున్నవి. కౌరవులయుఁ బాండవులయు భండనము నని ప్రయోగించినారు. ఈప్రయోగమునకు మాత్రము సమాధానము గలదా? భాంలఫక్కి'' యనుగ్రంథమున బ్రహ్మశ్రీ "ఆకొండి వ్యాసమూర్తిశాస్త్రులవారు" పైవిషయమును విమర్శించిరి. అందు "సమాసలక్షణం బగువిభక్తిలోప ముండుటచే నివి సమాసములు గాక తీరదు" అనివ్రాసిరి. ఇట విభక్తి లోపించెనా? విభక్తియనుసంజ్ఞ వచనములకును వ్యాపించును గదా? ఆంధ్రమున వచనసమాసము లున్నవి. నరజన్మము=నరునిజన్మము, నరులజన్మము, అని రెండువిధములుగ నర్థ మగును. కాని "నరుజన్మము, నరునిజన్మము" అనునప్పు డేకవచనమును "నరులజన్మము" అనునప్పుడు బహువచనమును గ్రహియింతుము. కావున నిది యలుక్సమాసజాతిలోఁ జేరును. అలుక్కనఁగ విభక్తిలోపము లేదని యర్థము గదా! ''పాండవులయు'' అనునప్పుడు మాత్రము పదలక్షణ మెట్లు? వానియు, వీనియు, అనినట్లే యగును గదా? ఇది పదము నిది ప్రాతిపదికము ననుచక్కనిలక్షణ మెందును దెనుంగు నిర్వచింపమి నిట్టిపదాభాసములు పుట్టుచున్నవి. 'చేయుకంటెను' కొండొకతలఁచి, నివె, అడియును, చన్నె, నేరనమ్మ్యేదను, ఇటపై, మున్నగున వెట్టిపదము లెన్నిపదములు లక్షణ మేమి యని ప్రశ్నింపఁ బండితులే ఖిన్నించుచున్నారు. నిరాధారముగ నదో చెప్పితిమి కాననుదురభిమానమునఁ (కోపింపకుఁడు) బట్టినపట్టు విడువరు. ఇట్లు పదముల విభాగింపవలయు ననుసంప్రదాయ మెందైనఁ గలదా? వ్యాఖ్యానములు చూచితిమన్న నందుఁ బదవిభాగము ప్రధానముగాక యర్థమాత్రము ప్రధానమై యున్నది. రాఘవపాండవీయము, వసుచరిత్రము, హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానము, మనుచరిత్రము, శృంగారనైషధము మున్నగుగ్రంథముల వ్యాఖ్యానము పదవిభాగవిషయమున దుష్టమును సందిగ్ధమును నైయున్నది. వ్యాసాంతమునఁ బ్రదర్శింతును. ఇంతకును "పాండవులయు" వంటివాని నిర్వచించుట యెట్లు? "సుప్సుపా'' అను గిర్వాణమర్యాద యనువరించును. 'వాగర్థావివ' యనునది యేకపదమైనట్లు "పాండవులయున్" అనునది యేకపదమే (సమస్తము.) సముచ్చితసమాసమని యేని నాంధ్రమునఁ జెప్పఁదగునేమో? అట్లే ''రామునాజ్ఞ, రాముల యాజ్ఞ అనునవి యలుక్సమాసము లనియే చెప్పవలయును, కానున్న నియ

తవచనప్రతీతి గలుగుట యెట్లు ? గీర్వాణమునను "ఇవ" తో సమాసమును విభక్త్యలోపమును విధించినట్లు సముచ్చయముతోడి సమాస మాంధ్రమున నగు నని చెప్పవచ్చునేమొ ? కాని నన్నయకృత మగుసమాసమధ్యవ్యస్తపద వ్యవధాన మమర్యాదము సమాసలక్షణవిరుద్ధమును నగును ఇట్లు వైదికవాఙ్మయమునను లేదనియే తలంతును. ఇంకొకదగ్గఱ నన్నియ ప్రాతిపదికప్రత్యయముల వియోగమును గావించెను. సముచ్చయమూలముననే చేయును. 'పాండవులయుఁ గౌరవులయుఁదోడ, అనునట్లు చేసెను. ఎందేనినుండి యొక్కమహాముని, భార "ఆది . ఆ, 177" స్థలమునఁ బ్రయోగించెను. దానివిమర్శించుచు భారతపత్రికలో నిట్లువ్రాసిరి. "ప్రభ్రంశయాం యో నహుషం చకార" అని వ్రాసిరి. కాని ప్రకృతిప్రత్యయవిభాగ మనక "తోడన్" అనునది తోడు శబ్ద మని చెప్పినఁ బ్రమాదమేమి ?

"సత్యవతి తొల్లి కొంచి(డు)కనాఁడు దనకన్యయై యున్నకాలంబున" భార -ఆది- ౪ ఆ, 236, వచనము—తాను గన్యయై యున్నకాలంబున, అనియో, కన్యయై తనయున్నకాలంబున, అనియో, యుండుటకు మాఱు "పదద్వయవ్యవహితసమాస" మయ్యెను. వీనిపాఠముల స్వరూపమును దరువాతివాఙ్మయరూపమును జూచి సమన్వయించుకొనవలయును. మఱియు నట్టి ప్రయోగము లార్షము లని నమస్కరించి విడుపే కార్యము. భాషాచరిత్రము క్రిందఁ గావలయునేనిఁ గర్ణభి యన్నట్లు చూపవచ్చును. ఆనాఁటివాఙ్మయ మట్టిది. తరుణులు, అనుటకు "తరుణీయులు" అనియు, గడ్డయు, చింతయు, తాళ్లరేవ, అనియు నున్నది. అని నన్నియభారతము ప్రయోగము లనర్హము లనుటయే శరణమా ? ఇంక ననంతరకవుల యనుసరణము నందంపఁ గానవచ్చుచుండుట సంప్రదాయమును వెదకఁ దలయునా ? క్వాచిత్కముగ నుంట హేయమని యనఁదగునా ? ఈపట్టు గడు నరయఁగఁ బొరసియున్నదియు.

"చందురు చెలికాఁడు సైఁదోడుఁగూడి నీయుల్లంబు మొల్లంబు నుపచరింపఁ"

ఉత్త, హరి.

ఇట్టిప్రయోగము లున్నవి. చందురుచెలికాఁ డనుప్రయోగము సమాసమా ? వ్యస్తమా ? కడి భావము వ్యస్త మనియే కదా ? కావున షష్ఠీవిభక్తి రూపము నిరూపింపఁబడవలసియుండును. ఒకషష్ఠి యనియు యొకషష్ఠి యనియుఁ బ్రత్యేకముగ నీషష్ఠీవిభక్తిని మాత్రము ప్రత్యయముతోఁ గలిపి

పేరువెట్టు నాచార మందందు లక్షణములయందుఁ గాననగును. చేతతృతీయ, కొఱకుచతుర్థి, ఇత్యాదిగనే విభక్తినిఁ జేర్కొనక షష్ఠీవిభక్తినిమాత్రము యొక్కషష్ఠి యనుటయేల ?

షష్ఠీవిభక్తి విభక్తి నిర్ణయమునను నాంధ్రవ్యాకరణములు సందేహముగనే నిర్వచించెను. ఏడువిభక్తులనక యెనిమిదివిభక్తు లని కొందఱు పేర్కొనిరి. ప్రకృతి ప్రత్యయవిభాగము సేయువారివలెఁ జేయుచుఁ బ్రత్యయములను బదములుగ విధించిరి. ఆంధ్రవిభక్తిప్రత్యయములు కొన్నిపదములే యనువాదము సార్థక మగుచున్నది. ఇట్లాంధ్రమే యననేల ? ఎల్లభాషలకును విభక్తిప్రత్యయములు తొల్లిఁ బదములయియే యుండును. కాని శాస్త్రరచనాకాలమునఁ బ్రకృతి ప్రత్యయవిభాగమును కావింపవలసియుండదా ?

గీర్వాణాదిభాషలలోఁ గలప్రత్యయములు తమప్రత్యయత్వమును స్ఫుట పఱుచున ట్లాంధ్రమున నన్నియు లే వని యందురు. ప్రకృతిప్రత్యయముల కరంబితస్థితి నరసి పాశ్చాత్యులు ప్రత్యేకముగ నొకనామ మిడిరి. 'Inflexional languages' (సప్రత్యయభాషలు—ప్రత్యయపర్యవసాయిభాషలు) ప్రత్యయప్రత్యయితభాష లని చెప్పుదురు. ప్రత్యయైక్యము గలజాతిలో నాంధ్రాదులు సేర వనియే యొకమతము. ఏది యెట్లున్నను విభక్తిప్రత్యయము లని యనుకొనునవి పదము లని మనతెలుఁగులో స్పష్టముగఁ దెలియవచ్చుచున్నది. గీర్వాణమునఁ గలప్రత్యయములును బదమూలకములే యయ్యు నేఁడు వానిఁ బరీక్షింప దుస్సాధము లయ్యెను.

అఖండముగ ధారాప్రాయముగ నున్న వాక్యమును విభాగింప నేర్పడినవి కావున విభక్తు లని పిలువఁబడినవి. ఆవిభక్తులు వాక్యాంతర్భాగము లగుటను బదవాచ్యము లగుచున్నవి. పదమున పదత్వము వాక్యావగమకము.

శ్లో॥ నహి కించి త్పదం నామ రూపేణ నియతం క్వచిత్ ।
పదానా మర్థరూపంచ వాక్యార్థాదేవ జాయతే- శాయనభాష్య॥

కారకప్రతీతిని బట్టి విభక్తు లేడని చెప్పుట శాస్త్రీయ మయ్యెను. జాతకభాగమున ద్వాదశభావము లిమిడ్చినట్లు సాహిత్యభాగమున నీసప్తవిభాగములను జేసిరి. ఇట్లు వేదకాలమునుండియు నున్నది. శాస్త్రపద్ధతియుఁ దర్శింప నట్లు విభక్తి యేర్పడు నని నిరూపితమగును.

ఇది యి ట్లుండ నాంధ్రభాషకు నరయునరయ విభక్తు లేడనుట సంస్కృ

తవ్యామోహముగాని యొండుగా దని యు విభక్తులు రెండై యాశ్రయాశ్రిత విభక్తినామకము లగు ననియుఁ గొంద ఱనిరి.

"Every Telugu grammarian has said that nouns have seven cases in Telugu as in Sanscrit. But it seems to me unreasonable to blindly follow Sanscrit in this respect" బులుసు పాపయ్యశాస్త్రి వ్యాకరణము. ఇట్లు వ్రాయుచుఁ గర్తృవిభక్తి యనియుఁ గర్మవిభక్తి యనియు రెండే విభక్తు లని యనిరి. కోరాడ రామకృష్ణయ్య M. A గారొక్క విభక్తియే య నియుఁ గ్రియాపదములు లేవనియుఁ జెప్పిరి. "ఈపదము లన్నియు సంబంధా ర్థద్యోతక మగుషష్ఠీవిభక్త్యంగమునకుఁ జేర్పఁబడుచుండుటచే షష్ఠి నొకవి భక్తిగాఁ దలంపవచ్చును." అని వ్రాయుచు "విశేషణవిశేష్యభావసంబంధమే యీభాషలలో (ఆంధ్రాదుల) వాక్యసంఘటనారీతి కాధారంబై లక్షణము గూడ నై యున్న దని యుఁ దెలియవచ్చుచున్నది." అని యు వ్రాసిరి. అన్ని భాషములను నేడింటఁ గుదిగ్రుచ్చి యొట్లు పెట్టఁగల మనియు శంకించుచున్నా రు. వీనికెల్ల సమాధానము నీసందర్భమున నీ నవకాశము లేదు.

అయినను సంప్రదాయములఁబట్టి యుండుక్రమమును గొంతవిలోకింత ము. అంతకుఁ గాని యాంధ్రభాషావిభక్తి తత్త్వమును సుగ్రహము గాదు.

విభక్తిసంఖ్యావాదమునకుఁ బండితుల చూపుహేతువు నరయుదము గీర్వాణమున శబ్దము య్యేవిభక్తిరూపములఁ బొందునప్పు డత్యంతవికారమును బొందుచున్నవి. అట్లాంధ్రమున లేదని యందురు. ఏ. రామః-ద్వి. రామౌ. బ. రామాః- ఇత్యాదిరూపములలో రామశబ్దము తత్తద్వచనములఁ బ్రకృతి ప్రత్యయసంశ్లేషవశతమభయభిన్నరూపమును బొందినట్లు తెలుఁగులోఁ బొంద దు. ఇదియేపూర్వపక్ష మగుచో నిల్వదు. రామశబ్దము తరువాత వచ్చిన 'ః' 'ఔ' అః, అమ్, ఔ, అస్, ఇన, ఆభ్యాం, ఐః॥ అనునవి యుఁ బూర్వము పద ములుగనే యుండియుండును రామసః, రామసౌ, రామౌ, రామః అని క్రమ ము గమాఱియుండెనేమొ! భాషాభావఘటనాసంప్రదాయ మిప్పటికిని "రామః సః దశరథపుత్త్రః-రాముఁ డతఁడు దశరథపుత్త్రుఁడు,అను రీతి గలదు. ధాతు వులరూపమునందును బదములే ప్రత్యయములైనట్లు విజ్ఞులు తలంచుచున్నారు. 'దా+స్య+తి' ఈ స్య యను నది ప్రాయికముగా "అస భువి, యా ప్రాప ణే" అనుధాతుద్వయసమ్మేళనమువలనఁ బుట్టిన దని మన మూహింపవచ్చును, అని ప్రాకృతభాషోత్పత్తిలో వ్రాయఁబడియున్నది. అశ్వమద్గవ మిత్యాదు లిత

రత్ర వర్తించుచున్నట్లును జూపుచున్నారు. సంధిసంప్రదాయమును బట్టి శబ్దము మాఱవలసివచ్చుచున్నది. కాని పాళి, గాథ, మున్నగుప్రాకృతభాషలలోఁ జూడుఁడు. మాఱకయె కొంతవఱకు నున్నవి గీర్వాణమున 'రామ్' అనునది మాఱక యుండ నాంధ్రమున 'రాము' అనునది మాఱక యుండును. గీర్వాణమున స్థిరము హలంశము, నాంధ్రమున నజంశము స్థిరము విభక్తిప్రత్యయములు పరము లగునప్పుడే కాక యజాదిపదములు పరము లగునప్పుడును మార్పు గలదు.

రామ అనుజ్ఞ=రామానుజ్ఞ, రామ ఇతి=రామేతి, రామ ఏకము=రామైకము, రామఓదనము=రామౌదనము—"రామ్ అనుదానిహలంశమే మాఱకయున్నది.

రాము అనుజ్ఞ=రామునను జ్ఞ, రాము ఇష్టము=రామునిష్టము, రాము ఏకము=
రామునేకము, రాము ఓదనము=రామునోదనము. 'రాము' అనుదాని
యజంశమే మాఱక యున్నది.

ఒక్కొక్కవచనమున కొక్కొక్కటెఱఁగైన ప్రత్యయ మున్న దందురా? అన్నింటను లేదు. గీర్వాణాదిభాషామర్యాదయే యాంధ్రమునకు ను గలదు. ప్రాకృతభాషాపదములరూపములు మున్నగువానియందును స్థిరరూపము గల శబ్దము లన్నివిభక్తులలోఁ జూతుము.

ఇఁకఁ గారకవిభాగమును బట్టి గీర్వాణమున నెల్లు విభక్తు లేర్పడెనో యాంధ్రమునను నట్లే యేర్పడును. ఆఱుకారకములకు నాఱువిభక్తులును సంబంధమునషష్ఠీవిభక్తియు నుండెను. ఆంధ్రమున ననేకప్రత్యయము లొక్కవచనమునకుంట గీర్వాణవిరుద్ధ మందురా? గీర్వాణమునను గొన్నింటఁ గలదు. అయినను దత్తద్భావములకుఁ దత్తత్ప్రత్యయము లాంధ్రమున నుండ గీర్వాణమునఁ గారకేతరము లగునుపపదవిభక్తు లని ప్రత్యేకముగఁ బ్రత్యయభేదము లేకున్నను నర్థభేదములతో నున్నవి. కావున నవి కారకవిభక్తులు గాకున్నవి. "అత ఏవ చర్మణి ద్వీపినం హంతి దంతయో ర్హంతి కుంజరమ్, ..." ఇత్యాదౌ నిమిత్తాదే రపి న కారకత్వం॥ అని కారకవాదార్థమున జయరామపండితులు నిరూపించిరి. దీనిఁబట్టి యాలోచింప గీర్వాణమువలె నిందును విభక్తివిభాగము సప్తసంఖ్యాకమగుట యుక్తియుక్తముగ నున్నది. మాఱను కావునను విశేషణవిశేష్యభావసంబంధ మున్నది కావునను నాంధ్రసంప్రదాయము వేఱనరాదు. ఒక్కచోఁ దెలుఁగులో మార్పు వేఱొకచో గీర్వాణమున మార్పు

ను గలదు. విశేషణవిశేష్యభావసంబంధమే పదముల సంయోగమున (సమాసమున) నైన నుండు ననియే పెద్దల యభిప్రాయము. గీర్వాణమునఁ గన్పట్టు నేఁటిప్రత్యయములు పూర్వ మొకప్పుడు పదములే యగుటను (ప్రాకృతభాషోత్పత్తి నరయుఁడు) పదద్వయఘటన మెందున్న విశేషణవిశేష్యభావ మవశ్యభావి యగుటను నాంధ్రము గైర్వాణికమే.

అన్నిభాషలలో నేడు విభక్తు లుండవలయు నని నిర్ణయము గాదు కాని యార్యభాషల సంప్రదాయ మట్లుండు నని నానుడి.

The number of cases is different in different languages. There are five in the Greek, six in the Latin and there are said to be ten in the Armenian languages....It is perhaps unnecessary to observe, that there are some of the cases in the ancient languages which for particular reasons cannot be represented by any prepositions. These are the nominative, accusative and vocative cases. ADAM SMITH.

పాశ్చాత్యభాషాశోధకులు విభక్తివైవిధ్యమును జూపుచుఁ బ్రథమయు ద్వితీయయు నుండవలసినట్లును వాక్రుత్తురు. విభాగము సేయునప్పుడు క్రియాపదమును దదన్వయవ్యాప్తినిబట్టి యూహింతురు కావునఁ దత్తత్కారకములు సంగ్రహముగ నాఱని యేర్పఱిచిరి. కారణనిరూపణము గలదు ఇది యెడను గామి క్షమింపుఁడు. ఆంధ్రభాషాతత్త్వవిమర్శనములో విపులముగఁ జర్చింతును. ప్రాతిపదికస్వరూపము కర్తృపదముగను విశేషణముగను నుండుట ద్రావిడసంప్రదాయ మని యనుట కర్థము తెలియఁబడదు. వెండి—చెంబు అని యుదాహరించిరి. ఇట్లే గీర్వాణమునను గలదు మధు + రూపమ్-మధురూపమ్, చెట్టు + కొమ్మ—అయినట్లుగా లేదా?

విభక్తివిమర్శామూలమునఁ గాని భావావిష్కరణసామగ్రీసజాతీయతారతమ్య పరిశీలనమునఁ గాని యాంధ్రత్వ మార్యత్వమే. ఇండోయూరోపియన్ భాషాతత్త్వమే యిందునుగలదు. డు, ము, వు, లిత్యాదులు విభక్తిప్రత్యయములు గాక యాదేశము లని యన్నచో నీవివాద ముండ దనుకొందును. దాని కేమి లెండు. ఆంధ్రవ్యాకరణకర్త లీవిభక్తుల జూపునప్పు డాయాప్రత్యయములఁ జెప్పుట కాని విభక్తినిష్ఠసప్తత్వముగాని గీర్వాణసంప్రదాయ మని యెఱింగియు విధించునపుడు గొంచెము లోపముగనే విధించిరి. ఈక్రిందియుదాహరణము లరయుఁడు.

ఆంధ్రభాషాభూషణములో —

క. సుతుఁడు సుతు సుతునిఁగని వెన్, సుతు చేతన్ సుతునిచేత సుతునకుని చ్చెన్
సుతునికిని సుతునివలనన్, సుతువలనన్ సుతునిధనముసుతుధనమెలమిన్.

తత్పురుషపదాంతంబులగు సప్తవిభక్తుల యేకవచన రూపము లని చూపెను. ఇట్లే బహువచనమునను రూపము లిచ్చెను ఇందుఁ బ్రధానము విభక్తిపదములఁ జూపుటయేకదా ; సుతుఁడు ప్రథమ-సుతు- సుతుని ద్వితీయ-సుతు చేతన్, సుతునిచేత తృతీయ-సుతునకున్, సుతునికిని చతుర్థి-సుతునివలనన్, సుతువలనన్ పంచమీవిభక్తి.

ఇంతదాఁక నీయఁబడిన యుదాహరణము లించుమించు నేఁటి మనపద మర్యాదకు సరిపడి యున్న దనవచ్చును. కాని "కై, కొఱకు" లపయి దృష్టి నిలుపక "కిన్, కున్" లను చతుర్థీప్రత్యయములుగఁ జెప్పెను. అయినను జూపిన యుదాహరణములను విభక్త్యంతములతోఁ (ప్రత్యయములతో) జూపెను. కాని "షష్ఠీవిభక్తి" నుదాహరించునప్పు డట్లుదాహరింపఁడు. షష్ఠీవిభక్తి ఏ. సుతునిధనము సుతుధనము, బ. సుతులధనము.

అని యుదాహరించెను. ఇందు షష్ఠ్యంతపద మేదని భావించెను. ధనము ప్రత్యయము కాదుగదా ? ఇఁక నీవైయాకరణుని భావమేమి ? 'సుతుని, సుతుల, ననునవియే షష్ఠ్యంతపదము లని భావించెను ఇట్లే, వృక్షముతుది, తలపెండ్రుక, (తలలకు—కు, షష్ఠికిఁ జూపెను) కరికుంభము, కూఁతులధనముల్, నీధనంబు, అన్నింట నుదాహరించెను. వృక్షము, తల, కరి, కూఁతుల, నీ, అనునవియే షష్ఠ్యంతము లగు పదము లని భావించి యుండనోపును ఇతరవిభక్తులకుఁ బ్రత్యయములఁ జూపుచు షష్ఠిమాత్రము ధనవంతము గానేల ? షష్ఠి వ్యస్తముగ నుండ దని యాశయమా ? 'తలలకు' అని యొండొక యుదాహరణము గలదు కావున మన మనుకొను "నీ" ఇత్యాదిప్రాతిపదికములు షష్ఠీవిభక్త్యంతము లనియే తలంపవలయును. షష్ఠీద్వితీయాతుల్యా, అను చింతామణి సూత్రసందర్భమునను అహోబలపతి "రామునిగుణములు, రాముగుణములు, రాములగుణములు" అని యుదాహరించి యకృతవ్యూహపరిభాషాధారమున నకారోపర్యుకారము విభక్తినిమిత్తక మయ్యు విభక్తిలోపమున లుప్తము గాదని సాధించెను. సూత్రమునందు "తత్పురుషసంస్థితా" అనియుంట "రాముగుణము"లనునది సమాసమనియే యభిప్రాయ మగుచున్నది. కావ్యాలంకార

చూడామణియుఁ దత్సదృశాభిప్రాయమునే సూచించును. కాని యతఁడు ప్రత్యయములను బదములుగఁ జెప్పెను.

క. పదముతుదవలన ననియెడు, పదముండినఁ బంచమీవిభక్తి య... షష్ఠీవిభక్తికి 'కు' శబ్దము వచ్చు నని యనెను. కానిమ్మని యేదో వ్యాకరణము వ్రాయుదమని భావించినట్లుగనే వ్యాకరణము వ్రాసిరి. కాని యొక మర్యాద నియమించుకొన్నట్లు గానము. అహోబలపండితీయమున 'ద్రుతస్య సర్వత్ర లుక్సమాసేషు' అను దాని వ్యాఖ్యానమునం దిట్లున్నది. "తత్సమసమాసే మిశ్రసమాసకయోశ్చ విభక్తిసంబంధినః ద్రుతస్య లుక్స్యాత్ - అతనియాకృతి, రామునిగుణములు, వారలయాకృతి, సీతారాములప్రాపు, ఇత్యాది తత్సమమిశ్రతత్పురుషౌ చ - అని యున్నది. అతనియాకృతిలో నెందో ద్రుతమున్నదఁట? ఆద్రుతమునకు లోపము చేయఁబడినదఁట అయినను దీనిని సమాసమే యనియెడు. వ్యస్తమును నొకచో నగుననియుఁ జూపి యుండెను. "నను 'నెలఁతముద్దుమోము నెఱికురుల్ గుబ్బలు', ఇత్యాది ప్రయోగే వ్యసమాసేఽపి షష్ఠీ ద్వితీయాతుల్యైవ వర్తతే. తత్ర కిం మూల మితిచేత్ మహాత్ములైన భూపతులయు విప్రముఖ్యుల సభ౯, ఎవ్వని యేనిముఖామృతాంశుబింబంబున "ఇత్యాద్యాచార్యవచనమేవ మూలమ్" అని వ్రాసి యెట్టకేలకు భారతప్రయోగమే దీని కాధార మని నిర్వచించెను. ఏనిపదవ్యవధాపితమగుటచేతనే "ఎవ్వని" యనునది వ్యస్తపదమని నిర్ణయించెను. అప్పకవి నృసింహకవి, మున్నగువారట్లు వ్యాఖ్యానము చేయక యింకొకరీతిఁ జేసిరి. అప్పకవి.

గీ. వనధితనయేశ యైనటువంటి యనుచుఁ
బరపదవిశేషణము తేటపఱుచుకొనుచుఁ
దొలుతటిపదంబు కొననుండు ద్రుతము గుడియు
సమసనమునందుఁ జెందు లోపములు కృతుల.

ఉదా. కమ్మనిదావి-కమ్మదావి, ఇత్యాదులు.

శ్రీపారనంది రామశాస్త్రిగారు చూపినయుదాహరణములలో నొకటి మాత్రము చక్కఁగనే యున్నది.

కవిసంశయవిచ్ఛేదకర్త యొండొకరీతి విధించియున్నాఁడు. "భుజాటోపభయంకరుఁ డర్జునకోపానలము" అను భారతప్రయోగమును జూపెను. అర్జును-

అనున దెట్టిపద మని యెంచియుండును? "ప్రాగ్నరుండు ధర్మజునిపంపు" ము
న్నగుప్రయోగములఁ జూపెను.

క. అగు నను క్రియతోఁ బాసియుఁ, దగుఁ బెక్కువిభక్తులం బ్రథమఁజెందును భ
క్తగణదయమానచిత్తుం, డగజాధిపు కీర్తి దిశల నలమె ననంగాన్.

అని లక్షణము చెప్పియుండెను. తనచూపినలక్ష్యము "భక్తగణదయ
మానచిత్తుం డగజాధిపుకీర్తి'' చూడుఁడు అగజాధిపు-వ్యస్తమా సమస్తమా?
"అగు, ననునది క్రియయా? ఇందలిషష్ఠి తత్పురుషగత మనియు, సామర్థ్యభేద
ముచే సంబంధాన్వయమున సాధింత మన్న వేఁటొకచో వ్యస్త మని యహోబ
లపతి చూపియున్నాఁడు. ప్రాతిపదికప్రత్యయములకును వ్యవధాన మున్నట్లు
కొందఱు తలంచుచున్నారు. ఇన్నిసందేహములు గల్గి యున్నది.

గీ. మహినకారాంతములు తత్సమంబుసేయు
నెడలఁ బ్రథమకు వచ్చు "డుల్" చెడు సమాస
ములను నొక్కెడ ఘనుసేయుపుణ్య మనిన
నదియె కొందఱు షష్ఠియం చండ్రు శర్వ.

అని సర్వలక్షణసారసంగ్రహకర్త యనెను. సమాస మనుచున్నాఁడు,
కాని "డుల్'' చెడు ననుట కర్థమేమి? దీనినే షష్ఠియందు రఁట. తా నే
మనునో! ప్రథమాతత్పురుష సమాస మనునా? ప్రథమావిభక్తి యనునా ?
సమాసమున "డుక్" చెడు ననుట సమాసమనియే యర్థము గదా! వీని నెల్ల
సమాసము లనియు నీతత్పురుషమును సామర్థ్యలక్షణముచే నన్వయించుటయే
సుఖమార్గము.

పిడుపర్తి కవులు.

—బండారు తమ్మయ్యగారు—కాకినాడ.

చ. కులగురుఁ డైనపాల్కురికి కోవిదునందలి భక్తిపెంపుని
స్తులగతిఁ జాటి యాఘనుఁడు చూపినత్రోవను వీరశైవమ
త్యలఘుగతిం జరింపఁగ నుదారకృతుల్ పచరించినట్టి ధ
న్యులఁ బిడుపర్తిసత్కవుల నూర్జితభక్తిని సంస్మరించెదన్.

ఆంధ్రదేశమున వీరశైవవాఙ్మయాభివృద్ధికిని అందుమూలమునఁ దన్మత వ్యాప్తికిని బాటుపడిన వారిలోఁ బాల్కురికి సోమనాథుని తరువాతఁ బేర్కొనఁ దగినవారు పిడుపర్తికవులు. వీరు సోమనాథునిశిష్యప్రశిష్యకోటిలోఁ జేరి కులగురువుగా నాతనిని దమకృతులలోఁ బ్రశంసించి యాతనిమీఁద నపారగౌరవమును బ్రదర్శించినవారు. ఆంధ్రవీరమాహేశ్వరులలోఁ(జంగములలో) బురాతనులనియు, నూతనులనియు, విభేదమొకటి నేఁటికిని బాటింపఁబడుచున్నది. పురాతను లనఁగా ననాదినుండియు దేశమందున్న సహజవీరశైవులు. నూతను లనఁగాఁ దరువాతఁ దరువాతఁ బురాతనులనుండి వీరశైవదీక్షను బడసి యీ మతములోఁ జేరినవారు. పాలకురికి సోమనాథుఁ డీపురాతనశాఖకుఁ జేరిన సహజవీరశైవుఁ డని నాయభిప్రాయము. పిడుపర్తివారు మొదట నాంధ్రనియోగి బ్రాహ్మణులు. వీరిపూర్వులు పాల్కురికి సోమనాథునివలన దీక్షను బడసి యజ్ఞోపవీతాదులను ద్యజించి వీరశైవమతములోఁ జేరినవారు. అందుచేతనే తమకును సోమనాథునకును నడుమఁ దరతరములు గడచినను, ఈపిడుపర్తికవులు కులగురువుగా నాతనిని దమగ్రంథములలోఁ జెప్పికొనియున్నారు. ఈపిడుపర్తివారే గాక మఱి యిట్టిబ్రాహ్మణులు, చిలువూరు, నున్న, చదువుల, మొదలగు గృహనామములు గలవారు మొత్త మఱువదియాఱుకుటుంబములవారు వీరశైవులలోఁ గలిసిపోయి నేఁటి యాంధ్రవీరమాహేశ్వర (జంగము) శాఖలో నఱువదియాఱిండ్ల సంప్రదాయమువా రని పరిగణింపఁబడుచున్నారు. పురాతనులకును వీరికి సంబంధబాంధవ్యములలోను గౌరవప్రపత్తులలోను గొన్నిపట్టింపులు గూడఁ బాటింపఁబడుచుండినట్లు వినియున్నాను. రానురా నీదేశమున వీరశైవసంఘము క్షీణించుచు రాఁగా సంబంధబాంధవములలోఁ గలుగునిబ్బందులచే నేఁటి కీభేదము చాలవఱకు నశించి విస్మృతప్రాయ మయినది. బస

వపురాణపీఠికలో (ఆంధ్రగ్రంథమాలాప్రచురము పుట 77) బ్రహ్మశ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారీయుభయారాధ్యకుటుంబములవారిసంగతి కొంత తడవినారు. కాని వీరు స్వీకరించినది యారాధ్యబ్రాహ్మణమత మనియు నేఁటి యాంధ్రదేశపుటారాధ్యబ్రాహ్మణకుటుంబములవారికుటుంబము వారల సంతతియై యుందు రనియు నపభ్రమల పాలయి "తెలుఁగునాఁటియారాధ్యులు వీరశైవులు గారు వారిపూర్వులు లింగధారులు గారు. కృష్ణదేవరాయలకుఁ బూర్వ మాంధ్రదేశమున నారాధ్యబ్రాహ్మణులు లింగధారులయి యుండి రనుటకుఁ బ్రబలాధారములు గలవేమో పరిశోధింపవలసియున్నది." అను నప సిద్ధాంతముల నెలకొలిపిరి. వీరియీసిద్ధాంతములను శ్రీముదిగొండ నాగలింగశాస్త్రిగారు తమశైవరహస్యబోధినీపత్రికలోఁ బ్రకటించిన బసవపురాణపీఠికా విమర్శనములోఁ గొంత ఖండించియున్నారు. తక్కినగ్రంథములమాట యెట్లున్నను, పాలకురికి సోమనాథుని బసవపురాణపండితారాధ్యచరిత్రములను బట్టియే బసవేశ్వరునికాలమునాఁటికే లింగధారణమునొందిన యారాధ్యబ్రాహ్మణశాఖ యొకటి యాంధ్రదేశమున నుండినట్లు స్పష్టముగాఁ దెలియఁగలదు. మల్లికార్జునపండితుఁడును, పండితారాధ్యచరిత్రశ్రోత యగు పాల్కురికి సూరనామాత్యుఁడును నీశాఖకుఁ జేరినవారే మల్లికార్జునపండితుఁడు లింగధారి కాఁడనియుఁ బాశుపతమతస్థుఁ డనియు శ్రీప్రభాకరశాస్త్రిగారు తలంచుట యుక్తహాస్యకారణము తప్ప వేఱుకాదు. ఈ తెలుఁగునాఁటి యారాధ్యబ్రాహ్మణశాఖ ప్రభాకరశాస్త్రిగా రూహించినంత నవీనముగాని నాగలింగశాస్త్రిగారు చెప్పినంత పురాతనముగాని కాదని నాయాశయము ఇందుఁగూర్చిన నాయభిప్రాయములు నేరచింపఁబోవు "తెలుఁగునాఁటియారాధ్యులు" అను మఱియొక వ్యాసమున వివరింపఁబడును. శ్రీవీరేశలింగముపంతులుగారు విషయవిమర్శనము సరిగా నొనర్పక పిడుపర్తి సోమనాథాదులు శైవబ్రాహ్మణు లని తమ కవులచరిత్రమునందు వ్రాసిరి. అది పొరపాటు నేను పైనిజెప్పినట్టు లీపిడుపర్తి వారు వీరశైవదీక్షను బడసి జంగములలోఁ గలిసిపోయిన నియోగిబ్రాహ్మణులు కాని, యారాధ్యబ్రాహ్మణసంప్రదాయమునకుఁ జెందినవారు కారు

ఈపిడుపర్తివారివంశచరిత్రము మనకుఁ గొంతవఱకుఁ బిడుపర్తి సోమనాథకవిరచియించిన పద్యబసవపురాణావతారికను బట్టి తెలియఁగలదు. వీరిపూర్వులసలు పిడుపర్తిగ్రామకరణములో, వాస్తవ్యులో యగుటచే వీరికి

బిడుపర్తి వారనుగ్రహనామము గలిగినట్లు లూహింపఁదగియున్నది. ఈపూర్వు లలో, పిడుపర్తి శివరాత్రికొప్పయ్య యనునతఁడు పాల్కురికి సోమనాథునివలన దీక్షనొంది యాతనికి శిష్యుఁడుగా నుండెను. అప్పుడు సోమనాథునిశిష్యకోటిలోఁ జేరిన యిందులూరి యన్నయ్య కాకతిప్రతాపరుద్రునొద్ద మంత్రిగా నుండెను. అతఁడు ప్రతిదినము నిత్యవ్రతముగా నెనమండ్రుగురు మాహేశ్వరుల నర్చించుచుండెడివాఁడు తద్వ్రతప్రీతిగాఁ రాజుతోఁ జెప్పి తనశిష్యుల కొక గ్రామ మిప్పింపు మని సోమనాథుఁ డానతీయఁగా వారికతఁడు దోకిపర్తి గ్రామ మిప్పించెను. అప్పటినుండియు సోమనాథునిశిష్యులలో పైని జెప్పిన కొప్పయ్య మున్నగు నెనమండ్రు రాగ్రామమున నివసించుచు డెడివారు. ఈకొప్పయ్య పుత్రుఁడు పిడుపర్తిలో సోమనాథుని పేరను-ప్రాకారము, పూఁదోఁట, బావి యు నేర్పఱిచెను. తరువాతఁ గారణాంతరములచే దోకిపర్తి గ్రామమునకు భంగము కలుగఁగా నీబసవయ్య జ్యేష్ఠపుత్రుఁడు సోమయ్య ప్రౌఢరాయమ హీధవునివలన నాగ్రామమును మరల బడసెను. ఈసోమయ్యకు ద్వితీయ పుత్రుఁడు దేవయ్య-అతనికి సోమయ్య, బసవయ్య యను నిరువురు పుత్రు లుద యించిరి. వీరిలో రెండవవాఁడగు బసవయ్యయే పద్యబసవపురాణకర్తయగు సోమనాథునితండ్రి ఈతనియానతిమీఁదనే సోమనాథుఁడు పాల్కురికి సోముని ద్విపద బసవపురాణమును బద్యకావ్యముగా నొనర్చి యాసోమునకే యంకిత మొసంగినాఁడు.

వీరివంశమువారు తరతరములనుండి కవులుఁ బండితులుఁ గా నున్నను మన మెఱిఁగినంతలో వీరిలో ముఖ్యమైనకవులు ముగ్గురు. (1) పిడుపర్తి దేవ నార్యునిపుత్రుఁడు బసవకవి. (2) ఈబసవకవి ప్రథమపుత్రుఁడు సోమనాథ కవి. (3) బసవకవి ద్వితీయపుత్రుఁడగు పాలనార్యుని కుమారుఁడు బసవప్ప. వీరిలోఁ బ్రథముఁడగు బసవకవి వీరశైవదీక్షాబోధ, పిల్లనయనారుకథ, బ్రహ్మోత్తరఖండము మున్నగుద్విపదకావ్యముల రచియించెను వీనిలో దీక్షా బోధమాత్రము ముద్రితమయి యిప్పుడు ప్రచారములో నున్నది. ఇది కెరెయ పద్మరసు కన్నడములో రగడలుగాఁ జెప్పిన కృతికి ద్విపదరూపమునఁ జేయఁ బడిన యాంధ్రానువాదము. గురుశిష్యసంవాదరూపమున వీరశైవమత తత్త్వ మును గురుశిష్యలక్షణములను దీక్షావిధానాదికములను దెలుపు నుత్తమ గ్రంథము బసవకవి దీనిని సూర్యవంశజుఁ డగువీరబాణావనీశుని మనుమఁ

డును, తిమ్మభూవిభుని పుత్త్రుఁడును వీరశైవాచార ధౌరేయుఁడును నగు వీర భూపాలునియానతిచే రచించి యాతనికే యంకిత మొసంగెను. వీరభూపాలుని కాలము గాని, యాతఁడు రాజ్యము చేసిన దేశము వివరము గాని గ్రంథము వలనఁ దెలియుటలేదు. ఈకవి రచించిన కృతులలో నిదియే కడపటి దనియు, పిల్లనయనారుచరితము మున్నగునవి యింతకుఁ బూర్వమే రచియింపఁబడిన వనియు నీగ్రంథావతారికలోని క్రిందివాక్యములవలనఁ దెలియఁగలదు.

"పిన్నప్రాయమునఁ జెప్పితి శివకథలు-ప్రన్నని తెనుఁగునఁ బలికితిఁ గొన్ని
నడివయసునఁ బిల్లనయనారుచరిత- నుడివితి ద్విపదగా నూతనోక్తులను
కాలమానన్నంబుగాకటమున్నె- లాలితకావ్యకళాప్రౌఢి పేర్మి
సకలాగమపురాణసమ్మతమైన- యొకశివకథ నింక నొనరింపవలయు."

పిల్లనయనారు అనునతఁడు జైనబౌద్ధమతముల నిర్మూలమొనర్చి కులో త్తుంగచోడుఁడు, సుందరపాండ్యుఁడు మున్నగు భూపాలురను శివభక్తిపరులఁ గావించి శైవమతవ్యాప్తి యొనరించిన మహాభక్తుఁడు. ఇతఁడు శ్రీకాళియను పురమునఁ గుమారస్వామియంశమున నొకశివబ్రాహ్మణునకుదయించినవాఁడు. ద్రవిడవాఙ్మయమున నితనినే తిరుజ్ఞానసంబంధి యని వ్యవహరింతురు. ఈతని చరిత్రము బసవపురాణమున షష్ఠాశ్వాసములో సంగ్రహముగ వర్ణితమయి నది. బసవకవి దానినే విస్తరించి ప్రత్యేక కావ్యముగా రచియించియుండును. బ్రహ్మోత్తరఖండము స్కాందపురాణఖండములలో నొకటి పట్టమట్ట సోమనాథ కవియు, శ్రీధరుమల్లె వేంకటరామకవియు దీని కొనర్చిన పద్యాంధ్రీకరణములు కవులచరిత్రమున కెక్కినవి కాని యీబసవకవిచరిత్ర మాగ్రంథమునఁ జేరకుం డుటచే నీపద్యకావ్యములకు ముందే బసవకవి దీనిని ద్విపదరూపమునఁ దెలిఁ గించియుంట లోకమెఱుఁగదు. పద్యబసవపురాణపీఠికలో (ఆ. ౧ ప. ౭౩-౭౪) నీబసవకవి యిట్లు వర్ణింపఁబడినాఁడు.

సీ "గురునాథుఁడగు పాలకురికి సోమేశుండు చెప్పినకృతులెల్ల నిప్పుడమిని
ప్రకటింపవచ్చిన ప్రత్యక్షబసవేశుఁ డని భక్తజనములు వినుతిసేయ
భక్తిమర్మములు దప్పక యుండ నర్థముల్ చెప్పి శిష్యాలను రక్షింపనేర్చి
యొనర దీక్షాబోధయును బిల్లనయనారు కథయు బ్రహ్మోత్తరఖండము నను
నాదిగాఁగల శివరహస్యములు పెక్కు, శివకవులు మెచ్చ ద్విపదలు చేసిభక్త
సభల వెలయించిమించిన సజ్జనుండు, బంధురమణి పిడుపర్తి బసవశౌరి"

సీ. ద్రవిడకర్ణాటాంధ్ర యవనభూములఁ బేర్మి గొన్నాఁడు పెక్కులుసన్నుతముగఁ
దలయెత్తినది మొదల్ ధరఁ గల్గుదుర్గాధిపతులచేఁ బూజలు వడసినాఁడు
కాలకంధరుని షట్కాలంబు పూజించుఁ బంచాక్షరిజపించుఁ బాయకెపుడు
భవపాకవర్జిత వ్రవిమలవ్రతుఁ డన్య మంత్రాంగచాహముల్ మానినాఁడు
కవితభవులకుఁ జెప్పని సవినయుండు,బాంధుజనములఁ బ్రోవఁ బాల్పడ్డవాఁడు
నిత్యజంగమపూజనాన్వితసుబుద్ధి,వశమె పొగడంగఁ బిడుపర్తిబసవఘనుని.

(౨) పిడుపర్తి సోమనాథకవి.

ఈతఁడు బసవకవి ప్రథమపుత్రుఁ డని వెనుకఁ జెప్పియుంటిని ఇతఁ డష్ట భాషాకవితాప్రవీణుఁడు. ఈతఁడు రచియించిన గ్రంథములలో ముఖ్యములును, ముద్రితములు నైనవి, (1) పద్యబసవపురాణము. (౨) ప్రభులింగలీల (ద్విపద) మొదటిది పాల్కురికి సోమనాథుని ద్విపదబసవపురాణము ననుసరించి తండ్రి యానతిచే నీతఁ డొనర్చిన పద్యకృతి యని వెనుకనే చెప్పియుంటిని. రెండవది కన్నడములో, చామరసు, అనునతఁడు రచించిన వచనములఁబట్టి ద్విపదరూపమునఁ గూర్పఁబడిన యుత్తమకావ్యము ఇందు బసవేశ్వరునికాలమున వెలసిన యల్లమప్రభువను నిర్వికారనిర్గుణమూర్తియొక్కలీలలు వర్ణింపఁబడినవి. వేదాంతగ్రంథములలో ప్రభులింగలీలను బోలినది లే దని పలువురు తత్త్వజ్ఞుల యభిప్రాయము. ఇందలి భాగములకు గతు లనిపేరు. అల్లమప్రభుని లీలలిందు 25 గతులుగ వర్ణింపఁబడినవి. సోమనాథుఁడు దీనిని-చిఱుతొండనంబి వంశజుఁడగు నెల్లూరిరామలింగయ్య యను శైవశిఖామణి ప్రేరణమున నాతనిదీక్షాగురుఁడును దక్షిణామూర్తి యవతారము నగు శ్రీసిద్ధవీరేశ్వరుని స్తుతిపూర్వకముగ రచించినాఁడు. అవతారికయందలి క్రిందివాక్యములవలన గ్రంథస్వరూపమును దానిప్రాశస్త్యమును జదువరులకుఁగొంత గోచరము కాఁగలదు.

"ప్రభులింగలీలకుఁ బ్రతి చెప్పనరిది-యభవుభక్తిస్థితి కదియాలవాల
మజ్ఞానతమమున కదియె దీపంబు - విజ్ఞానమున కది విహారణసీమ
అదిషట్స్థలజ్ఞప్తికావాసభూమి - అదిశివయోగవిద్యానిధానంబు
పదములసౌభాగ్యపదనంబు నదియుఁ - జిదచిద్వివేకవిశేషంబునదియు
... ...
మఱియిది యొకకావ్యమాత్రంబుగాదు- వఱలెడుగురుగుహేశ్వరలింగమూర్తి
లీలావిహారంబు లెన్నగా భక్తు - లాలింపుఁడిందు మోక్షావాప్తియగును

ప్రొద్దుపోకకు వినిపోయెడు వట్టి - సుద్దులు గావు విశుద్ధులై విన్నఁ
దనుమనోధనములతగులూడ్చిశివుని - నెనయమహోపాయమిదియనివినుఁడు
అన్నదమ్ములును బోట్లాడిన సుద్దు - లెన్నఁడు కథలు గా వింతుల తోడి
విషయభోగంబుల వెతల వర్ణించు - విషమకావ్యము గాదు వివరించిచూడఁ
గడుపుకక్కు రికిఁ గర్మకాండంబు - తడయక పెట్టు తంత్రంబును గాదు
రణ మిందు నంతఃకరణములతోడ - ఫణికన్యతోడిసంబంధంబు సురత
మల చిదాకాశమయత్వంబు తృప్తి - విలసిల్లు నీకృతి వేడ్కతో వినుఁడు
పచ్చరిత్రుల సుప్రసంగంబు గాని - నిచ్చనిచ్చలు జన్మనీరధిం గూలి
పొరలుచు దరిఁజేరఁ బోలేనిహీన - నరకీటకముల వర్ణన మిదిగాదు
కర్మాంధకారసంగతిఁ జిక్కి శైవ - ధర్మంబెఱుంగక తమయిచ్చ నడుచు
దుర్మదాంధులఁ జెప్పు దుష్కథ గాదు - నిర్మలశివభక్తినిశ్రేణి మఱియు
భుక్తిముక్తులనిచ్చు పుణ్యావణ్యంబు - భక్తులాలింపుఁడీ ప్రభులింగలీల''

"ఈహాతానుమంగ! యేకామ్రగురుచిత్త, నలినభృంగ సోమనాథలింగ" అనుమకుటముతో పాలకురికి సోమనాథకవి కంకితముగా నాతనిశిష్యప్రశిష్య కోటిలోఁ జేరిన యొకకవిచే రచింపఁబడిన అన్యవాదకోలాహల మనుసీసశతక మొకటి ముద్రిత మయి ప్రచారములో నున్నది. అందు గ్రంథకర్త పేరు గానరాదు. శ్రీశేషాద్రిరమణకవు లది పిడుపర్తి సోమనాథకృత మని వ్రాసిరి, కాని, యందుల కాధారము మృగ్యము. శతకకర్త పిడుపర్తివారికుటుంబములోనివాఁడే కాఁదగును గాని యతఁడు సోమనాథుఁడే యని నిర్ధారింప వీలు లేదు. ఇందుఁ గూర్చి దుందుభిసంవత్సరములో ఆంధ్రపత్రికాసారస్వతానుబంధములో నేను వ్రాసిన "పిడుపర్తి సోమనాథకవి అన్యవాదకోలాహల కర్తయా ? " అనువ్యాసమును జిత్తగించునది.

(౩) పిడుపర్తి బసవప్ప.

ఇతఁడు పైని జెప్పిన సోమనాథకవితమ్ముఁ డగుపాలనార్యునిపుత్త్రుఁడు. ఈతఁడు పూర్వోక్త మయిన ప్రభులింగలీలనే సోమనాథుని ద్విపదకావ్యమునుబట్టి యయిదాశ్వాసములపద్యకావ్యముగా రచియించి, భృంగిరిటిగోత్రుఁడు వీరశైవాగ్రగణ్యుఁడు నగుచల్లపల్లి మల్లయారాధ్యున కంకిత మొనర్చెను. కవి శైలి తెలియుటకయి యిట నొకటి రెండుపద్యములను మాత్ర ముదాహరించెదను

"గద్దరియింద్రు నెచ్చెలులు కార్యముఁ జెప్పిన రాజు విన్న నా
పద్దకు, భూమిలోన నగుఁబాటగుఁ గూటమి నిందచెందు, నీ
సుద్దులఁ దోడిభావిను లసూయయొనర్తు రెఱింగి రేని యీ
మద్దెలకాఁడు నన్నును భ్రమంపఁడఁజేసెను బాపు దైవమా!
పరువడి సాధుసంగతులఁ బాయక, నిత్యము రోగపీడలం
బొరయక, దుఃఖముల్ సుఖముఁ బోఁడిమినొక్కటిచేసి, తిట్టినన్
విఱుగక ప్రస్తుతించినను వేడుకచెందక, సౌమ్యబుద్ధితోఁ
దిరిగెడు భక్తమండలికిఁ దేకువ మోక్షము గల్గునందెనా!"

ఇతనియాశ్వాసాంతగద్యవిధము నీదిగువ నుదాహరించెదను. "ఇది శ్రీమత్పాలకురికి సోమేశ్వరవరప్రసాదలబ్ధ కవితాచాతుర్య ధుర్య పిడుపర్తి పాలయాచార్యసత్పుత్ర కులపవిత్ర బసవప్పనామధేయప్రణీతం బైన ప్రభులింగలీల యనుశివజ్ఞానమహాప్రబంధంబునందు............"

కాలము:—పాల్కురికి సోమనాథకవి మొదటిప్రతాపరుద్రునికాలమున ననఁగా క్రీ॥ శ॥ 1195 ప్రాంతమున నున్నవాఁ డని నిర్వివాదముగ నిర్ధారణ మయిన విషయము పద్యబసవపురాణావతారికను బట్టి సోమనాథునిశిష్యుఁ డయిన శివరాత్రి కొప్పయ్యకును పిడుపర్తి బసవకవికిని నడుమ మూఁడుతరముల యంతరముమాత్రమున్నట్లు కనఁబడును. దీనినిబట్టి తరమునకు 40 సం॥ చొప్పున గణించినను పిడుపర్తి బసవకవికాలము రమారమి క్రీ॥ శ॥ 1400 ప్రాంతమగును, కాని, యది సరికాదు. ఈబసవపురాణావతారికలో నొకపద్యమున శ్రీనాథుని నైషధపండితారాధ్యచరిత్రములు పేర్కొనఁబడినవి. అందుచే బసవకవియు నాతనికుమారుఁడు సోమనాథకవియు శ్రీనాథునితరువాత నధమపక్షము 50, 60 సంవత్సరములకు, అనఁగా, క్రీ॥ శ॥ 1500, 1520 ప్రాంతమున నుండియుందు రనుట సమంజసము. కావున బసవపురాణావతారికలోఁ జెప్పఁబడిన వంశానుక్రమము సరిగాదని తలంపనగును.

క "ధరఁ బాలకురికిసోమే, శ్వరగురుకారుణ్యహస్తసంభవుఁ డగుటన్
గురుదత్తలింగభావాం, తరుఁడై శివరాత్రి కొప్పనాథుం డొప్పున్.
క. ఆకొప్పయ్యకుఁ బుణ్య, శ్లోకుఁడు బసవయ్య పుట్టెసోమేశునకున్
జోకఁ బిడుపర్తిలోపలఁ, బ్రాకారముఁ బుర్వఁదోఁట బావిఘటించెన్"

అనుపద్యములలో 'ఆకొప్పయ్యకు' అనుపదమునకు ఆకొప్పయ్య

వంశమున నని యర్థమూహింపఁదగు నని నాయభిప్రాయము. దీక్షాబోధకృతిపతి యగు వీరభూపాలునియొక్కయు, ద్విపదప్రభులింగలీల రచియింపించిన నెల్లూరి రామలింగయ్యయొక్కయుఁ గాలము తెలిసిన వీకవులకాలమును సులువుగా నిర్ణయింపనగును. కాని యందులకుఁ దగినయాధారములు గానరావు.

దేశము:—వీరిపూర్వులనివాసస్థల మగు పిడుపర్తియు వారగ్రహారముగాఁ బడసిన దోకిపర్తియు నిజామురాష్ట్రస్థము లని తలంచి శ్రీశేషాద్రిరమణకవులు పిడుపర్తి సోమనాథునిఁగూర్చి వ్రాయుచో నాతని నిజామురాష్ట్రకవిగాఁ బరిగణించిరి. కాని యాగ్రామము లారాష్ట్రమున నేజిల్లా యేతాలూకాలో నున్నవో వివరింపరయిరి. ఆగ్రామము లచ్చటివే యైనచో వీరి నారాష్ట్రకవులుగా గణించుట కెట్టియభ్యంతరము నుండనేరదు కాని వీరికులగురుఁ డగు పాల్కురికి సోమనాథుఁడు నిజామురాష్ట్రీయుఁ డయిన కారణమునుబట్టి యైనచో మాత్రము వీరుఁగూడ నారాష్ట్రీయులే యని తలంపరా దని నాయభిప్రాయము వీరివంశీయు లని చెప్పికొను వారు జంగము లిప్పుడు గుంటూరుమండలములో కనగాల, గరుడాచలపాలెము మున్నగుగ్రామములలో నున్నారు మఱియు నీమండలములోనే తెనాలితాలూకాలో పిడుపఱ్ఱు, అనగ్రామ మున్నది. డోకిపఱ్ఱు, దోకిపఱ్ఱు అనునామములుగల గ్రామములు కూడ నాప్రాంతముననే మొదటిది కృష్ణామండలములో గుడివాడతాలూకాలోను రెండవది గుంటూరుమండలములో సత్తెనపల్లితాలూకాలోను నున్నవి. పద్యప్రభులింగలీల కృతిపతి యగుచల్లపల్లి మల్లయారాధ్యుఁ డాగ్రంథమున, "చల్లపలిశాసన! వైభవవకశాసనా" అని సంబోధింపఁబడినాఁడు. చల్లపల్లి యనుగ్రామము కూడఁ గృష్ణామండలములో నున్నది. వీరివంశీయుల మని, చెప్పికొనువారు తెనాలితాలూకాలోని పిడుపఱ్ఱు, అనుగ్రామము తమపూర్వుల కగ్రహారముగా నొసంగఁబడె నని చెప్పుచున్నారు. కొండవీటిదండకవిలెలో నుదాహృతములయినమొదటి ప్రతాపరుద్రుని శాసనములలో నొకదానిలో "సోమనారాధ్యగురవే పిడుపర్తిపురం దదౌ" అని యున్నది. ఆశాసనముననే మఱికొందఱితరులకు దాన మొసంగఁబడినట్లు లుదాహృతము లయిన ధరణికోట, ఇక్షుపురి (చెరుకూరు) మున్నగు గ్రామములు కూడ నాప్రాంతముననే గుంటూరుమండలములో నున్నవి. అందుచేఁ బాల్కురికిసోమనాథుఁడు ప్రతాపరుద్రునివలన స్వగ్రహారముగా నొందిన పిడుపఱ్ఱు తెనాలితాలూకాలోనిగ్రామమే

యనియు దాని నాతఁడు శివరాత్రి కొప్పయ్య యున్నగు తనశిష్యుల కొసంగఁగా వారచ్చట స్థిరనివాస మేర్పఱిచికొని యుండు రనియు, ఆకారణముననే వారియింటిపేరు, తరువాత, పిడుపర్తివా రని మాఱి యుండు ననియు నేఁ దలంచుచున్నాను—ఇత్యాది కారణములచే నీపిడుపర్తికవు లసలు గుంటూరుమండలమువా రేమో యని నాయనుమానము. నిజాము రాష్ట్రములోఁ గూడ వరంగల్లుప్రాంతమున పిడుపర్తి, దోగిపర్తి యను గ్రామము లున్నట్లె వినియుంటి మని నామిత్రులు శ్రీ చిదిరెమఠము వీరభద్రశర్మగారు నాకుఁ దెలియఁబఱిచిరి. స్థలజ్ఞులగు విజ్ఞులను సత్యనిర్ణయ మొనరింపఁ బ్రార్థించెదను.

ద్విపదరచనము:—తమకులగురుం డగుపాలకురికి సోమనాథునిమార్గము ననుసరించి వీరుకూడఁ దమప్రధానగ్రంథములను జాను దెనుఁగున జాతీయచ్ఛంద మగుద్విపదలో రచించి మతవ్యాప్తికిఁ దోడ్పడుట యెంతయుఁ బ్రశంసనీయము. కాని సోమనాథునికవితలో నున్నంత పాటవము జాతీయత వీరికవిత్వమునఁ గానరాదు. సోమనాథునికావ్యములు స్వతంత్రకృతు లగుట యు, వీరివి కర్ణాటకావ్యముల కాంధ్రీకరణము లగు వేదాంతగ్రంథము లగుట యు నిందులకుఁ గొంతవఱకుఁ గారణము కావచ్చును. ఉన్నంతలో దీక్షాబోధకంటె ప్రభులింగలీల రచనములో జాతీయత హెచ్చుగాఁ గానవచ్చును. సోమనాథునిశైలికన్న వీరిశైలి సరళముగా నుండును. శ్రీ ప్రభాకరశాస్త్రిగారు భారతిలో (సం॥౧ సం॥౧) ప్రకటించిన "శివకవులు" అను వ్యాసమందును, బసవపురాణపీఠికయందును భాషావిషయమున సోమనాథాదిశివకవులు చూపిన వైలక్షణ్యమును గూర్చి కొంత చర్చించిరి. పాల్కురికి సోమనాథుఁడు 'అనియతగణైః' 'యతిర్వా' 'ప్రాసోవా' అను సంస్కృతసూత్రముల నుదాహరించి, ద్విపదలలోఁ బ్రాసయతి చెల్లు ననుట ప్రాచీన కవిసమ్మతమే యనియెంచి తన గ్రంథములలో దానిని బాహాటముగాఁ బాటించినాఁడు. అతనికిఁ బూర్వపు ద్విపదకావ్యములు మనకు లభింపనందున నీయతిని సోమనాథునిపూర్వకవు లెంతవఱకుఁ బాటించిరో నిర్ణయింప రాకున్నది. కాని సోమనాథునకు సమకాలీను లగురంగనాథాదులు దీనిని గ్వాచిత్కముగఁ బాటించిరి. "మఱిబసవపురాణ"కర్త యగు బచ్చు సిద్ధకవి సోమనాథుని మార్గమునే యనుసరించి యందుల కుపబలముగా నిట్లు చెప్పికొనినాఁడు.

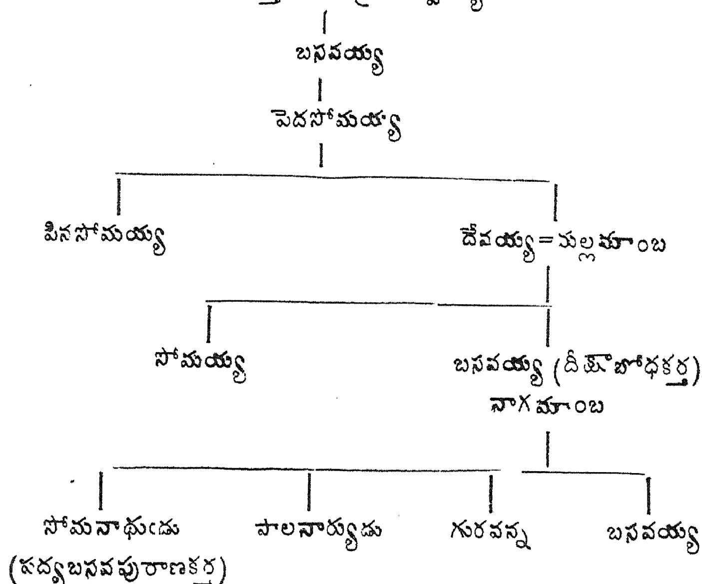
"........................ఇలఁ బాలకురికి సోమేశుండు మున్ను
తొలఁగక ప్రాసయతుల్ ద్విపదలను-లలి రచించుట యది లక్ష్యంబుగాను
నెలమి రేఫఱకారములు శివకావ్య-ములయందుఁ జెల్లుఁ దప్పులుగావుగాన
ఆపాల్కురికి సోము ననుమతి నేను - దీపితప్రాసయతిచ్ఛందసరణి
నామహాగురుదేవు ననుమతియల్లె - శ్రీమెఱయంగ రచించితి నిల్లు."

కాని సోమనాథునిఁ దమకులగురువుగా నారాధించు పిడుపర్తికవు లాతనికి సమ్మతమయిన యీ ప్రాసయతిని దమద్విపదలలో నారాధింపకుంకుట యాశ్చర్యముగా నున్నది. నేఁ బరికించినంతవఱకు దీక్షాబోధయందుఁ గాని ప్రభులింగలీలలోఁగాని ప్రాసయతి ప్రయోగము గానరాలేదు. ఇందుకుఁ గారణము ద్విపదలలోఁ బ్రాసయతి చెల్ల దనునభిప్రాయము వీరికాలమునాఁటికి మరల వ్యాప్తమగుటయు, అనంతుఁడు మున్నగు లాక్షణికులు "శ్రీమందిరాకారు జితదైత్యధీరుఁ, గీర్తించుచోఁ బుణ్యావర్తనుం డనుచు, యతి మాఱు ప్రాస మట్లచ్చోట నిడక" అని శాసించుటయు నిట్టి యభిప్రాయములను శాసనములను ద్రోసివేయుసాహస మీకవులకు లేకుండుటయు నని నేఁ దలఁతును.

—। ప్రభాకరశాస్త్రిగారి పరిశోధనము ।—

పయిని వ్రాసినట్లు దీక్షాబోధకర్త పిడుపర్తి బసవకవి యనియుఁ బద్యబసవపురాణకర్త యాతనితనయుఁడు సోమనాథకవి యనియుఁ దద్గ్రంథముల వలనఁ దెలియుచుండఁగా బసవపురాణపీఠికలో శ్రీప్రభాకరశాస్త్రిగారు "పద్యబసవపురాణకర్త యగుపిడుపర్తి బసవన తండ్రి సోమనాథుఁ డీదీక్షాబోధను దెనిఁగించెను" (పుట 57) అనియు "ఈబసవపురాణమును బద్యకృతిగా రచించిన పిడుపర్తి బసవన కడునేర్పరి" (పుట 125) అనియు నిత్యాదిగా వ్రాసి చరిత్రజ్ఞులకుఁ జాల నాశ్చర్యము గలిగించిరి. ఈవ్రాఁత లోకవేళఁ బ్రామాదికమో లేమో యని యనుకొంద మన్న నొకటిరెండుచోట్ల గాక సర్వత్ర యట్లేవ్రాయుటయేగాక పయిగా 128 పుటలో అధోజ్ఞాపికలో (foot note) నిట్లు హెచ్చరించి తమయభిప్రాయమే సరియైన దని సమర్థించినారు. "పద్యబసవపురాణకర్త పిడుపర్తి సోమనాథుఁ డని కవులచరిత్రము మొదలగు గ్రంథములు పేర్కొన్నవి. ఆగ్రంథములందు గద్యములందుఁ గూడ నట్లే కానన గును. కాని కృత్యవతరణికలోఁ జూడఁగాఁ గర్త పిడుపర్తి బసవన యని యేర్పడును పరిశోధించియే నే నీమార్పును జేసితిని. గద్యములందు సోమ

నాథుఁ డని యుండుటకుఁ గారణము మృగ్యము.'' శ్రీ శాస్త్రిగారి కిట్టి విపరీతములు పొడకట్టె నేమో కాని యస్మదాదుల కేరికిని బసవపురాణావతారికను బట్టి యట్టి వేవియు గోచరింప వని నాతలంపు కవి యవతారికకు భిన్నముగా గద్యము నెట్లు వ్రాయునో తెలియకున్నది. బసవకవియే బసవపురాణకర్తయై గ్రంథావతారికలో నాతఁ డట్లే చెప్పుకొన్నచో గద్యము మఱొకవిధమున వ్రాయఁ గారణమేమి? గ్రంథకర్తృత్వము తనపై వేయించుకొను దురుద్దేశముతో సోమనాథుఁడే గద్యము మాత్ర మట్లు మార్చి పితృద్రోహ మొనర్చె నని శాస్త్రిగారు చెప్ప సాహసింపరుగదా! తాము పరిశోధించిన దేదియో యెట్టి లేనూత్నవిషయమును దాము కనిపెట్టఁ గల్గిరో శాస్త్రిగారు విస్పష్టముగ వివరించిన బాగుండును. శాస్త్రిగారి వ్రాఁత చూచిన తరువాత నాశ్చర్యముతో నీగ్రంథావతారికను నేను మరలఁ బరిశీలించితిని, కాని వీరియీవిపరీతాభిప్రాయమున కాకరము నాకెందును గానరాలేదు. పూర్వాపరసందర్భములను సరిగా గమనింపకయుఁ గొన్నిపద్యములను సరిగా సమన్వయము చేసికొనకయు వీ రిట్టిదుర్భ్రమలపాలయి యుందు రని నాయభిప్రాయము. గ్రంథావతారికలో సోమనాథుఁ డొసంగిన వంశానుక్రమణిక నీవిషయమున మన కవసరమయినంతవఱకు క్రిందఁ జూపుచున్నాఁడను.

అవతారికలో 73, 74 పద్యములలోఁ (వీనిని పైని నుదాహరించి యుంటిని) దనతండ్రి బసవకవిని, 75-76 పద్యములలోఁ దల్లి నాగమాంబను వర్ణించిన తరువాత 77-వ పద్యమును సోమనాథుఁ డిట్లు వ్రాసినాఁడు.

సీ. "ఆనాగమాంబకు నత్యంతశివభక్తి యుక్తుఁడౌ బసవనార్యునకుఁ బుత్త్రు
లనుపమానచరిత్రు లతిపవిత్రులు నల్వు రైరి ధర్మార్థకామామృతములు
మూర్తు లుదాల్చినా మొదలసోమన్నయుఁ బాలన్న గురవన్న బసవనయును
వారిలోనను నేనవరజుండ బహుకావ్య నాటకాలంకార నటన వేదిఁ
జెప్పఁదొడఁగినాఁడ శ్రీబసవపురాణ, మవనిఁ బద్యకావ్యమై చెలంగ
మంజులోక్తి యుక్తి మత్కులగురుఁడైన, పాలకురికి గురునిఁ బతినిజేసి."

ఇందులో 4 వ పాదములో 'నేనవరజుండ' అనుదానికి శాస్త్రిగారు "నేను + అవరజుండ" అని పదవిభాగముచేసికొని మూఁడవపాదమునఁ బేర్కొనఁ బడిన సోదరులు నలువురిలోఁ గడపటివాఁ డగుబసవనయే గ్రంథకర్తయవునని తలంచిరి కాఁబోలును. కాని పూర్వసందర్భములను బర్యాలోచించినచో నీపదవిభాగము సరియైనది కాదని తెలియఁగలదు. 'నేన + వరజుండ' (అగ్రజుఁడనగు నేనే) అనునదియే కవియభిప్రాయమై పూర్వాపరసందర్భముల కనుగుణముగా నున్నది. పయివంశవృక్షములో మూఁడవపురుషుఁ డగు పెదసోమయ్య పెద్దకుమారుఁ డగు పినసోమయ్యయొక్క పుత్త్రుల వర్ణించుటలోఁ గూడ నీకవి 69 వ పద్యములో 'వరజుం డగు సిద్ధంకయ-గురువరు.........' అని వ్రాసి యగ్రజుఁడను నర్థములో వరజశబ్దము నుపయోగించినాఁడు. మఱియు నితఁడు 68 వ పద్యములోఁ దన పెదతండ్రి యగుసోమయ్యను వర్ణించుచు, ఎత్తుగీతిలో 'మమరుండైన సోమయ సద్గురుండు సాధుసమ్మతసద్గుణాసక్తుఁ డగుచు' అని వ్రాసి యటుతరువాత 70, 71 పద్యములలో నాతనిపుత్త్రులను వర్ణించి యాపిమ్మట 'ఆసోమేశు ననుసంభవుఁడు' అని చెప్పి 73, 74 పద్యములలోఁ దన తండ్రి బసవకవిని వర్ణించినాఁడు. ఈపయిని జెప్పిన సోమయ మనకవికి దీక్షాగురుఁడో విద్యాగురుఁడో యైయుండును. అందుచేతనే యాతని నట్లు వర్ణించినాఁడని నాయభిప్రాయము. తండ్రికంటెఁ బెద్దవాఁ డున్నప్పు డాతనివలననే దీక్ష నొందుట ధర్మముగదా! ఈసందర్భముల నిట్లు సరిగా సమన్వయముచేసికొనక పద్యబసవపురాణకర్త పిడుపర్తి బసవకవి యనియు, 68-వ పద్యములోఁ

పేర్కొనఁబడిన సోమయయే యతనితండ్రి యనియు, నతఁడే దీక్షాబోధకర్త యనియు శాస్త్రిగారు దుర్భ్రమలపాలయినట్లు తోఁచుచున్నది. అట్లయినను 77-వ పద్యములో మొదటిపాదమున "బసవనార్యునకుఁ బుత్త్రు" లను సమాసమును, 73 పద్యములో దీక్షాబోధాదికర్తృత్వవివరములతోఁ జేయఁబడిన బసవకవివర్ణనమును గుర్తింపకుండుట శోచనీయము. ఇంతయేల? 'గ్రంథకర్తృ వంశానుక్రమము' అనుశీర్షిక క్రింద నున్న యీపద్యములమాట యటుండఁగాఁ గృత్యాదిని "గ్రంథోత్పత్తికారణము" అను శీర్షిక క్రింద సోమనాథుఁడు తనపిన తండ్రి బసవకవి యానతిచొప్పుననే తా నీపద్యకావ్యకరణమునకుఁ గడంగితి నని చెప్పిన వృత్తాంతము సకలసంశయములను నివారించి సోమనాథుఁడే గ్రంథకర్త యను విషయమును విస్పష్టపఱుపఁగలదు ఈక్రిందిపద్యములఁ జిత్తగింపుఁడు.

సీ ... ...
అనుచుఁగొనియాడవహి కెక్కినట్టిఘనుఁడు, దేవనార్యుని నెయ్యంపుదేవియైన
మల్లమాదేవిపుత్త్రుఁ డామ్నాయవేది, భవ్యగుణహారి పిడుపర్తి బసవశౌరి.

క. నను నొకనాఁ డాత్మాంకస్థునిఁ గనుఁగొని పాలకురికి సోమేశుని పే
రను బసవపురాణము ప, ద్యనిబద్ధత వెలయఁజేయఁ దలఁచితిని సుతా!

మ. అది వేదాగమసారసంగ్రహము ... ... సీ
వది చెప్పం దగుఁ బద్యకావ్యముగఁ గావ్యప్రజ్ఞ సేవ్యంబుగన్.

క. ఆవేదార్థము ద్విపదలు, నీవిప్పుడు పద్యములుగ నిర్మించిన భ
క్తావలి మెచ్చున్ శివకవు, లీవిధ మంగీకరింతు రిష్టము మాకున్.

క. నీవును సోమేశుని ద్విప, దావళి పద్యములు సేయు మందుల యర్థం
బావంతయు దిగవిడక, యేవియు మున్నందు లేని విడకు కుమారా.

సీ. చదివించినాఁడను శబ్దార్థసారముల్ కావ్యనిర్మితశక్తి గలదు నీకు
మనకులాచారుఁడై మహివీరశైవైకమార్గంబు చూపినమహితయశుఁడు
సోమేశ్వరుని కృతిస్వామిగా నియమించి బసవపురాణంబు పద్యకావ్య
మర్థిఁ గావింపుమీ యని యానతీయంగఁ గరములు శిరమునం దిరవుకొల్పి
మీకు నంకితముగ నాకాంక్ష నొకకృతి, సేయువేడ్క వారుఁ బాయ దెపుడు
మీయనుజ్ఞనైన మీటి నడవ నెట్లు, సేయు మన్న నట్లు సేయువాఁడ.

క. అని నేను విన్నవించిన, విని ననుగారుణ్యదృష్టి వీక్షించి మహా
త్మునిఁ బాలకురికి సోమే, శునిఁ గృతిపతి సేయ సకలశుభదము మనకున్.

క. నాకొకకృతి నీఁదలఁచుట, చేకొని సంతసము నాకుఁజేయుట యైనన్
ఆకృతి గురువులకిచ్చిన, నాకును సంతసము శతగుణంబగుఁ బుత్రా!

వ. కావున నీవు మాపేర నంకితంబుగా వేఱొక్కప్రబంధం బనుసంధించు తలం పుజ్జగించి.........సోమేశ్వరుఁడు ద్విపదలు సేసిన బసవపురాణంబు సోమేశ్వరుని పేరన.........పద్యకావ్యంబు గావింపు మని యాన తిచ్చినం దద్వచనంబు శిరంబునం ధరించి చెప్పంబూనిన కావ్యకన్యకా ముఖమండనాయమానం బగుకృతిపతిమాహాత్మ్యంబు ప్రథమకథనీయమా నంబు గావున దాని వర్ణించెద......"

కావున దీనిని జదివినచో బసవకవి కుమారుఁడు సోమనాథుఁడే పద్యబసవ పురాణకర్త యని యెట్టివారికిని విశదముగాకమానదు. అందులకనుగుణముగనే యాశ్వాసాంతగద్య మీవిధమున నున్నది. "ఇది శ్రీ మత్పాలకురికి సోమేశ్వర ప్రసాదలబ్ధ ప్రబంధనిబంధనశక్తియుక్త శ్రీ పిడుపర్తి బసవనార్యసత్పుత్ర కుల పవిత్ర సోమనామధేయ శివకవిప్రణీతం బయినబసవపురాణంబు ...." ఇదియునుం గాక ప్రభులింగలీల యందు నెల్లూరి రామలింగయ్య సోమనా థునిఁగూర్చి చెప్పినట్లు గా నున్న యీక్రిందివాక్యములు గూడఁ బై విషయము ను రాద్ధాంత పఱుపఁగలవు.

"రసికుఁడు నెల్లూరి రామలింగయ్య
నన్నురప్పించి మన్నన గారవించి, యున్నతాసనమున నునిచి పిడుప ర్తి
సోమయదేవ విశుద్ధసద్భావ, శ్రీమన్మహాదేవసేవానుభావ
కులగురుండగు పాలకురికిసోమేశుఁ, డెలమిఁజెప్పినకృతు లిలవెలయించి
భవదీయజనకుఁడు బసవనార్యుండు, సవిశేషశైవదీక్షాబోధ చెప్పి
బసవపురాణంబు, పద్యకావ్యముగ, రసికులౌననఁగ మీరలు చెప్పినారు"

కావునశాస్త్రిగారివ్రాఁతలు వీరశైవమతచరిత్రముఁగూర్చి వారు వెలు వరించిన సిద్ధాంతములవలెనే విపరీతపరిశోధనఫలితము లని వేఱ చెప్ప నవసర ము లేదు.

దీక్షాబోధకర్త యీసోమనాథునితండ్రి బసవకవి యని పైయుదాహర ణాదులవలన సువ్యక్తమగుచుండ శాస్త్రిగారు, బసవనతండ్రి సోమనాథుఁ డా గ్రంథము తెనిఁగించె నని వ్రాయుట తప్పని వేఱ చెప్పనక్కఱలేదు. బసవకవి తండ్రి దేవనార్యుఁడు గాని సోమనాథుఁడు కాఁడు దేవనార్యునిపుత్రుఁడును,

సోమనాథుని తండ్రియు నగు బసవకవియే దీక్షాబోధకర్త. ఆగ్రంథావతారిక యందలి వాక్యములును, ఆశ్వాసాంతగద్యమునుగూడ నీవిషయమును స్థిరపఱుపఁగలవు. చూడుఁడు.

"తెలుఁగుకవిత్వంబు, తేటగాఁజెప్ప-బలియుండుపిడుపర్తిబసవనాహ్వయుఁడు
వారిచేఁ జెప్పింపవలయు నీచరిత - మారూఢి ద్విపదగాఁ గని తలపోసి
వీరబాణాక్షమానిభుతిమ్మశౌరి - వీరభూపాలుండు వేడ్క దైవాఱ
దీవిధి పిడుపర్తి దేవతయ్యకును - మానిని మల్లమాంబకుఁ దనూభవుని
... ...
పరమమాహేశ్వరపదసేవనైక - పరతంత్రుఁ బిడుపర్తి బసవనాహ్వయుని
నన్నుఁ బిలిపించి సన్మానంబుచేసి - వినయంబుతో భూతి వీడ్యమర్పించి."

"ఇది పాలకురికి సోమేశ్వరారాధ్య - పదములశిష్య శిష్యప్రశిష్యుండు
... ...
త్రివిధప్రసాదపరిమితసుజ్ఞాన - భవపూర్తి పిడుపర్తి బసవనాహ్వయుఁడు
రచియింప శైవపురాణతంత్రములఁ, బ్రచురమా భక్తిసభాయోగ్యమైన
ఘనవీరశైవదీక్షాబోధయందు ... ..."

ఈవిషయములఁ గూర్చి శాస్త్రిగారి కింకను సందేహము లుండి వారి సిద్ధాంతములే సరియైన వనునమ్మక మున్నచోఁ దమపరిశోధనవివరములనువిస్పష్టపఱిచిచరిత్రజిజ్ఞాసువుల సంశయములఁదొలఁగింతురుగాక యని ప్రార్థించుచు నీవ్యాస మింతతో ముగించుచున్నాఁడను.

త్రైవిక్రమము.

ఈగ్రంథము బ్రహ్మశ్రీ మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారిచేఁ బ్రకటింపఁబడినది. ప్రథమమున బిషకోటీగారిచే 'శ్యామా' అనుపత్రికయందుఁ బ్రకటింపఁబడినటులఁ దెలియుచున్నది. ఇందు రూపకములరీతి నంకవిభజనము లేదు. నటీసూత్రధారులసంభాషణముతో నీగ్రంథము ముగియుచున్నది. పారిషదుల సమక్షమున నొకచిత్రపట మమర్పఁబడి యందలి యితివృత్తము నటీసూత్రధారులసంభాషణమున వర్ణింపఁబడును. ఇట్టిది దశరూపకములందుఁ గాని యష్టాదశోపరూపకములందుఁ గాని లేదు. రఘువంశాదులవలెఁ గవివర్ణితము గాదు. శాకుంతలాదులవలెఁ బాత్రసంభాషణమును లేదు ఆలంకారికమతానుసారము కావ్యనాటకములమధ్యఁ జేర్పఁదగిన గ్రంథమై యున్నది. నాటకముల రీతి నితివృత్తము నడచుచుండును కాని నటీసూత్రధారులసంభాషణముతో నిది ముగియును.

—ప్రాచీనులు-కథాకథనము—

చైత్రిక, గ్రాంథిక, సౌభికము లని ముత్తెఱంగులుగ నిర్వచించియున్నారు అందు, చైత్రిక మనునది చిత్తరువుసాహాయ్యమునఁ జెప్పంబడునది. అభినవగుప్తుఁడును దననాట్యశాస్త్రవివృతియందుఁ (బరోడాప్రతి పుట 174)

“తత్రాపి నాట్యచ్ఛాయాత్మకత్వైవ నాట్యస్యైవ వ్యాఖ్యా భాగ నివ్వందా శ్చిత్రపుత్రికా పుస్తప్రభృతయో గ్రంథికాది పరికల్పిత సాక్షాత్కారకల్ప ప్రత్యయసంపదా కథాపర్యంతమ్-” అని వ్రాసియున్నాఁడు ఇట్టివాని నే భోజుఁడు శృంగారప్రకాశమున నాఖ్యానకము లని వర్ణించియున్నాఁడు. “ఆఖ్యానకసంజ్ఞాంత ల్లభతే య దభినయన్ పఠన్ గాయన్। గ్రంథిక ఏకః కథయతి గోవిందవ దవహితే సదసి” కాన త్రైవిక్రమము నాఖ్యానక మనవలయును. క్రీడాభిరామమున నొకపడఁతి పల్నాటివీరులచరితంబునుఁ బాడుచుండె ననియు నట వారిచరిత మొకచిత్రఫలకంబున వ్రాయఁబడె నని యు వర్ణింపఁబడియున్నది. అదియు నిట్టిదై యుండనోపు నని కవిగారు వ్రాసియున్నారు.

త్రైవిక్రమమున విష్ణువు వామనావతారము నొంది బలిచక్రవర్తిని మూఁడడుగులు యాచించి తనవిశ్వరూపముతో స్వర్గమర్త్యపాతాళముల నాక్రమించె

ననుకథాంశము వర్ణింపఁబడినది. ఇం దెచ్చటను గవినామము గానరాదు. భాసుని పని ప్రకటింపఁబడిన తిరువనంతపురనాటకములతో నిది దొరకినదఁట, కాని, యానాటకములపక్కి యిందుఁగన్పడుట లేదు. ఒకవేళ నిది పల్లవ రాజులగు నరసింహవిష్ణుమహేంద్రవిక్రమవర్మలరచనమయి యుండనోపు నని కవిగారు వ్రాసియున్నారు. అదియు నిరాధారము.

ఈగ్రంథ మలంకారగ్రంథములఁ దెచటను నుదహరింపఁబడ లేదు. కాని సుమారు 15 వ శతాబ్దమునాఁటిదగు 'చర్చనా' యను శాకుంతలనాటకవ్యాఖ్యానమున దీనిప్రశంస గలదు. ఈవ్యాఖ్యానము మదరాసు ప్రాచ్యలిఖిత భాండాగారమునఁ గలదు. అందు త్రైవిక్రమమును గూర్చి యిటులఁ దెలుపఁబడినది.

"త్రైవిక్రమే తు సూత్రధారేణసహ నట్యాః ప్రవేశః కథ్యతే తతః ప్రవిశతి సూత్రధారః సహప్రియయేతి తన్న చతురశ్రమ్, సూత్రధారేణ ప్రస్తుతాషేషో స్వకార్యవిమర్శార్థం సమాహూతానాం నటీప్రభృతీనాం పృథక్ ప్రవేశో యుక్తః అథేహ తాదృశకార్యాభావాత్ సహప్రవేశ ఇతి మన్యతే తత్సాధు, సూత్రధారస్య నాట్యప్రయోగాత్మకం స్వకార్యం వచనంచ నాస్తీత్యపూర్వమేతత్, క్వచిత్ పునః నాంద్యన్తే తతః ప్రవిశతి సూత్రధారః- సూత్ర- ఆర్యే- తృతీయే ఖలు చిత్రపటే ఇత్యాది దృశ్యతే తత్రాపి సహ ప్రవేశః సిద్ధః అన్యప్రవేశాకథనాత్- నటానటీత్యంతరా పాత్రనిర్దేశాత్- తస్యచ వచనోపలంభాచ్చ"

అని నటీసూత్రధారప్రవేశము విమర్శింపఁబడినది మఱియెచ్చట నీగ్రంథము ప్రశంసింపఁబడి యుండ లేదు. గ్రంథవిమర్శనోత్సుకులకయి యిందు మూలముగూడఁ జేర్పఁబడినది. విజ్ఞు లిందలి నూతనవిషయముల విమర్శింతురు గాక యని మనవి.

విక్రమమ్.

(నాన్ద్యన్తే తతః ప్రవిశతి సూత్రధారః సహప్రియయా)

సూత్ర—ఆర్యే, తృతీయేఖలు చిత్రపటే—

దైత్యేన్ద్రమౌళిమణిఘృష్టికిణీకృతస్య
పాదస్య యస్య గగనోద్గమగర్వితస్య
త్రైవిక్రమం త్రిభువనాతత మద్భుతం య
ద్భాతై ర్విముక్త మఖిలం వటువామనస్య.

నటీ—ణమో భఅవదో వడువామణస్స, అయ్య, తదో తదో (నమో భగవతే వటువామనాయ, ఆర్య, తత స్తతః)

సూత్ర—ఆర్యే, శ్రూయతాం దైత్యేన్ద్రం బలిం వైరోచనం కృతాశ్వమేధ మవభృథస్నాతం ముక్తాజాలాలఙ్కృతోత్తమాఙ్గం కృష్ణాజినావలమ్బితోత్తరీయం పత్నీసహితం వరప్రదానాభిముఖం త్రిదశగణభూతహితార్థముపాధ్యాయరూపం బృహస్పతిం పురస్కృత్య స్వయం వటువామనో భూత్వా వామదేవ్యం సామోద్గాయ యజ్ఞసమృద్ధిం ప్రశంస న్నుపసృతో భగవా న్మహావిష్ణుః.

నటీ—తదో తదో (తత స్తతః.)

సూత్ర—తత స్తం దృష్ట్వైవ ప్రహ్లాదితమనసా బలినా వ్యభిహితం వృణీష్వ వర మితి

నటీ—తదో తదో (తత స్తతః)

సూత్ర—తత ఆజ్ఞాపయన్నివ మమ గురో ర్యజ్ఞకరణార్థం త్రీన్ విక్రమా నిచ్ఛామీ త్యుక్తం భగవతా.

నటీ—తదో తదో (తత స్తతః)

సూత్ర—తత ఐశ్వర్యమదగర్వితేన తేనా ప్యవిచార్యమాణేన బాఢం దదామీ త్యుక్తం బలినా.

నటీ—తదో తదో (తత స్తతః)

సూత్ర—తతో లక్షణై ర్విమలవిశాలబుద్ధిహృదయేనసంహ్లాదనామ్నామాత్యేన వారితం న దాతవ్య మితి.

అయం స విష్ణు ర్మనసా ప్యజేయః
సురాసురాణాం సుఖశోకకరా
వటుశ్చ నాయం సకలం విజేతుం
ప్రాప్తో యది స్యా న్న జలం ప్రదేయమ్.

అపిచ—

భిత్వా గురుం తవ జఘాన నృసింహరూపీ
వక్షఃస్థలం నఖముఖై ర్నిశితైః పురా యః
సాక్షా ద్ధిరణ్యకశిపుం సురదైత్యనాథం
ప్రాప్తా ఖిలా జితవరప్రవరం విరిఞ్చాత్.

ఇత్యుక్తః సంహ్లాదేన.

నటీ—తదో తదో (తత స్తతః.)

సూత్ర—తతః.

సోఽయం యది స్యా దహిభోగశాయీ
శార్ఙ్గాసిచక్రోద్గదశార్ఙ్గపాణిః
యుద్ధే ప్యసహ్యో యది యాచతే మాం
దాస్యామి సత్యవ్రత మాస్థితోఽహమ్.

అపి చైతద ప్యుక్తం బలినా-

దేహీతి యో వదతి తం ప్రవిశ త్యలక్ష్మీ
ర్నాస్తీతి యో వదతి తం పున రభ్యుపైతి
తస్మా ద్దదామి పృథివీం మధుసూదనాయ
శ్రీరేవ మాం భజతు తం ప్రవిశ త్వలక్ష్మీః.

ఇ త్యేవ ముక్త్వా విసర్జితః సంహ్లాదో బలినా—

నటీ—తదో తదో (తత స్తతః)

సూత్ర—తతః ఖరమురనరకనముచిప్రభృతిభిర్వార్యమాణః ప్రతార్యమాణ స్తాంస్తా న్నిర్భర్త్స్య త్మనః సత్యవచనమే వాస్థా యాసురగణహితకరాభ్యాం సురగణాహితకరాభ్యాం కరాభ్యాం జామ్బూనదమయం భృఙ్గారమాదాయ ఇత ఇతో భగవా న్యథేష్టం తోయం గృహాణే త్యుక్త్వం బలినా.

నటీ—తదో తదో (తత స్తతః.)

సూత్ర—తతః సురగణహితకరే అసురగణనిధనకరే అమలకమలదళసదృశే తస్మిన్ కరతలే ప్రసృతమాత్రే తోయే ద్విగుణచతుర్భిర్దోర్భి రలఙ్కృత్య త్రైలోక్యప్రమాణం ప్రవిజృంభితో భగవాన్ దివ్యమూర్తిః.

నటీ—తదో తదో (తత స్తతః)

సూత్ర—తతో వివృతవదనదష్టోష్ఠభ్రుకుటీపుటవిషమీకృతరక్తనయనాః ససంరంభ మహామహమికయా సముత్థితా దైత్యేంద్రసఙ్ఘాః.

నటీ—తదో తదో (తత స్తతః)

సూత్ర—తత స్తస్తేజసైవ త్వం విష్ణు రయం విష్ణు రిత్యన్యోన్యం ప్రహత్య నష్టా దైత్యాః, హృష్టా దేవాః, ఆహతా దేవదున్దుభయః, అత్యుద్ధూతా వాయవః, అతితపతి స్మాదిత్యః, పతితా వృక్షాః, భ్రాన్తా మేఘాః, శాన్తమివ నభః, స్ఖలితాః పర్వతాః, క్షుభితాః సాగరాః, ప్రలీనా వాసుకిప్రభృతయో భుజఙ్గేశ్వరాః కిం ను ఖ ల్విదం—

ప్రలయ మిద ముపేతం కిం ను మాయా న విద్మః
ప్రభు రవతు హరి ర్నో హన్త హాహా హతా స్మః
ఇతి వివిధనిమిత్తై ర్మోహ మభ్యాగతా స్తే
భువనపతి ముపేన్ద్రం సర్వలోకాః ప్రణేముః.

నటీ—తదో తదో (తతస్తతః)

సూత్ర—తతః—

నారాయణాయ హరయే సురశాసనాయ
త్రైలోక్యజన్మలయపాలనకారణాయ
దేవాయ దైత్యమథనాయ జగద్ధితాయ
విశ్వమ్భరాహితకరాయ నమో చ్యుతాయ.

ఇ త్యుక్త్వా ప్రణిపతితాని సర్వభూతాని—

నటీ—తదో తదో (తత స్తతః)

సూత్ర—విష్ణో ర్జయం విజయ మి త్యుక్త్వా త్రీన్ లోకాం స్త్రి సప్తకృత్వః భేరీం ప్రహరన్ పర్యట జ్జామ్బవాన్.

దర్పాన్ధః పాదలగ్నో నముచి రపసృతో యా త్యేవ గగనం
సంహ్లాదః పాదయోగా దుపల ఇవ గిరే ర్భ్రామ్యా నిపతితః

నిశ్శేషా యస్య భూమిః సగిరివనపురాధత్రైవ చలితా
ధర్మజ్ఞః సత్యసన్ధః సుకృత ఇవ బలి ర్ధైర్యా న్న చలతి.

అపిచ—

స్వర్గం సురేన్ద్ర ఇవ దత్త మనేకభోగం
పాతాల మేత్య సుతలం హరిణా స దైత్యః
భక్త్యార్చయన్ పరమయా రమతే విభక్తం
కిం వా కరోతి మహతా న సమాశ్రయోయమ్.

నటీ—రమణిజ్జో ఖు కహాజోఓ, అణ్ణం చిత్తపడం వణ్ణేసు అయ్యో-
(రమణీయః ఖలు కథాయోగః, అన్యం *చిత్రపటం వర్ణయ త్వార్యః.

సూత్ర—

ఆర్యే బాఢం హరిపదకథా సేయ మస్తం ప్రయాతా
భక్తి ర్భూయా త్తవ చ మమ చ శ్రీధరస్యాంఘ్రిపద్మే
నశ్యత్వేవం దురిత మసకృ త్పశ్యతాం నృత్యతాం నః
స్వస్థో రాజా ప్యవతు వసుధాం స్వస్తి గోబ్రాహ్మణేభ్యః.

(త్రివిక్రమం సమాప్తమ్)

* చిత్రపటప్రదర్శనముతోఁ గథలు చెప్పుటయే చైత్రికవిధానము. ఈవిధానమున నిప్పటికిని బల్లెటూళ్లలో గొల్లలను యాచించు "తెరచీరలవా"రను నొకజాతివారిచే నద్దకపుచీరల పైఁ గల బొమ్మలను జూపుచు గొల్లల పూర్వవృత్తాంతము చెప్పుట కలదు.

కావ్యాత్మ యెద్ది.

ఉభయభాషాప్రవీణ అయలసోమయాజుల నరసింహశర్మగారు, కలవరాయి.

వీనులకు విందులై డెందంబున కమందానందంబు నిచ్చు కావ్యము లనేకములు భరతఖండంబునఁ బూర్వమునుండి సుఖ్యాతిఁ గాంచినవి. అట్టి కావ్యతత్త్వంబుల విమర్శించు సమయమునఁ గావ్యాత్మను గుఱించి యనేకు లనేకవిధముల నిరూపించియున్నారు అం దేది రమ్యమో నిరూపించుటయే నావ్యాసాభిప్రాయము.

I "వక్రోక్తిః కావ్యజీవితమ్'' అని కుంతలాదులు వక్రోక్తిని కావ్యజీవితముగ నుడివిరి

II "జీవితం వ్యంగ్యవైభవమ్" అనివ్యంగ్యమే కావ్యజీవితముగ విద్యానాథాదులు వలికిరి.

III "వాగ్వైదగ్ధ్యప్రధానే పి రసఏ వాత్ర జీవితం" అని రసమే జీవితముగ నగ్నిపురాణమున నున్నది.

IV "ఔచిత్యం రససిద్ధస్య స్థిరం కావ్యస్య జీవితం'' అని క్షేమేంద్రుని యౌచిత్యవిచారచర్చయం దున్నది.

V "రీతి రాత్మా కావ్యస్య'' అని వామనుఁడు రీతినే కావ్యాత్మగ నిరూపించియున్నాఁడు.

ఇందు జీవితమున కౌపమ్యము కలిగినపుడు జీవుఁడు ప్రతివ్యక్తియందు నెట్లుండునో యట్లే యుపమేయవస్తువు ప్రతికావ్యమందును నుండవలయును గదా ? అట్టిసామ్య మెవ్వరిమతమం దుండునో మన కదియే యాదరణీయము.

"వక్రోక్తి కావ్యజీవిత" మన్నచో-

"గ్రీవాభంగాభిరామం ముహురనుపతతి స్యందనే బద్ధదృష్టిః
పశ్చార్ధేన ప్రవిష్టః శరపతనభయా ద్భూయసా పూర్వకాయమ్
దర్భై రర్ధావలీఢైః శ్రమవివృతముఖభ్రంశిభిః కీర్ణవర్త్మా
పశ్యో దగ్రప్లుతత్వా ద్వియతి బహుతరం స్తోకముర్వ్యాం ప్రయాతి"

అను మొదలగు కావ్యములందు స్వభావోక్తి గాని వక్రోక్తి లేమిఁ జేసి జీవము లే దనవలయును, ప్రాణము లేని మనుజునివలె శవమనవలయును. కాన నియ్యది యుక్తంబు కాదు.

వ్యంగ్యమే కావ్యజీవ మన్న వ్యంగ్యములేని చిత్రకావ్యములయందు-
అనఁగా,

క్షోణీరక్షణదక్షణాః క్షతజగత్క్షోభాధురీక్ష్యుక్రమాః
క్షుద్రక్షత్రియపక్షశిక్షణవిధౌ ప్రోక్షిప్తకౌక్షేయకాః
ఉద్దామోద్యమనస్య రుద్రనృపతే ర్దోర్దండయోశ్చండయోః
గర్జద్దుర్జనగర్వపర్వతభిదాదంభోళయః కేళయః.

అను మొదలగు కావ్యములందు ధ్వన్యభావముచే జీవితము లేదనియే చెప్పవలయును గాన నియ్యదియు నసమంజసమే యననగును.

ఇఁక రసమే జీవిత మనుటయు నసమంజసమే యగును.

ఏకైకరసమే కావ్యజీవితమా? లేక నవరసములు కలసి కావ్య జీవితమా?

ఏకైకరసమే కావ్యజీవిత మన్నచో "కాకతీయవిభోః కీర్తిపుండరీకే విజృంభితే। ధత్తే మధుకరక్రీడాం తమాలశ్యామలంనభః"

ఇట్టియలంకారేణాలంకారధ్వన్యాదులందు రసము లేమిఁజేసి జీవితత్వాభావము కలుగును.

నవరసములు కలసి యన్ననో నవరసములకు నేకత్రావస్థానము లేమిఁ జేసి యదియుఁగుదురదు- కాన నీమత మసమంజసమే యన నగును—

ఔచిత్యమే కావ్యజీవిత మనువారియాశయము నవలోకింతము.

కావ్యమున నౌచిత్య మనఁగా రమణీయార్థప్రతిపాదనహేతువగుకళ. ఇయ్యది శబ్దార్థసందర్భనిష్ఠమగును-

ఇది లేనిచో రమణీయార్థమే లేదు. కాన నియ్యది ప్రతికావ్యమందు నుండును. కాన నియ్యది కావ్యాత్మయనుట సమంజసము

రీతి రాత్మా కావ్యస్య-అను వారిమతమును విమర్శించుటకు రీతిలక్షణముఁ దెలిసికొని లక్షణము విమర్శింతము.

వామనసూత్రములకు వృత్తికారుఁడు "విశిష్టా పదరచనా విశిష్టత్వంచ గుణసమ్మిశ్రత్వం" అని వ్రాసియున్నాఁడు.

ఈవ్యాఖ్యానము ననుసరించియే పీయూషవర్షియమున "నిర్దుష్టాలక్షణవతీ సారీతి ర్గుణభూషితా" అనియే రీతిలక్షణమును వ్రాసియున్నాఁడు. కాని యియ్యది సూత్రకారుని యాశయవిరుద్ధము. చూడుఁడు-

గుణవిశిష్టమే యర్థమయినచో దశగుణవిశిష్టమా? లేక యేకైకగుణ విశిష్టమా?

దశగుణవిశిష్టమన్నచో నసమగ్రగుణభూయిష్ఠము లగు గౌడీపాంచాలీ రీతులు గలకావ్యముల కాత్మ లే దనవలయును-

ఏకైకగుణవిశిష్టరచనే రీతియన్న

"మయిఃశ్యేతి సాకేశ్శై స్సీమంతమణిమావృణోత్" అను మొదలగు స్థలములందు గుణాభావముచే జీవితాభావ మొప్పవలయునుగాన నీవ్యాఖ్యాన మంగీకరింపఁదగినదికాదు.

విశిష్టమనఁగా విలక్షణ మని యర్థము. అనఁగా లోకవిలక్షణమగు పద రచన రీతియని యాశయము.

పైవ్యాఖ్యానకర్తల వ్యాఖ్యానమునే స్వీకరించి మమ్మటాచార్యాదు లీ రీతి రాత్మా కావ్యస్య అనుమతమును "ఏకగుణవిశిష్టం వా ఉత దశగుణవిశిష్టం వా పదరచనా రీతిః" అని పై రీతిని ఖండించియున్నారు.

వ్యక్త కట్టి యర్థ మభిప్రేతముకామిఁజేసియు వానియాశయ మెఱుంగక ఖండించుట వీరిపొరపాటనఁగును.

పైలక్షణఖండనావసరమున మమ్మటాచార్యులు వేఱొకఖండనమును వ్రాసియున్నారు. "అద్రావత్ర ప్రజ్వల త్యగ్ని రుచ్చైః ప్రాజ్య ప్రోజ్యం ను లస త్యేవధూమః" అను మొదలగుస్థలములందు కావ్యాత్మ యగుగుణవిశిష్టపద రచన యున్నను గావ్యప్రసఁగము లేమిఁజేసి యాలక్షణ మగ్రాహ్యమని విశిష్టశబ్దమునకు విలక్షణార్థముఁ జెప్పుటఁజేసి యిట్టిఖండనమున కవకాశము లేదు. కాని యీఖండనప్రణాళిక ప్రతికావ్యమునకును జీవిత ముండవలయు నని నిరూపించుచున్నది.

కాఁగా పైలక్షణమునకు లోకవిలక్షణ మగుపదరచన కావ్యాత్మయని భావము.

రీతి యనఁగాఁ బదరచనయందలి కళయని భావము. దీనినే శబ్దౌచిత్య మందురు. ఔచిత్యము కావ్యజీవిత మను లక్షణము అర్థసందర్భౌచిత్యము లను వ్యాపించుచున్నది ఇయ్యది యట్లు కాక శబ్దౌచిత్యమును మాత్రమే గ్రహించుచున్నది. కాని యియ్యదియుఁ బ్రాణమువలెనే ప్రతికావ్యమునందును వ్యాపించియే యుండును.

అట్లైనచోఁ గావ్యమున ధ్వని యప్రధాన మని నా యాశయము కాదు. మనుజునకు బుద్ధి వెలను తెచ్చునట్లు కావ్యమునకు వెల తెచ్చునది ధ్వనియే కాని జీవితము మాత్రము ధ్వనికాదు.

మనుచరిత్రవిమర్శనము.

కాశీభట్ట బ్రహ్మయ్యశాస్త్రిగారు, కాకినాడ.

సారస్వతాభివృద్ధికిఁ గావ్యము లెంత ముఖ్యములో వానివిమర్శనములు ను నంతముఖ్యములయి యున్నవి. నాగరకత గల దేశములయందలి సారస్వతము లన్నిటియందును జక్కని విమర్శనములు విరాజిల్లుచునే యున్నవి. కాని య దేమికారణముననో కాని మన తెలుఁగునందు మాత్ర మయ్యవి యంతగా లేవు. ఈలోపమును నివారించుటకై నేను గొంతకాలమునుండీ విమర్శనములు వ్రాయ మొదలిడితిని. ఇయ్యది యుత్కృష్టపులకు గుణాగుణవిమర్శనజ్ఞానమును గలిగించి లోకసామాన్యమునకు మెఱుఁగుల నెఱుఁగు శక్తిని హెచ్చించి తద్ద్వారముగా నిక్క మగు సారస్వతాభిరుచిని హెచ్చించుటకే కాని రంధ్రాన్వేషణపరాయణత్వమును జూపుకొనుటకుఁ గాదు. సత్యవాఙ్మయాభివృద్ధిని మనసునం దిడుకొని నే నొనరింపఁబూనుకొనిన కావ్యవిమర్శనము ప్రప్రథమముననే పెద్దనార్యకృత 'మనుచరిత్రము'పైఁ గావింపవలసివచ్చినది. ఏలయన నాకావ్య మాంధ్రలోకములోఁ జాల వాడుకగా నున్నది. అట్టిప్రసిద్ధగ్రంథరాజమునందలి గుణాగుణములను జూపినప్పుడే కదా లోకమున కద్దానివలన లాభము హెచ్చుగా నుండును. అదియుంగాక ఈకృతిరాజము ప్రబంధరచనాప్రారంభప్రయత్నములోని దగుటచేతనో మఱియే కారణముననో గాని విమలసారస్వతాభివృద్ధికి ననువు గాని కావ్యదోషములను గొన్నింటిని గలిగియున్నది. ఇద్దానిని గ్రహించుకొనంజాలక యిక్కాలమున దానిపై విమర్శనముల వ్రాయఁ దలంచుకొనినవారలు పల్వురు నిక్కము లగు గుణములను దోషములనుగాను దోషములను గుణములనుగాను బరిగణింప మొదలిడుచున్నారు సారస్వతమున విమర్శనములు లేకుండుట యంతగా హానికరము కానేరదు కాని పైరీతి యక్రమవిమర్శనము లుండుట మఱింత హానికరమగును. కాఁబట్టి తగుచర్చ గావించి మనుచరిత్రమునందలి గుణదోషముల నిరూపించి చూపి యిప్పుడు బయలువెడలుచున్న విమర్శనపద్ధతి నొకదారిలోఁ బెట్టుటకై దానిపై విపుల మగు విమర్శనమును వ్రాసి ప్రకటించితిని. ఇది మనుచరిత్రమునందలి సత్యసారము బయల్పఱుచుటకై వ్రాసినదే కాని

దానిని వృథాగా న్యూనతపాలుచేయ వ్రాసినదికాదు. నేను నాశక్తికొలఁదిని నను చరిత్రమునందలి గుణదోషములను రెండింటిని జూపి యుంటినేకాని దోషైకోద్ఘాటనపరుండనై దోషములను మాత్రమే చూపఁ బ్రయత్నించి యుండలేదు. గుణములను దోషములనుటయు దోషములను గుణములనుటయుఁ దప్పగును గాని దోషములను దోషము లనియు గుణములను గుణము లనియు నిర్ణయించి చెప్పుట తప్పు కానేరదు. గుణాగుణవిమర్శనము సారస్వతాభివృద్ధికి మూలకారణ మని భావించుకొనుచునే యుంటిమికదా !

అయినను నీరహస్యమును గ్రహింపుకొనఁజాలక పెద్దనార్యునియం దభిమానము కలవార మని భావించుకొనువారు కొందఱు బయలు వెడలి యాంధ్రకవితా పితామహునియందలి దోష మనినంతమాత్రముననే యాగ్రహము తెచ్చుకొని యావేశపూరిత మగుఖండనముల నావిమర్శనముపై వ్రాసి ప్రచురింపఁజొచ్చిరి. సత్యసారస్వతాభివృద్ధియందలి యభిమానముచే వాని కన్నింటికిని నేను సమాధానముల నిచ్చుచువచ్చితిని. ఇంతలో నీనడుమ బ్ర॥శ్రీ ఓరుమళ్ళ అచ్యుతరావు ఎం. ఏ., ఎల్. టి. గారు కూడ నావిమర్శనమును జిత్తగించి దానిపై నావేశపూరితమైన ఖండనము నొకదానిని వ్రాసి యీ నడుమ జరిగిన యాంధ్రసాహిత్యపరిషద్వార్షికోత్సవసభలోఁ జదివిరి. అది మొన్నఁటిపరిషత్పత్త్రికలోఁ బ్రచురింపఁబడినది. శ్రీమదచ్యుతరావుపంతులు గారు గొప్పవిద్వాంసులు. ఆంధ్రమునందును నాంగ్లమునందును సంస్కృతమునందును గూడఁ జాలఁ బరిశ్రమ మొనరించినవారు- రాజమహేంద్రవరమునందలి బోధనాభ్యసనశాలలో నుపాధ్యాయులుగా నున్నవారు ఇట్టి పండితవరులు కావ్యవిమర్శనమునకుఁ బూనుకొనుట భాషాభివృద్ధికి మూలమే యగును గాని శ్రీమదచ్యుతరావుగారు విన్నిర్మలచిత్తముతోఁ బ్రతివిమర్శనమునకుఁ గడంగుటకు మాఱుగా నావేశపూరితులై క్రమమార్గమును విడిచియక్రమమార్గ మవలంబించి సత్యదూర మగు విమర్శనమునకుఁ బూనుకొనుటచే విమర్శనము సత్యమును బయలుపఱుచుటకు మాఱుగా నసత్యసిద్ధాంతములను గావించునదిగా నుండుటచే మేలునకు మాఱుగాఁ గీడే కావించునదిగా నున్నది.

వీరు ద్వేషపూరితులయి నావిమర్శనముపయి ఖండనము వ్రాసిరనుటకు ననేక కారణములు కలవు. ప్రస్తుత మిచ్చట నొకయుదాహరణము నిచ్చెదను.

—॥ నన్నుదోషైకదృక్కునుగా నెంచుట ॥—

సత్యములయిన విమర్శనములును వానిపైఁ బుట్టుప్రతివిమర్శనములును న్యాయమార్గమున నుండుచో వానివలనఁ బ్రయోజన మపారమై యుండును. అట్లుకాక వక్రమార్గమున నుండుచో నవి హానికరము లగునని వేఱుగఁ జెప్ప నక్కఱలేదు గదా! ఈవిమర్శనములలో సందర్భముంబట్టి విమర్శకునిపయి సంద ర్భానుసారము లగునింద లుండినను సహింపవచ్చును గాని వృథానిందారో పణ లుండిన నయ్యవి సహింపఁదగినవి కావు. ఏమన నట్టినిందలు ద్వేషైకజని తములై విమర్శనములఁ బ్రయోజనరహితములఁ జేసివేయును. తమప్రతివిమ ర్శనములో నాపై లేనిపోనినిందలు చాలమోపిరి.

కొన్నిఘట్టముల విమర్శించుటలో నన్నుఁ గుటిలబుద్ధి యనిరి. బడిపిల్ల లతోఁబోల్చిరి. కించిద్జ్ఞునిగా నిరూపించిరి. రసికత యెుఱుఁగనివాని యనిరి.

ఇట్టినిందలఁ గావించుటకుఁ దగినయవకాశమును నావిమర్శన మొసంగు చుండిన నట్లు చేయవచ్చును గాని నాగ్రంథ మట్టియవకాశ మింతయు నొసంగ కుండినను మనరావుగారు నిందలను బనిపూని కావించిరి- ఈనిందలకుఁ దగు సమాధానము నాయాఘట్టములఁ బరిశీలించుసందర్భములలో నిచ్చెదను. కాన వానిమాట నటుండనిండు; మనరావుగారు నావిమర్శనము నంతను బరిశీలించి చూడ నంతను గలిపి కావింపవలసిన నింద యొకటి యున్నట్లు నిశ్చయించిరి. నావ్యాసమునంతను బరికించిచూడ నేను దోషైకదృక్కునుగాఁ గాన్పించితినఁట. అయ్యది వారువ్రాసిన యీక్రిందివ్రాఁతలవలనఁ దేలుచున్నది. ఎట్లనఁ "పెద్దనా ర్యునిదోషములకై వెదకులాడెడు దృష్టితీవ్రతచే సమగ్రమైనవిమర్శవిచారము చేయక దోషములను దోషారోపితముల నన్నిటిని గలగాయపులుసుగాఁ గలిపి పెద్దనార్యునితలపై రుద్దిరి" అని లిఖించిరి. ఇందువలన నెట్లైన దోషముల నెంచ వలెనను వృత్తితో మాత్రము నేను నావిమర్శనము వ్రాసినట్లు తేలుచున్నది.

ఇంకను "బ్రహ్మయ్యశాస్త్రిగారన్నచో విమర్శకున కుండవలసిన శాంత చిత్తతయు, నిష్పక్షపాతబుద్ధియు విడనాడి కేవలము పురోభాగిదృష్టిని రంధ్రా న్వేషణమే ముఖ్యకర్తవ్యముగ నెంచి" అని యింకనొకచోట లిఖించిరి.

మఱియును "శ్రీశాస్త్రిగారు వారియపారశేముషీవైభవమును బెద్దనా ర్యునియందు లోపములను గనిపెట్టుటకును, గల్పించుటకును వినియోగించి, గోరంతలు కొండంతలుచేసి యు నపార్థములఁ గల్పించియు, నపవాదబాహు

శ్యమున రోఁతగలుగునటులు ప్రేరేపించియు, అనేకవిధముల నిష్పాక్షికబుద్ధిని విడనాడి యన్యాయముగ విమర్శనము గావించిరి.'' అనియును వ్రాసిరి.

ఇవన్నియును నేను మనుచరిత్రముపై దోషారోపణములను మాత్రము చేసినట్లుగా లోకమునకు వ్యక్తము చేయుచున్నవి- ఇవి యేదో యొకఘట్టమును గూర్చి ముచ్చటించునవి గాక నావిమర్శనమున కంతకును జెందు నింద లగుటచే వీనికి ముందుగా సమాధాన మిచ్చుచున్నాను.

వీరు న న్నీరీతిగా దోషైకదృక్కునుగా నెంచుట యనుచితము. ఏమన (1) నేను నావిమర్శనములో గుణదోషముల రెండింటిని గూడఁ బేర్కొనినాఁడను కాని మనరావుగారు పాఠకులకుఁ దెల్పినరీతిగా దోషములను మాత్రమే వ్యక్తము చేసి యుండ లేదు. నేను నావిమర్శనములోఁ గావించిన గుణోద్ఘాటనముల నన్నిటిని దీసి పండితవరులగు బ్ర॥ శ్రీమంచి సూర్యనారాయణశాస్త్రిగారొక వ్యాసముగా వ్రాసి దాని నాంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రికయందే ప్రకటించి యున్నారు. చదువరు లావ్యాసమును జూచిన నీయంశము స్పష్టముగాఁ దెలియఁగలదు. అది 16 సంపుటములో "పెద్దనార్యునిమనుచరిత్రమునందలి మెఱుంగులు" అను పేరితోఁ బ్రచురింపఁబడియున్నది. గ్రంథవిస్తరభీతిచే నే నిచ్చట నిచ్చుటను మానుచున్నాఁడను. గుణదోషముల రెండింటిని నెంచుట నిక్కమగు విమర్శకుని పని యని మనరావుగా రొప్పుకొనియే యున్నారు. ఇంక నన్నుదోషైకదృక్కనుట యనుచితము కాదా?

(2) నేను నావ్యాసములో గుణములను దోషములను గూడఁ జూపుటయేగాక యితరులు గుణములను దోషములుగా నిరూపించియుండ, ఆనిరూపణము తప్పనియు, నయ్యవి గుణములే కాని దోషములు కావనియు నేను పెద్దనార్యుని సమర్థించుచు వ్రాసినఘట్టములును గలవు. ఇందులకొకయుదాహరణ మిచ్చుచున్నాను.

ఇతరులు దోషముగా నెంచినదానిని నేను గుణముగా సిద్ధాంతీకరించుట.

పెద్దనార్యుఁడు ప్రవరుని వర్ణించుచు నాతఁడు రాజులు మున్నగువారి కడ నేమియును బుచ్చుకొనఁ డనియు, నప్రతిగ్రహీత యనియు వ్రాసియున్నాఁడు. మాయాప్రవరుఁ డన్ననో ప్రవరుఁ డింట లేనికాలమున నచ్చట సంప్రాప్తమగుచున్న యనర్థములం గూర్చి ముచ్చటించుచు రాజులనగరులనుండి యేకాసువీసములును రాకపోవుటచే నింట నిబ్బంది గలుగుచున్నయది యని

చెప్పినట్లు కవి వ్రాసినాడు. ఇది పరస్పరవిరుద్ధము గా నున్న దని యును మొదటఁ జెప్పినదానిని ఖండించి వేయుచున్నది, యనియుఁ గొందఱు విమర్శకులు వ్రాసిరి. అనఁగా మనుచరిత్ర మీాపట్టున దోషముపాలయిన దని తేల్చిరి. ఇందుఁ బరస్పరవైరుధ్య మేదియు లేదనియు నగర కాసుపీనములు వచ్చుట లేదని పలికినవాఁడు మాయాప్రవరుఁడు కాని ప్రవరుఁడు కాఁ డనియు దొంగవేషము వేసినవాఁడు నిజపురుషుని గుణములఁ దెలుపుటలో ననుభవము లేని కారణమునఁ దప్పులపా లగుచుండుట సహజమే యనియుఁ గాన ప్రవరునిచరిత్రము చెప్పించుటలో దొంగవేషము వేసికొనిన వాఁడచ్చటచ్చటఁ దప్పినట్లు పెద్దనార్యుఁడు చూపుట సహజముగానే యున్న దనియుఁ బ్రవరునిచరిత్రమును వరూథిని యెఱింగియుండునది కాదు, కావున, నాదోషము నావేళ్య గ్రహించుకొన లేదనియు నేను వ్రాసి పెద్దన వ్రాసిన వ్రాఁతల రెండింటిని సమర్థించితిని- నేను దోషైకదృక్కు నే నైనయెడల, పెద్దన నిట్లు లసమర్థింతును. ఇతరులు కూడ దీనిని దోషమే యని తెలిపిరి. కావున నేను దానిని బెద్దచేసి మఱింత యాక్షేపించియే యుందును. అట్లు చేయ లేదు కావున నన్ను దోషైకదృక్కనుట యధర్మము.

—నేను గుణముగాఁ జెప్పినదానిని రావుగారు దోషముగాఁ
జెప్పిన ట్లారోపించుట—

పైరీతిగా నేనును మనుచరిత్రమునందలి వ్రాఁతల రెండింటిని సమర్థించియుండఁగా రావుగారీసందర్భములో నా వ్రాసిన దాని నెత్తికొని నేను గుణమును దోషముగా నిరూపించినట్లు తాము తమపునర్విమర్శనములో సాహసించి వ్రాసిరి. ఇది యెంత నింద్యమగు కృత్యమో లోకులు గ్రహించుకొందురుగాక. శ్రీరావుగారు సరిగఁ జదివిచూచుకొన లేదు. చూచిన దానిని సరిగ గ్రహించుకొన లేదు. అయినను నావిమర్శనముపైఁ జేతికివచ్చిన వ్రాఁతల నెల్ల వ్రాసివైచిరి- రావుగారిలోను నాలోను దోషైకదృక్కు లెవ్వరో చదువరులే యూహించుకొందురు గాక.

(3) ఇతరులు పెద్దదోషములనుగా నిరూపించిన వానిని గొన్నింటిని నేనల్పదోషములుగాఁ దెలిపియుంటిని. నేను నిజముగా దోషైకదృక్కునై పెద్దనార్యునియం దెట్లైన దోషారోపణము చేయుటకై ప్రయత్నించిన వాఁడనే నైనయెడల నితరులు పెద్దదోషములుగా నిరూపించి వ్రాసిన వ్రాతలను నాధారముగాఁ దీసికొని నేను గూడ వానిని ఘనదోషములుగాఁ దెలిపియేయుందు

నుగదా ? నాకట్టి యవకాశ మున్నను దాని నాధారముగాఁ దీసికొని పెద్ద నార్యునియందలి పెద్దదోషములుగా వానినిం జెప్పక పెద్దగా గణింపఁ దగని స్వల్పదోషము లని నే నెందులకు వ్రాసియుందును. ఇందులకుఁ గూడ నొక యుదాహరణము దీసికొందము. పెద్దనార్యుని కావ్యములోఁ గుతపకాలవిష యికదోష మున్నదని విమర్శకులు పల్వురు పెద్దదోషనిరూపణము గావించిరి. అది యల్పదోషము కాని యెన్నఁదగిన పెద్దదోషము కా దని నేను నావిమర్శ నములో వ్రాసితిని. నావ్రాసినదానింగూర్చి మనశ్రీరావుగారే "ఇది యొక ప్రమాదము. అంతగాఁ బ్రజ్ఞాలోపముఁ దెల్పునది కా దని చెప్పి శ్రీశాస్త్రిగారే యౌదార్యముఁ గనుపరిచిరి." అని యత్యుదారబుద్ధితో లిఖియించియుండిరి. నేను నిజముగా దోషైకదృక్కునే యైయుండినయెడల నెట్లైనను బెద్దనయందు దోషారోపణముఁ జేయుటయే ప్రధానముగా నెంచుకొని యున్నయెడల నీరీతి నేల వ్రాయుదును.

(4) అనేకసందర్భములలో నేను, బెద్దనార్యునికవిత్వమును హెచ్చుగా నుతించినతావులును గలవు. అవి పత్త్రికలలోఁ బ్రచురింపఁబడియే యున్నవి. నేను ద్వేషైకదృక్కునే యైనయెడల నాతనికవిత్వము స్తుతిచేయుట యెట్లు కలుగును ? నేను ఖండింపఁదగినయంశముల ఖండించినంతమాత్రమున మనుచరిత్రముపై నసూయకలవాఁడ నని భావించుట యుచితముకాదు. పెద్దనార్యుని మనుచరిత్రములో నేను శిరసావహించు భాగము లనేకములు కలవు.

(5) కొందఱు మనుచరిత్రములో గ్రంథచౌర్య మున్న దనఁగా నది గ్రంథచౌర్యము గా దని వ్రాసితిని. దోషైకదృక్కు నైనయెడల నట్లు వ్రాసియుందునా.

ఈవిధముగా సత్యపరిశీలనము చేసి యుండినయెడల నన్నుఁ "బెద్దనార్యునిదోషములకై వెదుకులాడెడు దృష్టితీవ్రత" కలవానినిగా భావించుట పాడి కానేరదుకదా. అయినను నేనెంచినగుణములను కప్పిపెట్టి వానిమాట తలపెట్టక దోషములను మాత్రమే నేనెంచినట్లు వ్రాయుట చదువరులహృదయమునందు నావిమర్శనముంగూర్చి రోఁతఁబుట్టించుటకై యెత్తిన యెత్తుకాని మఱియొకటి కానేరదు. ఇది ద్వేషైకజనిత మగుపనిగాక మఱేమగును.

—రావుగారికి ద్వేష మెందుకు జనింపవలయును—

శ్రీరావుగారిప్రతివిమర్శన మంతయు నన్నెటులయిన బరిహాసపాత్రునిఁ జేయవలె ననుపక్షోద్యమములతో నిండియున్నది. అది క్రమక్రమముగా నా

ప్రతివిమర్శనమును జూచినతరువాత సందఱికిని దేటతెల్లము కాఁగలదు. ఇఁక రావుగారి కీద్వేషభావ మెందులకుఁ గలుగవలె ననువిషయమునుంగూర్చి చర్చించుకొనవలసియున్నది. శ్రీరావుగారికి నాకును నేవిధమగుసంబంధమును లేదు. ఇదివఱకు వారిపై నే నేమియు వ్రాసి యుండలేదు. నాపైకి మాత్రము వారకారణముగ నొకటిరెండుసారులు దండెత్తిరి. అందులకును గారణము గాన్పింపదు. నన్ను వారుసరిగ నెఱుంగనేయెఱుంగరు. అయినను వారికి నాపై ద్వేషము కలుగుటకుఁ గారణ మే మందురా, యది యేదియుఁ గాన్పింపదు. అది యేమి చమత్కారమో కాని యకారణముగ వారికి నాపై ద్వేషము కలిగినది. అట్టిది కలుగునా ? యందురేని కలుగు నని మనశ్రీరావుగారే తమవిమర్శనములో నిర్ధారణము చేసిరి. "అరిస్టైడీసు" అను గ్రీకుమహాపురుషుఁ డొకఁ డుండెడువాఁడఁట- అతఁడు నిత్యన్యాయైకశీలుఁ డఁట. అందుమూలముచే న్యాయమూర్తి యని పేరు వచ్చెనఁట. ఆతని నొకపౌరుఁడు నిష్కారణముగా ద్వేషించె నఁట- ఈకథను రావుగారే తెల్పిరి. కావున కారణము లేకయే యొకనియం దసూయ పెట్టుకొనుపురుషు లుందు రని దీనివలనఁ దేలుచున్నది. 'అరిస్టైడీసు'పై పౌరుఁడు నిర్హేతుకముగా నసూయను బెట్టుకొనినట్లే మనశ్రీరావుగారును నాపై నిర్హేతుకముగా నసూయను బెట్టుకొని నన్నుఁ బరిహాసపాత్రునిఁ జేయుటకై సందర్భము లేకున్నను 'అరిస్టైడీసు'ను పౌరుఁ డొకఁడు ద్వేషించినకథను తమప్రతివిమర్శనములో నెక్కించిరి. ఆకథ వీ రుదాహరించుట కేవిధమగు సందర్భమును లేదు. నన్నుఁ బరిహాసపాత్రునిఁ జేయుటకయియే దానిని దెచ్చిపెట్టిరి. దానికి సందర్భము కలిగించుటకై పాపము మనశ్రీరావుగారికిఁ గొన్నియసత్యపువ్రాఁతలు వ్రాయవలసివచ్చినది.

—అరిస్టైడీసుకథనుగూర్చి—

"అరిస్టైడీసు" న్యాయదృష్టికలవాఁడై మిక్కిలి యోగ్యతతోఁ బ్రవర్తించుచుండుటం గని యొకపౌరుఁ డాయోగ్యతం గని సహింపలేక కారణాంతరము లేకున్నను నాతని ద్వేషించె నఁట. అట్టిసందర్భము పెద్దనార్యునిమనుచరిత్రముపై విమర్శనము వ్రాయుటలో నాయెడలఁగూడ సంప్రాప్తించె నఁట. ఇంక వీరతికిన యతుకే దన "ఆంధ్రప్రపంచమంతయు ననేకవిధములఁ బెద్దనార్యుని మహత్తరకావ్యము నుగ్గడింప వీరికి (అనఁగా నాకు) విసువుగలిగి యొకవిలక్షణమైన విమర్శనవ్యాసమును వ్రాయ నెంచితి"నఁట. ఇది వీరు కలిపినయతుకు.

"అరిస్టైడీసు"ను ప్రజ లెల్లరు మెచ్చుకొనుచుండఁగా నాతని నందులకై యొక పౌరుఁడు ద్వేషించినట్లే, ఆంధ్రప్రపంచమంతయు బెద్దనార్యుని కావ్యమును మెచ్చుకొనుచుండఁగా నాకారణమున నేను దానిని ద్వేషింప మొదలిడితి నంట. ఇది పట్టియనుచితపువ్రాఁత. పెద్దనార్యుని గ్రంథమును- ఆంధ్రప్రపంచ మంతయు మెచ్చుకొనుచున్నా రనునది కల్ల. "అరిస్టైడీసు" కథను నాకతుకు టకై శ్రీరావుగా రీవాదమునకు దిగిరి. ఇదివఱకు మనుచరిత్రముపై నెవ్వ రును ఖండనములను వేనిని వ్రాయక మెచ్చుకొను చుండుటయు నేనొక్కఁడను మాత్రమే దాని పై ఖండనమును వ్రాయుటయుఁ గలిగినచో నొకవేళ "అరిస్టై డీసు"కథను నా కతుకుట యొకింత తగి యుండును. కాని మనుచరిత్రముపై నేనెంచినదోషములవంటి దోషములను బహువిమర్శకులు చూపుచున్నారు. దానిపై ఖండనము వ్రాయుటకుఁ బూనుకొనినవాఁడను నే నొక్కఁడనే కాను. అనేకపండితు లాపని నొనర్చిరి. ఇదివఱకు మనుచరిత్రముపై ఖండనము లేవి యు లే నట్లును నున్న దంతయు గుణోద్ఘాటనమే యైనట్లును శ్రీరావుగారు సాహసించివ్రాయుట యాశ్చర్యమును బుట్టించుచున్నది. లోకమున కీభ్రాంతి కలుగకుండుటకై మనుచరిత్రముపై లోకమున బయలువెడలుచున్న ఖండ నము లేరీతి నున్నవో వానిని వ్రాయుచున్న వా రెవరో యీక్రిందఁ జూపు చున్నాను. చదువరులు శాంతచిత్తముతోఁ జిత్తగింతురుగాక.

—। కీర్తిశేషులైన వనప్పాకం అనంతాచార్యులవారు. ।—

వీరు బి. ఏ. బి యల్ పరీక్షల నిచ్చి చెన్నపురియందుఁ గల యున్నత న్యాయస్థానమున న్యాయవాదులై యుండుటయే గాక సంస్కృతాంధ్రముల యందుఁ గూడ గొప్పపండితులై యనేకగ్రంథములకుఁ బీఠికలు వ్రాసియును సద్విమర్శనముల నొనరించియును వాసిగాంచియున్నవారు. వీరికి "విద్యాగ్ని నోది" బిరుదము కూడఁగలదు. ఇట్టిపండితశిరోమణులు మనుచరిత్రముం గూర్చి యీక్రిందిరీతిని వ్రాసిరి.

" He has treated as to the common places of human affairs and to the physical affects of the sort of love, which coarser minds gloat over, and which we want no poet describe to the world."

(సామాన్యమానవపూరితము లగుతావులను పామరజనైకరంజక మగు నట్టియు, నేకవియు లోకమునకుఁ దెలుపఁదగు నని మనము కోరనట్టియు కా మవర్ణనములను నాతఁడు (కవి) వర్ణించి మనకుఁ జూపెను.) (వశే)

గీ. మధురకంచికాశిమాయాపురము ద్వార,వతియు యోధ్యయు యవంతిపురము
నాఁగ నెగడు ముక్తినగరంబులం దున్న, నరులు పుణ్యభాజనములు గారె.

శా. వేణీలోచనలుం గవీశ్వరులుఁ బ్రత్యేకాఢ్యులున్ జాణలు
న్వీణావేణుకళాప్రవీణమతులు న్విద్వాంసులు న్వీరులున్
శ్రోణీదేవతలు న్మహోత్సవముల న్శోభిల్లఁగా నిత్యక
ల్యాణం బై చెలువొందు నాపురము దివ్యం బైన సంపత్తితోన్. ౨౮

సీ. దానప్రశస్తహస్తప్రభావము గల్గు భూవల్లభులును దంతావళములు
వివిధపదక్రమ విహితవర్తన గల్గు కుంభినీసురులును ఘోటకములు
బహుళసంఖ్యాతనిర్వహణచాతురిగల్గు నుత్తమగణకులు యోధవరులు
పక్షపాటవసంభృతార్థభావముగల్గు నాదిజాదరులును నరదములును
బదడు పసిఁడిగాఁగ భాండసంపద గల్గు, గ్రొత్తవర్తకులును గుమ్మరులును
జొప్పుదప్పకునికి నెప్పుడు నొప్పుల, కుప్పయనఁగఁబరఁగు నప్పురంబు.

గీ. అందుఁ జంద్రగుప్తునాత్మజుండగు భర్తృహరియు రాజు విక్రమార్కుఁ డతని
సవతితల్లికొడుకు యువరాజు తన్మంత్రి, భట్టి నాఁగ నీతిపరుఁడు గలఁడు.

చ. అలక లలివ్రజంబు, వదనాబ్జము చంద్రుఁడు, సుస్వరంబు కో
కిలములు, మంజువాక్యములు కీరగణంబుల సొంపు, చల్లనూ
ర్పులు మలయానిలం, బయిన రూపము దాల్చి యనంగసేన నాఁ
జెలఁగె ననంగసేన యను చేడియ భర్తృహరీష్టభార్య యై. ౨౯

క. తరుణులలో మిక్కిలి నీ, తరుణికడం జిక్కి వీతధరణీవరుఁ డై
యెఱపునఁ దదీయచేతో, హరుఁ డై హరివోలె భర్తృహరి విహరించెన్.

ఉ. అత్యనురక్తి భర్తృహరి యంతిపురంబునఁ గేలిలోలుఁ డై
నిత్యరతిప్రసంగముల నిల్వఁగ నాతనిదర్శనంబు సాం
గత్యము లేకయుం బ్రజలు కార్యముపట్లను భట్టి విక్రమా
దిత్యుల నేర్పునం దగవు దీఱఁగ నుండిరి నైజవృత్తులన్. ౩౦

క. ఆదినముల నప్పురిలో, వేదవిదుం డైన యొక్క విప్రుఁడు మిగులం
బేదఱిమి నొగిలి ధనసం, పాదనమతి భద్రకాళిపాలికిఁ జనియెన్. ౩౧

క. చని యాగుడిముందట ను, గ్రనియతిఁ దప మాచరింపఁగా నాదిమయో
గిని మెచ్చి దివ్యరూపం, బున నిలిచె న్విప్రుతలఁపుపొం దొనగూర్పన్.

ఉ. అత్తఱిఁ జాగి మ్రొక్కుచు ధనాఢ్యత వేఁడుట దప్పి యాత్మలోఁ
దత్తఱమంది బ్రాహ్మణుఁడు తా నమరత్వము వేఁడినం గృపా

యత్తమున స్సయైన జగదంబిక యేకజనోపభోగ్యమా
క్రొత్తఫలంబు దెచ్చి యిది గొమ్మని యిచ్చిన వచ్చె నాతఁడున్. ౨౨

కం. వచ్చుట విని తన కెదురుగ, వచ్చినసతిఁ జూచి పిన్నవారలసేమం
బచ్చుపడ నడిగి యాపం, డిచ్చి యమర్త్యత్వ మిచ్చు నిది యని చెప్పెన్.

కం. అనవుడు విని యతసికుటుం, బిని యును దారిద్ర్య దుఃఖపీడిత యగుటం
దనపతిఁ గడు దూఱుచు ని, ట్లనియె మనస్తాపమున నిరాకరణముగాన్.

ఉ. అచ్చట మెచ్చు గాంచి యిట కర్థము దెచ్చెద వంచు నమ్మి ము
చ్చిచ్చున నెచ్చి పొట్ట కొక చేరెఁడు గంజియు లేక యాఁకటం
జచ్చియుఁ జావ మించుక విషంబయినం గొనిరాక దేవిచేఁ
దెచ్చితి విట్టిపండు విధి ద్రిప్పఁగ ఛాందసబుద్ధి దప్పునే. ౨౫

కం. కనుపునకుఁ గూడు గానక, పడి మిడిమిడి మిడుకునట్టి బడుగున కియ్యా
ఆడి యమరత్వం బేటికిఁ, గడు పిటఁ గాలంగఁ గంటఁ గాటుక యేలా.

కం. గతి దప్పిన పని కేమని, పతి దూఱఁగవచ్చు నిట్టి ఫలమున నొక సం
గతి ధనము వడయవచ్చును, మతిలో స్త్రీబుద్ధి యనక మన్నింపఁదగున్.

మ. ధరణీకాంతున కైన నొప్పు నమరత్వం బింక నీవేగి యా
నరనాథుం గని దీని నిచ్చి బహురత్నస్వర్ణనిష్కోజ్జ్వలాం
బరభూషాది సువస్తువు ల్వడసి రమ్మా యంచుఁ బొమ్మన్న భూ
సురుఁ డేగెన్ ఫలహస్తుఁ డయ్యును *విహస్తుం డై నృపాస్థానికిన్.

శా. ఆవేళన్ రమణీమణుల్గొలువఁగా నాస్థానభూమి న్సుఖ
శ్రీ వెంపారఁగ నున్న భర్తృహరిధాత్రీనాయకుం గాంచి భూ
దేవుం డుత్సవ మంది యాదరముతో దీవించి యాపండు స
ద్భావంబొప్పఁగ నిచ్చి చెప్పె వరుసం దత్ప్రాప్తి సత్త్వంబులన్. ౨౯

చ. బహుజనరక్షకుండ వగుపార్థివ నీక తగు న్ఫలం బను
గ్రహమునఁ బుచ్చుకొమ్మనినఁ గైకొని భూపతి వేడ్కతో యశో
మహిమకుఁ జేరుగాఁ బసిఁడిమాడలుఁ బేర్చినపట్టుచీరలు
న్సహితము లైన రత్నములుం మన్నన నాతని కిచ్చి పుచ్చె తాన్. ౩౦

కం. నే నుండఁగ నిది సచ్చిన, నే నుండుట గడఁది యిట్టి నెలఁతుక గలుగ
న్నే నున్న నొప్పు నని తన, చేనున్న ఫలం బనంగసేనకు నిచ్చెన్. ౩౧

* విహస్తుఁడు=చేయిలేనివాఁడు, వ్యాకులుఁడు.

సీ. ఆపొలఁతియు దాఁచి యాపండుఁ దనతోడ నూని కూడెడు మందఁడీనికిచ్చె
వాఁడును దనుఁ గోరి వచ్చి యాపాలలోఁ గనవూఁపునట్టి జానినకు నిచ్చె
నదియును దనకోర్కి పదిలంబుగా మున్న తనకూర్చుపసులగోపునకు నిచ్చె
వాఁడును దనకుఁ దావలచి కొట్టములోని పెండ యెత్తెడునట్టి ముండకిచ్చె
నదియు దానిరాక మొద లెఱుంగమిఁ జేసి, పేడబుట్టిలోనఁ బండు వెట్టి
కొంచు నింటి కేగుదెంచుచోఁ దెసువున, నరుగుచుండి భూమివరుఁడు గనియె.

క. కని దానిఁ బిలిచి యిదియే, యనువున నీకుఁ జేరెఁ జెప్పు మనవుఁడు నాత
మ్మునిమఱఁది పసులఁ గావం, జని యిడ నిందెచ్చె ననఁగ జనవిభుఁ డలుకన్.

గీ. తొంటివిప్రుని బిలిపించి ధూర్త నీవు, తెచ్చియిచ్చిన ఫలమని తెల్పి ధనము
గొంచు నేగితి విది మొట్లు క్రొత్తయోరి, దీని కబ్బినదనుడు నా ద్విజవరుండు.

క. నే నిచ్చినదియె యిది మఱి, కానేరదు నన్నుఁ గల్లగాఁ జేయకుమీ
రే నెపమున నిటు చేరెనొ, దీనిని శోధింపు వసుమతీవర యనినన్. ౯౩

క. ఉల్లమునఁ గనలి ధరణీ,వల్లభుఁడుం దానిఁ బిల్చి వనితా యిది నీ
యిల్లే విరవునఁ జేరెను, గల్లాడక చెప్పు*నిన్నుఁ గాచితి ననియెన్. ౯౪

మ. అనిశం జెప్పక తీర దంచు నది నెయ్యం బొప్ప నాగోపుఁ జె
ప్పినఁ దన్మాలమునం గ్రమక్రమమునం బృథ్వీశ్వరుం డంతయు
న్విని దండింపక యాత్మ రోసి పలికె న్వేయింపుల నొంపులం
దనియం జేసిన నిల్చునే వనితచిత్తం బంచు నిందించుచున్. ౯౫

గీ. కప్పురంపుఁగుదుటఁ గస్తూరి యెరువుతో, నుల్లి నాటి చందనోదకములఁ
బెంపిరేని దానికంపుమాయని భంగి, నెంతయైన నిలువ దింతిమనము ౯౬

క. వనిత యెఱుఁజూ దిలోనగు, ననని క్కము పతియు దోడియతివలుఁ బరులుం
గని విని యొగ్గొనరించెద, రని మూనిన మానఁగాక యడ్డము గలదే. ౯౭

సీ. మద వెక్కుచన్నులు మాంసపుముద్దలు హేమకుంభములకు నెక్కు డనుచు
దూషితమూత్రపురీషదుర్గంధ మా జఘనంబు కరిశిరస్సదృశ మనుచు
జిలిబికిం బుసులకుఁ జీమిడికిని బుట్టయైన మొగంబు సుధాంశుఁ డనుచుఁ
గండలుఁ దోలు†బొక్కలుగూడఁ బొదివిన యాకృతిపసిఁడిసలాక యనుచుఁ
‡ దేగడైన పెదవి త్రేగు డమృతమని, కవులు పొగడఁ బేరు గలిగెఁ గాక
తత్త్వ మెఱిఁగి యిట్లు తలపోసి చూచిన, నింతి రోఁత కెల్ల నిల్లుగాదె.

---

* తప్పుగాచితి † డొక్కలు ‡ ఈ మియు పెదవి త్రేగుడమృతంబటంచును— నేగడైన పెదవి.

చ. అనుచు బహుప్రకారముల నంగనల న్మది రోసి యాత్మకా
మినులఁ బరిత్యజించి యిఁక మీామతి కింపగువారిఁ జేసికొం
డని సెలవిచ్చి రాజ్యసుఖమంతయు మాని విరక్తచిత్తుఁ డై
యనుజుని విక్రమార్కునిఁ బ్రియంబుగఁ బిల్వఁగఁ బంచి యిట్లనున్. ౧౦౧
క. మనతండ్రి సౌరమంత్రం, బునఁ దప మొనరింప మెచ్చి మున్నర్కుఁడు దాఁ
దనయుఁడ నై పుట్టెదఁ బో, మ్మని నీ వై పుట్టె విక్రమార్కుం డనఁగన్. ౧౦౨
గీ సర్వలక్షణముల సంపూర్ణుఁడవు నీవు, భట్టి మంత్రి గాఁగఁ బ్రజల నెల్ల
నేలు మంచు ముద్ర యిచ్చి దేశాంతరం, బరిగెఁ బరమయోగిచరితమునను.
క. అన్నరనాథుఁడు విడిచిన, యన్నులు మున్నూఱు నతని యనుమతి *గలుగన్
మున్నూఱుఁ జేసికొని ధర, మున్నూఱు కులం బనంగ మొనసిరి సిరులన్.
శా. రాజ్యం బేలుచు విక్రమార్కుఁ డిట సంరంభోచితోజ్జృంభణ
ప్రాజ్యప్రాభవసంభృతద్విపహయప్రారంభ సైన్యంబుతో
సజ్యం బైనధనుర్బలంబు కలిమిన్ సామంతులన్ గెల్చి త
త్ప్రాజ్యం బై ధనధాన్యలక్ష్మిఁ బరఁగెం బుణ్యం బగణ్యంబుగన్. ౧౦౫
క. అతఁడు మహాకాళున కా,తత మగుతప మాచరించి తన కమరత్వ
స్థితి వేఁడిన నరులకు †నీ, గతిపడ దొండడుగు మనినఁ గడిఁదిగ మఱియున్.
క. ఒకదివసం బెక్కుడుగా, నొక యేఁడగు పిన్నపాప కుదయించిన బా
లకు చేతఁ గాని తాఁ జా, వక యుండను వేఁడికొనిన వర మతఁ డిచ్చెన్.
వ ఇట్లిచ్చి. ౧౦౮
క. వెయ్యేఁడులు రాజ్యసుఖం, బయ్యెడఁ బొమ్మనిన దేవు నానతి నారా
జియ్యకొని వచ్చి భట్టికి,నయ్యానతి క్రమముఁ జెప్ప నతఁడును మఱియున్.
క. నే మఱియును నొకవేయేం, డ్లీమహి యేలంగ నీకు నిచ్చెద నని భి
క్షామార్గి వగుచు రాజ్య, ‡ వ్యామోహం బర్ధవర్ష మడఁచుము చాలున్.
గీ ఆఱునెలలు నగరియందు నిల్వము మీాఁది,యాఱునెలలు యోగి వై చరింపు
పురిసహస్రవర్షములు చెల్లఁ బొన్నూళ్ళ, నున్న వేయుఁ జెల్లుచుండు ననియె.
క. తద్వచనము నిజహితముగ, హృద్వనజములోఁ దలంచి యిల యెల్ల నుపా
యద్వయమున నరయుచు భూ,భృద్వల్లభుఁ డేలెఁ బ్రజలు ప్రియమందఁగన్.
వ. అంతనొక్కనాఁడు. ౧౧౩

* మిగులన్. † నిదిగతిపడదు. ‡ వ్యామోహం బదియును నర్ధవర్షము చాలున్

సీ. ఒకజోగి యతనిఁ గాటికిఁ దోడుకొనిచని బేతాళురప్పించి ప్రీతినునిచి
వేలిమిచేసి తా విపరీతగతిఁ బొందె బేతాళుఁ డారాజుపెంపు మెచ్చి
యెడరైనఁ దలఁపుమీ యే వచ్చి పనులెల్లఁ జేసెద మఱి యష్టసిద్ధులొందు
ననిపోయె బ్రహ్మాదులును మీఁద విద్యాధరాధిపత్యం బగు ననుచుఁ జనిరి
భూవిభుండు మగుడఁ బురమున కేతెంచి, సప్తసంతతులను సత్రములను
సంతతాధ్వరములఁ గాంతేయుగతి శక, కర్తయై ధరిత్రిఁ గ్రిరినెఱపె. *

ఉ. సజ్జితదానధర్మగుణచారువిచారుడు వైరిదారదృ
క్కజ్జలమార్గనప్రథముకారణచారుకృపాణపాణి వి
ద్వజ్జనబృందవందిజనతాజలజార్కుఁడు విక్రమార్కుఁ డా
యుజ్జయినీపురంబున నయోన్నతి రాజ్యముసేయుచుండఁగన్. ౧౧౪

వ. తొల్లింటి కాలంబున. ౧౧౫

క. విశ్వామిత్రుఁడు తప మతి, శాశ్వతముగఁ జేయు టెఱిఁగి శంకించి యమ
ర్త్యేశ్వరుఁడుకొలువులోఁదన, విశ్వాసము†గలుగునట్టి వెలఁదులకనియెన్.

క. ఓయూర్వశి యోరంభా, మీయిద్దఱిలోన నొక్కతె మెలఁతుక సటనో
పాయంబునఁ జిక్కిడి ముని, సేయుతపంబునకుఁ గీడు సేయఁగవలయున్.

చ. అన విని పాత్ర నీయెమురు నాడిన నిద్దఱిలోన దీనిచేఁ
బని యగు నంచు నీ వెఱిఁగి పంపుము నావుడు నట్లకాక లెం
డనవుడు నాఁడు రంభ తగ నాడినఁ జూచి ప్రహృష్టచిత్తుఁ డై
యొనర ననుక్రమంబునను నూర్వశి యాడిన నట్ల మెచ్చుచున్. ౧౧౮

క. వారల యెక్కువతక్కువ, లేరీతుల నెఱుఁగ లేక యింద్రుం డిఁక నె
వ్వారెఱుఁగుదురో యని బృం, దారకమునివరుల నడుగఁ దత్సభలోనన్.

క. సారదయామృతమతి యగు, శారదకృప వడసి యతివిశారదుఁ డగునా ‡
నారదుఁ డుపమితశారద, నీరదుఁ డావిక్రమార్కనృపతిం జెప్పెన్.

ఉ. అర్కునిమూర్తి సర్వకళలందుఁ బ్రవీణుఁడు సంగరస్థలిం
గర్కశరాజలోకలయకాలుఁడు దానవినోది పాపసం
పర్క విదూరుఁ డారపరిపాలనశీలనశాలి విక్రమో
దర్కుఁడు విక్రమార్కుఁ డిట కాతనిఁ బిల్వఁగఁ బంపు నావుడున్. ౧౨౧

మ. మునివాక్యంబున నింద్రుఁ డిట్టిగుణధాము న్విక్రమాదిత్యుఁ దో
డ్కొని రమ్మా యని పంపె మాతలి నతండుం దేరునం బాగప ‡‡

* గ్రిరినిలిపె. † విశ్వసనము ‡ దయ్యున్. ‡‡ వేయుపచ్చని-

చ్చని గుఱ్ఱంబులఁ బూన్చికొంచు నధికోత్సాహంబుతో మింటిపైఁ
జని యుజ్జయినికి డిగ్గి యచ్చట నృపాస్థానంబు వీక్షించుచున్. ౧౨౩

మహాస్రగ్ధర-

సభలోనం గాంచె వర్ణాశ్రమజనపరిరక్షాప్రమారంభలీలా
శుభనిత్యాచారు లోకశ్రుతవిశదనిజస్ఫూర్తి సత్కీర్తిలక్ష్మీ
విభవాకృష్టార్థిజాతాభినుతనితరణాన్వితహస్తప్రభావ
ప్రభవశ్రీరమ్యు ఖడ్గప్రకటితజయసంపద్గుణవ్యక్తమార్గున్. ౧౨౪

మ. కని యింద్రుం డిదె నిన్నుఁ బిల్వఁ బనిచెన్ క్ష్మాపాల విచ్చేయుమా
యనిన న్గొబ్బున లేచి మాతలికి నాహ్లాదంబుగా నాదరం
బొనరం జేసి మహోత్సుకత్వమున నాయుర్వీశుఁ డుం గాముఁడో
యన వచ్చెన్ హరితాశ్వరత్నయుతదివ్యస్యందనారూఢుఁడై. ౧౨౫

వ. వచ్చి కామధేను కల్పతరు చింతామణీ సంతతనివాసం బైన యమరు సమ
రావతీపురంబు సొచ్చి తేరు డిగ్గి మాతలియునుం దోడరా నమరకిన్నరవి
ద్యాధరయక్షరక్షోనికరపరివారుండును దిక్పాలమకుటతటఘటిత మణిగ
ణకిరణారుణిత చరణకమలుండును నప్సరోహస్తచామీకరదండచారు చా
మరవ్యజనవీజ్యమానుండును నై సుధర్మాసభామధ్యంబునం దారకితతారా
పథమధ్యభాగంబునఁ దారాగణపరివృతుండై వెలుఁగు చంద్రుని చందంబు
న నుండు బృందారకేంద్రునిం గని ప్రణమిల్లిన నతనిం గౌఁగిలించు
కొని గారవించి దీవించి యాసన్నమణిమయసింహాసనంబుపై సుఖాసీనుం
జేసి కుశలం బడిగి సురపతి నరపతి కిట్లనియె. ౧౨౬

గీ. ఊర్వశియు రంభయును నాఁగ నమరు, దారతమ్య మెఱుఁగఁ దరము గాదు
సర్వకళలయందు జాణవు నీ వంద్రు, దీని నిర్ణయింపు మానవేంద్ర ౧౨౭

గీ. అనుచుఁ బలికి మఱియు సాంగసంగీతవా, ద్యాదికృత్యములకు ననువు మెఱయఁ
గడఁగి నిలువుఁ డనుచు గంధర్వులకుఁ జెప్పి, యున్న రంభ నాడు మన్న నంత.

శా. గంధర్వు ల్పదునాల్గు దోషములు దక్కం దాళమానంబులన్
గాంధర్వంబు ధ్రువాప్రబంధసరణిం* గావింపఁగా వాద్యముల్
ధింధింధిక్కధిమిక్కతక్క ధికతోంధిక్కత్తకోఝు కిణిం
ధింధాఁ ఝుంకఋఝుంక్కుధిగ్ధిగుడధాధీయంచు మ్రోసె న్వెసన్. ౧౨౮

---

* ధ్రువాదిబంధసరణిం.

క. జంభారియెదుర నాట్యా, రంభమ్మున నూర్వ శరాజయకృత నం
రంభయు నూపుద్వయజిత, రంభయునై రంభ నిలిచె రంగస్థలిపై. ౧౩౦

క. సురపతిపంపునఁ గూడిన, మురజధ్వను లభ్రశబ్దములగా శృంగా
రరసముఁగురియఁగ నాడెను, దిరుపుల మెఱపులు మెఱపుఁదీగయుఁ బోలెన్.

వ. ఇట్లు రంభ యాడినం జూచి నాకలోక భూలోక నాయకులు మఱునాఁ డూర్వశి కవసరం బిచ్చిన నదియును సంగీతశాస్త్రానుసారంబుగా* నిలిచి విలక్షించుచు—

క. తనువున గీతాలంబన, మును జేతులనర్థవ్యంజితమును నేత్రయుగం
బున భావముఁ బదములఁ దా, ళనిర్ణయమ్మును మెఱయఁగలాస్యము నెఱపెన్.

క. సురకామిని తననయనము, లరుదుగఁ దలమట్టిచచ్చు ననుట నిజముగాఁ
దిరుగుచుఁ బరిమండలితాం, బరపల్లవ యైనటించె మనుగోడుగుక్రియన్.

క. ఈక్రియ నూర్వశి యాడిన, విక్రమునుఁ డిదియె మఱియు వరవరియనినన్
శక్రుఁడు మర్మము దెలుపుము, యేక్రమమున దీని నిర్ణయించితి వనినన్.

ఉ. నాపుడు నాతఁ డిద్దఱుడు నాట్యమున న్సరివత్తు రిందు శా
స్త్రావగతప్రసంగముల సాంగముగా నిది యాడె గాన ని
క్లే వివరించి యూర్వశియ మెక్కుడుగాఁ గయికొంటి నన్న న
ద్దేవ్రుఁడు మెచ్చి యాతనికి దివ్యవిభూషణ మిచ్చి పెండియున్. ౧౩౫

సీ. ప్రభల నప్పొంగు ముప్పదిరెండుబొమ్మలు నన్నివాకిళ్లఁ బొంపడరుచున్న
నవరత్నఖచిత మై వివిధ సోపానమై భాసురం బైనసింహాసనంబు
మెచ్చుగా నిచ్చిన మెయికొని ప్రణమిల్లి దేవేంద్రు వీడ్కొని తేరిమీఁద
నిడికొని యుజ్జైని కేతెంచి పేర్మి సింహాసనంబెక్కి యాయవనివిభుఁడు†
సిద్ధులెనిమిదియును జేకూరఁ బగతుర, పేరడంచి యాజ్ఞ పెంపుమీఱ
నేకవిరుఁడై యనేకవర్షంబులు, ధరణి యేలెఁ బుణ్యచరితుఁ డగుచు

శా. సత్పాత్రప్రతిపాదితార్థుఁ డయి రాజ్యం బుర్విలో సర్వసం
పత్పూర్ణంబుగఁ జేయుచుం బ్రజల భూపాలుండు పాలింపఁగాఁ
దత్పూర్వార్జితపుణ్యభోగముల కుత్సాన్యత్వసంపాదులై
యుత్పాతంబులు పుట్టె నుజ్జయినిలో నుల్కాదిలక్ష్యంబులై. ౧౩౭

---

* సంగీతప్రసంగానుసారంబుగా. † నిడికొని యుజ్జయినికిఁ దెచ్చి యొకవేళ సమ్మహాసన మెక్కె యవనివిభుఁడు.

క. అట్టివి గని జనపాలుఁడు, భట్టిం బిలిపించి నీవు భావజ్ఞుఁడ వీ
పట్టున నేతెఱఁ గగునో, యట్టి తెఱంగెఱుఁగు మనిన నతఁ డి ట్లనియెన్.
గీ. పడగ నేలఁ గూలెఁ బట్టమేనుఁగు వ్రాలె, మేడఁ గాకి కదుపు గూడి యఱచె
నిన్న వారువముల కన్నుల నీరొల్కె, దీన నీకుఁ గీడు తెల్ల మింక. ౧౪౦
క. ఇది నిజ మనవుడు నతఁ డే,కదినాధికవర్షయైన కన్యకు సుతుఁ డి
ట్లుదయించు నాకుఁ గీడౌ,ట్లాదవు న్మదిలోన బెగడకుండుము*భట్టీ. ౧౪౧
క. జమునికి నెరగొసెద † నా, క్రమ మెఱుఁగ వెయనుడు నతఁడు కమలజఘటనా
సమయం బైన నసంభా,వ్యము లైనను సంభవించు నది యె ట్లనినన్. ౧౪౨
క. ఇది మానిసి యిది సింగం, బిది దేవత యను వివేక మెడలఁగ బలసం
పద నుక్కుఁగంబమున హరి, యుదయించఁడె దైత్యవరుని నుక్కడఁగింపన్.
క. ఏకద్విత్రిచతుఃపం,చాకృతికృతసంఖ్యముఖుల కవి జేయుం డై
కైకొనిన తారకాసురుఁ, బోకార్పఁగ షణ్ముఖుండు పుట్టుట వినవే. ౧౪౪
మ. వరపుత్రుం డమరేంద్రవైరి పరిఖ ల్వారాశి యాలంక దా
గిరిదుర్గం బసురు ల్బలంబులు దశగ్రీవుండు రా జిట్లు బం
ధురమా రాజ్యము తాలు దేలగిల మిత్రు ల్పుత్రులం గూడఁగా
నరులు న్వానరులుం గొనం దలఁచి చన్నం జేటు వాటిల్లదే. ౧౪౫
ఉ. కావున నిట్టి బాలకుఁడు గల్గుట తథ్యము నీకు నిష్టులా
వేపులవారిచేతఁ బృథివీస్థలిలో నరయింపుమన్నఁ దా
నావచనంబు లియ్యకొని యాత్మహితుం దలపోసి విక్రమా
ర్కావనివల్లభుండు నెడ రంచుఁ దలంచెఁ బిశాచముఖ్యునిన్. ౧౪౬
క. ఆతలఁపున వచ్చిన నతఁ, డా తెఱఁ గెఱిఁగించి యరయ ననిపిన పిదపన్
బేతాళుఁడు పాతాళము, భూతలమును నరసి వచ్చి భూపతితోడన్. ౧౪౭
సీ. జననాథ నీవు పంచిన నెల్లచోటులుఁ దిరిగి ప్రతిష్ఠానపురములోనఁ
గుమ్మరి యింట లేఁగొమ్మయుండట మఁటిబలములతో నాడెడు బాలుఁ జూచి
యెవ్వరివాఁ డను నెడ నొక్క విప్రుండు తినకూఁతుకొడుకు తజ్జనని యిద్ది
యేఁటిపై నొకదినం బేగుచో ‡నాగేంద్రుఁడీ పాపఁగూడిన§ నితఁడు పుట్టె
దీనికారణంబు దేవర గాక యెం, డెవ్వఁ డెఱుఁగు ననుచు నిట్లు పలికె
నింక రాజ్యభోగ మింకకుండఁగ నీవు, సాహసంబు సేయు సాహసాంక.

* బెదరకుండుము. † నొరగొసెద. ‡ బేగిన. § గోరిన.

నాఁగ మలక మ్మల్ల నాఁగఁ బలక ప్పల్ల నాఁగఁ గొఱఁత కొర్త నాఁగ నిటులు
చెరలాట చెర్లాట చెలికానిరాక నాఁగఁ జెలికా్రాకనఁగఁ దగునింక
నేకపదమ్మున కిత్వ మణఁగుఁ గల్గుఁ గొలిమి కొల్మి యనఁ దగు మఱి పొట్టి
రేను పొట్రే నన నౌను మన్నెఱికము మన్నెర్క మన ని ట్లమరు నవలను
దెనుఁగున నైయాలకును విరళత్వంబు వచ్చు నణంగును పయిని పైని
అయిదును నైదును దయివాఱ దైవాఱ నవు నౌను గవులు కౌలనఁగనిటులు
దలఁపఁ గ్రియాపదాంతము లైన రేఫలపయి నుత్వ మంతటఁ బరఁగు నణఁగు
నొకచోట హల్లుపై నున్న రమాధవుఁగొలుతురు తలఁపుదుర్గురువు ననఁగఁ
దోయజకులయాపులు పశ్చిమాద్రిపైఁ గ్రుంకుదు ర్వడిగనా నింక నవల
లఘువులతుదిహల్లులకును డాపలనున్న సున్న లూఁదుచుఁ దేలుచును దలిర్చు
ఘనుఁడు ఘనుండు నా నినుఁగ నెను నినుంగ నెనన నన్నునునిన్ననని యెడినుఁడు
వులపై నకారంపుఁబొల్లల్ నిలుచుఁ బోవు నచ్చుపై నుండెడియట్టిచోట
నిన్ను నెఱుంగును నిన్నెఱుంగును నన్ను నెఱుఁగు నన్నెఱుఁగునానిటులఁ దనరు
నవలదీర్ఘములపై నఱసున్న నూఁదరు గూఁడు తూఁడన నిట్లు గొఱలుచుండు
నరయంగ నిఁక మీఁద నన్నకారపుఁబొల్ల నూఁదఁగఁ దగు నచ్చుపైఁ దగునెడఁ
బన్నుగ నందిని యన్నేటితరఁగనా వెన్నుండు నరున కిచ్చెన్నుదుటన
నిటుల వెలయుచుండు నిఁకజశ్త్వరీతులు తెలిపెదఁ బ్రథమాంతములపయికచ
టతపలై దును గసడదవలా రాముండు గనియె లక్ష్మణుఁడు సెప్పెను గురుండు
డక్కరి భరతుండు దక్కు శత్రుఘ్నుండు వుట్టెనా లక్ష్యము లిట్టి వింక
నవల సుబంతపర్యాయంబు నేర్పడ సర్వవిభక్తులసరణి దెలుపు
దలద్వితీయయు మొదలాఱువిభక్తుల యాకాంక్ష లేనిచో నలరుఁ బ్రథమ
యులబ్రథమయు ద్వితీయయుఁ దృతీయ చతుర్థి పంచమి షష్ఠి సప్తమియు నవల
సంబోధనయు నాఁగ సరవితో నెనిమిదివగల విభక్తులు వఱలుచుండు
డుముపులు ప్రథమగ నమరు నౌ నిను లనునవి రెండునుద్వితీయయనఁ జెలంగుఁ
జేత చేతోడతోఁ జెలఁగుచుండుఁ దృతీయ యావల కై కొఱ కనఁ జతుర్థి
వెలయుమఱి, కతన, వలన, కంటెను పొంటె* యనఁగను బంచమియై యెసంగు
నూహింపఁ గి, కిను లు, యొక్క, కు, కునులన షష్ఠియై చెన్నారు సరవి నింక
నిందు నందు ననంగ నిఁకయ సప్తమిగ నొప్పు నెదిరిపిలుపు సంబోధన మగు

*పట్టి,

వరుస వీనికి నుదాహరణలు రాముండు, రాముని, రాముచే, రాముకొఱకు,
రామభద్రువలన, రామచంద్రునకు, శ్రీరామునందు, నో రామ యనఁగ
నవలఁగూర్చుద్వితీయకు గుఱించి యనవారిగుఱించని రిట్టు లమరు లనఁగ
నల చేసి యనుతృతీయకు వచ్చుటంజేసి యనఁగ రాజిల్లు వలన నని యొడి
పంచమి కలయు శ్రీవలన ననఁగ లోపలను షష్ఠి కిలలోపల ననఁగఁ
దనరును విషయార్థమునను వర్తించు సప్తమికి భరతవిషయమునఁ జతురుఁ
డనఁదగు నిఁకఁ దత్సమాదులకు విభక్తు లెక్కెడిచందంబు లెవ్వి యనినఁ
బొల్లలును విసర్గములుఁ బోవ సంస్కృతపదములఁ దెనుఁగువిభక్తు లెక్కఁ
బురుషవాచకములై పరఁగునదంతశబ్దంబు లన్నియు నుదంతమ్ము లగును
నలయుదంతంబు లుదంతంబు లగుచోట నొకనిఁ జెప్పఁ దలంపనొదవు 'డు' వది
తోడనె యటసున్నతోఁగూడి రాఁదగు ఘనయశుఁ డనఁగ రాఘవుఁడన నిఁకఁ
గన నాంతపాంతబు కారాంతశబ్దాలలో నొకకొన్ని పొల్పగ వినుండు
తగ బ్రహ్మ వేధ మాంధాత నేత నియంత హర్త కర్త మొదలైనట్టిశబ్ద
ములకు డుప్రత్యయ మలయుత్వమునురాదు ధాతధాత్రుఁడనంగఁ దనరునొకటఁ
దగభూర్తముఖ్యపదచతుష్టయముతుద వచ్చు నడంగు డుత్వంబు వినుఁడు
భూర్తుండుభూర్తవృద్ధుఁడు వృద్ధ నీచుండు నీచ మూర్ఖుఁడుమూర్ఖ నెగడిరనఁగ
లక్ష్యంబు లిట్లు చెలంగును వరుసగ నింకఁ దద్భేదంబు తేర్పఱింతుఁ
గనఁగఁ దిర్యగ్వాచకపదమ్ము లొక్కెడఁ బుంషాఖ్యల వికల్పముగ ఁడువు గని
కొఱలు నెట్లన నురగుం డురగ యుగజేంద్రుఁడు గజేంద్రమన ఘనుఁడుఘన మన
నరసింహుఁ డనఁగను నరసింహ మన నృకంఠీరవుఁ డన నృకంఠీరవమన
నశ్వోత్తముఁడు నాఁగ నశ్వోత్తమమన నైరావతుండనఁగ నైరావత మనఁ
బక్షీంద్రుఁడనఁగను బక్షీంద్రమనఁ గోకిలేంద్రుండనఁగఁ గోకిలేంద్రమనఁగఁ
జెల్లొన మఱి వర్ణభేదములఁ దలిర్చు జాత్యాన్వాచకశబ్దములను
ఁడుప్రత్యయ మొప్పుచుఁగతిఁ దేల్పెదఁ గఱివిలండు బొల్లండు నీలఁ డనఁగ
మఱి జన్నుఁ డనఁగ జమ్ముఁడన సారంగుఁ డనఁగనిట్టు లుదాహరణములలరు
స్థాపకమ్ములఁ గొన్ని సరనిఁ డువుఁగివి మందరుఁడు మందరముననంగఁ బర్వఁ
తుఁడుఁ బర్వతమ్ముగోత్రుఁడుగోత్రముననముద్రుఁడుసముద్రమననిట్టులుసురతరుఁడు
సురతరు వనఁ బొల్చు మఱి యీగతిని బ్రయోగములు కబ్బంబులఁగానమింకఁ
దలఁప నిదంతశబ్దముల కన్నింటికిఁ బ్రథమైకవచనంబు పరఁగ డెందు

హరి మతి వారి యన్నరవిచేఁ బ్రాతిపదికము లిదర్థంబు తేటపఱుపఁ
దగ నుకారాంతపదము పురుషాఖ్యల పుత్వంబు డుత్వంబుఁ బొందుచుండుఁ
బ్రభువు ప్రభుండన రహిఁగ నిర్విధముగ గురుఁడు గురువు నాఁగఁ బరఁగుచుమతి
యీదారి నుడులు లేవెం దింక స్త్రీలింగ పదములయందు వు ప్రత్యయంబె
వచ్చును ధేనువు వధు వనఁగతి నింకఁ దక్కిన యలయుదంతముల కెల్ల
వుత్వంబు గల్గుఁ బోవును మీఁద రాహువు రాహునా బాహువు బాహునాఁగ
మేరు మేరు వనంగ నూ రూపు వన రఘు రఘు వన నిల్లు పరఁగు నవలను
సరవిగ గటు పటు శబ్దముల్ రెండు ప్రకారంబు నే చెంది కటువు పటువు
నావిరాజిలు నిట్టు లావల నింకొక్క నటుశబ్దము డువుల వఱలు నెటన
వటుఁడు వటువన నీవరుస నుదాహరణంబులు లెస్స దనర్చుచుండు
నివి యజంతప్రథమైకవచనములౌ నింక హలంతప్రథమైకవచన
ములవి యెట్లన్నఁ దెల్పెద నొకకొన్నింటి సరవిమీఱ మధులిట్ఛబ్దమునకు
మధులిహ మనఁ బొల్చు మఱియు భూభృక్పదము తుదనున్న కకారమున కదంత
మైన జత్వము వచ్చి తోన భూభుజుఁ డనఁ జెలఁగుచునుండు నిట్టులనుమఱియుఁ
దెలియ శబ్దాంతహల్లులకు ద్విత్వము నుత్వమును రాఁగ వాక్సుప్రక్సును విరాట్టు
మధులిట్టు దిక్కు నుమ్మాక్షి నొప్పును గొదవ హలంతములకెల్ల బయినుకార
మమరెను కతన నుదంతశబ్దమ్ములకైవడి లక్ష్యముల్ గనుఁడు మీఁద
విత్పదంబునకును ద్విట్పదంబునకును వేదవిదుండునా విద్విషుఁ డనఁ
దనరారుచుండు నీదారిగ నావల నింక నాంతమ్ముల కేర్పఱింతు
ఇన్నంతములపయి నెనఁగెడు ప్రథమైకవచన మిదంతాలవలెనె కృతులఁ
జక్రియు వజ్రియు శార్ఙ్గి యన్నట్టులఁ దగు నింక బ్రహ్మశబ్దంబు దక్కఁ
దక్కిన నాంతశబ్దమ్ముల కన్నింటి కౌరు నామధేయమ్మై యొప్పునెడల
*డువువికల్పమునఁ గలుగుఁ జేరు గానిచో నాంతాలఁ డుప్రత్యయంబె వచ్చుఁ
గృతవర్ముఁ డనఁగను గృతవర్మ యన దేవశర్ముం డనఁగ దేవశర్మ యనఁగఁ
బుణ్యాత్ముఁ డనఁగను బుణ్యాశర్ముఁ డన నా రాజన్పదమునకు రా జనఁదగు
నలయచేతనముల నాంతాల నొక్కచోటుల ముకారవుకారములు వరుసగఁ
బొసఁగెడువిధము దెల్పెద నింక మీఁదటఁ గనుఁగొనఁ గర్మముఁ గర్మువనఁగఁ
దవరంగ ధర్మము ధర్మువునాఁ జెల్లు నవల మతుప్ప్రత్యయాంతములకు

*డలలకు మైత్రి.

మంతుఁడనంగను మఱియు వానంతంబులకు వంతుఁ డనఁగఁ జెలంగు నిటులు
మతిమంతుఁ డన బుద్ధిమంతుం డనంగ భాస్వంతుఁ డనఁగఁ గులవంతుఁడనఁగఁ
బరగు నేకాక్షరపదములఁ దక్కఁగ శబ్దాంతదీర్ఘములఁ జనుఁ దెఱఁగున
శ్రీయన హ్రీయన ధీయన స్త్రీయన జ్యాయన *రాయన మాయనంగ
నబల కామిని తను యజ్వ చక్రి యనంగ వరుసతోనివి యుదాహరణములగు
నవలను ముప్రత్యయము వచ్చుటెఱిఁగింకఁ దెలివిడి చేసెదఁ దేట పడఁగఁ
దెలియుండు స్థావరతిర్యగప్రాణివాచకముల నేకవచనము మువగు
నగము పన్నగము గందము నాఁగ నిట్టులఁ గృతులందు లక్ష్యంబులెసఁగు మఱియుఁ
గనఁ బ్రథమైకవచనము కారమునకుఁ †కడుబిందుయుక్తబుకార మొదవి
దానంబు ధర్మంబు గానంబు కదనంబు వదనం బనఁగ నిట్లు వఱలు నింక
నాశబ్దమున కొప్పు నావ ద్యోభూశబ్దములు దివి భువి యనఁ బొసఁగు నింక
భ్రమపదం బభిలాషపదము నొక్కొకచోట స్త్రీలింగరూపమై చెలఁగు నెట్టు
లన భ్రమ భ్రమ మన నభిలాష యభిలాష మనఁగ నీరీతుల నమరు మఱియు
స్త్రీలింగరీతిఁ జరిత చరిత్రము లొకచక్కిఁ దనరు రామచరిత యనఁగ
హరిచరిత్ర యనంగ నసురశబ్దము నట్ల యసుర యసురుఁ డన నలరుచుండు
దనరంగ మాతపదమ్మును స్త్రీలింగరీతిఁ జెందును హరిమాత యనఁగఁ
దెఱఁగున నేకవచనములఁ బహువచనములెగాని ద్వివచనంబు గలుగవు
రహో యింకఁ బ్రథమాది బహువచనమ్ములు తెలివిడి సేసెదఁ దేటగాఁగఁ
బురుషవాచకములై పరఁగు నదంతశబ్దంబు లన్నియు నుదంతమ్ము లగుచు
బయిని దెలుంగు విభక్తులెక్కె శితజి నని మువ్వు దెల్పుట నలయుదంత
ములమీఁదను లు కారములు వచ్చు బహుత్వము రాములు భీములు సోములనఁగ
నలద్వితీయ మొదలౌ నాలు విభక్తులు పయినున్నతఱిని లత్వములె వచ్చు
రాములఁ గని మెచ్చు రాముల చేతను రాముల కొఱకును రాముల కత
మున రాములకును రాముల మును నను నిట్టివి యుదాహరణములై వెలయు నింక
సంబోధనలకు ‡అత్వంబు కలుగఁ బొల్చు జనవర జనవరుం డనఁగ బహుత

* రైశబ్దమునకుఁ దత్సమరూపములు 'రై, రో' అని సార్వత్రికము. కాని వ్యవహారమున నాలుగు రాళ్ళు చేతిలో నున్నవి. అని దనార్థమున 'రా' ఉపయోగింపఁబడుచున్నది.

† కడుబిందువు, అనఁగాఁ బూర్ణబిందువు. ఇట్టిప్రయోగములు- చింత్యములు. అ, ఖండబిందుయుత బుకార మొదవి ? ‡ దత్వంబు.

ప్రాక్పదీర్ఘాంతములై యారా యనవచ్చు యతులార విబుధులారా యనంగ
నటుల ఋదంతంబు లందు దీర్ఘము లగు శౌరీ యనంగను శౌరి యన యి
దంతమ్ములం దుత్వ మత్వమ్ము నాత్వమా సురగురువా కల్పతరువ యనఁగ
స్థావరతిర్యక్పదముల ముత్వము మీఁది యుత్వ మత్వం బయి యొనరు మందుఁ
జందనద్రుమము హంసము యన్వహి బహుళ వనవి లాంతములైన శబ్దములతు
దల లుత్వములు రుత్వములగు గోపాలురు బాలురు దీనదయాళు రనఁగ
వరుస లక్ష్యము లివి యరయుఁగ నింక ఇదంతముల్ బహుళ నుదంతము లగు
హరులు కవు ల్గిరు లాదియగా శబ్దమ్ము లింక హలంతమ్ము లేర్పరింతుఁ
దెలుఁగులకడల హల్లులకును ద్విత్వంబు నుత్వంబు జరుగు ! యొనరుఁ గనుక
త్వక్కును వాక్కును ప్రక్కును బహుళకు ద్వక్కులు వాక్కులు ప్రక్కు లగును
రాజన బహుతను రాజులు నాఁ జెల్లు బహుళఁ గొన్నిటి ద్విరూపములు వినుఁడు
వేదవిత్తు లనంగ వేదవిదు లనంగ విద్వాంసు లనఁగను విద్వాషు లన
భూభుక్కు లనఁగను భూభుజు లన నింక స్త్రీలింగములకు నీరెంకు పేర్ల
దారిగా నల "హలంతాద్వా" యనెడి సూత్రభంగి హలంతశబ్దములమీఁదఁ
డాప్ప్రకల్పతచే నడరఁగ నలసమిత్పదము సమిత్తులు సమిధ లన మఱియు
దిక్పదంబును దిశల్ దిక్కు లనఁగ నిల్లు వెలయును లక్ష్యము ల్వేఱు వేఱఁ
దగు నింక మీఁద ద్విత్వముగల్గ నణఁగంగఁ దాంతంబులని యేకతను బహుతను
రూపద్వయమున మరుతు మరుత్తన మరుతులు మరుత్తులన రాజిలు మఱి తగు
నింద్రజితుఁ డనంగ నింద్రజిత్తుఁడు నా పరీక్షిత్తుఁ డనఁగ బరీక్షితుఁ డన
నింక యుష్మచ్ఛబ్ద మేకత నీ యన బహుతను మీ యనఁ బ్రబలు దానఁ
బ్రథమైకవచనాన వచ్చు వు కారంబు రహిఁ బహుత్వమున రుకలును వచ్చు
నీ వనుచోటుల నీవనియును దనరారు నీ వీవు మీ ర్మీర లనఁగ
నెసఁగు నస్మచ్ఛబ్ద మేకత నేయన బహుళను మే యనఁ బరఁగి ప్రథమ
నేకవచనమున నెసఁగు నుకారంబు బహువచనమున ము వచ్చు నవల
నరయ నా, మా, యన నఖిలవిభక్తుల నేకత్వబహుతల నెసఁగు వరుస
నే ననువలుకున కే ననఁగా వచ్చు మే మనుపలుకున కే మనఁదగు
భూమి నే నేనన మే మేమనఁగ నొప్పుఁ గవిరాజు లివి తెల్పు గనవలె నిఁక
నరయంగఁ బంచవిధాంధ్రశబ్దములలో దేశీయముల నచ్చతెలుఁగులందు
సరవిగా నేకవచనబహువచనముల్ వివరింతుఁ గొన్నింటి విశదముగను

గనుఁడు తిర్యగ్వాచకపదమ్ములందునఁ బరఁగు న్గ్రాక్రైడను మ్ముప్రత్యయంబు
వారువ మఁ బారువ మన నుదాహరణంబు లీక్రితిఁ దనర్చు నవలఁ
దెలుఁగుల దేశ్యాల నల ప్రాతిపదికంబె ప్రథమైకవచనమై పరఁగుచుండుఁ
గలువ వలువ నాఁగ గడి మడియనఁగను జెఱువు హరువునాఁగఁ జెలికపాలఁదు
ఎమ్మె గేదెయు గాదె తమ్మె దివ్వె యనంగ మల్లె మొల్లె యనంగఁ జెల్లు నవలఁ
దగఁ బడి సోల ముంత మొదలౌ నుడుగుల బార మూర మొదలౌ పేరులందు
నల యొఁడుప్రత్యయం బఱసున్నతోఁ బ్రమాణార్థసూచకములై యుచురుచోటఁ
బడెఁడు సోలెండు ముంతెఁడునాఁగ బారెఁడుమూరెఁడునాలక్ష్యములగునుమఱి
అచ్చతెనుఁగున నదంతపురుష వాచకపదమున డువు వికల్పత తగి
వరుసగ-పాప పాపఁడు గొల్ల గొల్లఁడు మాల మాలఁ డన నీమాడ్కిఁ దనరు
నవల నుదంతములందు ఁడుప్రత్యయము తగి చెలువుఁ డనఁ బొలుచు నొకట
బహువచన మగు లు పరమైనపూర్వవర్ణముల కుత్వం బిదంతముల వచ్చు
నరి యనేకవచనముపయి లుకార మమర బహువచన మగు నరు లన
నిఁకమీఁద నొకకొన్ని యేర్పఱుతు వినుండు రహిఁ గేకమూఁడక్షరములచేత
బరఁగు నిదంతశబ్దంబుల నడిమియక్షరముల యిత్వంబు గలిగెనేని
గనఁ దుది నడిమి యికారమ్ములకు రెంటి కుత్వంబు వచ్చి బహుత్వమునను
గలుములు ములుకులు గరుసులు నా నిట్టి లక్ష్యములవ్వనఁ జెలంగు నవులఁ
గొల నను శబ్దముఁ గో నను శబ్దముఁ లలి బహువచనమ్ములకు గులు గని
కొలనులు కొలఁకులు గోనులు గోఁగులు నానొప్పు మఱి పేరు మీను చేన
న నివియు బహువచనముల లుత్వము వచ్చి పేలునా మీలునా జేలనఁ దగుఁ
గనఁ బెండ్లి యన్పదమునఁ గల లత్వంబు వికల్పమై పెండిల న్పరఁగఁ దనరు
బహుత నిం డ్లనియెడిప్రత్యయం బది చెంది పెండ్లిండ్లు నాఁగను వెలయు నవలఁ
బల్లు నిల్లనుచోట బహుతను బిందుపూర్వకముగా డులువచ్చి పండ్లు పండు
లిం డ్లిండు లన నిట్టు లెసఁగును మఱి యచేతనము లైనట్టిశబ్దముల కెల్ల
బహుత నట్టులు డులు వచ్చి కండ్లును ముండ్లు ననఁగ నీరీతుల నమరుమఱియు
వినుఁడు విల్లనునచేతనశబ్దమున కెన్న బహుత డులులు రెండు వచ్చు నెడల
విండ్లన విండులు విల్లులు నాఁగను రూపత్రయంబున రూఢిగాంచు
డుటులపై యచ్చు లుండును బోవుఁ బాడులు పండ్లునాఁ జెండులు చెండ్లనంగఁ
దేఁటులు తేంట్లునా బోఁటులు బోంట్లునా నెగడుఁ జుండిఁక చేయి నేయి వాయి

యనెడు పేరులతుదలను బహువచనమ్ములఁ దులువచ్చుఁ గనుండు లక్ష్యములను
జేతులు నేతులు వాతు లన్నట్టుల నావల నంత్యములైన డురులు
లకు లుకారము వచ్చు డత్వాది శత్వమాఁ బైచున్న యుత్వంబు వాయు నొకట
వినుఁడు త్రాడులు త్రాళ్లు పేరులు పేళ్లు కాళులు కాళ్లు నాగను వెలయుతాయి
వేయి రేయుల వ్రాయి నాయుక్తు లట్టులౌ తాలు వేలును రేలు వ్రాలనంగ
నిఁక నేకవచనమ్మునకు బహుత కొకవగ నయుయ డాలు కేలనఁగ నిరులు
పాలు చాలన నిట్లు పరఁగుధాన్యములపే ళ్లగుములు జొన్నలు నాళ్లు వడ్లు
గోదుమ లులువలు కొఱ్ఱలనఁగఁ జెలియలు కోడ లాల్మఱఁద లనుపదము
లతుదలఁ ద్రులు వచ్చులరుఁ జెలియాండ్రు కోడండ్రు నాండ్రును మఱఁదండ్రు నాఁగ
నావలను మొగలిపూవులు దక్కను దీవెలం దరుల వర్తిలెడి పేళ్లు
వానిపూవులయందు వర్తిల్లు బహుతను మల్లెలు సంపెగ ల్మొల్ల లనఁగ
నిఁకమీఁద నొకకొన్ని యేర్పరించెద లెన్ను యరయుఁడీ వాఁడు వీఁడన నివిబహు
వచనములను వాండ్రు వారు వార లనంగ వీండ్రునా వీరునా వీర లనఁగ
నీరీతిఁ దనరారు నీశబ్దముల కెల్ల బహుతను ద్రురు లివి వచ్చు నిటుల
గాఁడునకును గాండ్రు గారునాఁ దగు పాళెగాండ్రు నాఁగను బాళెగారనంగఁ
గొండ పోఁదండ రేమొండ చంద్రనుశబ్దములను బహువచనమ్ముల లు వచ్చి
గొండ లనంగఁ బొందండ లనంగ రేమొండ లనంగను జంద్ర లనఁగఁ
దగుఁగూఁతుర నెడిశబ్దమునకు రుత్వంబుతొలఁగును నిలుచు గూఁతునను గూఁతు
కూఁతురు ల్గూఁతులు కొఱలును రన నిట్టు లిఁక ద్వితీయవిధంబు తేర్పరింతు
నాదేశముల నగు నలయుదంతములకు స్వాభావికోదంత శబ్దములకుఁ
బురుషాఖ్యలగు చోటఁ బొసఁగు నిఁ నులు రెండు రామునిగాంచెను రామునరసె
శంభుని నడిగెను శంభు నర్థించెనా వరుసతో నివి యేకవచనము లగుఁ
బొరి నుదంతంబులు పురుషాఖ్య గానిచో భావినకారపుఁబొల్లునువు ను నిలుచు
నజరభూమీజములఁ హరిహయధేనువు నడిగెఁ జెట్టుం గట్టు నడుగఁ డనఁగ
నలయిదంతముల నదంతమ్ములను నట్ల పొసఁగు నకారంపుఁ*బొల్ల యొకటి
శౌరి నీక్షించెను శౌరిఁ గనుంగొనె నతివ నారసె బ్రహ్మ నడిగె ననఁగఁ
దగునుదాహరణము లగు నింకిట సకర్మకములైన క్రియలపైఁ గలిగెనేనిఁ
గన నచేతనవాచకపదముల ద్వితీయ లొకచోటఁ బ్రథమలై యొప్పుచుండు

* పొల్లయని యదంతరూపముకూడ నీకవి కిష్టము. అది యుచితమును గావచ్చును.

బలుఁడు సొమ్ములు దాల్చెఁ జెలులు కోకలు గట్టిరి నసూత్రిమిన్నుద నెన్న నన మఱియు
వలనకర్మకములై వఱల నారీతుల గిరులొప్పె ననఁ దగు లెప్పెఁగె ననఁగ
నగునిట్లు యిఁకఁ దృతీయకు వివరించెద స్థావరతిర్యక్పదములు విడిచి
కనఁ దృతీయాదులకును లోనుగాఁ బురుషాఖ్యపదముల పైయక్షరముల
తుదలయుత్వములపై నొదవు నికారము వహి వికల్పమ్ముగ వచ్చుఁ గృతులఁ
దగు కిషష్ఠికి నిత్వ మగుఁ గుషష్ఠికి నత్వ మమరుచునుండు నీక్రమము వినుఁడు
సోముని చేతను సోముచేత ననంగ గురునికొఱకు గురుకొఱకు ననఁగఁ
కేశవునివలనఁ గేశవువలననా నజుని కజునకన నలరుచుండు
నావల మఱి తృతీయావిభక్త్యర్థంబున మయి మై యనునుడు లమరు వినుఁడు
మానివర్యులఁ బ్రీతిమయి నొప్పు హరుఁడనహరిభక్తిమైఁ బొల్చునభవుఁడనఁగ
నిఁకఁ జతుర్థి వచింతు నేర్పడ రామునికై రాముకొఱకనంగ మఱి యువల
సరవిఁ జతుర్థికి షష్ఠి వచ్చును బ్రాహ్మణునికి దానం బిచ్చె ననఁగఁ బ్రాహ్మ
ణునికొఱకిచ్చె నంచు నెఱుంగఁ దగు మఱి వేంకటాచలపతి కంకిత మన
నాహరికొఱకు సమర్పితం బనుటయే పాద్యంబు వేదాంతవేద్యున కన
దండితరాక్షసాధ్యక్షునకుఁ బ్రొక్కు లనఁగ నిట్టివి చతుర్థ్యర్థము లగుఁ
బయినిబంచమికిఁ బొంటెయనంగఁ దనరారు బుధుఁడెవ్వఁడు నలువపొంటెననఁగఁ
గృష్ణునికంటెను గృష్ణుకంటె నననా నింక షష్ఠిక్రమం బేర్పరింతుఁ
దగును కారాంతశబ్దములకు కునులు పై నగునెడల నకార మాది నిల్చు
ననుటచే నలిబలమున కింద్రజిత్తునకును దేవగురునకు ననఁ దగు నిఁక
వరుసఁ బెండ్లామునకు వంతుకు రాజుకుఁ గైలాసమునకుఁ బ్రయోగములు గలవు
మొనయఁగ నలిబలమునకు నింద్రజిత్తునకు ననియిట్టు ముకుతుకు లమర వెందు
వహికినులకు నులవమి నకారపుఁబొల్లు లుండుఁ బో నచ్చు పైనుండునెడల
మునికి నెనయె మునికెనయె తనకు నెనయె తనకెనయె నాఁగ నిటుల నవల
నల ప్రాతిపదిక ముదంతంబు గానిచోఁ గుకినుల కాదినెక్కొనదు నత్వ
మచలకు రమకు నృహరికి గిరికి నాఁగ వరుస నిట్టుల నుదాహరణము లగు
షష్ఠి కొక్కెడ విశేషణములఁ బ్రథమలో ఘనభుజాబలుఁడు భీముని కనంగ
నమితబలుఁడు కౌరవాధీశున కనంగ-నింక సప్తమి తెఱం గేర్పరింతుఁ
బురుషాఖ్యల నుదంతముల కేకవచనంబు పయినుండిన ని వికల్పముగ వచ్చు
నానికారము రానిచో నకారము వచ్చు హరునియందుహరునం దనఁగ మఱియు

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు — ప్రతిష్ఠాపకులు.

శ్రీరాజా రావు వేంకటకుమారమహీపతి సూర్యారావుబహద్దరువారు, పిఠాపురము మహారాజా వారు. పరిషద్వ్యవస్థీవాధ్యక్షులు.

కీ. శే. శ్రీ వేంకటగిరి మహారాజావారు.

ఉద్ధారకులు.

శ్రీరాజా వేంకటాద్రి అప్పారావు బహద్దరువారు- ఉయ్యూరు జమీందారువారు

కీ. శే. శ్రీబొబ్బిలి మహారాజావారు.

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్కార్యనిర్వాహకవర్గము.

అధ్యక్షులు

జయంతి రామయ్యపంతులుగారు బి. ఏ, బి. ఎల్.

కార్యదర్శులు.

కిళాంబి రాఘవాచార్యులుగారు ఎం. ఏ., బి. ఎల్.

వింజమూరి వెంకన్నపంతులుగారు ఎం. ఏ.

కార్యనిర్వాహకసభాసభ్యులు.

దివాన్ బహదర్ కొమ్మిరెడ్డి సూర్యనారాయణమూర్తి నాయఁడుగారు. (కోశాధ్యక్షులు.)

పెద్దాడ రామస్వామిగారు, ఎం. ఏ.

చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహముగారు.

కాశీభట్ట సుబ్బయ్యశాస్త్రిగారు.

శ్రీమాన్ గొడవర్తి జగన్నాథస్వామిగారు, ఎం. ఏ., ఎల్. టి.

దర్భా వేంకటశివరామరాసుగారు, బి. ఏ., బి. యల్.

అకెళ్ళ వేంకటాద్రిమయ్యగారు.

కేళవరపు కామరాజుగారు.

కోకా వేంకటసుబ్బారావు నాయఁడుగారు.

ఓలేటి వేంకటరామశాస్త్రిగారు, శతావధాని.

పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహారావు పంతులుగారు.

పిశ్వారిసెట్టి రంగబ్రహ్మరావునాయఁడుగారు.

కాకినాడ–ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తులో వెలకుదొరకు గ్రంథములు.

1	విప్రనారాయణచరిత్రము–చదలువాడ మల్లయ్యకవి		రు	
2	కవిజనాశ్రయము–వేములవాడ భీమకవి	...	0	10
3	చంపూరామాయణము–ఋగ్వేదికవి వేంకటాచలపతికవి	...	1	0
4	నీతిసీసపద్యశతకము–తాళ్ళపాక పెదతిరుమలాచార్యుడు ...	...	0	2
5	జ్యోతిశ్శాస్త్రసారము–శ్రీమాన్ కపిస్థలం కృష్ణమాచార్యులుగారు	...	0	8
6	జ్ఞానప్రసూనాంబికాశతకము–శిష్టుసర్వశాస్త్రికవి ...	...	0	2
7	సర్వేశ్వరశతకము–యథావాక్కుల అన్నమయ్యగారు ...	...	0	2
8	యుద్ధమల్లుని బెజవాడ శిలాశాసనము–జ. రామయ్యపంతులుగారు	...	0	8
9	కావ్యాలంకారచూడామణి–విన్నకోట పెద్దయకవి ...	...	0	8
10	చంద్రభానుచరిత్రము–తరిగొప్పుల మల్లనకవి ...	...	1	0
11	అకారాద్యముద్రితగ్రంథసూచిక ...	...	0	8
12	ప్రాకృతభాషోత్పత్తి–శ్రీమాన్ మేడేపల్లి వేంకటరమణాచార్యులుగారు	...	0	12
13	శివతత్త్వసారము–మల్లికార్జున పండితారాధ్యులు ...	...	0	12
14	Defence of Literary Telugu జయంతి రామయ్యపంతులుగారు	...	0	8
15	శివరాత్రిమాహాత్మ్యము–శ్రీనాథమహాకవి ...	...	0	12
16	ఆర్యభాషావిభాగము–శ్రీమాన్ మేడేపల్లి వేంకటరమణాచార్యులుగారు	...	0	8
17	Dravidian Lexicography జయంతి రామయ్యపంతులుగారు	...	0	4
18	హ్రస్వరంగములు–కొత్తపల్లి సూర్యరావుగారు ...	...	0	8
19	నారసింహపురాణము—ఉత్తరభాగము–హరిభట్టు ...	...	1	0
20	మన్నారుదాస విలాసనాటకము—రంగాజమ్మ ...	...	0	8
21	జైమినిభారతము–వచనము–వేంకటకృష్ణప్పనాయకుడు	...	0	12
22	కాళిందీకన్యాపరిణయము (రెండుభాగములు) అహోబలపతి	...	1	4
23	రెడ్డినాటి రెండుశాసనములు ...	...	0	4
24	ఆంధ్రధాతుమాల—చిన్నయసూరి ...	...	0	12
25	శాసనపద్యమంజరి ...	...	0	12
26	శతకసముచ్చయము (1-2 భాగములు) ...	...	1	6
27	పరిషత్పుస్తకభాండాగారము. (ద్వితీయభాగము) ...	...	0	8
28	సూత్రాంధ్రవ్యాకరణములు—చిన్నయ్యసూరి ...	...	0	8
29	రసాభరణము—అనంతకవి. ...	...	0	8
30	చాటుధారాచమత్కారసారః– (సంస్కృతము) ...	...	0	8
31	ఉత్తరరామచరిత్రము–జయంతి రామయ్యపంతులుగారు	...	1	0
32	షోడశకుమారచరిత్రము–వెన్నెలకంటి అన్నయ ...	...	0	8
33	అమరుకము–సాంధ్రము–జయంతి రామయ్యపంతులుగారు	...	1	0
34	సాంబోపాఖ్యానము–రామరాజు రంగప్పరాజు ...	...	1	0
35	హంససందేశము–కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రిగారు ...	...	0	2
36	సింహాసనద్వాత్రింశిక–ద్వితీయభాగము–గోపరాజకవి ...	...	0	12
37	రాయవాచకము ...	...	0	8
38	ఆంధ్రశబ్దచింతామణి–బాలసరస్వతీకృతాంధ్రటీకోపేతము	...	0	8

Printed by N.. chutaramiah at the Cocanada Printing works, Cocanada

శ్రీ

ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక.

రెండు నెలల కొకసారి ప్రకటింపఁబడును.

(Journal of the Telugu Academy.)

సంపుటము. ౨౩ { భావనామసంవత్సరము. చైత్రవైశాఖమాసములు. } సంచిక ౧.

కాకినాడ:

కొత్తపల్లి సూర్యారావుచే పరిషత్కార్యాలయమునఁ ప్రకటింపఁబడినది.

చందా, పోష్టువ్యయములతో సంవత్సరమునకు రు. 3-౦-౦.

విడిసంచిక రు ౦-౮-౦.

1934.

విషయసూచిక.

ఆంధ్రసాహిత్య
పరిషత్పత్రిక.

కాకినాడ.

రెండునెలల కొకసారి ప్రకటింపఁబడును.

సంపుటము. ౨౩ { భావనామసంవత్సరము. చైత్రనిజవైశాఖమాసములు. } సంచిక ౧.

రసస్వరూపము.*

—ఉభ. సా. ప్ర. బులుసు వేంకటరమణయ్యగారు, మద్రాసు—

సర్వవాఙ్మయసాధారణముగఁ గావ్యమునకుఁ గలముఖ్యప్రయోజనము రసమేయని చెప్పవలెను. కావ్యవాఙ్మయమారంభ మైన దాదిగ, నీసిద్ధాంతము ప్రసిద్ధమై యున్నది. రసాస్వాదనమున కనుగుణము కానికావ్యముకావ్యానుకరణమే యగును.

ఆంధ్రవాఙ్మయమున రసతత్త్వమును నిరూపించుటకుఁ దొలుత, సంస్కృతమును గొంతపరామర్శింపవలసియున్నది. ఆంధ్రాలంకారికులకు సంస్కృతము పెట్టినదే భిక్ష యగుట యిందుఁ గారణము. నవీను లగుసంస్కృతాలంకారికులు రసము ప్రధాన మని చెప్పియున్నారు. కాని ప్రాచీనులు విభిన్నవిషయములకుఁ బ్రాధాన్య మిచ్చినటులు వారిగ్రంథములఁబట్టి తోఁచుచున్నది. భరతుఁడు నాట్యమును, భామహుఁడు, దండి, అలంకారములను, వామనుఁడు గుణములను, ఆనందవర్ధనాచార్యుఁడు ధ్వనినిఁ గావ్యమున ముఖ్యమైన వని చెప్పియున్నారు. అట్లయినను వారు రసమును దమతమప్రధానవిషయములందే (నాట్య, అలంకారగుణాదులు) అంతర్భవింపఁ జేసిరి. నాట్యమును బ్రధానవిషయముగా నెంచిన భరతుని మతమున రసమునాట్యస్వరూపము1. భామ

*నా "ఆంధ్రాలంకారచరిత్రము" ద్వితీయభాగమునందలి "రసము" అనువిషయము నిట్లు మచ్చున కిచ్చుచున్నాను.

1. "నాట్యంచ రస ఏ వేత్యుక్తప్రాయమ్, [ధ్వన్యాలో. లోచ. పు 182]

హదండ్యాచార్యుల మతములం దలంకారములే ప్రధానము లగుట రసము వానియందే సందర్భింపఁబడినది2. గుణప్రాధాన్యవాది యగు వామనుఁడు రసములను గాంతిగుణమునం దిఱికించెను 3. ధ్వని కావ్యాత్మ యను నానందవర్ధనుఁడు, రసము ధ్వనియే యగు నని చెప్పెను 4. ఇట్లే తక్కిన వారిమతములు గల వని యెఱుఁగవలెను. ఆనందవర్ధనాచార్యులకాలమువఱకును రసము సముచితరీతిని విమర్శింపఁబడి యుచితస్థానంబునఁ బ్రతిష్ఠింపఁబడియుండ లేదు సామాన్యముగఁ బ్రాచీను లందఱును గావ్యాత్మను గూర్చి విచారింపక కావ్యాంగముల సంగతినే వివరించి యున్నారు. కావున వారివారిమతమునఁ గావ్యాత్మయేమో తెలిసికొనుట దుర్ఘటము. నవీను లందఱును రసమే కావ్యాత్మయని స్పష్టముగ విశదీకరించియున్నారు.

ఆంధ్రవాఙ్మయమున రసమునకుఁ గలగౌరవము మొదటినుండియు నిలుపఁబడియున్నది. ప్రథమాంధ్రకవియుఁ, బ్రథమలాక్షణికుఁడు నగు వాగనుశాసనుఁ డీవిషయమును విశదపఱిచియేయున్నాఁడు5 తర్వాతికవులుకూడఁ దమప్రబంధములను రసపరముగనే రచించినట్లు తమప్రతిజ్ఞలందు "తా రసపుష్టిమై ప్రతిపదంబు," ననురీతి వక్కాణించుటలే ప్రమాణము లగుచున్నవి. నవీను లగు సంస్కృతాలంకారికులు రసప్రాధాన్యవాదు లగుటచే వారినే యాదర్శకులుగఁ దీసికొనిన మనవారిమతము చెప్పకయే సువిజ్ఞేయ మగును.

భట్టుమూర్తికవి ప్రతాపరుద్రీయము ననుసరించి కావ్యమున రసమే ప్రధాన మని చెప్పియున్నాఁడు6. కాని పెద్దిరాజును దదనుసారి యగు నప్పకవియు వామనుని సూత్రములం దున్నట్లు "అఖిలకావ్యములకు రీతు లాత్మ

. రసవ ద్దర్శితస్పష్టశృంగారాదిరసంయథా, [భామహ కావ్య 3-6.]
……………………రసవద్రసపేశలమ్, [దండికావ్యాదర్శము.]

3 సమగ్రరసత్వంకాన్తిః. 3-2-15.
దీప్తారసాః శృంగారాదయోయస్యసః, తస్యభావః దీప్తరసత్వం, కాన్తిః యథా—ప్రేయాన్……ఏవం రసాన్తరే ష్వప్యుదాహరణీయమ్.

. కావ్యస్యాత్మా ధ్వనిః—(పు 2) కావ్యస్యాత్మాసఏవార్థః (పు 28) సఏవేతి, ప్రతీయమానమాత్రేఽపి ప్రక్రాన్తే తృతీయఏవ రసాదిధ్వనిరితిమన్తవ్యమ్, [ధ్వన్యాలోకః సలోచన,-పు 26]

5. "సాపాగ్యరసవృత్తిః [చింతామణి 1-3]

6. గీ. అనద్యశరసప్రథాః శబ్దార్థములును, [నరస 1-20]

యంత్రు" అనుమతమును గూడ ననుసరించుటచే వారిమతమున నేది ముఖ్యమో దెలియుట కొంచెము కష్టము. కాని చూడామణిపీఠికయందు "భావరస ప్రసంగమునఁ బర్వునలంకృతిలక్షణంబు," అని ప్రతిజ్ఞావచనము నిరూపింపఁబడియుండుటంబట్టి పెద్దిరాజుమతమున రసమే ప్రధాన మనుటలో సందియము లేదు. అప్పకవీయము చింతామణికి విపులవ్యాఖ్యారూప మగుటఁ జింతామణి మతమే యప్పకవిమత మనవలెను. అప్పకవి రసమునకుఁ గలప్రాధాన్యమును జక్కఁగ వివరించియున్నాఁడు[7]. కాఁగాఁ బరమతప్రదర్శనార్థమై మాత్రమే వారిచే "రీతి రాత్మా కావ్యస్య" యనుసూత్రమార్గ మవలంబింపఁబడినది గాని యది వారిసిద్ధాంతము కానట్లు మనము నిశ్చయింపవలసియున్నది.

అలంకారశాస్త్రమున కాదిగ్రంథముగ నెంచఁబడుచున్న భరతనాట్యశాస్త్రమునందే యొకమాదిరిగ రసస్వరూపము నిర్వచింపఁబడియే యున్నయది. "విభావానుభావవ్యభిచారిసంయోగాద్రసనిష్పత్తిః"[8]. అని యచటఁ గల రసనిర్వచనసూత్రము. ఈసూత్రమునే యాధారముగఁ జేసికొని పలువురాలంకారికులు తమ కిచ్చవచ్చిన మతములను నిరూపించుచు సూత్రార్థమును దమమతమున కనుగుణ మగునట్లు నిర్వచింపసాగిరి. ఆమతములు చాలఁగ నున్నవి. కాని యందు భట్టలోల్లటుల యుత్పత్తివాదమును, శ్రీశంకుకుల యనుమితివాదమును, భట్టనాయకుల భుక్తివాదమును, నభినవగుప్తుల వ్యక్తివాదమును ముఖ్యమైనవి. అం దభినవగుప్తాచార్యులవాదమునకు ధ్వన్యాచార్యు లగునానందవర్ధనుల ధ్వనివాదము మూలము. సహృదయహృదయావర్జకమును యుక్తియుక్తము నగుధ్వనివాదమే విమర్శకు లగునర్వాచీనాలంకారికులచే నాదరింపఁబడినది. కాఁగా నిందు వ్యక్తివాదమే సిద్ధాంతిత మైనట్లు తేలుచున్నది. అందులకుఁ గలకారణములు ముందు నిరూపింపఁబడును. ధ్వన్యాచార్యునికిఁ బిదప భట్టనాయకుఁడును, ప్రతీహారేందువర్మయు, మహిముఁడును, ధనికుఁడును వ్యక్తివాదమున కెదురుతిరిగిరి; కాని వారిమతము వ్యక్తివాదమంతటి సరసము కానందునను వారికిఁ దగినంతయవలంబన మక్కాలమునఁ జూపఁబడియుండనందునను వ్యక్తివాదమే స్థిరమైనది. ఆంధ్రాలంకారికులు కూడ నీవ్యక్తివాదమునే యామోదించియున్నారు.

7. గీ. తగ రసాశ్రయవాక్యసంతతులు కూర్చి, కావ్యము లొనర్చువారెపో కవు లనంగ
నట్లుకావున నేభాషనైనఁగవిత, పలుకువారికిసాధింపవలయురసము. [అప్పక. 1 ఆశ్వా]

8. భరతునినాట్యశాస్త్రము, షష్ఠాధ్యాయము చూచునది.

విభావము—అనుభావము—వ్యభిచారిభావము ననునీమూఁడు భావముల సంయోగమును బొంది పరిపోషింపఁబడిన స్థాయిభావమే రస మగు నని యించుమించుగ నన్నిమతములవారు నంగీకరించియున్నారు. ఆస్థాయి యట్లు మాఱునపుడు లేనిస్థాయి యుత్పన్న మగుట రస ముత్పన్నమగునా? లేక అనుమితము లగుస్థాయిభావాదులంబట్టి రసమున్న ట్లూహింపవలెనా! లేక సత్త్వోద్రేకమువలన రసము సామాజికులచే ననుభవింపఁబడునా? లేక యిదివఱకు సహృదయహృదయములందు వాసనారూపముగ నున్నస్థాయిభావము విభావాదులచే వ్యక్తమై రస మగునా? అనువిషయములందే వారివారి కభిప్రాయభేదము లున్నవి; కాని స్థాయిభావమే రసముగా మాఱు ననుటలో నెవ్వరికి నభిప్రాయభేద మున్న ట్లగపడదు. భరతముని స్థాయిభావమే రసముగఁ బరిణమించు నని స్పష్టముగఁ జెప్పియున్నాఁడు9. ఆలంకారికు లందఱు నీవిషయమునే వ్రాసిరి. ప్రాచీనాలంకారగ్రంథములలో రసస్వరూపము చర్చింపఁబడలే దని యిదివఱకే చెప్పియుంటిని. నవీనాలంకారికు లందఱును భరతునే యనుసరించిరి. కాన వారిననుసరించిన మనయాంధ్రలాక్షణికులమతమును భరతునిమతముతో సరిపోవుచున్నదని చెప్పవచ్చును10. కాఁగా స్థాయిభావవ్యతిరిక్తముగ నపూర్వమగు రసమొకటి లేదని తేలినది.

విభావము లనఁగా రసమభివ్యక్త మగుటకుఁగలకారణములు. అయ్యవి యాలంబనవిభావము లనియు నుద్దీపనవిభావము లనియు రెండువిధములైయున్నవి. ఏవి లేనిచో రసము వ్యక్తముకాదో యవి యాలంబనకారణములు. నాయకుఁడు, నాయిక యాలంబనవిభావము లగును. వ్యక్త మగురసమునకు సహకారు లగునవి యుద్దీపన విభావములు. అయ్యవి యావనము, చంద్రిక మొదలగునవి. శరీరమునఁ బుట్టి కార్యరూపము లగువాల్చూపు మొదలగునవియుఁ, బరులసుఖదుఃఖములచేఁ దనకు సుఖదుఃఖములు కల్గునటులు భావించెడిసత్త్వమువలనఁ గల్గుసాత్త్వికము లగుకార్యములుగా నుండునవియు ననుభావపదవాచ్యము లగును. కంపము, కన్నీరు, గద్గదత మొదలగునవి సాత్త్వికములు. సముద్రమునందలి తరంగములవలెఁ బుట్టుచు విలీనములు కావలసిన

9. అథ స్థాయిభావాన్ రసత్వ ముపనేష్యామః, [నాట్య. షష్ఠాధ్యాయ.]

10. క. ఉక్తవిభావాదులచే, వ్యక్తనవస్థాయి రూపభావంబులు సు
వ్యక్తములై నిజగుణసంప్రసక్తములై రసములన రసత్వము నొందున్. [చూడా2-4.]

పుడు మునుఁగుచు మఱలఁ బుట్టుచు నిట్లు చరించుచు రసాభివ్యక్తికి సహకారము చేయునవి సంచారిభావము లనఁగా వ్యభిచారిభావములు11. స్థిరములై స్వజాతీయభావములచేఁ గాని విజాతీయభావములచేఁ గాని లోపింపక మీఁది భావములకంటె లక్షణము లగుభావములు రతి, హాసము, శోకము, క్రోధము మొదలగునవి స్థాయిభావము లనఁబడును12.

లోకమునఁ గారణ, కార్య, సహకారికారణము లనఁబడునవియే కావ్యనాట్యములందుఁ గ్రమముగ విభావానుభావవ్యభిచారిభావము లని పిలువఁబడుచున్నవి. ఒకనాటకమును జూచుచున్నపుడు గాని కావ్యమును వినుచున్నపుడు గాని వానితత్త్వమును బాగుగ గుర్తించి యనుభవమునకుఁ దెచ్చుకొన సమర్థు లగుసహృదయులకు, ఆయాభావములకుఁ గలవ్యక్తివిశేషసంబంధము నశించి సామాన్యజ్ఞానము కలుగుచుండును. అట్టిసామాన్యజ్ఞానము కావ్యములందుకంటె నాట్యములందే వేగముగఁ గలుగును, గాన, మనము నాటకమునే దృష్టాంతముగఁ దీసికొనుట మంచిది. శాకుంతలనాటకము ప్రదర్శింపఁబడుచున్న దనుకొనుఁడు, అందు శకుంతలాదుష్యంతు లాలంబనకారణములు కాన నిర్దిష్టవ్యక్తి విభావములు వ్యక్తివిశేషరూపములు కాక సామాన్యరూపములై పోవును. వారియందలి శకుంతలాత్వదుష్యంతత్వములు విగళితము లగునని భావము. ఇట్లే యనుభావసంచారిభావములు వ్యక్తివిశేషముతోడి సంబంధమును వీడి సామాన్యము లగును. కాని యట్టిసామాన్యత కావ్యము సముచితలలితపదబంధబంధురమై ప్రదర్శించునటులు తత్తద్భావప్రదర్శ

11. 1. విభావః కథ్యతే తత్ర రసోత్పాదనకారణమ్,
ఆలంబనోద్దీపనాత్మా స ద్విధా హృదయంగమః.
రససమవాయకారణ మాలంబనవిభావః, ఇతరత్కారణజాత ముద్దీపనవిభావః.

2. కార్యభూతోఽనుభావః స్యాత్కటాక్షాదిః శరీరజః॥
పరగతసుఖాదిభావనయా భావితాంతఃకరణత్వం సత్త్వమ్, తతోభవాః సాత్త్వికాః॥
[ప్రతాప. రసప్ర.]

3. విశేషేణ ఆసమన్తాత్ చరంతీతి వ్యభిచారిణ ఇత్యుచ్యన్తే. [వి+ఆ+చారిణః-వ్యభిచారిణః.]

12. విరుద్ధై రవిరుద్ధైర్వా భావై ర్విచ్ఛిద్యతేనయః,
ఆత్మభావం నయ త్యాశు సస్థాయీ.........(దశరూపకమ్.)

నమున నిపుణులై యుండినపుడే- రసాస్వాదనసమర్థు లగుసహృదయులకే కలుగును. సహృదయులు కానివారికి రసాస్వాదము కలుగఁజాలదు.

అట్లు సాధారణము లైనవిభావానుభావవ్యభిచారిభావములవలన విలక్షణ మగునొకవ్యాపారము పుట్టుచున్నది ఆవ్యాపారమే వ్యంజన. ఈవ్యాపారమువలననే సహృదయహృదయములందు వాసనారూపమునఁ బ్రతిష్ఠితపూర్వము లగురత్యాదిస్థాయిభావము లభివ్యక్తము లగును. కాఁగా నున్నస్థాయిభావములే విభావాదులచేఁ బుట్టింపఁబడిన వ్యంజనవలనఁ బ్రకాశితము లగునని తెలుచున్నది. సహృదయహృదయములందు స్థాయిభావములు తొలుత నుండియు నున్నను వాని నజ్ఞానము కప్పిపుచ్చియుండుటచే వ్యక్తములు కాఁజాలవు. మీఁదివ్యాపార మావరకరూప మగు నాయజ్ఞానమును నశింపఁజేయును. అజ్ఞానము నశించుటచే లోనున్న స్థాయిభావము, దానితోడిదే యగు నానందమును బ్రకాశించుట కభ్యంతరము లేదు. మానవునికి మమత్వ మనునది యజ్ఞానజనిత మగుటచే నజ్ఞానము తోడనే మమత్వము నశించును. అనఁగా సహృదయునకుఁ దానొక వ్యక్తివిశేషమ నను జ్ఞానము నశించి యతఁడు వ్యక్తిసామాన్యమే యగును. దుష్యంతాదినాయకులు సామాన్యవ్యక్తులైన ట్లిదివఱలోఁ జెప్పఁబడినది; కాని సహృదయనాయకుల కభేదము కలుగును. అపుడు సామాన్యరూప లగు శకుంతలాదినాయికలందు సహృదయునకు స్వకాంతాత్వజ్ఞానము కల్గి యనురాగము కల్గుట యసంగతము కాఁజాలదు. స్థాయిభావము వ్యక్త మగునపుడు విగళితవేద్యాంతర మగునానందమును సహృదయుఁ డనుభవించును. స్థాయివిశిష్ట మగునాయానందమే రసపదవాచ్య మగుచున్నది. ఇయ్యది శృంగారరసప్రతీతిమార్గము తక్కినవానివిషయమై కూడ నిట్లే యూహించునది.

స్థాయిభావమునకుఁ బుష్కల మగువిభావాదిసామగ్రి లభించినపుడే వ్యక్త మగు నాభావము స్థాయి యనఁబడును స్వల్పవిభావజ మగుచో నది వ్యభిచారిభావమే గాని స్థాయిభావము కాఁజాలదు13. కావున రసమును బోషింపఁదలఁచినచో విభావాదులను సముచితరీతిని నిబంధించుట కవులకర్తవ్యమై యున్నది.

---

13. రత్యాదయః స్థాయిభావాః స్యుర్భూయిష్ఠవిభావజాః
స్తోకై ర్విభావై రుత్పన్నా స్తఏవ వ్యభిచారిణః॥

రత్యాదిభావములు చిత్తవృత్తివిశేషములు. (జ్ఞానవిశేషములు.) కాన నవి క్రొత్తగాఁ బుట్టినవి కావు. అయ్యవి తగినయుద్బోధము కలిగినపుడు వ్యక్తములగుచు లేనియెడల నవ్యక్తములగుచు నుండును. ఆభావము లట్లులేనివారికి రసాస్వాదము కలుగఁజాలదు. కావున సహృదయులైనవారికే గాని యసహృదయులకు రసాస్వాదము కలుగదు. నానారూపమున స్థాయిభావము లందఱియెడఁదల నుండవలె నని నియమము మాత్రము లేదు.

రసమునకు నానందమునకును భేదము కలదా? లేదా? యని కొంచెము విచారింపవలసియున్నది. గీర్వాణాలంకారికు లీవిషయమున రెండుమార్గములం ద్రొక్కియున్నారు. మమ్మటాచార్యులు తనకావ్యప్రకాశమున రసాస్వాదనమువలన విగళితవేద్యాంతర మగునానందము కలుగు ననియు, రసము బ్రహ్మానందసబ్రహ్మచారి యనియు రెండుమార్గములను (రస మానందముకంటె నన్య మనియు, రసానందముల కభేద మనియుఁ గూడ) నిరూపించియున్నాఁడు14. రసగంగాధరమునందలి రసనిర్వచనసూత్రమునుబట్టి స్థాయికంటె నానందము వేఱనియు, నీరెండిటికి నవినాభావసంబంధ మనియుఁ బండితరాజు సిద్ధాంతమైనట్లు తోఁచుచున్నది15. మఱియు నతఁడు స్థాయిభావముతోఁ గూడినయానందము రసమా? లేక యానందముతోనున్న స్థాయి రసమా? యనివిచారించుచు శ్రుతిని బ్రమాణముగ గ్రహించి రత్యాదిస్థాయివిశిష్ట మగు చిదానందమే రసమని సిద్ధాంతీకరించియున్నాఁడు16. రస మానందస్వరూప మనియే శ్రుత్యర్థము. ఇట్లు ద్వివిధములగుపక్షములు కానవచ్చుటచేత సమన్వయము నాసించినచో నొకరీతి సమాధానము చెప్పవలసియున్నది. రసము, నానందమును వేర్వేఱయినను హేతుహేతుమదభేదసరణి నాశ్రయించి (రసము చిదానందమునకు హేతు వగుటచే) యభేదమును జెప్పుట యుక్తిదూరము కాఁజాలదు.

14.... "సకలప్రయోజనమౌళిభూతం సమనంతరమేవ రసాస్వాదనసముద్భూతం విగళితవేద్యాంతర మానందం॥" [కావ్యప్రకాశః ప్రథమోల్లాసః]
బ్రహ్మాస్వాదసబ్రహ్మచారీ......రసః [కావ్యప్ర. చతుర్థోల్లాసః]

15.... "స్వప్రకాశతయా వాస్తవేన నిజస్వరూపానందేన సహగోచరీక్రియమాణః ప్రాగ్వినివిష్టవాసనారూపో రత్యాదిరేవరసః [రసగం, 22 పు]

16. వస్తుతస్తు వక్ష్యమాణశ్రుతిస్వారస్యేన రత్యాద్యవచ్ఛిన్నా భగ్నావరణాచిదేవరసః. రసో వై సః రసం హ్యేవాయం లబ్ధ్వా ఽఽనందీభవతి. "ఇతిశ్రుతిః" [రసగంగాధర. పు 28]

ఆంధ్రాలంకారికులలోఁ బెద్దిరాజుమత మేమో నిశ్చయింపఁ బ్రబలా ధారములు నిరూపించుట కష్టముగాని మూర్తికవి విద్యానాథుని "గుణాలంకార శ్రీకృతపరికర" అనుశ్లోకము నాంధ్రీకరించుచు "వావిరి దుఃఖమైన సుఖవైభవమైన విటీవిటాళియుం, దావలఁ బూర్ణమై సహృదయాత్మలఁ గేవలహర్షమై తగున్" అని చెప్పి రసానందముల కభేదమును జెప్పియున్నాఁడు. మీఁదిసమాధానమే యిచ్చుటఁ గూడ శరణ్యమై యున్నది.

ఇట్లుసంగ్రహముగ బహుళాలంకారికసిద్ధాంతిత మగు రసస్వరూపనిర్వచనము సూక్ష్మముగఁ జెప్పఁబడినది. కానఁ బైరీతి వ్యక్తివాదమే సిద్ధాంతిత మట్లు చాలమంది నిరూపించియున్నారు. కానఁ బైవాదమే యుక్తియుక్త మగుటకు ముఖ్యములగు నితరవాదములను గొంత విమర్శింపవలసియున్నది.

"విభావానుభావవ్యభిచారిసంయోగాద్రసనిష్పత్తిః" అను నాట్యశాస్త్రీయరససూత్రమునందలి సంయోగనిష్పత్తిశబ్దములకుఁదమకుఁ దోఁచినరీతిని బలువురు పండితులు పెక్కులర్థములను గ్రహించుటచేతనే వాదములు పలుఁరీతుల బయల్వెడల నవకాశము కలిగినది. ఉత్పత్తివాదు లగుభట్టలోల్లటప్రభృతులు విభావములవలనఁ బుట్టి యనుభావములచేఁ బ్రతీతియోగ్యమై వ్యభిచారులచేఁ బోషింపఁబడిన స్థాయి రస మగు నని చెప్పుచున్నారు. అయ్యది రామాదినాయకనిష్ఠ మనియు, నాయకవేషమును ధరించుటచే నటునియందు నది గోచరించు ననియును వారియాశయము. వీరిమతమున సంయోగపదమునకుఁ బలురీతు లగునర్థములను గ్రహింపవలసియున్నది. స్థాయివిభావముల సంయోగ మనఁ గార్యకారణభావము. స్థాయ్యనుభావసంయోగము జ్ఞాప్యజ్ఞాపకభావము. స్థాయిసంచారిభావముల సంయోగము పోష్యపోషకభావము. నిష్పత్తిపదమునకు వీరిమతమున నుత్పత్తి యని యర్థము. కాని యీమతము సరికాఁజాలదు. ఉన్నస్థాయిభావమే విభావాదులచేఁ బ్రకాశిత మగునుగాని క్రొత్తగాఁ బుట్టుట యనుభవదూరము; పండితానంగీకృతమును. రస మెన్నియుగముల క్రిందటనో యుండిన రామాదినాయకనిష్ఠమైనచో సామాజికులకు రసాస్వాదము కలుగుట యెట్లు? రసము సామాజికనిష్ఠమై యుండవలదా? సంయోగపదమున కిన్నియర్థముల నంగీకరించుట గౌరవము కాదందురా?

అనుమితివాదు లగుశ్రీశంకుకులు సమ్యఙ్మిథ్యాసంశయసాదృశ్యప్రతీతులు నాల్గింటికంటెను విలక్షణ మగు చిత్రతురగన్యాయగృహీతప్రతీతివలన

నటునియందు రామాభేదజ్ఞానము కలుగు ననియు, సరస మగునాట్యమువల నను నిపుణుఁడగు నటుని చేష్టలవలనను, నటునియందు లేనిభావము లచట నున్నట్లే సామాజికులచే గ్రహింపఁబడుననియుఁ, గాఁగా, రసము నాయకనిష్ఠ మైనను నటునియం దనుమానింపఁబడి సామాజికులచే ననుభవింపఁబడు నని చెప్పుదురు. వీరిమతమున సంయోగపదమున కనుమాప్యానుమాపకభావమును, నిష్పత్తిపదమున కనుమితియు ననునర్థములను గ్రహింపవలసియున్నది. కాని యీమతముకూడ సరియైనట్లు తోఁచదు. నటుఁడు తటస్థుఁ డగుటచేఁ దద్గతముగ ననుమిత మగుస్థాయిభావము సామాజికులకు విగళితవేద్యాంతర మగు నానందమును గల్గింపఁజాలదు. కాన నీవాదమున రసముయొక్క యథార్థస్వరూపము విశకలితమై యుండ లేదు.

భుక్తివాదు లగుభట్టనాయకులు లోకవ్యతిరిక్తముగఁ గావ్యనాట్యములయం దభిధకంటె విలక్షణములగు రెండువ్యాపారములు, భావకత్వ, భోగములనునవి కల వనియు, మొదటివ్యాపారముచే విభావానుభావవ్యభిచారిస్థాయిభావములు వ్యక్తివిశేషసంబంధమును విడిచి సర్వసాధారణము లగుననియుఁ, బిదప సాధారణీకృత మగుస్థాయిభావము భోగాఖ్యవ్యాపారమువలన (ఆవ్యాపారము రజస్తమముల నణఁచి సత్వము నుద్రేకింపఁజేయు నఁట) సామాజికులచే ననుభవింపఁబడుచు రస మగు నని చెప్పుదురు. వీరిమతమున సంయోగపదము సాధారణీకరణరూపార్థపరము. నిష్పత్తి యన భుక్తి లేక యనుభవము. కాని యీవాదమును యుక్తిదూర మనియే యందురు. క్రొత్తగ సాధారణీకరణభోగవ్యాపారముల నంగీకరించిన గౌరవము. రసము సామాజికభుజ్యమాన మగుటచే రసము పుట్టు నని కాని, జ్ఞాప్య మగు నని కాని చెప్పుటకు వీలు లేదు. కాన నది యభివ్యక్తమే యని యనఁదగును. కాని, భుక్తివాదు లగుభట్టనాయకులమతమున వ్యక్తివాదమున కణుమాత్రము నవకాశము చిక్కదు. కావున మొదటనిరూపింపఁబడిన యభినవగుప్త (ఆనందవర్ధనుని మతము ననుసరించియే యభినవగుప్తులు రసస్వరూపమును విశదీకరించిరి.) పాదులమతమే యాదరణీయము. వ్యక్తివాదమున సంయోగపదమునకు వ్యంజనాఖ్యసంబంధ మనియు నిష్పత్తిపదమున కభివ్యక్తి యనియు నర్థములు.

ఇంతవఱకును బ్రతిపాదింపఁబడిన విషయములంబట్టి రసము లన్నింటివలన నానందమే కలుగు ననియును దుఃఖ మెన్నఁడును గలుగఁజాల దనియును దేలుచున్నది. రసస్వరూపనిరూపణమున నిపుణుఁడును బ్రామాణికుఁడు నగు నభినవగుప్తాచార్యుఁ డారీతినే చెప్పియున్నాఁడు. ఇచట నొకపూర్వపక్ష

మును లేవఁదీయవచ్చును. రతి హాసము మొదలగు స్థాయిభావములు గల శృంగారహాస్యాదిరసములవలన నానందము కలుగవచ్చును గాని, శోకము- భయము- జుగుప్స- క్రోధము, స్థాయిభావములుగఁ గల కరుణ, భయానక, బీభత్స, రౌద్రరసములవలన నానందము కలుగు టెట్లు? ఈవిషయమున నీ క్రిందివిధముగ సమాధానము ప్రాచీనకాలమునుండి నేఁటివఱకును బ్రచారము నమన్నది. కావ్యప్రపంచము లోకవిలక్షణమైనది. లోకమున సుఖహేతువుల వలన సుఖము దుఃఖహేతువులవలన దుఃఖము కలుగవలె ననునియమము కల దు. కవిబ్రహ్మసృష్టి విలక్షణమగుటచే దుఃఖహేతువు లగు మీఁదిరసములవల నఁ గూడ విగళితవేద్యాంతర మగునానందమే కలుగును. అట్లొనరింపఁగల వాఁడే కవి. హాలాహలమునుండి యమృతము నొలికింపఁగల సామర్థ్యము లేని కవి యథార్థకవి కాఁజాలఁడు. శ్రోత గాని, ద్రష్ట గాని కేవలము దుఃఖము నను భవింపవలె ననునాశయమునఁ గవి శ్రవ్యకావ్యములను, నాటకములను రచిం పఁడు. తనకు దుఃఖమే కలుగవలె నని కోరి సహృదయుఁడు కావ్యపఠనము నఁ గాని, నాటకదర్శనమునఁ గాని ప్రవర్తింపఁడు. దుఃఖము నుగల్గించు కావ్య ములను జదువ సహృదయుఁడు దొరకొనినను నట్టిదుఃఖమువలన మనసునకు శాంతి గల్గి యానందము కలుగవలె ననునాశయముతోడనే యాతఁ డద్దానఁ బ్రయత్నింపవలెను. మఱియు మనము కవి యారసమును నిరూపించుటయం దెంతవఱకు జయమొందెను? కరుణరసమున మనలను రామాదులతోపాటుగ నేడ్పించెనా లేదా యనియే యాలోచింతుము. మనల నేడ్పించిననే మన కా రసమువలన నానందము కలుగును. ఇయ్యది యనుభవమునకు విరుద్ధము కాఁజాలదు. గీర్వాణాలంకారికులు సామాన్యముగ నందఱును గరుణాదులవల న నానందము కలుగు ననియే చెప్పియున్నారు. నాట్యదర్పణమును వ్రాసిన రామచంద్రగుణచంద్రులు మాత్రము సుఖాత్మకత్వదుఃఖాత్మకత్వభేదమున రస ములు రెండువిధము లనియు రసము సుఖదుఃఖస్వరూప మనియు వివరించియు న్నారు17. కాని వీరిమతము సంతెవరు నామోదించి యుండలేదు. అర్వా చీను లెవ్వరును వీరిమతమునైన నుట్టంకించి యుండలేదు. వేయేల? వారిగు రు వగుహేమచంద్రాచార్యులుకూడ వారిమతము నెత్తక రసము లన్నియు నా నందస్వరూపము లనియే చెప్పియున్నాఁడు18.

17. చూ. నాట్యదర్పణము. [Gaekwad Oriental Series] అ. ౩.

18. చూ. కావ్యానుశాసనము. నిర్ణయసాగరప్రతి.

ఆంధ్రాలంకారికులు కూడ రసము లన్నింటివలన నానందమే కలుగు నని చెప్పిరి. అందులకు నరసభూపాలీయమునందలి ప్రాగుదాహృతమగు "వానిరిదుఃఖమైన సుఖవైభవమైన విటీవిటాళియుం, దావలఁ బూర్ణమై సహృదయాత్మలఁ గేవలహర్షమై తగున్'' అనువచనము ప్రమాణము కాఁగలదు.

రసము నాయకనిష్ఠమా ? సామాజికసహృదయనిష్ఠమా ? నటనిష్ఠమా ? అనుప్రశ్నకు సమాధానము రసస్వరూపనిర్వచనావసరముననే ప్రతిపాదింపఁబడినది. కాని కొంచెము వివరించి యిచటఁ జెప్పఁబడును. అభినవగుప్తులమతమును బట్టి రసము సామాజికులచే నాస్వాదింపఁబడుటంబట్టి దానికిఁ దన్నిష్ఠతయే యుచితమై యున్నది. కావ్యమునందు శ్రోతలకును, నాట్యమునందు ద్రష్టలకును రసముకలుగు నని, అనఁగాఁ దత్తత్సహృదయములందు రసము తత్తన్నిష్ఠమగు నని మీఁదిసిద్ధాంతము ననుసరించియే పెద్దిరాజు కావ్యాలంకారచూడామణియందుఁ జెప్పియున్నాఁడు[19] కావున రసము సహృదయసామాజికనిష్ఠ మని తేలుచున్నది. ప్రతాపరుద్రీయమునే మాతృకగాఁ దీసికొని (యించుమించుగ) యందలి ప్రాగుక్తాభిప్రాయప్రతిపాదక మగు ''భావేస్థాయిని" అను శ్లోకమునే యాంధ్రీకరించిన మూర్తికవిమతమును వేఱుగ నిరూపించుటయు ననవసరము. కాని రస మెన్నఁడును నటనిష్ఠముకాఁజాలదు. నటుఁడు కేవల మభినయాదుల ననుకరించును. ఒకపుఁ డతఁడు తన్మయుఁడై రసము ననుభవించెనేని యపుడు నటుఁడు కాక యతఁడు సామాజికుఁడుగనే మాఱిపోవును. అతనికి (నటునకు) రసాస్వాదయోగ్యత లేదు. కావున నాట్యమునందు రసాస్వాదయోగ్యుఁడు సామాజికుఁడు కాని వేఱొకఁడు కాఁజాలఁడు.

ఈమీఁదఁ జెప్పఁబడిన విషయములలోఁ గొన్ని ప్రస్తుతము మనవారి కనుభవవిరుద్ధములుగ గోచరింపవచ్చును. కాని ప్రాచీనార్వాచీనలాక్షణికు లందఱు నిట్లే నిరూపించియుండుటచే వారి యనుభవముమాత్రము మీఁదిమాదిరిగనే యుండి యుండవచ్చును. లక్షణగ్రంథములయందు నిరూపింపఁబడినయంశములను విశదీకరించుట నాముఖ్యకర్తవ్యము కాని యది యనుభవమున కెంతవఱకు సరిపడుచున్నదనువిచారము ప్రస్తుతము కాదు.

రసాభివ్యక్తికిఁ గలకారణములు విభావానుభావవ్యభిచారు లని “విభావానుభావ వ్యభిచారిసంయోగా ద్రసనిష్పత్తిః'' అను భరతరససూత్రమువల

19. గీ. శ్రోతలకుఁ గావ్యములయందుఁ బొందురసము
ద్రష్టలకు నాట్యములయందుఁ దనరురసము—[ద్వితీ. ౭.]

వనే దెలియవచ్చుచున్నది. ధ్వనికారాదులందఱు నారీతినే నిరూపించియున్నారు. కాని ధనంజయుఁడు, ధనికుఁడు, విద్యానాథుఁడు మొదలగుకొంద అర్వాచీనులు సాత్త్వికభావములను గూడ రససామగ్రియందుఁ జేర్చి యున్నారు. వాని ననుసరించి మన యాంధ్రాలంకారికులుకూడ నట్లే చెప్పియున్నారు20. పై వారియాశయమును బట్టి సాత్త్వికములను రససామగ్రిగాఁ జెప్పవలసినట్లు తేలుచున్నది. ఇయ్యవి ప్రధానములై యవసరమైనవే యైనచోఁ బ్రాచీనాలంకారికు లెవ్వరును వీనిని నిరూపింపకపోవుటకుఁ గల కారణమేమి? అనుప్రశ్నకు సమాధాన మీయవలసినబాధ్యత మనపైనున్నది విచారించిచూచినచో ననుభావములకును సాత్త్వికములకును భేదమే లేదు. ప్రాగుక్తలక్షణములం బట్టి శరీరమునఁబుట్టు కటాక్షాదు లగు కార్యము లనుభావము లనియును, పరగతసుఖదుఃఖాదిభావభావనవలనఁ బుట్టుగగుర్పాటు, కన్నీరు, మొద లగునవి సాత్త్వికము లని యుఁ దేలుచున్నందున నీరెండును గార్యరూపములే యగుట నభేదమే యంగీకార్యము. కార్యములు మొదట సాత్త్వికావస్థయందుండి యాపై ననుభావములుగ మాఱును. కావున సాత్త్వికములు కూడఁ జివర కనుభావములే యగుటచే వేఱుగ సాత్త్వికములం జెప్పుట యనవసర మని భరతముని యెనిమిది స్థాయిభావములను, నెన్మిది యనుభావములను, ముప్పదిమూఁడు సంచారిభావములను, మొత్తముపై (8 + 8 + 33 = 49) నలువదితొమ్మిది భావములను గంఠోక్తిగ నంగీకరించియున్నాఁడు. సాత్త్వికములు వేఱుగ నున్న వనినచో నాసంఖ్యాపరిగణనము సరిపడఁజాలదు 21. భరతమునిమతమునే చాలమంది యనుసరించియున్నారు.

20. విభావై రనుభావైశ్చ సాత్త్వికై ర్వ్యభిచారిభిః
ఆనీయమానః స్వాదుత్వం స్థాయీభావో రతిః స్మృతః॥
విభావానుభావసాత్త్వికవ్యభిచారిసామగ్రీసముల్లసితస్థాయీ భావోరసః॥
[ప్రతాపరుద్రీయే రసప్రకరణమ్]

21. గీ. అట్టివిజ్ఞానకలితమై యవఁరుభావ, మాత్మఁ బ్రవ్యక్తమై విభావానుభావ
సాత్త్వికవ్యభిచారిసంజ్ఞలఁ దనర్చు, నాల్గుతెఱఁగుల రసనిదానంబుగాఁగ.
[చూడా 1—20.]

క. తలఁపఁగరసకార్యములై, జలజాక్షులయందుఁ బొడము సాత్త్వికభావం
బుల నెనిమిదింటి నేర్పడ,నలరింతుం గడఁకతోనుదాహరణంబుల్. [నరస 3—88]

21. ఏవం సర్వేమిళిత్వా ఏకోనపంచాశద్భేదాః॥ [నాట్య 6 అ.]

సూక్ష్మదృష్టిచే ననుభావసాత్త్వికములకు భేదము లేకున్నను స్థూలదృష్టిచే నది యనుకొొన నవకాశము కలదు. సాత్త్వికములు చివరి కనుభావములే యైపోయినను, వాని ప్రాథమికావస్థను విశదపఱుచుటకు వేఱుగ వానిని గ్రహించుట దశరూపకకారాదుల మతమున యుక్తిదూరము కాఁజాలదు. యోగి ప్రస్తుతావస్థయందుఁ జాతుర్వర్ణ్యముతోడి సంబంధమును వీడి యున్నను దొలుత బ్రాహ్మణుఁడయ్యెనేని బ్రాహ్మణయోగి యని పిలువఁబడునట్లే మొదటి సాత్త్వికభావము ప్రస్తుత మాయవస్థయందు లేకున్నను బూర్వావస్థను దెలియఁ బఱచుటకు వానిని వేఱుగ సాత్త్వికములని పరిగణింపవచ్చు నని విద్వాంసుల యభిప్రాయము.

ఆంధ్రాలంకారికు లెన్నిరసముల నంగీకరించిరో విచారించుటకుఁ బూర్వము తన్మూల మగుగీర్వాణవాఙ్మయమునందలి యాలంకారికులమతములను సూక్ష్మముగ నిరూపింపవలసియున్నది. స్థాయిభావమే రస మగు ననునంశము తొలుదొల్త వివరింపఁబడియే యున్నది. భరతముని యెనిమిదిస్థాయిభావములనే నిరూపించుటచేఁ దన్మతమున రసము లెనిమి దనియే చెప్పవలసివచ్చుచున్నది. సామాన్యముగ రసములు తొమ్మి దని యందఱు నొప్పుకొందురు. శాంతము రస మగు నని యందఱును (స్వల్పసంఖ్యాకులు తప్ప) నంగీకరించి యున్నారు కావున భరతమునిమతమునఁ గూడ శాంతరసము నొప్పుకొనవలెను. అతఁడు "అష్టౌ నాట్యే రసాః స్మృతాః" అని చెప్పినను, నాట్యమునం దెనిమిదే రసము లని యతని మత మనియు నాట్యాతిరిక్తముగఁ గావ్యములందు శాంతరస మున్నచో నాతనికి విప్రతిపత్తి కలుగఁజాల దనియు మనము పైవచనమునుబట్టియే గ్రహింపవలసియున్నది. అభినవగుప్తాచార్యులు శాంతమునుగూర్చి ప్రసంగించుచు "మునినాఽప్యంగీకృతం, క్వచిచ్ఛమ ఇత్యాదినా" యని మునిమతమున శాంతరసము నొప్పించి యున్నాఁడు. మఱియు శమము శాంతరసమునకు స్థాయియైనట్లు భరతమునిమత మని కూడ నభినవగుప్తునియాశయ మైనట్లు తెలియుచున్నది నాట్యశాస్త్రమున "రతిర్హాసశ్చ శోకశ్చ క్రోధోత్సాహౌ భయం తథా, జుగుప్సా విస్మయ శ్చేతి స్థాయిభావాః ప్రకీర్తితాః॥" అని స్థాయిభావములు నిరూపింపఁబడి యాపై "నిర్వేదగ్లానిశంకాఖ్యా" అని సంచారిభావములు ప్రస్తుతింపఁబడినవి. కాని శమము స్థాయిభావముగఁ గాని, భావమాత్రముగాఁ గాని చెప్పఁబడియుండ లేదు. కావ్యప్రకాశమును వ్రాసినమమ్మటాచార్యులు నిర్వేద మమంగళప్రాయ మగుటచే వ్యభిచారిభావములలో దానిం దొలుదొల్త నిరూపించుట యనుచిత

మైనను నొకప్పుడు స్థాయి కాఁగల దనునాశయముననే యట్లు నిరూపించె ననియు, నందుచే నిర్వేదము స్థాయి కాఁగల శాంతరస మొకటి కల దనియు నిరూపించియున్నాఁడు22. విద్యానాథుఁడు శమమే శాంతరసస్థాయి యని చెప్పియున్నాఁడు. పండితరాజు నిర్వేదమునే శాంతస్థాయిగా నిరూపించియున్నాఁడు. ఇట్లే శాంతస్థాయివిషయమున మతద్వయ మున్న ట్లనుకొన వీలుకలదు. కాని విచారించిచూచినచో నిర్వేదమునకే శమ మని నామాంతర మని తేలుచున్నది- భరతముని శమము నంగీకరింపనిచో నభినవగుప్తులవచనము కుదురఁజాలదు శమనిర్వేదములు రెండును దృష్టాంతరూపము లగుటచే నీరెండింటికి నభేదము నంగీకరించినచో నణుమాత్రము ననుపపత్తి కలుగఁజాలదు. ఇట్లు భరతముని మతానుసారముగ రసములు తొమ్మిది యని తేలినది.

ఇంతటితో నీనిశ్చయము స్థిర మని విశ్వసింప వీలులేదు. శృంగారప్రకాశమును వ్రాసిన భోజుఁడు శృంగార మొక్కటియే రస మగు నని వ్రాసియున్నాఁడు23. రూపగోస్వామి యుజ్జ్వలనీలమణియం దుజ్జ్వలవేష మగు శృంగారము రసమని చెప్పియున్నాఁడు ప్రాచీనాలంకారికులలో నొకఁడగు రుద్రటుఁడు తొలుదొల్త మీఁదిరీతిని దొమ్మిదిరసములనే గాక పదియవ దగు ప్రేయోరసము నంగీకరించి యున్నాఁడు24. ఆపై నంతటితోఁ దనివి నొందక మధురాదుల యాస్వాదనమువలనరసములుకలుగునట్లు భావములన్నింటియొక్క యాస్వాదనమువలనను రసోత్పత్తి కలుగుట యనుభవసిద్ధ మగుట నిర్వేదాదులన్నియును రసములు కావచ్చు నని నిరూపించియున్నాఁడు.25 మనయాంధ్రులలో నధునాతనవిమర్శకులు కొందఱు రససంఖ్యను నియమించుటకు వీలు

---

22. నిర్వేద స్యామంగళప్రాయస్య ప్రథమ మనుపాదేయత్వేఽప్యుపాదానంసంచారిత్వేఽపి స్థాయిత్వప్రతిపాదనార్థమ్, తేన "నిర్వేదస్థాయిభావోఽస్తి శాంతోఽపి నవమో రసః" ఇతి. (కావ్యప్ర, చతుర్థోల్లాసః-)

23. వీరాద్భుతాదిషు రసేషు రసప్రసిద్ధిస్సిద్ధా కుతోఽపి వటయక్షవ దావిభాతి
లోకే గతానుగతికత్వవశాదుపేతా మేతాం నివర్తయితు మేష పరిశ్రమో నః॥
శృంగారవీరకరుణాద్భుతహాస్యరౌద్రబీభత్స వత్సలభయానకశాంత నామ్నః
ఆమ్నాసిషు ర్దశరసా నపరే వయంతుశృంగారమేవ రసనా ద్రసమామనామః॥
(శృంగా, పీఠిక)

24. శృంగారవీరకరుణా బీభత్సభయానకాద్భుతా హాస్యః
రౌద్రః శాన్తః ప్రేయా నితి మన్తవ్యా రసాః సర్వే. (రుద్రటకావ్యా. 3-3.)

25. రసనాద్రసత్వమేషాం మధురాదీనామివోక్తమాచార్యైః।
నిర్వేదాదిష్వపితన్నికామ మస్తీతి తేఽపిరసాః॥ [కావ్యాలంకారః] 3-4

లేదనియు భావానుసారముగ నిచ్చకువచ్చినన్ని రసము లుండవచ్చు ననియుఁ జేయు సిద్ధాంతమునకు మీఁది రుద్రటునివాద మెంతయు నుపకరించుచున్నది.

రసవిషయవిమర్శనసందర్భమున జగన్నాథపండితరాజుకూడ మీఁది రత్యాదిస్థాయిభావములు భూయిష్ఠము లగువిభావములవలన వ్యక్తమగునపుడు స్థాయిభావము లగుననియు, స్వల్పవిభావవ్యక్తము లగునపు డయ్యవియే సంచారిభావము లగుననియుఁ జెప్పియున్నాఁడు. ఈవిషయ మిదివఱకే నిరూపింపఁబడియున్నది. కాఁగా రసములు తొమ్మిదని నియమించుటలోఁ గలకారణమును వ్యక్తపఱుపవలసియున్నది.

దేవగురుపిత్రాదివిషయక మగురతి భావ మగు ననియును నయ్యదియే కాంతావిషయక మగుచో రస మగు ననియు నాలంకారికుల సిద్ధాంతము. ఆస్వాదమున భేదము లేనప్పుడు నన్నియు రసములే యని కాని లేక యన్నియును భావములనియే కాని యేలకాఁగూడదు? లేదా కాంతావిషయక మగు రతి భావమును, దేవాదివిషయక మగునది రసము నేల కాఁగూడదు? వినిగమనావిరహము నంగీకరింపవలసినపుడు మొదటియాలంకారికు నొకనియెడ గౌరవముంచి తన్మతానుసారముగ సమాధానమును జెప్పుటయే యుచితము. రసనవత్వసిద్ధాంతము మునిమతము ననుసరించియే యంగీకరింపఁబడిన దనియుఁ, దదతిరిక్తము లగునవి భావము లని యంగీకరింపవలసిన దనియుఁ, బేరునందే భేదము కలదు కాని ఫలమున భేదము లే దనియుఁ బండితరాజు చెప్పియున్నాఁడు[26]. సామాన్యముగ నందఱును రసములు తొమ్మి దనియే చెప్పియున్నారు. పండితరాజుకూడఁ దొమ్మిదిరసము లనే యంగీకరించియున్నాఁడు. అర్వాచీనాలంకారికులమతమున రసములు తొమ్మిదియే యగుచున్నవి? కావున వారిననుసరించిన మనయాంధ్రాలంకారికులమతమునఁగూడ రసములు తొమ్మిదే యని చెప్పవలసియున్నది[27]. కావున రసములు తొమ్మిదియే యని మన మొకమాదిరిగ సిద్ధాంతీకరించుటలో దోషము లేదు.

---

26. భరతాదిమునివచనానామేవాత్ర రసభావత్వాదివ్యవస్థాపరత్వేన స్వాతంత్ర్యయోగాత్, అన్యథా పుత్రాదివిషయాయా అపి రతేః స్థాయిభావత్వ మతో నస్యాత్,............
రసానాం నవత్వగణనాచ మునినియంత్రితా భజ్యేత;........[రసగంగాధరః, పు. 46]

27. క. ఉక్తవిభావాదులచే, వ్యక్తస్థాయిరూపభావంబులు సు
వ్యక్తములై నిజగుణసం, సక్తములై రసములన రసత్వముఁ జెందున్. [చూడా. 2-4]

క. భరశృంగారము హాస్యము, కరణము వీరము భయానకము బీభత్సం
బును రౌద్ర మద్భుతము శాంతరసంబును రసములనఁగఁ దనరుం గృతులన్.

ఈవిషయమును వ్రాయుటలో నుపయోగించిన గీర్వాణాంధ్రాలంకార గ్రంథములు.

గ్రంథము.	కర్తృనామము.
అప్పకవీయము	కాకునూరి అప్పకవి
అభినవభారతి (నాట్యశాస్త్రవ్యాఖ్య)	అభినవగుప్తాచార్యులు
ఆంధ్రశబ్దచింతామణి	నన్నయభట్టు
ఉజ్జ్వలనీలమణి	రూపగోస్వామి
కావ్యదర్పణము	రాజచూడామణిదీక్షితులు
కావ్యప్రకాశము	మమ్మటాచార్యులు
కావ్యాదర్శము	దండ్యాచార్యులు
కావ్యానుశాసనము	హేమచంద్రుఁడు
కావ్యాలంకారము	భామహుఁడు
కావ్యాలంకారము	రుద్రటుఁడు
కావ్యాలంకారచూడామణి	విన్నకోట పెద్దయకవి
కావ్యాలంకారసంగ్రహసారము	ప్రతీహారేందువర్మ
కావ్యాలంకారసూత్రవృత్తి	వామనుఁడు
దశరూపకము	ధనంజయుఁడు
దశరూపకావలోకము (పైదాని వ్యాఖ్య)	ధనికుఁడు
ధ్వన్యాలోకము	ఆనందవర్ధనుఁడు
నరసభూపాలీయము	భ. మూర్తికవి
నాట్యదర్పణము	రామచంద్రగుణచంద్రులు
నాట్యశాస్త్రము	భరతముని
ప్రతాపరుద్రీయము	విద్యానాథుఁడు
రత్నాపణము [పైదానివ్యా.	కుమారస్వామి
రసగంగాధరము	జగన్నాథపండితుఁడు
లోచనము [ధ్వన్యాలోకవ్యాఖ్య]	అభినవగుప్తాచార్యులు
వక్రోక్తిజీవితము	కుంతకుఁడు
వ్యక్తివివేకము	మహిమభట్టు
శృంగారప్రకాశము	భోజదేవుఁడు.

రాజానకరుయ్యకుఁడు.

[క్రీ. శ. 12వ శతాబ్ది]

శ్రీ యయ్యాణ్ణె వేంకటవీరరాఘవాచార్యులుగారు, యం. ఏ., కాకినాడ.

I. ప్రాక్కథనము—సంస్కృతమున 'నలంకారసర్వస్వా'ద్యనేకాలఙ్కార గ్రన్థముల రచించి సహృదయసంస్తూయమానకీర్తికలాకలాపుఁడై, యాలంకారికావతంసుఁ డగు విశ్వనాథకవిరాజు సంతటివానికిఁ గూడఁ గృతినిర్మాణావసరమున నుపజీవ్యుఁ డయిన రాజానకరుయ్యకుని కృతికాలాదులంగూర్చి తెలుఁగున నెవరును గూలంకషముగఁ జర్చించియుండలేదు. రుయ్యకుని కృతులుగా మనకుఁ దెలియుచున్నవానిలో 'శ్రీకణ్ఠస్తవము,' 'హర్షచరితవార్తికముం' దక్క మిగిలిన యీ క్రింది పదిగ్రంథములును[1] స్వోపజ్ఞామూలకము లయిననేమి, యలంకారగ్రంథవ్యాఖ్యారూపము లయిననేమి సాహిత్యాలంకారప్రతిపాదకములే. సంస్కృతసారస్వతమును వెదకిచూచినను సర్వోత్కృష్టము లగునిన్ని యలంకారగ్రంథముల నిర్మించిన మహనీయుఁడు వేఱొకఁడు గానవచ్చుటలేదు.

ఇంచుమించుగ నైదుశతాబ్దములవఱకు [ననఁగా:—జగన్నాథపండితరాయలకాలము 1620-1660 క్రీ. శ. వఱకును] రుయ్యకుని గ్రంథరాజ మగు 'నలంకారసర్వస్వము' సాహిత్యసామ్రాజ్యమును నిరంకుశముగఁ బరిపాలించుచుండెడి దని చెప్పనగును. ఒక్క జగన్నాథపండితరాయలు దక్క, ఈ నైదు శతాబ్దములలోను రుయ్యకుని యాలఙ్కారికమతమును ఖండించినవారు లేరు.

భారతవర్షమున కంతకు మకుటాయమానమును నలఙ్కారశాస్త్రమునకు బుట్టినిల్లు నగు కాశ్మీరదేశమే రుయ్యకుని వాసస్థానము. ఇతఁడు పండితవంశోద్భవుఁడు. దృఢవ్యుత్పన్నుఁ డగు రాజానకతిలకుఁ డితనిజనకుఁడు.[2] తిలకుఁ డుద్భటుని యలంకారగ్రంథమునకు 'ఉద్భటవివేకము' లేక 'ఉద్భటవిచారము'

1. (i) అలంకారానుసారిణి
(ii) అలంకారమంజరి
(iii) అలంకారవార్తికము
(iv) అలంకారసర్వస్వము
(v) కావ్యప్రకాశసంకేతము
(vi) నాటకమీమాంస
(vii) బృహతి
(viii) వ్యక్తివివేకవిచారము
(ix) సహృదయలీల
(x) సాహిత్యమీమాంస

2. 'రాజానకతిలకాత్మజః'. పిషెల్ (Dr, Pischel) పండితప్రకటిత మగు రుయ్యకుని 'సహృదయలీల'.

అను పేరితో వ్యాఖ్యయో విమర్శమో రచియించియుండినట్లు జయరథుండు అలంకారసర్వస్వవ్యాఖ్యాన మగు తన 'అలంకారవిమర్శిని'[3] లోన సూచించి యున్నాఁడు. అందువలనఁ దిలకుఁ డుద్భట మతానుయాయి యని తెలిసెడిని.

రాజానకోపనామము కాశ్మీరదేశీయము. 'రాజానక' పదమునకు 'రాజకల్పుఁ డని' యర్థము.[4] నేఁటికిని గాశ్మీరదేశీయ బ్రాహ్మణులీపదము నుపనామముగా ధరింతురు. రుయ్యకునకు 'రుచకుఁ డ'ని యు నామాన్తరము గలదు.[5]

---

3. జయరథుని 'అలఙ్కారవిమర్శిని' (i) 'ఏతచ్చోద్భటవిచారే రాజానకతిలకేనైవ సప్రపఞ్చ ముక్త మితి నతథా స్మాభి రావిష్కృతమ్' [115 పు.]

(ii) "ఏతదేవ రాజానకతిలకేనా ప్యుక్తం 'కారణసామగ్ర్య మిహ బాధకత్వేనైవ ప్రతీయతే కార్యానుత్పత్తిస్తు బాధ్యత్వేన' ఇతి గ్రన్థకృచ్చ ప్రాయ స్తన్మతానువర్త్యేవ" [124 పు.]

(iii) "ఏతచ్చోద్భటవివేకే రాజాన[క]తిలకేన సప్రపఞ్చ ముక్తమితి గ్రన్థవిస్తరభయాన్నేహాస్మాభిః ప్రపఞ్చితమ్."

4. చూ. కల్హణుని 'రాజతరఙ్గిణి,' vi త. 261 శ్లో.
రాజ్ఞీకతజ్ఞభావేన సాపి మన్త్రిసభాన్తరే।
త మాజుహావ నిర్వ్యాహం స్వయం రాజానకాఖ్యయా.'

5. 'రాజానకరుచ కాపరనామ్నోఽలఙ్కార సర్వస్వకృతిః' (కృతిః) అని 'పిషెల్' [Dr. Richard Pischel] పండితుఁడు ప్రచురించిన 'సహృదయలీల' యందలియుపసంహారవాక్యము చూ 'కావ్యమాల,' V గుచ్ఛకము: "సహృదయలీల.' ఒకానొకవ్రాఁతప్రతిలో 'రుచక' అనుపాఠముగూడఁ గలదు. (i) 'అలఙ్కారసర్వస్వము' ['కావ్యమాల' 35 వ సంఖ్య, 1893 సం.] లో 'సంపూర్ణ మిద మలంకారసర్వస్వమ్. కృతి స్తత్రభవ ద్రాజానకరుయ్య (రుచ) కస్య' (205 పు) అని కలదు. (ii) 'తిరువాన్కూరుసంస్కృతగ్రంథావళి'లో 'నలంకారసూత్రము' నను పేరితోఁ బ్రకటింపఁబడినప్రతిలోను, (iii) కొన్ని వ్రాఁతప్రతులలోను [చూ. రాజేన్ద్రలాలమిత్రుని 'లిఖితగ్రంథసూచిక,' ix సం 117 పు.] (iv) 'ప్రతాపరుద్రీయము' మీఁది కుమారస్వామి 'రత్నాపణము'లోను [393, 396, 4?5, 448 పుటలు, కమలాశఙ్కరప్రాణశఙ్కరత్రివేది పండితునిప్రతి. 1909] (v) అప్పయదీక్షితుల 'చిత్రమీమాంస' లోను [72 పు. నిర్ణయసాగర ప్రచురణము] (vi) 'శాకున్తలము' మీఁది రాఘవభట్టుని వ్యాఖ్యలోను [161, 179, 193 పు], (vii) రుయ్యకునిగ్రంథము పై శ్రీవిద్యాచక్రవర్తివ్యాఖ్యలోను [3609 పు. చెన్నపురప్రాచ్యలిఖితగ్రంథాలయముయొక్క యలఙ్కారశాస్త్రలసూచిక] 'రుచక' అనియే యున్నది. (viii) మమ్మటుని 'కావ్యప్రకాశము' మీఁది 'సంకేత' నామకవ్యాఖ్యలోఁ గూడఁ దద్వ్యాఖ్య 'రుచక' కృత మనియే యున్నదని డాక్టర్ బూలర్ [Dr. Buhler] పండితుఁడును ['కాశ్మీరదేశలిఖితగ్రంథనివేదిక,' 247 సం. xvi పు] పీటర్సన్ పండితుఁడును వ్రాసియున్నారు. రుయ్యకుఁ డినుటయే ప్రమాణతర మని తచ్ఛిష్యుఁ డగుమంఖకుని "శ్రీకణ్ఠచరితము" [XXV స. 80 శ్లో] వలనఁ దెలియుచున్నది.

అలంకారసారస్వతమునఁ బేర్కొనఁబడిన రుచకుఁడు రుయ్యకునికంటె భిన్నుఁ డనియు, 'నలఙ్కారసర్వస్వ'నిర్మాత రుయ్యకుఁడే కాని రుచకుఁడు గాఁడనియుఁ గొందఱు ప్రాచ్యసాహిత్యవేత్తల యభిప్రాయము. కాని, మహామహోపాధ్యాయు లగు శ్రీమానవల్లి రామకృష్ణకవీంద్రులు 'రుచకుఁడు' అను వ్యాకరణసమ్మతరూపమునకు 'రుయ్యకుఁడ'ను వ్యావహారిక భాషారూపము వచ్చియుండునని వ్రాసియున్నారు.[6]

II రుయ్యకుని కాలము

రుయ్యకుని కాలము సులభముగా నిర్ణయింపఁగూడును.

(1) క్రీ.శ. 1085 ప్రాంతముల రచియింపఁబడిన బిల్హణుని 'విక్రమాఙ్కదేవచరితము'నుండి రుయ్యకుఁ 'డలంకారసర్వస్వము'నఁ గొన్నిశ్లోకముల నుదాహరించుకొని యున్నాఁడు.

(2) మహిమభట్టుని [క్రీ.శ. 1020—1060] 'వ్యక్తివివేకము' పయిని వ్యాఖ్య వ్రాయుటయే కాక రుయ్యకుఁ డాతని మతము ననేకపర్యాయములు విమర్శించి, తీవ్రముగ ఖండించియున్నాఁడు.

(3) ఆచార్యమమ్మటుని [క్రీ. శ. 1050—1100] 'కావ్యప్రకాశము' పైఁగూడ రుయ్యకుఁడు వ్యాఖ్య రచించుటయే కాక పలుసారు లాతని మతమును విమర్శించి, ఖండించియున్నాఁడు.

6. "రుచక" అనుపదమునకు "రుఅక" అని ప్రాకృతభాషారూపము. ఇది క్రమముగా వ్యవహారములో "రుయక" యనియుఁ దరువాత "రుయ్యక" యనియు స్వరూపపరివర్తనము నొంది యుండును. ఇట్లు కేవలశబ్దోచ్చారణపద్ధతిని వ్యుత్పత్తిం జూపినచోఁ గొందఱు విమర్శకుల కది సమ్మతము గాకపోవచ్చును. కావున "నలంకారసర్వస్వము" నకు "సఞ్జీవని' యను వ్యాఖ్యను నిర్మించిన శ్రీవిద్యాచక్రవర్తి శ్లోకములఁ గూడ నిట నుదాహరించెద (అ) "శ్లో. రుచకాచార్యోపజ్ఞస్యాయ మలఙ్కారసర్వస్వే సఞ్జీవనీతి టీకా శ్రీవిద్యాచక్రవర్తినా క్రియతే.'
(ఆ) మఱియు గ్రంథాంతమున నాతఁడు—

"శ్లో. శబ్దస్యాసౌ విషమవిషమో దుర్ఘటార్థస్య సార్థా-
వ్యాప్త్యవ్యాప్తిప్రకటనపటు ర్న్యాయదర్పాంగభీః
ఇత్థంభూమ్నా రుచకవచసాం విస్తరః కర్కశోఽయం
టీకాస్మాభిః సముపరచితా తేన సఞ్జీవనీయమ్"

మఱియు రాఘవభట్టుఁడు "శాకుంతలము" మీఁది తనవ్యాఖ్యలో [53 పు. 2 పంక్తి] 'రాజానక రుచక' అనివ్యవహరించియున్నాఁడు. [Vide: 'Literary Gleanings:' 1. Ruyyaka:- By M. Rama Krishnakavi, M. A., 'Journal of the Andhra Historical Research Society,' Vol. II part 2, pages 130-31; Oct. 1927.]

(4) మంఖకుని 'శ్రీకంఠచరితము [క్రీ. శ. 1135—'45 నడుమ రచితము] లోని మైదుశ్లోకములు 'అలంకారసర్వస్వము నందలివృత్తిలో నుల్లేఖింపఁబడియున్నవి.

(5) [క్రీ. శ. 1149—'50 నడుమ రచియింపఁబడిన] కల్హణుని 'రాజతరఙ్గిణి' లోని యొకానొకశ్లోకము 'అలంకారసర్వస్వము' నందలి 'వృత్తి'లో నుద్ధరింపఁబడియున్నది.

(6) [క్రీ. శ. 1159—'60 నడుమ నిర్మింపఁబడిన] మాణిక్యచంద్రుని 'కావ్యప్రకాశ సఙ్కేతము'న 'నలంకారసర్వస్వము' బహువార ముట్టంకింపఁబడియున్నది.

ఇఁక నీవిషయముల నించుక వివరింపవలసియున్నది.

(1) బిల్హణుని 'విక్రమాఙ్కదేవచరితము'లోని రెండుశ్లోకములను[7] రుయ్యకుఁ 'డలంకారసర్వస్వము'లో నుదాహరించుకొనియున్నాఁడు. ఆచార్యబూలర్ పండితుఁడు [Dr. G. Buhler] 'విక్రమాఙ్కదేవచరితము' క్రీ. శ. 1085 ప్రాంతముల నిర్మింపఁబడియుండు నని సిద్ధాంతీకరించియున్నాఁడు[8] ఈకావ్యమలంకారగ్రంథములలో నుదాహరింపఁబడఁ దగినంత ప్రతిష్ఠ నందుట కించుమించుగా నేఁబదివత్సరములు పట్టును. కావున రుయ్యకుఁడు 1150 క్రీ. శ. ప్రాంతముల విలసిల్లియుండె ననఁగూడును.

(2). మహిమభట్టుని 'వ్యక్తివివేకము, నందలి విషయముల రుయ్యకుఁ 'డలంకారసర్వస్వము' న సంగ్రహించియున్నాఁడు. మహిమభట్టుఁడు ధ్వన్యాలోకకారునిమతము నతితీవ్రముగా ఖండించుటకే 'వ్యక్తివివేకము'ను రచించియున్నాఁడు. రుయ్యకుఁ డన్ననో యత్యంతపరాకాష్ఠగల ధ్వనిమతానుయాయి. అందువలననే యచ్చటచ్చట మహిమభట్టుని 'మహామతి' యని వక్కాణించినను[9] రుయ్యకుఁ డీతనియహంకారమును బలుసారులు తీక్ష్ణముగా

7. (i) 'శ్లో. సాహిత్యపాథోనిధిమన్థనోత్థం కర్ణామృతం రక్షత హే కవీన్ద్రాః
యత్తస్య దైత్యా ఇవ లుణ్ఠనాయ కావ్యార్థచోరాః ప్రగుణీభవన్తి॥
(ii) శ్లో. గృహ్ణన్తు సర్వే యదివా యథేచ్ఛం నాస్తి క్షతిః కాపి కవీశ్వరాణాం
రత్నేషు లుప్తేషు బహుష్వమర్త్యై రద్యాపి రత్నాకర ఏవ సిన్ధుః'—విక్రమాఙ్కదేవ. చ. 1 స, 11, 12 శ్లో. ఈ రెండు "నలంకారసర్వస్వమున [118 పు.] నుల్లేఖింపఁబడియున్నవి.
8. చూ. 'విక్రమాఙ్కదేవచరితము'నకు "డాక్టర్ బూలర్" పండితునిపీఠిక.
9. 'వ్యక్తివివేకవ్యాఖ్య' 15, 16 పుటలు-[తిరువనంతపుర సంస్కృతగ్రంథావళీప్రచురణము.]

ఖండించియున్నాఁడు[10]. తిరువనంతపురసంస్కృతగ్రంథావళిలో 'వ్యక్తివివేకము' వ్యాఖ్యాతృనామరహిత మగు నసంపూర్ణ వ్యాఖ్యతోఁ [1909 సం. లో] ప్రచురింపఁబడియున్నది. ఈవ్యాఖ్యాత 'యలంకారసర్వస్వ'నిర్మాత యగు రుయ్యకుఁడే యని గ్రంథస్థప్రమాణబాహుళ్యపురస్సరముగా కాణేపండితుఁడు సిద్ధాంతీకరించియున్నాఁడు. ఈవిషయములు మున్ముందు రుయ్యకగ్రంథవిచారప్రకరణమున విశదీకరింపఁబడును. మహిమభట్టుఁడు అభినవగుప్తపాదునకంటె నర్వాచీనుఁ డనియు, రుయ్యకునికంటెఁ బ్రాచీనుఁ డనియు ననఁగా నాతఁడు క్రీ. శ. 1025-1100 నడుమను లేక యించుమించు ద్వాదశశతాబ్దము నుత్తరార్ధముననో, చివరనో విలసిల్లియుండు నని యాచార్యసుశీలకుమారడే పండితుఁడు వ్రాసియున్నాఁడు[11]. కాణేపండితుఁడు మహిమభట్టుని సమయము క్రీ. శ. 1020-60 అని నిరూపించియున్నాఁడు[12]. పైవానిలో మొదటియభిప్రాయమునుబట్టి రుయ్యకుఁడు క్రీ. శ 1100 కంటె నవీనుఁ డనియు, రెండవదానినిబట్టి క్రీ. శ. 1060 కంటె నర్వాచీనుఁ డనియుఁ దేలుచున్నది.

3. మమ్మటుని 'కావ్యప్రకాశము'నకు రుయ్యకుఁడు 'కావ్యప్రకాశసఙ్కేత-మ' ను వ్యాఖ్యను నిర్మించియున్నాఁడు. మున్ముందు రుయ్యకుని కృతులను వివరించునప్పు డీవ్యాఖ్యం గూర్చి విశేషముగాఁ జెప్పఁబడును. 'కావ్యప్రకాశము' ననేకపర్యాయములు ప్రమాణీకరించుకొనుటయే కాక, రుయ్యకుఁడు పలుసారులు 'కావ్యప్రకాశ'కారుని యభిప్రాయములను బూర్వపక్షము చేసి

---

10. (i) "ధ్వనికారస్య వచోవివేచనం నః" అను మహిమభట్టుని పీఠికాశ్లోకముపై "యథాస్థితపాఠే తు ధ్వనికారస్యేతి వచశ్శబ్దాన్విత మిష్యమాణం ప్రాధాన్యా ద్వివేచనశబ్దాన్వితం ప్రతీయతే. ఏతచ్చాస్య సాహిత్యవిచారదుర్నిరూపకస్య ప్రమాదస్ఖలిత మితి మహాన్ ప్రమాదః"-అనియు,

(ii) "తదేతదస్య విశ్వ మగణనీయం మన్యమానస్య స్వాత్మనః సర్వోత్కర్షశాలితాఖ్యాపనమితి"-[41 పు.] అనియు [44 పుట కూడఁ జూడు మనది.] వ్యాఖ్యాత (రుయ్యకుఁడు.) మహిమభట్టును నిరసించియున్నాఁడు.

11. Dr. S. K. De. 'History of Sanskrit poetics'-(1923) Vol I, p. 194.

12. Prof P. V. Kane, M. A. L l. M., :-'History of Alankara Literature,' (1923), P. XCIV.

యున్నాఁడు[13]. 'కావ్యప్రకాశము'లో నితరాలంకారికుల కారికలు గూడనుద్ధరింపఁబడియున్నయవి; కావున నందలి కారికలఁ గొన్నిటి నుదాహరించుకొని నంతమాత్రమున మమ్మటరుయ్యకుల పౌర్వాపర్యము నిర్వివాదముగఁ బరిష్కరింప వీలు లేదు. అయినను 'కావ్యప్రకాశము'నందలి వచనము లనేకములు 'అలంకారసర్వస్వము' నందలి వృత్తిలో నుల్లేఖింపఁబడుటచే రుయ్యకునికంటె మమ్మటుఁడు ప్రాక్కాలికుఁడని తోఁచెడిని[14].

(4) మఙ్ఖకుని 'శ్రీకణ్ఠచరితము'లోని యొకశ్లోకము[15] 'అలఙ్కారసర్వ

13. ఆచార్యమమ్మటుఁడు 'రాజతి తటీ' యను శ్లోకమును శబ్దాలఙ్కారసఙ్కరమున కుదాహరించుకొని 'అత్ర యమక మనులోమప్రతిలోమశ్చ చిత్రభేదః పాదద్వయగతే పరస్పరాపేక్షే' అని వ్రాసియున్నాఁడు. రుయ్యకుఁడు ['అలఙ్కారసర్వస్వము' 119 పు] "శబ్దాలఙ్కారసఙ్కరస్తు కైశ్చి దుదాహృతో యథా:—'రాజతి తటీయమభిహత * * * సారావసదా ॥ అత్ర యమకానులోమప్రతిలోమయోః శబ్దాలఙ్కారయోః పరస్పరాపేక్షత్వే నాఙ్గాఙ్గిసఙ్కర ఇతి. ఏతత్తు నసమ్య గావర్జకమ్. శబ్దాలఙ్కారయోః శబ్దవదుపకార్యోపకారకత్వాభావే హ్యాఙ్గాఙ్గిభావాభావాత్. శబ్దాలఙ్కారసంసృష్టి స్త్వత్ర శ్రేయసీ." అని 'కావ్యప్రకాశ' వచనమును ఖండించియున్నాఁడు. ఈవిషయములు ముమ్ముందు 'కావ్యప్రకాశాలఙ్కారసర్వస్వ' సంబంధమను సమాలోచించు ప్రకరణమున వివరింపఁబడును.

14. శ్రీమన్మాడభూషికృష్ణమాచార్యులవారు తమ 'సంస్కృతవాఙ్మయచరిత్రము' [(1906); 164] లో 'మమ్మటుఁడు రుయ్యకునిసన్నిధి నలఙ్కారశాస్త్రాధ్యయన మొనరించె ననియు, రుయ్యకుఁడు మమ్మటునికంటెఁ బ్రాక్తనుఁ డనియు, మమ్మటుఁడు రుయ్యకుని యభిప్రాయముల ఖండించియున్నాఁ'డనియు వ్రాసియున్నారు. కాని యిది సరిగాదు 'కావ్యప్రకాశ' కారుని కాలము క్రీ. శ. 1050—1150. లేక క్రీ. శ. 1100 ప్రాంతము. 'అలంకారసర్వస్వ' కారుని కాలము క్రీ. శ. 1135—1155 [చూ. కాణే: 'అలఙ్కారవాఙ్మయచరిత్ర' CXI, CVI పు.]. ఒకవేళ మమ్మటరుయ్యకు లించుక సమకాలికులైనఁ గావచ్చును. అట్టియెడ రుయ్యకునికంటె మమ్మటుఁడు చాల వృద్ధుఁడై యుండనోపు.

15. (i) [శ్రీకణ్ఠచరితము, II స, 49 శ్లో.= అలంకారసర్వస్వము, 21 పు]

'శ్లో. ఆటోపేన పటీయసా యదపి సా వాణీ కవేరాముఖే। ఖేలన్తీ ప్రథతే తథాపి కురుతే నో మన్మనోరఞ్జనమ్ । నస్యాద్యావ దమన్దసున్దరగుణాలంకారఝఙ్కారితః । సప్రస్యన్దిల సద్రసాయనరసాసారానుసారీ రసః ॥

(ii) శ్రీ. క. చ. VI స. 70 శ్లో.= అలం. స. 87 పు.

'శ్లో. మదనగణనాస్థానే లేఖ్యప్రపఞ్చ ముదఞ్చయ న్నికిలబృహత్పత్రస్య స్తస్యైరేఫమషీలవైః। కుటిలలిపిభిః కం కాయస్థం ననామ వినూత్రియ న్వ్యధిత విహితప్రాణే ష్వాయవ్యయాధికం మధుః ॥

స్వము'నందలివృత్తిలో నుదాహరింపఁబడియున్నది. 'శ్రీకణ్ఠచరితము,' క్రీ. శ. 1145 కంటె నవీనము గాదని సిద్ధాంతీకరింపఁబడియున్నది. 'అలంకారసర్వస్వ' సూత్రవృత్తికర్తృత్వవిచారమునందా వివరములు చూపఁబడును. 'అపరితోషాద్విదుషాం నసాధుమన్యే ప్రయోగవిజ్ఞానమ్,' 'కవికి కూలట లోకము మెచ్చుటే కదా,' ['our praises are our wages'] అనురీతిని మఙ్ఖకుఁడు తన కావ్యమును బూర్తిచేసి, తనసోదరుఁ డగు నలంకారుని భవనమున సమావేశమైన యుద్యోగిపండిత పరిషత్సమక్షమున దానిం బ్రచురించితి ననియు నా పరిషదులలో నొకఁ డగురుయ్యకుఁడు తన కాచార్యుఁ డనియుఁ దనకావ్యమునందే [XXV స. 30; 135 శ్లో] వ్రాసికొనియున్నాఁడు. అందువలనఁ, దనశిష్యుఁ డగుమఙ్ఖకుని కావ్యమునుండి రుయ్యకుఁ డైదుశ్లోకముల నుదాహరించికొని యుండుటలో వింత లేదు. ఆచార్యులవచనములను శ్లోకముల నంతేవాసు లుద్ధరించుకొనుట సామాన్యముగాఁ జూపట్టును. కాని 'యుక్తయుకావ్యకీర్తి' యగు వ్యాసదాసక్షేమేంద్రకవీంద్రుఁడు తన 'యౌచిత్యవిచారచర్చ'లోఁ దనగురు వగునుపాధ్యాయగఙ్గకుని శ్లోకము[16] నుట్టంకించుకొనుటయే కాక, 'కవికణ్ఠాభరణము'[17] న స్వశిష్యు లగురాజపుత్త్రలక్ష్మణాదిత్యునియొక్కయు భట్టోదయసింహుని యొక్కయు [లలితాభిధాన మహాకావ్యమునుండి] శ్లోకముల రెంటి నుల్లేఖించుకొనియున్నాఁడు. కావునఁ బ్రౌఢవిద్వాంసుఁ డగు శిష్యుని గ్రంథములనుండి లక్ష్యములను దీసికొనుట యెంత దిగ్దంతివంటికవికోవిదునకైనను న్యూనత్వాపాదకము కాఁజాలదు. డాక్టర్ బూలర్ పండితుఁడు

(iii) శ్రీక. చ. V స. 28 శ్లో.= అలం. స. 90 పు.

'శ్లో. ద్యామాలిఙ్గ మఖ మాశు దిశాం చుచుమ్బ రుద్ధామ్బరాఁ శశకలా వలిభ త్కరాగ్రైః । అస్తర్నిమగ్నచరపుష్పశరోఽతితాపా । త్కాంకిం చకారతరుణో నయదీక్షుణాగ్నిః ॥

(iv) శ్రీక. చ. VI స. 16 శ్లో.=అలం. స. 90 పు.

"శ్లో. స్వపతిలీలాలలితై రపాథ హేతౌ స్మరేదర్శయతో విశేషమ్। మానం నిరాకర్తు మశేషయూనాం పికస్య పాణ్డిత్య మఖణ్డ మాసీత్."

(v) శ్రీక. చ. X స. 10 శ్లో=అలం. స. 90 పు.

శ్లో. పున్న వగ్నిః ధురర్యమోపలా దర్శితశ్వయథు చాభవత్తమః। దృష్టయ స్తిమిరజం సిషేవిరే దోష మోషధిపతే రసంనిధౌ."

16. ఔచిత్యవిచారచర్చ. 'కావ్యమాల,' I గుచ్ఛకము (1929), 159 పు.

17. కవికంఠాభరణము. "కావ్యమా IV గు. (1887)

'శ్రీకణ్ఠచరితము' క్రీ. శ. 1135—1145 నడుమ రచింపఁబడియుండు నని నిరూపించియున్నాఁడు.[18] డాక్టర్. యమ్. కృష్ణమాచార్యులవారు ప్రకృతము ముద్రింపఁబడుచున్న తమ 'సంస్కృతవాఙ్మయచరిత్రము'[19] లో 'శ్రీకంఠచరితము క్రీ. శ. 1140 ప్రాంతముల నిర్మింపఁబడియుండు నని వ్రాసియున్నారు. అందువలన . శ. 1145 ప్రాంతముల నిర్మింపఁబడిన 'శ్రీకంఠచరితము'నుండి రుయ్యకుఁడే పూర్వోద్ధృత శ్లోకపంచకమును దన 'యలంకారసర్వస్వము' నందలి వృత్తిలో నుదాహరించుకొని యుండినచో 'నలఙ్కారసర్వస్వము, క్రీ. శ. 1150 ప్రాంతముల రచింపఁబడియుండు ననవచ్చును. సుశీలకుమారడే పండితుఁడు చెప్పినట్లు[20] రుయ్యకుఁడు ద్వాదశశతాబ్ద ద్వితీయ తృతీయపాదములలో [క్రీ. శ. 1125—1175] సారస్వతసేవ చేసియుండె ననుట సత్యదూరము గాదని తోఁచెడిని.

ఒకవేళ మఙ్ఖకుఁడే పైయైదుశ్లోకములును రుయ్యకుని గ్రంథమునఁ జేర్చెనేమో యనువిషయమును గూడ నిట విచారింపవలసియున్నది. మఙ్ఖకు నిశ్లోకము లాతనిగురువగు రుయ్యకుని గ్రంథమునఁ గానవచ్చుటంజేసియే కాఁబోలు, మఙ్ఖకుఁ 'డలఙ్కారసర్వస్వము'నఁ గొంతభాగమును నిర్మించి యుండు నను ప్రతీతి దక్షిణభారతవర్షమునఁ బ్రచురముగా నున్నది; ఇది యసత్య మనుటకుఁ గల ప్రబలహేతువులు 'సూత్రవృత్తికర్తృత్వ విచార ప్రకరణము'నఁ జూపఁబడును. 'అలఙ్కారసర్వస్వము'న 'శ్రీకంఠచరితము'లోని శ్లోకములఁ జేర్చిన యతఁడు మఙ్ఖకుఁడైనఁ గావచ్చును. తనగురు వగురుయ్యకుని యశస్సౌరభము సర్వతోముఖవ్యాప్తి నందవలె నని విశేషపరిశ్రమ మొనర్చి మఙ్ఖకుఁ 'డలఙ్కారసర్వస్వము'ను బరిష్కరించియుండును; అట్టియెడఁ దనగురువుకూడ నలంకరించిన విద్వత్కవి పండితపరిషత్తునందే తన 'శ్రీకంఠచరితము'రసికామోదము వడసినదిగదా యని యందలి కతిపయశ్లోకముల రుయ్యకుని కృతియందు—

18. Buhler's 'Detailed Report of a Tour in search of Sanskrit MSS in Kashmir, Rajaputana, and Central India' [Extra No. 'JBBRAS' 1877], Bombay. 1877.

19. Dr. M. Krishnamacharya (M. A., M. L., Ph. D., M. R. A. S.,):. A History of Classical Sanskrit Literature,' Enlarged II edition, now in course of publication.

20. Dr. S. K. De, M. A., D. Lit.,: 'Sanskrit Poetics'—Vol. I P. 194.

ఆతని యనుమతినే కావచ్చు—చేర్చియుండును. లేదా కేవల మహాకావ్యనిర్మాత యగు తనకీర్తికంటె నలఙ్కారగ్రంథము లనేకములు రచించి మించిన రుయ్యకునియశస్సు చిరస్థాయి యని యెంచి సూడితో దార మన్నట్లు లాతనితోపాటు తనకును సుస్థిరకీర్తి లభించునని మఙ్ఖకుఁడు తనశ్లోకములఁ గొన్నిటి నాతనిగ్రంథమునఁ జొన్పియుండును.

(5) కల్హణుని 'రాజతరఙ్గిణి' లోని యీశ్లోక 'మలఙ్కార సర్వస్వము'న [93 పు] నుదాహరింపఁబడియున్నది.

శ్లో. 'అసమాప్తజిగీషస్య స్త్రీచిన్తా కా మనస్వినః
అనాక్రమ్య జగత్సర్వం నో సంధ్యాం భజతే రవిః' [21]

[రాజతరఙ్గిణి. IV త. 441 శ్లో.]

కల్హణుఁడు, కాశ్మీరప్రభు వగు సుస్సలుని కుమారుఁ డగుజయసింహుని [క్రీ.శ. 1127—1159] యాస్థానము నలంకరించి,[22] 'రాజతరఙ్గిణి'ని, క్రీ. శ. 1149 మొదలిడి,[23] క్రీ. శ. 1150 లోఁ బూర్తిచేసియుండెను. అందు వలన 'రాజతరఙ్గిణి'నుదాహరించుకొనిన 'యలఙ్కారసర్వస్వము,' క్రీ.శ. 1150 కిఁ బిమ్మట నిర్మింపఁబడియుండును.

(6) ఇంతవఱకు 'నలఙ్కారసర్వస్వము'న నుద్ధరింపఁబడిన గ్రంథములం బట్టి రుయ్యకునికాలమును నిర్ణయింపఁగడఁగితిమి. ఇఁక రుయ్యకునికృతి నుల్లేఖించుకొనిన గ్రంథకారులనుబట్టి యాతనికాలమును నిర్ణయింపవలసియున్నది. రుయ్యకుని 'యలఙ్కారసర్వస్వము'ను బేర్కొనినవారిలోఁ బ్రాచీనతముఁడు మాణిక్యచన్ద్రుఁడు క్రీ. శ. 1159—'60 నడుమ[24] నీతఁడు మమ్మటుని 'కావ్య

21. భరతాచార్యుల 'నాట్యశాస్త్రము' మీఁది వ్యాఖ్య యగు 'నభినవభారతి' లో నీశ్లోకము కవినామరహితముగ నుట్టంకింపఁబడియున్నది.

22. 'శ్లో. సుత స్సుసలభూభర్తు స్సంప్ర త్యప్రతిమత్విషః। నందయ న్మేదినీ మాస్తే జయసింహో మహీపతిః'—రాజతరఙ్గిణి (కడపటిశ్లోకము).

23. 'శ్లో. లౌకికేఽబ్దే చతుర్వింశే శకకాలస్య సాంప్రతం । సప్తత్యాభ్యధికం యాతం సహస్రం పరివత్సరాః'—రాజ. త. (గ్రంథముఖమున నున్నది). ఇందువలన నీకవి శాలివాహన శకము 1070 (క్రీ. శ. 1148) లో నున్నట్లు విశద మగుచున్నది.

24. ఈవ్యాఖ్యయొక్క నిర్మాణకాలముం దెల్పుశ్లోకము ఝాల్కికరపండితుని 'కావ్యప్రకాశ' పీఠిక [22 పు.] లోఁ జూడనగును.

ప్రకాశము’పైఁ ‘గావ్యప్రకాశసఙ్కేతము’[25]ను వ్యాఖ్యను రచియించి యందనేకపర్యాయములు ‘అలఙ్కారసర్వస్వము’ నుట్టంకించుకొని యున్నాఁడు.[26] ‘అలఙ్కారసర్వస్వము’న నుల్లేఖింపఁబడిన గ్రంథము లన్నిటిలోను నవీనము క్రీ. శ. 1145 కంటెఁ బరము గా దని నిశ్చయింపఁబడిన ‘శ్రీకణ్ఠచరితము’, ‘అలఙ్కారసర్వస్వము’ నుదాహరించుకొనిన గ్రంథము లన్నిటికంటెను బ్రాచీనము, క్రీ.శ 1159—60 నడుమ రచియింపఁబడిన మాణిక్యచన్ద్రుని ‘కావ్యప్రకాశసఙ్కేతము.’ అందువలన ‘నలఙ్కారసర్వస్వము,’ క్రీ. శ. 1145—1155 నడుమ రచింపఁబడె ననుట సమంజసముగాఁ జూపట్టుచున్నది. రుయ్యకుఁడు క్రీ. శ. 1125—1175 నడుమ వాఙ్మయసేవ యొనరించియుండు నని నిర్ధారణము చేయవచ్చును. రుయ్యకుని గ్రంథములంగూర్చి రానున్న వ్యాసమున మనవి చేసికొందును.

[మదీయ ‘సంస్కృతాలఙ్కారికచరితము’నుండి]

25. (i) ‘కావ్యప్రకాశసఙ్కేత’ముద్రణములు: ‘ఆనందాశ్రమగ్రంథమాల’ సంఖ్య 89, పూనా. 1921.

(ii) ‘మైసూరురాజకీయప్రాచ్యగ్రంథాలయ ప్రచురణములు,’ సంఖ్యలు 58, 59, 60. మైసూరు.

26. చూ. మైసూరు ప్రతి. 321, 355 పుటలు.

వేఁడుకోలు.

—। శ్రీ తి. వ. నారాయణస్వామిగారు - రుసింగి అగ్రహారము ।—

మ. తనజన్నంబులఁ గూళరక్కసులచేత న్గల్గుబన్నంబులం
బనిగాఁ దెల్పుచు వీఁక వారల నడంప న్జోదుమేల్బంతినాఁ
జనురాము న్దనతోడ నంపుటకు విశ్వామిత్రుఁ డన్జోగితేఁ
డనుమాటల్విని చాల్పుఁదేర్లదొర కట్టా! యంచు డగ్గుత్తికన్. 1

క. కను నడలి వేఁడికన్నీ, రడరఁగఁ బెనువంత నతని యుజ్జలఁ బడి యా
పడువున నొడికారపుఁబే, రడిదఁపుదొరకనియె మించు నారాటమునన్. 2

చ. కినుకకుఁ దావొసంగి యుడికింపఁగఁబోవక మమ్ముఁ బ్రేముడిన్
వినఁదగు నాదు విన్నపము వేల్పులమూఁకయు నాకు నాడపుం
జెనఁటులఁ డాయ నేయెడలసిల్గులఁ జెందుదురన్నఁ జెక్కుఁగీ
టిన వసవల్చు నాకొడుకటే? గెలువంగలవాఁడు వారలన్. 3

శా. గుండ్రాలం గొని యెత్తిబన్నొమువ సోఁకుమ్మూఁక లేతేర నా
తీండ్రన్నన్గొని యొలమూసఁగొను నంతేఁ బీతున న్రాముఁడో
తండ్రీ! కొండికవాఁట; నాయెడలఁ గాంతాళమ్మున న్జూడ కీ
మంద్రాటమ్ముదు దీర్చి యొప్పుపనిఁగొమ్మా! జాలియిమ్మా! వెసన్. 4

ఉ. కానక గన్నకొండికలఁ గావల కంపుటెకాక మానుసుల్
బోనముగా నెసంగఁ బలుసోఁకల నేగెడి సోఁకుమూఁకతోఁ
బూని దురమ్మొనర్ప వడిఁ బొమ్మన నెవ్వనినాలు కాడు; నీ
కూనలె మేటికంగినలకు న్దగువారలు జోగిరాయఁడా. 5

ఉ. తోడియమంగుఁబొట్టియలతోఁ గెడఁగూడియు నెమ్మిమీఱఁ జెం
డ్లాడుటొ హత్తిరేనినసమూరఁగ నెక్కుచువీటివెంటఁ దా
రాడుటొ సల్పు పావలవురా? పొలదిండులఁగూల్ప నేగుటల్
కోడిగ మొక్కొ? నీయెడఁదకు న్దగుకర్జముగాఁగఁ దోఁచెనే. 6

చ. ఒడిమెలఁదాల్పనోప రెటులోపుదురో దొనలూన; లాగులన్
దొడుగఁగ నేర రెప్పగిదిఁదొడ్గుదు రొప్పుగుబొందళాల వా
విడిచియు లాఁతివారిఁ బిలువన్గదునోడుదు రిట్టికూనలన్
బుడుతలనాకఁ గయ్యమునఁ బూన్పఁదలంచెదె జోగిరేడ్దొరా. 7

చ. వగయు సుకమ్ము నేఁడి పెఱ వంకల డొంకలఁ జేరి బందుగుల్
దగు నొకసంతు లేక మెయి, దాఱఁగ బేర్వడనట్టి జంటపు
ట్టుగువలెఁ గాక బొట్టెలఁ గనుఁగ్గవి మచ్చియు జోగి వైన నీ
కుఁ గఱఁకునేల ? బొట్టియలు కుందినఁ దండ్రి కెసంగు సంగదల్. 8

ఉ. డాసెడిమూర్తుఁ దూఁపుల నెదస్బడఁ జేయుచు నగ్గలించుచున్
దీనరమైన చిల్కులగమి న్జడిగా వడి నేసి యార్చుచున్
గాసియొనర్చి దాయలకుఁ గాఱుపుబీకు నొసంగు పోరులన్
జేసి యెఱుంగ రిట్టివని చెప్పిన మువ్వన రేమిసేయుదున్. 9

క. మనుమనుమా; మును నానో, మినన్నోమున నన నెన్నుమేనున మనురా
ముని నెమ్మిని మాను మనిన, నను మన్కన నెన్ని నెనరువను నామన్నా. 10

క. మినమినని మేనునన్మను, మన రాముని మాని నన్ను మన్నన మొనని
మ్మనినమర మ్మన మమునో, మినని న్ను న్మానవాన మాను నె మనున్. 11

చ బలితపుఁదమ్మిఱాలు నలువంకల సైఁకపు చెండఁగా యుమే
డలఁ దిరుగాడ వాడెను నొడల్గల నెత్తురుకందుల న్గటా
పొలకవాంబుగా నడఁపొంతలఁ ద్రిమ్మరుర్కకేంద్రతోఁ
గలనులకున్బొకాలుమనఁగా రుసిగామిడి మే న్వడంకదే?" 12

ఉ ఒజ్జవుఁ దండ్రియట్ల మమూ నోమినవాఁడవుఁ గాక జాళు నా
బొజ్జదునీఁతోడ సరిపోలుపనొప్పగు వాఁడ వౌట నీ
కజ్జ నొకించుయు న్దొసఁగు బాటిల దైనను గుజ్జులాట నీ
వజ్జరె! నాఁగ కంగినల నాగదురే నెఱజోగిజాబిలీ. 13

ఉ కూఁకటితోడ ముంగురులు కూడవ యీశున ముద్దుగారు లే
యాఁకటికోర్వఁ డెండయున నాఁగదు క్రొన్ననపోనిమేను; పెన్
జీఁకటి దాఱు పాలసులు చెచ్చెరఁ దన్వెసఁజుట్టుముట్టి యు
ఱ్ఱాఁకలఁబెట్టుచోఁ గలఁగ కాఁగునె రాముఁడు బాసవాల్గణే. 14

చ. జగములఁ బెంపఁగా నుఱుముసల్పఁగఁ జాలువలంతి బాముపె
న్దెగుళుల వెజ్జ; కొండికలఁ దెంపునఁ బాయఁగ లేక యింతగా
వగచితివయ్య! మావగపువాపఁగ నోపిన ప్రాపవౌట నే
వగవగఁదీర్చి నన్నుమనుపన్దలపోయుదొ నిన్నునమ్మితిన్ 15

క. బంతియరదములదొర యెద, నెంతయుఁ బెనగొన్నవంత నివ్వడువున నా
వంతమిగుల్పక రుసిమే,ల్పంతికి వినిపించి యడఁకు వను వేఁడుటయున్. 16

ధాతుజవిశేషణముల ద్రుతప్రకృతికత్వము.

ఉ. భా. ప్ర దువ్వూరి సూర్యనారాయణమూర్తిగారు, కాకినాడ.

విచక్షణులారా !

ఆంధ్రసారస్వతప్రపంచమునకు మెఱుంగులు దిద్ది హొరంగులఁ దురంగలింపఁజేయు నీస్వర్ణయుగమున, నాంధ్రభారతికి లభించినప్రోఁదొడవులలో బ్రహ్మశ్రీ వజ్ఝల చినసీతారామస్వామిశాస్త్రులవారి "యాంధ్రశబ్దచింతామణి విషయపరిశోధన" మొకటి.

అది వారి యగాధభాషావగాహనమును నఖండశబ్దశాస్త్రపరిశ్రమను, సూక్ష్మదృష్టితోడి వితర్కకతానైపుణిని వేనోళ్లఁ జాటుచునుట నిస్సాక్షికోక్తి. నేనాగ్రంథరాజమున ధాతుజవిశేషణములఁ గూర్చి చదువునపుడు కలిగిన యభిప్రాయవిశేషముల నిందుపనిబద్ధింపఁ దలఁచితిని.

శ్రీశాస్త్రులవారు "ద్రుతాఖ్యోనః" అనుసూత్రార్థవిమర్శనమున నిట్లు ద్రుతస్వరూపమును నిర్వచించిరి. "పొల్లునకారము, ద్రుతసంజ్ఞగల దని పైసూత్రమున కర్థము. ద్రుతి యనఁగా ద్రవీభావము. సందర్భవశమున నిటవర్ణలోప మని యర్థము గ్రహింపవలయును ప్రకృతినిష్ఠమైనను బ్రత్యయాదినిష్ఠమైనను స్వరవిశిష్ట మగునకారమునందలి స్వరము ద్రుతి యనఁగా లోపమును బొందినచో నట్టిస్వరద్రుతి నందిన పరిశిష్టనకారము ద్రుత మనునన్వర్థసంజ్ఞను బొందుచున్న దని తాత్పర్యము."

ఇఁక ద్రుతప్రకృతికత్వ నిరూపణము చింతామణిలో నిట్లున్నది.

"త్రిజధ్యశేషషష్ఠీ స్సప్తర్మప్రవచనీయజనిభక్తీః కించిత్ప్రశంసనాద్భుత సంతాపయదాతనాకిమేవాంశ్చ। క్త్వాకిలతూష్ణీమాద్యా నభిదధతికళా ద్రుతోనయేపాం స్యాత్. అన్యే ద్రుతప్రకృతయో యేస్యుర్హ్యానుజీవితద్రుతానిత్యం"

దీనిని వివరించుచు నిచ్చిన యుదాహరణములలో 'రక్షించుచున్' అని యు నుదాహరించినారు. మఱియు నన్నయ ద్రుతద్విత్వప్రయోగప్రదర్శనావసరమున,

"మునీంద్ర నీకుఁ జన్నె నలినాక్షులందు మదినిల్పఁగ"

అని 'చన్నె' యనుదానిని నన్నయ మామూలుగాఁ బ్రయోగించు

ద్రుతద్విత్వముగా సిద్ధాంతీకరించి, త్రిలింగలక్షణశేషకర్త క్రియాపరిచ్ఛేదపు రెండవసూత్రమున 'చను' ధాతువును జేర్చుట సరికాదనియు, అప్పకవి, చింతామణిమతమును గ్రహింపక తద్ధర్మార్థకవిశేషణములఁ గళలుగాఁ బొరపడి వివరింప, దానినినమ్మిసూరిప్రభృతులు ధాతుజవిశేషణములు కళలని భ్రమించిరనియు నొక్కి వక్కాణించినారు. పైవ్రాఁతలనుబట్టి 'అను' కను, కొను, చను, మొదలగు ధాతుజవిశేషణములు "తిజ్మర్థ్యే" త్యాదిసూత్రముచొప్పున ద్రుతప్రకృతికములు కాఁగా 'అనున్, కనున్, కొనున్, చనున్' అనురూపముల నందును. వీనికల్పితరూపములు క్రమముగా అన్, కన్, కొన్, చన్, అనిసిద్ధమగుటలో సందేహము లేదుగదా! వీనితుది నకారపుఁబొల్లులు "ప్రకృతినిష్ఠమైనను ప్రత్యయాదినిష్ఠమైనను, స్వరద్రుతి నందినపరిశిష్టనకారము ద్రుత మను నన్వర్థసంజ్ఞను బొందుచున్నది." అను వివరణవాక్యములవలన ద్రుతములని నిర్ధరింపనగునుగదా! కాఁగా నీపద్ధతి నన్నయభారతభాగముననే విరోధించునట్లగపడుచున్నది. చూడుండు.

"ఖలుఁడు బృహద్రథాత్మజుఁడు గర్వితుఁడై మహిలోనిరాజులన్
వెలుకురఁ బట్టి తెచ్చి చెఱఁబెట్టె గిరివ్రజమున్పురంబులో"

అని సభాపర్వ ప్రథమాశ్వాసముననున్నది. 'అన్' అనునది చింతామణినిబట్టి ద్రుతాంతమే యగుచో నిట "పరుషా ద్ద్రుతప్రకృతికా త్సరళాస్యు స్తద్ద్రుతంచ బిందుస్స్యాత్" అను సూత్రముచే 'గిరివ్రజ ముఁబురంబు' అని సరళాదేశము రానక్కఱలేదా? మఱియు నిటఁ గొన్ని ప్రాచీనపు ప్రతులలో 'గిరివ్రజమున్వరంబు, అని వాదేశమును గానంబడుచున్నది. ఇదియు నద్దాని కళాత్వమునే ప్రతిపాదింపఁ జాలియున్నదిగదా!

ఇంకను నిట్టివి స్వతవిప్రయుక్తములు పెక్కులు చూపట్టుచున్నవి. చిత్తగింపుఁడు.

"జడిగొన్ కోర్కుల నింతి తాను మగవేషంబూని"

సత్యభామాసాంత్వనము—౩ ఆశ్వాసము.

"తోడువింటివాఁడు చన్ త్రోవఁ బోక"

ఆముక్తమాల్యద—౬ ఆ.

"వాసి గడల్కొంతఱియందు సత్త్వము"

విజయవిలాసము—1 ఆ.

పై నుదహరించిన ప్రయోగములు ప్రాసములందుఁ గాని యతులయందుఁ గాని నిబద్ధింపఁబడకపోయినను బరంపరాపాఠవశమునను, బహుపుస్తకముద్రణాక్రమమునను నవి తత్తత్కవిప్రోక్తములే యనఁదగి యున్నవి. మఱియు నొకపుస్తకమునఁ బొరపాటుండును, గాని, భిన్నపుస్తకముల నియ్యెడన సరళాదేశము పొరపడి యుండదుగదా! కాన నీయనుపపత్తి యెట్లు పరిహరింపఁబడునని శాస్త్రులవారు తలంచియుండిరో తెలియకున్నది.

ఇట్టి యనుపపత్తి నుద్భావించి వారు ధాతుజవిశేషణద్రుతప్రకృతికత్వనిరూపణావసరముననో ద్రుతప్రకృతికత్వనిరూపణావసరముననో చర్చింపవలసినది, కాని, యట్లు జరుగకుంటచే వ్యుత్పిత్సువులు సందేహపరంపరలోఁ దల్లడిల్లుచున్నారు.

శ్రీమాన్ బహుజనపల్లి సీతారామాచార్యులవారు తమ త్రిలింగలక్షణశేషమున నింకొకపఙ్క్తితో సూత్రించిరి. చూడుఁడు.

"అను కొను లోనగు ధాతుజవిశేషణముల యంత్యోకారమునకు హల్లు పరంబగునపుడు లోపంబు వైకల్పికంబు"

ఆచార్యులమతమున ధాతుజవిశేషణములు ద్రుతప్రకృతికములుగాఁ గనుపడవు.

అను, కొను, అనువానికి హల్లు పరముగా నున్నచో నంత్యోకారమునకు లోపముమాత్రమే పైసూత్రమునఁ జెప్పఁబడినది. కాఁగా వీనికి ద్రుతాంతత్వప్రసక్తి లేకపోయినది. కనుక సరళాదేశబాధ తొలఁగినది. కాని యీ యాధునికవైయాకరణసిద్ధాంతము చింతామణివిరుద్ధ మని గదా శ్రీశాస్త్రులవారిప్రబలవాదము.

ఇట్టిసందర్భములో ధాతుజవిశేషణములు ద్రుతప్రకృతికములో కళలో నిర్ధరింపవీలుకాకున్నది. చింతామణిచెప్పిన ద్రుతప్రకృతికములే యన్నచో దీనికి విరోధించునది నన్నయభారతభాగమే యైయున్నది. మఱియుఁ గొన్ని సత్కవిప్రయోగములును విరోధించును ప్రయోగసంగ్రహణార్థము కళలే యన్నచోఁ జింతామణివిరుద్ధసిద్ధాంత మగును. కాన నీయనుపపత్తిని పరిశీలించి వ్యుత్పిత్సుసందేహనివారణార్థము శ్రీ సీతారామగురుదేవులు సదుత్తరముఁ బ్రకటింప సప్రశ్రయాభ్యర్థనము.

ఆంధ్రీతద్విశిష్టత.

వేఘట్టకృష్ణరామశాస్త్రిగారు, పాలూరు.

సూ. నిత్యమనుత్తమపురుషక్రియాస్వాతః ౪.

ఈసూత్రమునుండి నిత్యపదము "పరిమితౌ సమస్తానాం" అను సూత్రమునం దనువర్తించుచున్నది కాని తరువాతిసూత్రములయందనువర్తింపదు కావుననే "నస్యాత్తద్ధర్మోతః" అనుసూత్రము తరువాతిసూత్రమునందు "చోర్వాస్యాద్వర్తమానవిహితస్య" 'వా' పద ముపయోగించెను. (౪ నుండి ౬) సూత్రములు నిత్యము లని తెలియుదుము ఏడవసూత్రమునుండి యెనిమిదవసూత్రముదాఁక వికల్పము. ఇట్లే కలుగు ఆపథకము నీక్రిందఁ జూపుచున్నాను.

సంధిప్రకరణము.

సూత్రసంఖ్య-సాదిపదము.		నిత్యమూ, వికల్పమూ	ఉదాహరణములు.
సంధిర్నాచోచ్యనతః-	౧	నిషేధము—న	సిరియన్న, రోయీని
వాతః ...	౨	వికల్పము—వా	మేనత్త, మేనయత్త
అనాదిషువిభక్తి ...	౩	వికల్పము—వా	నాకిచ్చె, నాకునిచ్చె
నిత్యమనుత్తమ ...	౪	నిత్యము—నిత్యం	చేసితివర్ఛనము
పరిమితౌసమస్తానాం	౫	నిత్యము—అనువృత్తి	దోసెఁడు, జానెఁడు
నస్యాత్తద్ధర్మోతః...	౬	నిత్యము ను—అను	వచ్చునతఁడు
చోర్వాస్యాత్ ...	౭	వికల్పము—వా	అనుచున్నాఁడు, అనుచునున్నాఁడు
తద్వత్తదాదిజస్య ...	౮	వికల్పము—తద్వత్	అదేల, అదియేల
ప్రాయస్తుకిమాది ...	౯	ప్రాయము—ప్రాయం	ఏమయ్యె, ఏమియయ్యె
అపికబ్ద ...	౧౦	వికల్పము—అనువృత్తి	ఎందేనిట్టి, ఎందేనియిట్టి
చౌరేరుపధా ...	౧౧	వికల్పము—వా	ఎదిరిచి, ఎదిర్చి
1 శత్రర్థే ...	౧౨	వికల్పము—అను	అనుచు, అన్చు
2 తస్యస్యాచ్చ ...	౧౩	వికల్పము—అను	అంచు, అనుచు
3 శబ్దాత్ ...	౧౪	వికల్పము—అను	అయినది, అయినయది
4 పోశ్చ ...	౧౫	వికల్పము—అను	అపుడు, అప్డు
5 ప్రథమా ...	౧౬	వికల్పము—అను	పదంపడి, పదపడి

6 షష్ఠ్యా	... ౧౭	౧౨—౨౪ ఈపదుమూఁడు సూత్రములలో నిత్యా
7 ఆద్యస్యా	... ౧౮	నిత్య వివేకసూచకవాచకములు లేవు అయినను
8 అహామా	... ౧౯	ప్రయోగసాంప్రదాయమును బట్టియు ననువర్తన
9 లోపోనమ	... ౨౦	మును బట్టియు నైదుసూత్రములకు వికల్పత్వమని
10 పరుషా	... ౨౧	యనుకొన్నను మిగిలినవాని గతి యేమో తెలియ
11 అవికార	... ౨౨	దు. "షష్ఠ్యా" అనుసూత్రము నిత్యమనియందమన్న
12 గసడ	... ౨౩	నట్టి పదముగాని యాస్పదముగాని లేదు. మిగిలినవి
13 నవికృతి	... ౨౪	వికల్పముగనున్నవా ?

"షష్ఠ్యా" అనుసూత్రమునఁ గేవలాచ్ఛమే విషయమా ? రామునాజ్ఞయిత్యాదులు గుదురవు. ఆంధ్రభాషాసామాన్యమునకును నాంధ్రవ్యాకరణకార్యమాత్రమునకును నీసూత్రము వర్తించును. కాకున్న "శంభు+ఆజ్ఞ" "శంభ్వాజ్ఞ" యనురూప మాంధ్రమున నసిద్ధము గావలసివచ్చును. మఱియు నాంధ్రభాష గీర్వాణసాంప్రదాయమే యగుటను గీర్వాణసాంప్రదాయసూత్రమువలన నొకరూపమును దెలుఁగువ్యాకరణమువలన నొకరూపమును సిద్ధించుననియు నచ్చాంధ్రపదములకుఁ బాణినీయము శాసకము గాదు, కాన నీసూత్రముచే నిత్యముగా వచ్చుననియు నెఱుంగుదుము, కావున నీ సూత్రాష్టకము ఉభయభాషాపదసామాన్యముగ నున్నది. అచ్ఛికమున నిత్యముగను నితరమున వికల్పముగను విధించిన యుద్దేశము యోగ్యబల ప్రయోగబలముల వలనఁ దెలియఁ దగును. ఆ యనంతరసూత్రములలోఁ గేవల గీర్వాణపదములను బ్రయోగించుటచేఁ దత్తత్సూత్రకార్యము లన్నియు (మూఁడు సూత్రములును-౧౮-౧౯-౨౦) నాచ్ఛికపదాద్యచ్చు పరమగు నెడనగునని తెలుపుచుండుటను, పదునెనిమిదవసూత్రమున మాత్రము 'నమః' "అహామాద" మొదలగు గీర్వాణపదములఁ జూపకున్నను దత్సాహచర్యమున నాసూత్రమునను దత్పూర్వోత్తరసూత్రమర్యాద యున్నదనవలసి వచ్చును. మఱియు నీ యామ్రేడితపూర్వ పదాంతాచ్చునకు లోపము గలిగించు సూత్ర మెందే సందర్భమున నున్నను బరపదసంబంధ కావున నాచ్ఛికమే పర మగుటను (నియతము) ఆచ్ఛికమున కాచ్ఛికమే యని యర్థ మగుచున్నది. మిగిలిన రెండును వికల్పము లగుచున్నవి. అథర్వణునిమతము నియ్యది యగుటచే వికల్పసూత్రములఁ జేర్చొనియెను.

ఇరువదొకటవసూత్రము వికల్పమా? అని సంశయింపకుడు. అందా వికల్పత్వముండుటచేతనే పునర్విధానమున "సరళా ఏవ సంతి తే" అని నిత్యత్వమును జెప్పెను. ఈ సూత్రము లేకున్న వికల్పమేకదా; చింతామణి కభిప్రేతమదియే యగుట నిటసూత్ర నిత్యమని పునర్విధానముచేసెను, "ఏవ"శబ్ద మట్టియర్థమునిచ్చుచున్నది. అయినను నిందొండొక సంప్రదాయము కలదు. సంస్కృతసంబంధి 'కచటతపలకు గజడదబలు' నిత్యముగరావు. సాంస్కృతిక కాదివర్ణవికల్పత్వ నిర్ణయమునకే సూత్రమారంభింపబడినది. గజడదబాదేశమును వికల్పమని కొందఱు లాక్షణికులు చెప్పుదురు. దాసిన్ + క్షోణిపైనుంచి అనునది సంధించునప్పుడు "దాసిఁగ్క్షోణి" గ వ్రాయరాదు, పలుకరాదు. శ్రుతిపేయమునుగాదు. సంయుక్తములగు సాంస్కృతికకచటతపలకు సరళములాదేశములుగ రావను నాచారమున్నదో పరిశీలింపవలయును.

శ్లో॥ వికల్పేన ద్రుతేలోపే పరుషాః సరళాః పరే

క॥ కృతిని సమాగమములు త, త్కృత కారములుండ ... ముద్దరాజు రామన్న.

క॥ నాపతులు గంధర్వులచే పడి మృతినొంది ... భారతము.

సీ॥ కనకంబు వర్షించు ఘనుల ... విజయవిలాసము.

కనక్-కంబుక్- వర్షించుఘనుల ... అని పాఠాంతరము.

ఉ॥ పై పయిఁగౌతుకంబు ... విజయవిలాసము.

క॥ ఏ చక్కం బెట్టు వాఁడనే పాండవులన్ ... భారతము.

మ॥ కా। నతగఁ బొందుట కార్యము ... డిటో

ఉ॥ శీతమయూఖ పాంథజన చిత్తవధాధ్యుఁడ వైతివిప్పుడ
య్యో తలపంగనిప్పు డిది యుత్పలగంధి చకోరనేత్ర యెం
తే తిలకించి చూచి తరుణిం గరుణింపఁగదయ్య ... భాను-పరి॥

ఇత్యాది ప్రయోగములు గలవు. ఈపాఠముల ప్రామాణ్యమదెట్లున్నను సరళాదేశ వికల్పత్వభావము కొందఱకుఁ గల దనుటకుఁ జాలును. అముద్రిత గ్రంథచింతామణిలోఁ బండితు లనేకులు చర్చించిరి కాని వికల్పత్వ సంప్రదాయము నెల్లవిధములఁ జూపరు. సరళాః, అని సాముదాయికముగఁ జెప్పుట యే వికల్పత్వమున కనుకూలమనిరి. కాని యితరోపపత్తులఁ జూపరు. బ్ర॥శ్రీ॥ పొరనంది రామశాస్త్రిగారీవిషయమును గొంత యుక్తరీతిని విమర్శించిరి. వీరి యభిప్రాయములు గొన్నింట గ్రంథకర్త్రభిప్రేతములనియే తోఁచును. ఏన్వర్వం

బులు, అన్వారంబు అను తావుల నరళాదేశముసేయక 'వెంబడి' వెంబండ్రు మొదలగుచోట్లఁ జేసియు నన్నయయుఁ దనయభిప్రాయమును జూపె నని వ్రాసిరి. ఇది యిట్లుండ ద్రుత ప్రకృతికము లన నేమియను శంకయూ వేసి సమాధాన మిచ్చిరి. కాని పూర్వులసంప్రదాయమును జూపఁదగును. ద్రుతము-ద్రుత ప్రకృతికము నాంధ్ర భాషలో దేవరహస్యముగనున్నది. కొంచెము వివేకింతము.

ద్రుతము—ద్రుత ప్రకృతికములు.

ద్రుతమును గూర్చి ప్రత్యేకముగ నొకపొత్తము పూర్వమొక పండితుఁడు వ్రాసియుండెను. తరువాతఁ బ్రౌఢవ్యాకరణకర్తయు ద్రుతలక్షణమును వ్రాసెను. ఆంధ్రాక్షరతత్త్వమునఁ బ్రత్యేకముగ నంత నకారము ద్రుతమయియుంటఁ బ్రత్యేకాక్షరము యుండునని సోదరభాషల మర్యాదతోఁబోల్చి చూపిరి. ఇంక మన మీవిషయమున సమన్వయమునకు వత్తమా?

ద్రుతము, ద్రుతప్రకృతికము, పరుషాములు, కల, తద్ధర్మము, ఇందుసప్తమి మున్నగుపేళ్లు చింతామణి బాహ్యము ప్రపంచములోనివి. చింతామణి పూర్వమునఁ బై సంజ్ఞలు లేవు. అథర్వణ కారికలలో లేవా? అని యంపురేమొ? ఆకారికలును జింతామణి కాలికములే యగుచున్నవి. ఇఁక నన్నయభారతమునుండి కావ్యాలంకారచూడామణిదాఁక ద్రుతనామప్రసంగము లేదు. నాంతపదంబులని యనుటయే యాచారము. కళాశబ్దముల కళయు నందు లేదు. నన్నయనుండియుఁ బదిలక్షణములు చింతామణిలో నున్నట్లే యుండినచోఁ జింతామణి వ్యాకరణము నెఱుఁగకపోయినను గొన్నిలక్షణములయిన నెఱిఁగియుండరా? వాక్యప్రధానాంగమగు క్రియాపదలక్షణమునే యెఱుఁగకపోయి యుందురా? పింగళి సూరన్న కాలమునాఁటికిని గూడఁదద్ధర్మమర్మ మెఱుఁగరు. తద్ధర్మప్రశంసలో వ్రాసితిని. ఆరయుఁడు. చింతామణిద్రుతమునకు స్వభావము ప్రత్యేకముగ వ్రాయవలసిన దగుట నిందువిడిచి ద్రుతప్రకృతికము లనువానిఁగూర్చి విమర్శింతుము. ద్రుతము ప్రకృతియందు వేనికో యవి ద్రుతప్రకృతు లని యర్థమగుచున్నది. ద్రుతప్రకృతులను శబ్దమును బట్టి యవ్యయములైన నాంతశబ్దములే ద్రుతప్రకృతికము లనవలసివచ్చును. బ్ర॥ శ్రీ॥ పారనంది రామశాస్త్రిగారును నీవిషయమున సుముఖులు. సర్వనామసంజ్ఞయు నిట్టిసందేహము గలదియే. అవ్యయములయిన ద్రుతప్రకృతికములకంటెఁబరములయిన పరుషములే సరళములగుచున్నవని యేవ్యాఖ్యాతలును జెప్పరు. చింతామణియుఁ బూర్తిగ

లక్షణమునైన లక్ష్యమునైనఁ జూపరు. ఇఁక భాషాదేవియే సమాధానము చెప్పవలయును. చెప్పినను గజడదబాదేశకార్య విషయముననే చెప్పును, గాని సంజ్ఞావిషయమునఁ జెప్పదు.

ఆంధ్రవాఙ్మయము—ద్రుతము.

నన్నియభారతముఁ దొట్టి నారాయణశతకము పుట్టినంతకును నాంత పదంబు ప్రచురంబుగాఁ గాననగును. లక్షణములును జెప్పుచున్నవి. హలంత పదము లాంధ్రమున లేకున్నను నీ నాంతపద మొకఁడు మాత్రము గలదు. వచ్చెన్=వచ్చెను, అని యైనట్లు 'ఫలముల్=ఫలములు, చూతుర్=చూతురు అను నవియును నొకప్పుడు హలంతము లగుచున్నవి. నాంతపదములన్నట్లు పై వానిని లాంత పదంబు లనియు రాంత పదంబు లనియు వాడరు. కావునఁ గడ పటనున్న యీ నకారము కేవలవ్యంజనముగనే వ్రాయునాచారము గలదా యనియందమున్న వ్రాఁతలలో నట్టి స్థిరసాంప్రదాయమును గానము.

క. సుతు నడిగె సుతుని నడిగెను, సుతునని చెప్పెతుని నని చె సుతునింగెలిచెన్
సుతు గెలిచెఁ బోరిలోను, ద్ధతుఁడొకఁడన వరుసతో నుదాహరణంబుల్.

ఆం. భాషాభూ॥

సుతున్=అడిగె, సుతునిన్=అడిగెను, అని చెన్=అనిచె, సుతు, ఈ యుదాహరణములలో నకారము వ్యంజనమాత్రముగను, లుప్తముగను, ను, అని యుత్వవిశిష్టముగను, సుతు-నిన్ అను తావున "నిన్"అనునది ద్రుతముపైవచ్చిన ద్రుతముగను నున్నది. ను, ని, వర్ణములు ద్వితీయ కగునని చెప్పినను "సుతుని" రూపాంతరము "సుతున్" గావలయుట బట్టి "ని" వర్ణము యొక్క వికారమే, న్, ని, నిన్, అనునవి యని తెలియుదుము. కావున వ్యంజన మాత్రము నకారము (ద్రుతము)గాఁ జెప్పరాదు. 'సుతున్' అనునది నాంత పదవాచ్యమెట్లగునో "సుతు" సుతుని, అనునవియు నాంతపదవాచ్యములగు చున్నవి. ఈమర్యాద యన్నివ్యాకరణములకును సమ్మతమే. నన్నియప్రయోగములు చూడుఁడు.

ఉన్నతిన్, కాంతిన్, సంపదన్, కరుణతోడ, భక్తితోన్,
ఎంత, యున్, తలంచుమన్, భూరియశోవిరాజితున్,
నిర్వహింపఁగన్, విశేషనిధుల, మూకున్, చేయుచుండు, వెలయున్, పెరుఁగు=వృద్ధియగు, భూవివరమునన్, కరుణాపరత్వమున్, (పద్యాంత

మున(గల ప్రయోగములు- భార-ఆది-ఆశ్వా)

క॥ పర్వయుగం, బునమేలై . భార- ఆ ౧ ఆ 59

మ॥ ...పాండ వాడంబరం। బుదు భీష్మాదికుదు . ,, ,, ,, 74

తరలము॥ ...వారికం। బెదు బలాధికులైన వారి . ,, ,, ౨ ఆ 3

క॥ ...రేం। టను ప్రియనందనులు . ,, ,, ,, 5

చ॥ తన విషవహ్ని మజ్జనకుఁ దక్షకుఁడెల్లు దహించె

　నట్లయే। నును సహామిత్ర బాంధవజనుండగు . ,, ,, ,, 202

మ॥ ...కాకుండఁగాఁ గాచెనం। చును నస్తీక . ,, ,, 232

క॥ తనువును జీవముసత్వ। బుదు బడసితి . ,, ,, ౩ అ 122

క॥ అంబుజలోచన గని విన

　యంబున నమ్మునిక్రియొక్క యనురాగముతో

　డంబుప్పావచయమ్యా

　జంబున విహరించుచుండె సఖులుందానున్. . ,, ౪ ఆ 41

మధురాక్కర॥ తనరజనకుండు నన్నప్రదాతయును

　భయత్రాత। యునుననఁగ . ,, ,, 47

క॥ ...ఇరుపుర। కును వంశకరుండు . ,, ,, 111

క॥ నాకభిమతంబునిట్టిద . ,, ,, 127

మ॥ ...సమస్త క్షత్రవంశేను లె

　ల్లను భక్తింబనిసేయు చుండఁగ . ,, ,, 161

క॥ ...ప్రథవిఁ। చెంబాండు రాజు . ,, ,, 254

ఈ భారతప్రయోగములం బోలిన ప్రయోగము లెల్లపాత్రములఁగాన నగును. కావున వ్రాయ విడిచితిని. ఇఁక నంతనకారప్రకారమును గొంతపరిశీలింతము. "న్" వ్యంజనమాత్రప్రయుక్తమగు నకారము స్వార్థముగను, నిరర్థకముగను లుప్తముగను, బిందురూపముగను మాఱుచున్న ట్లెఱుంగుదుము. ఈ నకారమునకు ననేకరూపములున్నవి. న్, ను, ని, నున్, నిన్, ం, లోపమును, మకారమును, గూడనగును. ఇట్లు నానారూపములఁ బొందు నకార మక్షరమూలలోఁ బ్రత్యేకముగ నొకఁడుండెనా? కాక యొందలి నకారమయిన నీరూపవైవిధ్యమునుబొందునా? అని శంకింతము. వర్ణసమామ్నాయమునఁ బ్రత్యేకముగ నీనకారము లేదు. ఉన్నట్లు ప్రమాణమును లేదు. చింతామణియు నేమైనఁజెప్ప

దు. మఱియు ద్రుతసంజ్ఞక నకారము తవర్గీయ నకార మనియే చెప్పును. ఒక వేళ "జ్ఞ" కారమునకు "న" కార మాంధ్రములోఁ బూర్వ ముండెనేమో యని యన్నఁ జెల్లును. కాని యరవములోనంట నిందునుండె ననియనరాదు. వేఱొక నకారముండుట యే యరవముతోడి సాజాత్య మనుట తగదు. అట్లేయగుచో నాంగ్లములోఁ గొన్ని పదముల యంతనకారము శ్రుతము గాకుండుటచే (Autumn, Column, etc) మన ద్రుతమ్ముకడి దందుమా? ఈ సాజాత్యము బదరీబాదరాయణమే. ఎందున్న నకారమును రూపవైవిధ్యము నొందదు కాని పరుష సరళ పరకమును త్వేత్వవిశిష్టమును నగు నకార మది యొందలిది (అచ్చమున) యైనను వ్యంజనమాత్రముగ నిల్చునదియై సాధారణముగనున్నది ను, లు, డు, రు, ల యుత్వలోపము పై కారణముననే శాసింపఁబడెను. అదియాంధ్ర సాంప్రదాయము.

గీర్వాణభాషయందును బదాంతనకారమునకు వేదములోఁ గ్వాచిత్కముగ లోపమును (విశ్వా (ని) రూపాణి అథర్వ) లౌకికములో బిందువును (తాన్ + తాన్=తాంస్తాన్) నగుట కలదు. అట్లే యాంధ్రముననను నగుచున్నది.

ఇఁక ద్రుత మని చింతామణిచే నిర్దిష్టమయిన నకారము పైభారతాది ప్రయుక్తనకారమే యగుటను దెలిసితిమి. ద్రుతమననేమి యనునప్పుడు పూర్వోక్తరీతిరూపవైవిధ్యముగలదని చెప్పవచ్చును. కాని యన్నిరూపములనొందునదే యననక్కఱలేదు. ఆవివిధరూపములలోఁ బ్రధానలక్షణము లున్నవి. ఏనకారము లోపించునో యది ద్రుతము. *లోపియగుట ద్రుతప్రధానలక్షణము ద్రుతంబు నకారంబనియన్నంత స్పష్టముగాదనియెంచి "నకారంబసాధారణంబు ద్రుతంబు" ప్రత్యయాగమావ్యయాత్మకమై యుత్వవిశిష్టమయిన నకారంబు ద్రుతసంజ్ఞకంబని యర్థము ద్రుతమనఁగా నొల్లనియెడమఱఁగిపోవునది యనుట...ద్రుతాఖ్యోనః, అని కేవలనకారగ్రహణము చేయుట ద్రుతమునకు స్థిరత్వసిద్ధికై యని తెలియవలయును." అని ప్రౌఢవ్యాకరణమున వ్రాయఁబడెను. ఈనిర్వచనమునను దోషము గల దని బ్ర॥ శ్రీ వఝల చిన్నసీతారామస్వామిశాస్త్రిగారు పరిషత్పత్త్రిక, "4 వ సంపు—7 వ సంచిక" లో వ్రాసిరి. దానినరయుఁడు. ద్రుతమీమాంసయందు "ద్రుతము కేవలనాల్గు, ఇ, ఈ, ఐభ్యః పరం స్వాత్వాని స్యాదన్యత్రతూర్భవేత్" అనికలదు. ద్రుత ముత్వవిశిష్టమే కాక యిత్వవిశిష్టము నగుచున్నది.

---

* ఈన్నాను, ద్రుతప్రకృతికమా ? ప్రమాణమేమి ?

చ॥ ద్రుతము నకారమంచనిరి తొల్లిబుధప్రవరుల్ నిజంబుగా
ద్రుతమున నేనకారమొగిఁ దోఁచియుఁ దోఁపకయుండ నేర్చియ
చ్చ్యుతికినిఁ బాపినన్నిలుచునట్టి నకారమె శాస్త్రపద్ధతిన్
ద్రుతమని చెప్పఁగాఁ దగును యూధిగనమ్ముఁడు దీనిఁ బండితుల్.

సూ॥ నకారము ద్రుతము,

సూ॥ ఇద్గమకము ద్రుతస్వత్వము (ఇత్ = ఇ—ఉ)

సూ॥ విధీయమానమును ప్రత్యయానుగతము నానంత్యమును ద్రుతంబ.

వ్యా॥ ద్రుతంబెల్ల నంతనకారంబ ఎల్లయుంతనకారంబు ద్రుతంబుగాదు.

సూ॥ లుప్తమగు నువర్ణము ద్రుతకమునాఁ బరగు.

సూ॥ ద్రుతము సామ్రేడితమును.

సూ॥ ఆమ్రేడితపూర్వద్రుతం బిద్గమకము నిత్యముగానగు.

—। ఆంధ్రవ్యాకరణసారసర్వస్వము ।—

సమాసాసమాసకభేదముల కల్పనఁబోలె బిందుబిందుక ద్రుతద్రుతకభేదకల్పన ముచితమని నామతము. ఏదియెట్లున్నను నాంధ్రమున నొకనకారముగలదనియు నయ్యాదిరూపవైవిధ్యమును బొందుననియు నదియే ద్రుతమని చింతామణి గ్రహించెననియుఁ జెప్పఁజెల్లును గదా; ఇఁకఁ జింతామణ్యభిప్రాయమును మనకనుకూలించునో చూతము.

ద్రుతము నకారమనియుఁ గచటతపగజడదబలు క్రమముగఁ బరుషసరళములనియుఁ బేర్కొని యితరహల్సామాన్యమునకు స్థిరసంజ్ఞ నిడెను. ద్రుతమునకు స్థిరసంజ్ఞ లేదు. తవర్గీయనకారము ద్రుతమని చెప్పినను ద్రుతధర్మముగలనకారమే ద్రుతమని చింతామణ్యాశయము. కావుననే ద్రుతాఖ్యము నకారమనివిధించెను. ద్రుతమునకారమనక యాఖ్యాశబ్దము చేర్చుటచే ద్రుతధర్మఖ్యాదిగలనకారమే ద్రుతమని యభిప్రేతము. అగుచో "లుగ్వా ద్రుతప్రకృతికాత్పరతస్సరళస్స్థిరే చ నస్యస్యాత్" అనుసూత్రము "చూచెన్ + నందుని" అనునప్పుడు ద్విత్వరూపమే యుండవలసివచ్చునని (చూచెన్నందుని) యులోపరూపము (చూచె నందుని) రాదనియు నందు లేని ఓనుఁడు-పరమగునకారము ద్రుతసంజ్ఞకముగాక స్థిరమే యగుచున్నది. ఎన్నఁడును ద్రుతము పదాదినుండదు. పదాదినిగూడ ద్రుతమున్నచో నప్పుడు ద్రుతమునకు స్థిరసంజ్ఞ చెప్పవలసివచ్చును. అట్లెందును లేదు. ఈయుద్దేశమువలననే,

"త్రి ఋధ్య శేషషష్ఠీసు స్వర్మ ప్రవచనీయజభిభక్తిః,
కించిత్ప్రశంసనాద్భుతసన్నాహయదాతదాకిమేవాంక్షౌ,
క్త్వాకిలతూష్ణీమాద్యానభిదధతికలా ద్రుతో న యేషాం స్యాత్,
అన్యే ద్రుతప్రకృతయో యేస్యుర్వ్యానుజీవితద్రుతానిత్యం."

అని సూత్రించెను. ద్రుతము వేనికి లేదో యని కళల నెను. ఎక్కడద్రుతము లేకుండుటయో తెలుపఁడు. ద్రుతమంత్య మని యేయర్థము కాకున్న "నాటి, నడిచి" మున్నగుక్త్వార్థకములయందునకారముంట ద్రుతమున్నదని చెప్ప ద్రుత ప్రకృతికముగా వలసివచ్చును. మఱియుఁ గేవలద్రుతధర్మవంతమగు నకారమే ద్రుతమగునుగాని యంతనకారము ద్రుతముగాదు. చేను, పేను, బోను,(సున్) అని, మాని, పూని, (క్త్వా) మున్నగుశబ్దములయంతిమున నకారమున్నది కాని ద్రుతము లేదు ఇట్లేచింతామణియభిప్రాయము అనుజీవితద్రుతాః, అనుతావునస్పష్టముగ నంతనకారమనఁ జెప్పెను. ద్రుతమను పేరిలోనే లోపియని తెలిపియున్నాఁడు. తద్రుతంచబిందుస్స్యాత్, అనుదానివలననే పదాదినకారమునకుద్రుతసంజ్ఞ లేదని నిర్ణయింపఁగలము. 'అదియునుంగాక, యనుదానివిభాగించునప్పుడు' అది, యును, న్, కాక, అని యగును. "లుగ్వా ద్రుతప్రకృతికా" దిత్యాది సూత్రమునఁ గలుగులుక్పక్షమున "అదియునగాక" అనురూప మేర్పడునుగాని శబ్దలక్షణము సందిగ్ధమగును. ఇఁకలోపస్వత్వాదిపక్షములరూపములు నిష్పన్నములుగావు. అదియున్నుంగాక, అదియునునుగాక, ఇత్యాద్యసమ్మరూపములు సంభవము లగును. ద్రుతముపై ద్రుతం బగునను సాంప్రదాయమెఱుంగక యు స్థిరసంజ్ఞావ్యాప్తిఁదెలియక కొందఱుపండితు లనిష్టరూపముల నుపస్కారకము చేయుచున్నారు. ద్రుతముపై ద్రుతమగు ననఁగాస్వత్వపక్షిష్టద్రుతిముపై వ్యంజనమాత్రద్రుతమగుననియర్థము. ఈయర్థమునకు విరుద్ధమగుప్రయోగములు భాషలో లేవు. "వచ్చెన్ + అతఁడు = వచ్చెన్నతఁడు" అనుప్రయోగములు దుష్టములా? శిష్టము లనుటకు ద్రుతస్థైర్యము చాలునందురా? అది సూత్రకృదాశయముగాదు. వ్యాఖ్యాతలును నీవిషయమున నేమియుఁ జ్రవ యరు. అథర్వణకారికావళి "నోవా ద్విత్వ" మిత్యాదికారికచే ద్విత్వమును ద్రుతమునకు స్థిరసంజ్ఞయున్నచో విధింపదు. ఈద్విత్వరూపముకొందఱుసమ్మతించిరి. కొందఱుసమ్మతింపరు. భారతాదిప్రయోగము లే లభ్యములగునప్పుడును సమ్మతింపకుండుటతగునా? కావ్యములను (ప్రామాణికములు) వ్యవహారమునఁగానవచ్చిననుగాదను టెట్లు?

గ్రంథస్వీకారము.

(1) భారవి. గ్రంథకర్త: బ్ర॥ భువనగిరి విజయరామయ్యగారు, బి. ఎ.

కథ. కాళిదాసునుగూర్చి యున్నట్లే లోకములో భారవింగూర్చియుఁ గొన్ని తాలుదంతకథలు గలవు. వానిని గవిగారు చమత్కరించి పద్యకావ్యముగా రచించిరి. వాడుకలో నున్నకథలను బోకుండ నిల్పుట మంచిదియే కాని, తల, తోఁక లేకుండ నున్నవిషయము లన్నియు నాతనివే యని వ్రాయుచుండిన లోకము భ్రమించునేమో యని భీతిల్లవలసి యున్నది. కాళిదా సెప్పటివాఁడో యేదేశమువాఁడో యిప్పటికి నిశ్చయము కాలేదు ఉత్తరదేశమువాఁ డని మేఘసందేశాదులం బట్టి ప్రతీతి. అట్టివానికి బోగముదిగల దని, "చల్లయోః వెల్లకుక్కయోః" అన్నాఁడని - "అస్తి లేదు గిస్తి లేదు చచ్చినట్టతొంగో" అన్నాఁడని వ్రాయుట, దానినే నమ్మి యితరులు చెప్పుకొనుట చరిత్రకు భంగముగదా! ఏవో కొన్ని చాటుశ్లోకముల నాధారము చేసికొని వంగదేశీయులు "యథా కిల విన్నైవ నవద్వీపయాత్రాయాసమ్, అన్తరేణ చ కష్టకల్పనామ్బుధా నిమజ్జనమ్ లీలయైవ శక్యతే సాధయితుం కాళిదాసస్య వంగీయత్వం... చ శూద్రత్వంచ" అని లిఖించి వంగశూద్రునిం గావించినారు అట్లే భారవిస్థితియునున్నది. బ్ర॥ వడ్డాది సుబ్బారాయుఁడుగారు మున్నగుపెద్దలు "జనశ్రుతులలో నిది యొక విప్రకుమారునకుఁ జెందినట్లు వినికి" యనిన "నాయెఱుక భారవికిఁ జెందినట్టే" యనియు "నీజనశ్రుతి భారవికిఁ జెందినదియే యని యూహింప ననువుపడుచున్నదని నాతలంపు." ఇత్యాదిగాఁ గవిగారు దోఁచినట్లుగా నెవ్వరినైనను దమతలంపులోనివానింగాఁ జేసికొనఁజూచుట—లోకమున కెట్లు తోఁచునో యను వెఱపు గలుగుచున్నది. భారవికాలముంగూర్చికాని యేయితరవిషయములంగూర్చికాని చారిత్రికులమూలమున నిక్కము దొరకలేదని కవిగారెఱుఁగుదురు. జనశ్రుతులను విశ్రుతములు చేయ నెంచి బుద్ధిమంతులు గావునఁ గథలో నవధానములు మున్నగునవి చేర్చి, కవులు గావున వర్ణించి రంజకముగా గ్రంథమును రచించిరి. ఇది ప్రథమభాగముమాత్రమే-517 పద్యములు, 60 పుటలు ముందు "భారవిప్రవాసము" అను రెండవసంపుటము వెలువడఁగలదఁట. అప్పుడైనను బండితులచే నందందుగాక పూర్ణముగానే సంస్కరింపించి నిర్దుష్టముగాఁ బ్రకటింపఁగోరుచున్నారము. సకారప్రాసమున చంపకమాలికలు

డకారప్రాసముతోఁడి యుత్పలమాలికయును రచించి శ్రమపడిరి. ఈపుస్తక ముపైఁ బలువురు పండితులు సదభిప్రాయముల నిచ్చిరి.

(2) విజయనగరసామ్రాజ్యమందలి ఆంధ్రవాఙ్మయచరిత్రము.

ప్రథమభాగము (క్రీ. వె. 1330-1500):—గ్రంథకర్త బ్రాః వేకుమళ్ల అచ్యుతరావుగారు, ఎం.ఏ., ఎల్.టి. క్రీ. 1330 మొదలు 1500 వఱకుఁ గల విజయనగరసామ్రాజ్యమందలి యాంధ్రవాఙ్మయచరిత్రముం గూర్చి వ్రాయుచు గ్రంథకర్తగారు తత్కాలమునఁ గల, నాచన సోమనాథుఁడు, జక్కనకవి, వల్లభ రాయఁడు, దూబగుంట నారాయణకవి, దగ్గుబల్లి దుగ్గనకవి, పిల్లలమఱ్ఱి పిన వీరభద్రుఁడు, నంది మల్లయ్య, ఘంట సింగయ్య, మనుమంచి భట్టు ననుకవు లను వారి గ్రంథములను గూర్చి విపులచర్చ గావించిరి. విజయనగరరాజ్యో త్పత్తి, తద్రాజ్యోత్పత్తికిఁ బూర్వపు తెనుఁగువాఙ్మయస్థితి, ఆసామ్రాజ్యమునం దలి సంస్కృతాది వాఙ్మయముల చరిత్రమును రచించిరి. పదునాలు గధ్యాయ ములును నాలు గనుబంధములును బీఠికాదులుం గలవు. ఆవిజయనగర సామ్రాజ్యకవులను సమకాలికు లగు నితరకవులతోఁ బోల్చి చూపిరి. అందు వారివారి గ్రంథనిర్మాణసాదృశ్య సాధర్మ్యముల తారతమ్యము నిరూపించిరి. ఇందలి వ్యాసములు, ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్త్రిక భారతి మున్నగుపత్త్రికలలోఁ దొలుతఁ బ్రకటింపఁబడి పిదపఁ బుస్తకరూపమున ముద్రింపఁబడినవి. ఈగ్రంథ విషయమై గ్రంథకర్తగారి సదభిప్రాయములఁ గొన్నిటిని జూపెదము.

"ఈగ్రంథమందు నే వాకృచ్చిన యభిప్రాయములు సరియైన వని గాని సమగ్రమైన వనిగాని నే నెంతమాత్రము నపోహమును బొందుట లేదు. ఈ యభిప్రాయములు కాలక్రమమున మారిపోవచ్చును. భావిపరిశోధనలవలన నూతనవిషయములు చేకూరినయెడల వెనుకటి యభిప్రాయములు మూరుచునే యుండును.... ఈనాగ్రంథము సక్రమమైన వాఙ్మయ చరిత్ర మని చెప్పుటకు వీలు లేదని నాకే తెలియును. ఇయ్యది ముఖ్యముగా నాకాలమందలి మహా కవుల కవిజీవితములను వారి కావ్యవిమర్శనములను యిత్యాదులను చూపిం చుచున్నది. ఇట్టిగ్రంథములు మన యాంధ్రదేశమందలి యితరకాలములకును యితరరాజ్యములకును సంబంధించినంతవఱకు సంపూర్ణముగా రచించినఁ గాని సరియైన ఆంధ్రవాఙ్మయచరిత్రము క్రోడీకరించి వ్రాయుట కవకాశ ముం డదు. కావున నాయీగ్రంథము భావికాలమున వ్రాయవలసి వచ్చెడు ఆంధ్ర

వాఙ్మయచరిత్రమునకు నొక మూలగ్రంథము (Source Book) అనియే యాలోచింపఁదగినది.”

చారిత్రకులు వీరిం బ్రోత్సహించి ద్వితీయభాగమునుగూడఁ బ్రకటింపించి లోకోపకారము భాషోపకారముఁ గావింపఁ గోరెదము.

308 పుటల పెద్దగ్రంథము వెల రు ౨. విద్యార్థులకు రు 1-8-0.

రాజమహేంద్రవరములో గ్రంథకర్తగారియొద్ద దొరకును.

(౩) అహోబలపండితీయమ్ — నన్నయభట్టారకుని యాంధ్రశబ్దచింతామణికి, అహోబలపండితులు వ్రాసిన వ్యాఖ్యానము. దీనికిఁ గవిశిరోభూషణ మని పేరు. ఇది మూఁడవకూర్పు గ్రంథము ద్వితీయముద్రణగ్రంథమునకంటె నిందు, అహోబలపండితుని వంశాదికము చెప్పు పెక్కుశ్లోకములు (తెనుఁగు తాత్పర్యముతో)ను, ప్రతిసూత్రమునకును బ్రతిపదాంధ్రటీకయును నెక్కుడుగాఁ జేర్పఁబడినవి. ఇట్టి యుద్గ్రంథమును, ఆంధ్రసాహిత్యదర్పణకర్తలును, మంజువాణీముద్రాక్షరశాలాధికారులు నగు బ్ర॥ నందిరాజు చలపతిరావుగారు శ్రమకోర్చి లోకోపకృతికై మూఁడుసారులు ప్రకటించి రనుట స్తోత్రపాత్రమైనవిషయము. ఇక్కాలమున నట్టిగ్రంథము మూఁడుసారు లచ్చుపడిన దనినఁ దద్గ్రంథమునకు దాని వ్యాఖ్యానమునకును గలగౌరవ మెట్టిదో యోజింపఁదగినవిషయము. ముందచ్చువేయింపఁ బోవు నాల్గవకూర్పులోనైన నాంధ్రతాత్పర్యములో నందందుల గల యసంపూర్ణతను దొలఁగింతు రని చలపతిరావుగారిని వేఁడుచున్నారము. సంస్కృతవ్యాఖ్యాన మర్థమగువారికిఁ దెనుఁగుతాత్పర్య మవసరము లేదు. సంస్కృతమునందుఁ బరిశ్రమ లేనివారి కాంధ్రతాత్పర్యము పూర్ణముగ సాయము చేయఁజాలకున్నదని తలంతుము. ముద్రణస్ఖాలిత్యములు కొన్ని చాలతావులఁ గలవు.

వెల రు 3-8-0 క్యాలికో చక్కని బైండుతో — ఏలూరులోఁ బ్రకాశకులకడఁ దొరకును.

(4) ఆంధ్రవాల్మీకిరామాయణమునకు మందర మను కవికృతవ్యాఖ్యానము.

ఆంధ్రవాల్మీకి బ్ర॥ వావిలికొలను సుబ్బారావుపంతులుగారు తమ రామాయణమునందలి ప్రతిపద్యమునకు, టీకాతాత్పర్యములు నందందు విశే

షములనుగూర్చి రచియించినది. బాలకాండము-పూర్తిగను, అయోధ్యాకాండములోఁ గొంతయును ముద్రితమైనది. ఇప్పటి కాఱుభాగములు వెలువడినవి.

ప్రథమభాగము (పెద్దది) రు 3-8-0. తక్కినవైదును 1 కి రు 1-0-0.

అయోధ్యాకాండములో 1759 వ పద్యమువఱకు నచ్చుపడినది తక్కినభాగములను వెలువఱుచుపని పాఠకులలో నున్నది. సిద్ధమైనభాగములను గొందురేని తక్కినభాగములు ప్రకటించుటకుఁ గారకు లగుదురు. ఇదియే పాఠకులు చేయవలసినపని. ఆంధ్రవాల్మీకిరామాయణమువంటి పెద్ద తెనుఁగు గ్రంథము లేవియైనఁ గవిగారు జీవించియుండఁగా నైదాఱుసారులు ప్రకటింపఁబడిన వెవ్వరైనను విని కని యున్నారా! భాషాదేవతకుఁ దుఃస్థితి పట్టియున్న యిక్కాలములోఁ గవిగారియొక్క చేతిమీఁదనే పెక్కుసారు లంతపెద్ద గ్రంథము ముద్రింపఁబడుటయు దానికే మందర మను పెద్దవ్యాఖ్యానము కవిగారే రచియించి ప్రకటించుచుండుటయు భాషాభాగ్యముగదా!

(5) రామాయణసంగ్రహము. గ్రంథకర్త: బ్రా॥ పత్రి విశ్వేశ్వరశాస్త్రిగారు. వీరు కొల్లాపురము శ్రీ లక్ష్మారాయ మిడిల్‌స్కూలులోఁ దెనుఁగు పండితులు.

సంస్కృతశబ్దమంజరిలోఁ జివరఁ జేర్పఁబడిన శ్రీరామాయణసంగ్రహమున కిది యనువాదమఁట. 116 పద్యములు. రామకథ. ఉభయతారకమైనది. పద్యములశైలిం దిలకింపుఁడు.

చ. పవనసుతుండు రావణుని బంగరుగద్దెను మించియున్న నై
జవిజయవాలపీఠమున జంకక 'కూర్చుని' యుండఁజూచి నీ
వెవఁడవు నిన్నెవం డనిపె నెచ్చట నుండి యిటేల వచ్చి యుం
టి వనుచు రావణుం డడుగ నిక్కము దెల్పె నతండు వానికిన్.

ఉ. రావణు పంపునం గపటరాముశిరంబు శరాసనంబు మా
యావి యొసంగఁ జూచి జనకాత్మజ మూర్ఛను జెంద నంతలోఁ
బావనియా విభీషణుని భార్య యెఱింగి వచించె నిక్కముల్
గావని యాప్తభాషణముల౯ క్షితినందన నూఱడించుచు౯.

కొల్లాపురము, స్నేహలతాకవితాసంఘములో దొరకును.

దీని వెల రు 0-4-0.

శ్రీరామ.

ఆంధ్రకౌముది.

క. శ్రీభామానర్మోక్తిక,థాభవనిజమందహాససుధాగధగ
శోభితశుభతత్త్వచకుం,భాభోగకిలాస వేంకటాచలవాసా.

వ. అవధరింపుము.

సీసమాలిక.

శ్రీకరమ్ముగను సంస్కృతమునకును బ్రాకృతమునకుఁ గలలక్షణములు చెప్పి
తెనుఁగున నావిధమ్మున లక్షణము చేయ రాకున్కి యదియూ నేరంబు గాదు
తొల్లిటిసుకవుల కెల్లను నను ధన్యుఁ గాఁ గాంచుతలఁ పింతె కాని యనుచుఁ
గుకవిజనాజ్ఞానఘోరాంధతమసముఁ బోఁగొట్టఁగల్గు కౌముదివిధాన
నిల మున్ను దెలుఁగున నెవ్వారెఱుంగని యాంధ్రకౌముది యనునట్టికృతిని
సీసమాలిక గాఁగఁ జేసితి నిపు డున్నకవులకు రానున్నకవుల కెల్ల
నుపకారముగ నిది యెపుడు నాచంద్రతారార్కమై కౌముది యటుల వెలయుఁ
గన నిందు సంజ్ఞాప్రకరణము మొదలుగఁ దత్త్వప్రకరణముల్ దనరు వరుసఁ
దత్త్రిలింగపదంబు తద్భవం బగుటచేఁ దెలుఁగనఁ దగె నట్టితెలుఁగు ప్రాకృ
తాభిధానముగాన నాలక్షణమ్ములు తొలుతఁ గవులకెల్లఁ దెలియవలయుఁ
దత్సమం బనఁగను దద్భవంబును నాఁగ దేశ్య మనఁగ నచ్చతెనుఁగనంగ
గ్రామ్యంబు నాఁగను గలవైదు తెఱఁగులు వానిని వివరింతు వరుసతోడ
నది యెట్టు లన విను డబ్జాక్షుఁడు గురుండు గురువు వనమ్మును దరువన నిఁకఁ
దద్భవంబులు పోల్చు ధర్మంబు దరమంబు ద్రుహిణుండు దుగిణుండు ద్రోహి దోగి
శిఖ సిక లక్ష్మి లచ్చి లఘువు లగువు సముద్రము సంద్రము ముగ్ధ మూగుద
ముఖము మొకము ధనము దనము ఖని గని గర్వమ్ము గరువము ఘనము గనము
రోషము రోసము రుద్రాక్షమగు రుదురాక దాక్షిణ్యము దాకిరమ్ము
మర్యాద మరియాద కార్యంబు కర్జంబు స్మరుఁడు మరుఁడు నృకేసరి నెఱసరి
కావ్యంబు కబ్బము గంధంబు గందము యక్షులు జక్కులు యశ మసంబు
దీర్ఘిక డిగ్గియ యర్ఘ్య మగ్గువ శుద్ధి సుద్దగు శుక్రుండు సుక్కురుండు [కౌమరుఁడు
హార్ష మానరుసంబు యముఁడు జముఁడు చంద్రముఁడు చందురుఁడు కుమారుఁడు
భాషయు బాసయూ దోషము దోసము చక్రము జక్కవ సంధ్య సంజ

షములనుగూర్చి రచియించినది. బాలకాండము-పూర్తిగను, అయోధ్యాకాండములోఁ గొంతయును ముద్రితమైనది. ఇప్పటి కాఱుభాగములు వెలువడినవి. ప్రథమభాగము (పెద్దది) రు 3-8-0. తక్కినవైదును 1 కి రు 1-0-0.

అయోధ్యాకాండములో 1759 వ పద్యమువఱకు నచ్చుపడినది తక్కిన భాగములను వెలువఱుమని పాఠకులలో నున్నది. సిద్ధమైనభాగములను గొందురేని తక్కినభాగములు ప్రకటించుటకుఁ గారకు లగుదురు. ఇదియే పాఠకులు చేయవలసినపని. ఆంధ్రవాల్మీకిరామాయణమువంటి పెద్ద తెనుఁగు గ్రంథము లేదియైనఁ గవిగారు జీవించియుండఁగా నైదాఱుసారులు ప్రకటింపఁబడిన లెవ్వరైనను విని కని యున్నారా! భాషాదేవతకుఁ దుఃస్థితి పట్టియున్న యిక్కాలములోఁ గవిగారియొక్క చేతిమీఁదనే పెక్కుసారు లంతపెద్ద గ్రంథము ముద్రింపఁబడుటయు దానికే మందర మను పెద్దవ్యాఖ్యానము కవిగారే రచియించి ప్రకటించుచుండుటయు భాషాభాగ్యముగదా!

(౫) రామాయణసంగ్రహము. గ్రంథకర్త: బ్రు॥ పత్రి విశ్వేశ్వరశాస్త్రిగారు. వీరు కొల్లాపురము శ్రీ లక్ష్మారాయ మిడిల్‌స్కూలులోఁ దెనుఁగు పండితులు.

సంస్కృతశబ్దమంజరిలోఁ జివరఁ జేర్పఁబడిన శ్రీరామాయణసంగ్రహమున కిది యనువాదముఁట. 116 పద్యములు. రామకథ. ఉభయతారకమైనది. పద్యములశైలిం దిలకింపుఁడు.

చ. పవనసుతుండు రావణుని బంగరుగద్దెను మించియున్న నై
జవిజయవాలపీఠమున జంకక 'కూర్చుని' యుండఁజూచి నీ
వెవఁడవు నిన్నెవం డనిపె నెచ్చట నుండు విటేల వచ్చి యుం
టి వనుచు రావణుం డడుగ నిక్కము దెల్పె నతండు వానికిన్.

ఉ. రావణు పంపునం గపటరాముశిరంబు శరాసనంబు మా
యావి యొసంగఁ జూచి జనకాత్మజ మూర్ఛనుజెంద నంతలోఁ
బావనియైన విభీషణుని భార్య యెఱింగి వచించె నిక్కముల్
గావని యాప్తభాషణముల్ క్షితినందన నూఱడించుచున్.

కొల్లాపురము, స్నేహలతాకవితాసంఘములో దొరకును.

దీని వెల రు 0-4-0.

శ్రీరామ.

ఆంధ్రకౌముది.

క. శ్రీభామానర్మోక్తిక, భూభవనిజమందహాసధాగధగశ్రీ
శోభితశుభతత్త్వచయం, భాభోగకిలాస వేంకటాచలవాసా.

వ. అవధరింపుము.

సీసమాలిక.

శ్రీకరమ్ముగను సంస్కృతమునకును బ్రాకృతమునకుఁ గలలక్షణములు చెప్పి
తెనుఁగున నావిధమ్మున లక్షణము చేయ రాకున్కి యదియు నేరంబు గాదు
తొల్లిటిసుకవుల కెల్లను నను ధన్యుఁ గానెంచుతలఁ పింతె కాని యనుచుఁ
సుకవిజనాజ్ఞానఘోరాంధతమసముఁ బోఁగొట్టఁగల్గు కౌముదివిధాన
నిల మున్ను దెలుఁగున నెవ్వారెఱుంగని యాంధ్రకౌముది యనునట్టికృతిని
సీసమాలిక గాఁగఁ జేసితి నిపు డున్నకవులకు రానున్నకవుల కెల్ల
నుపకారముగ నిది యెపుడు నాచంద్రతారార్కమై కౌముది యటుల వెలయుఁ
గన నిందు సంజ్ఞాప్రకరణము మొదలుగఁ దత్తత్ప్రకరణముల్ దనరు వరుసఁ
దత్త్రిలింగపదంబు తద్భవం బగుటచేఁ దెలుఁగనఁ దగ నట్టితెలుఁగు ప్రాకృ
తాభిధానముగాన నాలక్షణమ్ములు తొలుతఁ గవులకెల్లఁ దెలియవలయుఁ
దత్సమం బనఁగను దద్భవంబును నాఁగ దేశ్య మనఁగ నచ్చతెనుఁగనంగ
గ్రామ్యంబు నాఁగను గలవైదుతెఱఁగులు వానిని వివరింతు వరుసతోడ
నది యెట్టు లన వినుఁ డబ్జాక్షుఁడు గురుండు గురువు వనమ్మును దరువన నిఁకఁ
దద్భవంబులు పొల్చు ధర్మంబు దరమంబు ద్రుహిణుండు దుగిణుండు ద్రోహి దోగి
శిఖ సిక లక్ష్మి లచ్చి లఘువు లగువు సముద్రము సంద్రము ముగ్ధ మూగుద
ముఖము మొకము ధనము దనము ఖని గని గర్వమ్ము గరువము ఘనము గనము
రోషము రోసము రుద్రాక్షము రుదురాక దాక్షిణ్యము దాకిరమ్ము
మర్యాద మరియాద కార్యంబు కర్జంబు స్మరుఁడు మరుఁడు నృకేసరి నెఱసరి
కావ్యంబు కబ్బము గంధంబు గందము యక్షులు జక్కులు యశ మసంబు
దీర్ఘిక డిగ్గియ యర్ఘ్య మగ్గువ శుద్ధి సుద్దగు శుక్రుండు సుక్కురుండు [కౌమరుఁడు
హర్ష మానరుసంబుయముఁడుజముఁడుచంద్రముఁడు చందురుఁడు కుమారుఁడు
భాషయు బాసయు దోషము దోసము చక్రము జక్కవ సంధ్య సంజ

స్నిగ్ధంబు నిద్దంబు శ్రీ సిరి మతి మది భగ్నంబు బన్నంబు బ్రహ్మ బొమ్మ
ఆజ్ఞప్తి యానతి యజ్ఞంబు జన్నంబు విష్ణుండు వెన్నుండు విద్య విద్దె
వైరము వేరము భారము బారము స్నానంబు తానంబు ధార దార
ద్యూతము జూదము స్థూలము తోరము స్తంభము కంబము ధాత తాత
భేదంబు బిద్దంబు భిక్షము బికిరము కుబ్జుండు గుజ్జగుఁ గులము కొలము
ఆత్మ యాతుమగుఁ బుణ్యంబు పున్నెంబు యత్నము జతనమ్ము రత్నము రతనము
దుర్గ దుగ్గి ద్వయము దోయి దిశ దెసయా వీర్యంబు బీరంబు పృథివి పుడమి
శయ్య సెజ్జగు బ్రహ్మచారి బొమ్మచారి రూఢి రూడి యగుఁ జంద్రుఁడు చందు
ఢాలు డాలు వాలము వాలు ఫలము పొల శల్యుఁడు సెల్లుఁడు సంఖ్య సంక
గుణము గొనమ్ము దక్షిణము దక్కినము కంఠమ్ము కంటము ఢక్క డక్క విధము
వితము వేశంతము వెంచ ఋక్షము రిక్క వీధి విది వీథులు వీదు లనఁగ
దేశ్యము ల్దగు నింక తెంపరి పొత్తిక కలద లదరులు చక్కటి రపాలు
మక్కువ మెరకువ పొక్కుడు రకాలు కడఁది యేడ్తెఱ గొండ్లి కడఁక క్రేకి
కడవన మిక్కిలి వెడ మొగి మొనకంబు పొలపంబు మఱకువ పోరి బిడారు
తివురుట వెన క్రేణి తెఁకువ పూఁ పోగి వీచోపు నవి లలి విన్నఁదనము
పుచ్చడీక విలాతి యొచ్చెల పుయిలోట వదరులు మలఁత యెల్లిదము తెన్ను
క్రచ్చఱ మర ప్రబ్బ యప్పిక యసలారు సూడిద కడిపాయ బోసు లులివు
వేనవేలాకె నెవ్వ గొచ్చె మెదరేసు గొల్లెన యుంగద యెల్లి విసివి
రోహారి సాహారి యుప్పసఁబట్టియ యుఱిముఱి క్రన్నన యాల మలఁతి
యాబిడ నిరుడు సయ్యాటంబు నెమ్మోము బన్నెర కైలాటకమ్ము కనుపు
క్రొన్నెల నెత్తమ్ము క్రొన్నన వంగడు క్రిక్కలు వాలాయ మక్కు వాఁక
తక్కటి యేఁకట మెక్కటి బ్రుంగుడు వఱువాత వండలి వంత వఱపు
లగ్గు వల్లియ వెండి యగ్గంబరిది జన్నెపలుకులు చెచ్చెరఁ బొఱుఁకు కరి
సోబె రోడలదొంతి శబర డెంకణా లుప్పవడం బర రోల మసలు
కరకరి సిపిరి కలువడం బన్నువ తెమ్మెర రజ్జులు దిమ్మనంగ
తత్సమదేశ్యతద్భవములఁ గలయని తేటమాటగు లచ్చతెనుఁ గనఁదగు
నది యెట్లనః—నింక నలరు పేరు కొలంకు నూనెనా నాముదంబానవాలు
బండి పసర మిద్దు వండు పప్పు ప్పప్పు రాక లాకులు సాకు బాఁకు మేకు
గుజ్జు మేనిక మొండ కోట వెన్నెల కొల్ల గడి పులి నెల వలి మఱుఁగన నిఁక

గ్రామాలజాలు పురాణాలు దోషాలు శాస్త్రాలు వేదాలు సంబరాలు
గంతులు పొక్కులు గ్రద్దలు బొందలు గానాలు మొదలుగాఁ గల పదములు
వాసేవు పైర్లు రాగేసేవు నీవూను కూసుకుంటా గొంతి గుద్దరాకు
పాడేవు కాలెత్తి యాడేవు వస్తాన సూసేవు పాని కంతానమీరె
ననుక్రియల్మొదలైన యీ గ్రామ్యములగు నిట్టివి తెగడునెడ నగవుతోఁ దగు
సరవిగ దీనను సంజ్ఞాప్రకరణంబు వివరింతుఁ గలదంత కవులు వినుఁడి
అదులు స్వరములు వచ్చు లనఁగ నొప్పుఁ గాదులు హల్వ్య జనాఖ్యలఁ దగుఁ
రహి, అకారము కవర్గము హకారము విసర్గలు కంఠభవములై నలువుగాంచుఁ
గన, ఇకారము చవర్గము యకారశకారములు తాలుభవములై యలరుమిగుల
నిఁక, ఉత్వము పవర్గ మిఃపలు నోష్ఠభవములు దంతోష్ఠభవము వకార
మొగి ఋటురషములు లతిగుమూర్ధభవములై యగు ఌతులసలు దంత్యములనంగఁ
గన నేత్వ మైత్వంబుఁ గంఠతాలవ్యంబు లోత్వ మౌత్వంబు కంఠోష్ఠ్యము లగు
నరయంగ యరలవ లంతస్థ లనఁ బొల్చు శషసహలూష్మాఖ్యఁ జనును మఱి ఙ
ఞమణన లనునాసికములు నొ ఁః కలిఁప లిఁజిహ్వామూలభవమనంగఁ
నలయుపధ్మానీయ మనఁ దగు నీరెండు తెలుఁగు పదములలోఁ పలఁగలవిఁక
నవల నజంతహలంతసంధులన సంధులు ద్వివిధంబులై వెలయు నందు
ల నజంతసంధి యెట్లన వినుం డాది శబ్దాంతవర్ణంబు తదగ్రశబ్ద
(పూర్వ)వర్ణంబుతోఁ బొందునందిన సంధి యగు దీని కింక లక్ష్యము లొనర్తు
నచ్చుపై నచ్చున్న నది యకారం బగు నెంతయమ్మా యింతి యివియన మఱి
యాదంత మీదంత మూదంతముల మీఁద నచ్చున్నను యకార మగునది వినుఁ
డానవాలాయిల్లు మానిసీయొక్కరుం డిందూ యనుచు వేఁడె నిందన నిఁక
నవలనిదంతము (లయి)నట్టిక్రియలకుఁ దగు కిషష్టికి నుదంతంబులకును
బైనచ్చు గల్గినఁ బవరూప మంతట నిత్యంబుగా వచ్చి నెగడుఁ గృతులఁ
గంటి కివెల్లను ఘనున కిచ్చి రనంగ శి (ఖరిణి) కెంతహర్షించి రనఁగఁ
దగిన తనకుదారధర్మపాలనలీల యనఁగఁ ద్రేతాగ్ను లేమయ్యె నాఁగ
నలయదంతములకే యచ్చు పైనుండినఁ బరరూప మొక్కచోఁ బరఁగునంద్రు
ముని కినకుడిగ గంగినకాసె చెష్టాప్పె మహిమెట్టి దెంతోరు లహియనమఱి
యాపరరూపంబె యగు నిదంతములకొక్కెడలఁ జేతిది చేతియిది యనంగ
సకలప్రబంధంబులందలి లక్ష్యము ల్వేర్వేఱ యొకకొన్ని విస్తరింతు

నెమ్మిచ్చె నాఁగను దమ్మంట్లు నాఁగను దిప్పెంత యనఁగ మదించె ననఁగ
వానిదవంధ్యజీవన మనంగ ననలజ్యోతుండ నన నిచ్చుచుండు ననఁగ
నంతం తనఁగఁబరమాత్ముండు రనఁ దామరసనేత్రలిండ్లన బ్రహ్మతఁడన
శౌరిచ్చు భక్తి వేసారక యెంతధికంబైన గురువాజ్ఞ గనఁగొన నన
మీ రిప్పు డంద జొమ్మికను బాత్రిది యన నేయుమేయు మన నేయేయనంగ
వెలయుచునుండు నిర్విధముగ నిఁక హలంతసంధులు కొన్ని యమర వినుఁడి
అఖిలశబ్దాంతక్రియాంతనకారము ల్నిలుచును బై నచ్చు గలుగు నెడలఁ
గలుగని యెడలఁ బై కచటతపలు గల్గ నవి గజడదబలై యానకార
ములు సున్నలగుచుఁ బొల్లుగఁ దగు నీయైదు వర్ణము ల్గాకను బైని వేఱ
హల్లున్నఁ జను వచ్చు నల్లనకారము పరుస వీనికి నుదాహరణ లెన్న
రిపు నోర్చె బహుమతి నృపుచేతఁగంటివి నీకంటెఁ జతురుఁడు నీకుఁ దరము
నీకెన్నఁ బ్రతియు భూలోకాన లేఁడొర కవుల రమ్మని వేడుకన్వచింతు
వర్థులవీక్షింతు వవని నీవనముల నింతువనఁగ నిట్లు నెగడు నింక
రహిఁ గ్రియ లుత్తవర్ణపదసంధులు గల తెలుఁగులు కొన్నింటిఁ దేటపఱుతు
నచ్చు తెన్గునుడుల నంత్యము లగు డరుసులులు నడుమను గడలఁ దగిలెడి
తఱిని వానఁగల యుత్వము నిల్చుఁ బోవును వల్లులుపై నున్న నది యెటులన
నీడురాజులనంగ నీఱ్ఱాజు లనఁ దోడు గలిగె ననంగఁ దోడ్గలిగె ననఁగ
నూరుఁగాయ యనంగ నూర్గాయ యన జాఱుఁగొప్పనా నిడుద జార్గొప్పనంగఁ
గనుపండుగ యనంగఁ గన్పండుగన పినువాఁక యనంగ పిన్వాక యనఁగ
వాలుమించులునాఁగ వాల్మించులన మేలుకనె నన మేల్కనె ననఁ దగు మఱి
యొక పేరఁగూర్చి పలుకుచో డుపురుతులఁగల యుత్వమట్టుల నిలుచుఁ బోవు
గాడుపు గాడ్పనఁ గడుపు కడ్పన నొప్పు నప్పు డప్పన నిట్టు లమరుచుండు
నేరుపు నాఁగను నేర్పునాఁ దనరు నెత్తురనంగ నెత్తునాఁ బరఁగు మఱియు
నులులపై నుత్వ మట్టుల నడుమఁ దగుఁగడనులుల యుత్వ మట్ల తగదెందు
కానుపు కాన్పునాఁ గనుము కన్నన నొప్పఁ గలను చదలన నీగతిఁ దగునిఁకఁ
బరికింపఁ బూర్వప్రబంధప్రయోగము ల్వివరింతు నొకకొన్ని వినుఁడు తెలియ
నఱ్ఱంతములకు షష్ఠ్యర్థమా నిఱ్ఱంతముల కట్ల కూరిచి పలుకుతఱిని
అగడితగడ్త పొగడిత పొగడ్తనా గిలక గ్లిలయనంగ మొలక మొల్క

ప్రసు.

సింహాసనద్వాత్రింశిక.*

(ప్రథమభాగము)

ప్రథమాశ్వాసము.

—॥ కృత్యాది, దేవతాస్తోత్రాదికము ॥—

శా. శ్రీమత్పర్వతనందనా[1]తనులతాశ్లిష్టాంగ మై బాహుశా
ఖామధ్యంబున నున్నపన్నగఫణౌఘం బాకు లై యొప్ప ను
ద్దామం బౌ శశికాంతి పుష్పరుచి నొందంగా జటాపల్లవ
స్తోమం బౌ హరపారిజాతము నుతింతు[2] న్వాక్ఫలావాప్తికిన్. ౧

చ. పులుఁగులపెద్ద వారువము, పోటరి బిడ్డఁడు, ఱాఁగరాతు॥, పా
ములగమికాఁడు సెజ్జ, నలుమోములవాఁ డిలుతీర్చుపట్టి, వే
ల్పులు బలుబంటు, లాకముల[3] పాల్తుక, తెల్లనితల్లి పెద్దకో
డ లనుచు నెల్లవారుఁ బొగడం దగు నల్లని వేల్పుఁ గొల్చెదన్.

ఉ దక్షిణనేత్రకాంతి నుచితంబుగ నర్థవికాస మొంది వా
మాక్షిరుచిప్రసారమున నర్ధము విప్పకయున్న పుండరీ
కాక్షుని నాభిపద్మనిలయంబునఁ దుమ్మెదభంగి లోలుఁడై
యక్షయవేదనాదమయుఁ డైన విరించిఁ దలంచి మ్రొక్కెదన్.

ఉ. కట్టినపుట్టముం దనువు గద్దియతమ్మియు నక్షమాలయుం
బట్టినచిల్కయు న్నగవుఁ బాపటజల్లియు నొక్కవన్నెగాఁ
బుట్టుచుఁ బుట్టువిద్యలకుఁ బుట్టినయి ల్లనఁజెల్లి బ్రహ్మవా
కట్టొనరించి తన్ముఖవికాసినియౌ సతి మమ్ముఁ గావుతన్. ౪

ఉ. సిద్ధము లైన భూషణమణిప్రకరద్యుతు లన్నిదిక్కులన్
దొడ్డలువచ్చి తల్లిచనుదోయిసరిం[4] దలకట్టు మించఁగా
ముద్దులు సూపుచుం బసిఁడిముద్దగతిం దొడమీఁదనాడు నా
ముద్దుగణేశునిం దలఁచి మ్రొక్కెద నీకృతికార్యసిద్ధికిన్. ౫

క. రుణ్మదవరివృఢసురగణ, తృణ్మోచను సురశరణ్యు ధృతశక్తి ఫణి
ద్విణ్మయవాహను, [5]హరినిభు, షణ్ముఖు నభిముఖునిగాఁ[6] బ్రశంసింతుమదిన్.

---

*సింహాసనద్వాత్రింశతియనియుం గలదు 1. నందినీ. 2. భజింతున్. ॥రాఁగరౌతు, ఱాఁగకౌతు.
3. లాల్కలిమిపాల్తుక. 4. నడిం. 5. హరిక్రియ, హరిప్రియు, హరిశిఖుఁడు. 6. నతిసుముఖుఁగా.

క. ప్రభువులుఁ డని గ్రహారా జని, కవితాప్రియుఁ డని జగత్ప్రకాశకుఁ డనియుఁ
భువి విక్రమార్కనృపునిం, భవకారణుఁ డనియు[1] లోకబాంధవుఁ దలఁతున్.

క. పులుఁగున కై యెవ్వనిమది, నొలికినశోకము లకారయుత మై కవితా
కలనకుఁ దెరు వయ్యెఁ దలం, పుల నాతని గొల్తుఁ బుట్టఁ బుట్టిన సుకవిన్. ౮

ఉ. శ్రీనిలయంబు నాఁగ మురజిద్గుణరత్ననివాస మై యుపా
ఖ్యానతరంగిణీభరిత మై కడగానఁగరాని భారతా
ఖ్యానపయోధి లోనఁ గల మై నిజయుక్తి భజింపఁ గర్ణధా
రానుకృతిం గృతార్థత మహాఘనుఁ డౌ మునిఁ బ్రస్తుతించెదన్. ౯

క. ఆభారతపర్వత్రయ, మీ భారతివర్ణ మెల్ల నెఱుఁగఁ దెనుఁగునన్
శ్రీభారతిగతిఁ జెప్పిన, నాభావుకమును[2] దలంతు నన్నయభట్టున్. ౧౦

క. వేముల వాడకు శుచి యై, [3] వేములవాడం జరించు వేములవాడం
దా మెఱసిన భీముని నుత, భీముని బలభీము నమితభీమునిఁ దలఁతున్. ౧౧

చ. అనఘు హుళక్కి భాస్కరు, మహామతిఁ బిల్లలమఱ్ఱి వీరరా
జును, ఘను నాగరాజుఁ, గవిసోమునిఁ దిక్కనసోమయాజిఁ, గే
తనకవి, రంగనాథు, సుచితజ్ఞుని నెల్లన, నాచిరాజుసో
మన, నమరేశ్వరుం, దలఁతు మత్కులచంద్రుల సత్కవీంద్రులన్. ౧౨

వ. అని యిట్లు సకలవరప్రదానకారణదేవతల ను జతురవ్యాఖ్యానపద్యగద్య
పద్యవిద్యావిద్యోతితు లయిన కవీశ్వరుల నుం బ్రశంసించి తత్ప్రసాదా
దితసమాజసాహిత్యతరంగితాంతరంగుండ నై సకలజనసాధారణం బగు నట్టి
ట్లని విన్నవించెద.[4] ౧౩

ఉ. ఆదరణంబు లేక చెడనాడిన బాణమయూరకాళిదా
సాదుల కైనఁ దప్పు గల దన్యుల కేమని చెప్ప పనితో
నేదియుఁ గాదు ప్రమ్మసక యిందుల చంద మెఱుంగి తప్పినం
గా దని తీర్చి యొప్పు గని కైకొని మెత్తురు గాక సత్కవుల్. ౧౪

ఉ. [5] మానుగఁ దప్పులున్న ననుమానము సేయక మోదమానస
న్మానసు లైనవారు పలుమాఱు పరీక్ష [6] లొనర్చి తీర్చినన్

1. కారణమనియు. 2. నాభరతుండని, నాభావకుఁడని. ౩. వే, తే, యని రెండుప్రతుల రెండురీతులు (వేములవాడ, తేములవాడ). ౪. విజ్ఞాపించెద, వినిపించెద. ౫. మానము దప్పనీక. ౬. లొనర్చి కేనియున్.

హీనకవిత్వ మైన మెఱుఁ గెక్కదె నేర్పరులైనవారిచే[1]
సానలఁబట్టి తీర్చినను సన్నపురత్నము వన్నెకెక్కదే. ౧౫

ఉ. భావరసానుకూలమృదుపాకపదార్థసమృద్ధి లోకసం
భావన నొప్పుకావ్యముల మర్మము[2] గానఁగ లేక దుర్గతుల్
కావనఁ గాని మొత్తికడఁ గట్టడిఁ జెప్పఁగ నేర, రెల్లడం
ద్రోవన కాక కుక్కలకు దొంతులు వేర్వఁగ నేర్పు గల్గునే. ౧౬

చ. చులుకని పద్య మైనఁ గనుఁ జోద్యము చేయుచుఁ జిన్నవానిఁ బె
ద్దలు గొనియాడఁగాను విని తప్పులుపట్టఁదలంతు రక్షముల్
బిలిబిలి మాట లాడఁ దనుఁ బెంచినవానికి ముద్దుగాక యా
వలి కెవు చిల్కపిల్లఁ గని బావురుఁబిల్లులు[3] సంతసిల్లునే. ౧౭

ఉ. భీమనవన్నె మన్నఁ గనుఁ బ్రీతి వహించుచు మేలుమేలు వా
నే మిది చెప్పినార మన నిక్కమె ప్రాసము గూర్చినాఁడ వా
నే మిది కాదు దీనివడి కిక్కడి కర్థ మిదెట్టి దీగణం
బే మని పెట్టినాఁడ వని యెగ్గులుపల్కఁ గుబుద్ధి పెద్దలక్. ౧౮

క. వివరికి వివరించిన కృతి, చవిపాలం బాచదార సరి గూర్చుట[4] యా
యవివేకికి వినిపించిన, కవిత వఱుకఁ జాతపందు గలుపుట చుమ్మా. ౧౯

ఉ. పూనినరీతి వానితలఁపు ల్వడిఁ బ్రాసములుం జలంబునం
బానగిలంగ నీడ్చి యొకపద్యముఁ గూర్పఁగవచ్చుఁగాక యా
ఖ్యానకథానుకూలముగఁ గావ్యముఁ జెప్ప వశంబె సన్నమై
కానఁగ జల్లి నేయునది కట్టెదుపుట్టము నేయనేర్చునే. ౨౦

క. ఉర్విఁ గలశబ్దజాలము, నిర్వచనస్థితుల నెఱిఁగి నేర్చిన విద్యా
నిర్వాహకుఁ డనఁజెల్లెను, సర్వజ్ఞుఁడు గానివాఁడు సత్కవి యగునే. ౨౧

క. ఎప్పటి కేయది ప్రస్తుత, మప్పటి కావిద్య మహిమ[5] మప్పుపడంగాఁ
జెప్పక సర్వజ్ఞత్వము, దొప్పగునే కావ్య మంత సులభమె ధాత్రిన్. ౨౨

క. దుర్వాదము గాకుండ న,పూర్వపుఁగృతిఁ జెప్పుసుకవిపుంగవునకుఁ దా
సర్వజ్ఞుఁడ నని మాటల, గర్వింపఁగనేల తొడవు గానంబడఁగన్. ౨3

క. చనుఁ "గవివైభవవిద్యా" యని చనువుటఁ గావ్య మధిక మదియును నల్లి
ల్లునఁ గుడియుఁ జెఱువునిధియును, వనము సుతుఁడు సంతతులుభవస్థితిగతికిన్

1. నేర్పరులైనవోజులై. 2. పద్ధతి. 3. బావురుఁబిల్లులు. 4. గూర్చునునా, 5. మర్మము
చూ...జెప్పెదు.

క. ఎవ్వరు కృతు లొనరింపుదు, రెవ్వరు కృతిలోన వినుతి కెక్కుదు రారుచే
నవ్విమల[1] కీర్తి సంతతు, లివ్వసుమతిఁ జెడక నిలుచు నినకల్పముగన్.

క. సుగుణులు "బాణోచ్ఛిష్టం, జగత్త్రయ"మ్మనఁగఁ గొంత చదువఁగఁ బ్రియమే
తగఁ దోడంటిన[2] పాలిం, పుగఁ బెరుఁ గయియున్న నది యభోజ్యంబగునే.

క. సంబంధము లగురసభా,వంబులు మునుకంటె నభినవంబులు గలవే
యంబుధిని కాక బహుర,త్నంబులు వస్తుల కేమి తాఁ బండినవే. ౨౭

క. తల్లి యగు వాణికరుణం, దొల్లిటికవు లధికు లనఁగఁ దోఁచిరి పిదపన్
బల్లిదు లిప్పటిసుకవులు, తల్లికిఁ గడగొట్టు[3] కొడుకు దాఁ బ్రియమగుటన్.

క. ఏజనులకైన సద్గుణ,యోజితులై భావ మెఱిఁగి యుచితార్థకళా
రాజితు లగు కవిరాజుల, రాజులు చేపట్టరేని రాజ్యము గాదే. ౨౯

క. సరసులు చేపట్టినచో, విరసం బగుకావ్య మైన వినిపించిన నా
దరణీయం బయి వెలయుదె, ధరఁ బువ్వులఁ దాల్చి తుంగ[4] తలకెక్కుగతిన్.

క. అప్పరమేశ్వరు కరుణం, గుప్పలు గొను విక్రమార్కు గుణముల కొఱకై
చెప్పెద రసభావంబులు, ముప్పిరిగొనునట్లు కథలు ముప్పదిరెండున్.

చ. తెనుఁగున దేటగాఁ గథలు దెల్పినఁ గావ్యము పొందు లేదు మె
త్తన పస చాల దంద్రు విశదంబుగ సంస్కృతశబ్ద మూఁదఁ జె
ప్పిన నవి దర్భముండ్లనుచుఁ బెట్టరు వీనులఁ గావునన్ రుచుల్
దనరఁ దెనుంగుదేశియును దద్భవముం గలయంగఁ జెప్పెదన్. ౩౨

క. పదిలముగ మృదులవచనా,స్పదపదసంపదల రసము పదనిడక మహా
పదముల నైనను జల్లులఁ, బొదుపెట్టిన దుడుకుఁగవిత[5] పొదలునె సభలన్.

గీ. తనవచోవిశేష మెనయక పూర్వక,థామితోక్తిఁ జెప్పు టేమికడిఁది
యొకఁడు గోలవట్టి యొయ్యనఁ గొనిపోవ, నంధుఁ డెచటికైన నరుగుటరుదె.

ఉ. ఈసరసోక్తికావ్య మొకఁ డిమ్ముల సంస్కృతభాష నచ్చుగాఁ
జేసిన నట్లు వీఁడు మఱి చేయుట యేటిది యంచుఁ జెప్పఁగాఁ
జేసి యనాదరం బురగ చేయకుఁడీ విలుకాఁడు తూఁటుగా
నేసిన నందె పాఱ మఱి యేసినవానిద సూటిగావునన్. ౩౫

చ. తెలుఁగున కెల్లఁ దల్లి యగుఁ దెల్లము సంస్కృతభాష యందులోఁ
బలుకు తెలుంగుచోఁ బదవిభాగము నన్వయ మర్థమంచు నీ

1 సద్విభుల. 2 తోడంటునఁట్టా. 3 గడపుట్టు 4 తంకఁదుంగ. 5 దుండుకవిత.

ములకలకంటె నంచుల నమ్మకము దేటతెనుంగ యొప్పు నా
కొలఁది ప్రియంబు గాదె చెఱకు ల్దినుకంటె రసంబు గ్రోలినన్. ౩౬

క. పురమథనజాలీలాంబుధి,పరిణయనయవిప్రలంభవతిగుణయుతభా
స్కరచంద్రోదయరణగతి, గిరివనదూతస్తుతులఁ గృతి చెప్పఁదగున్.

క. కావునఁ బను నెనిమిది యగు, నీవర్ణన లచటనచట నించుక బెరయం
గావించెద నిటఁ బని కిఁక, రావనకుఁడు లక్షణాభిరాముడు లగుటన్[1].

వ. అని విన్నవించి కృతకృత్యుండ నై సింహాసనద్వాత్రింశతి కథాకథనమూల
కారణం బైన యంబికారమణుండు ను[2]మ్మక్తివితానసంపత్తిసంధాయకుం
డగు లక్ష్మీనాయకుండును గావ్యనాయకులుగా నియమించుటం జేసి. ౩౯

సీ. పాఁపపెండెముగా కసిఁడియందియ యునునడుగుఁదామరలపై నమరువాఁడు
పెద్దమెకముతోలు నిద్దంపుఁబట్టును మొలదిండుగాఁ గట్టి మురియువాఁడు
ఎముకపూసలును ముత్యములుఁ జేరులు గాఁగ నక్కునఁ దాల్చి పెంపెక్కువాఁడు
పునుకయుం బెరుగుల్లయును గేలుదమ్ముల నంచలమ్మ్రొక్కిఁ బాటించువాఁడు
నగముపొడవునఁ దెల్పు నానగము నల్పు
నయ్యు మెడ న్యోక్క వన్నియ యగుచు మేను
లెనయ మ్మ్కొంటియును వెన్నుఁ డును ననంగఁ
బొల్పు నా వేల్పు కబ్బంబుఁ బ్రోచుఁ గాత. ౪౦

—(కవివంశావతారవర్ణనము)—

క. తత్పదపద్మారాధన,తత్పరులను రాజమంత్రిధర్మజ్ఞుల మా
సత్పురుషుల వినిపించెద, మత్పారంపర్య మొక్రమంబునఁ దెలియన్.

సీ. కలువమండలికశేకఫణీంద్రుఁడన రాయగజగంధవారణఖ్యాతి మెఱసి
వీరఘోట్టనిభాళుఁడా రూఢబిరుదవిరోధికళింగనిరోధి యనఁగ
వెలసి నానాఁటికి వెలనాఁటి పృథివీశ్వరుని రాజ్యభారధుర్యుండనంగ
నారెలు గన్నడీ లఱవలుఁ దెలుఁగులుఁ దనబిరుదందియఁ దగిలి కొలువ
నెగడి సనదప్రోలు[3] నెలవుగా భూసుర,వంశసాగరామృతాంశుమూర్తి
చక్రవర్తిమాన్యసౌజన్యధన్యుండు, విక్రమార్కవిభుఁడు వెన్నవిభుఁడు.

ఉ. సాంద్రజవంబున,[4] న్నతి, నిజస్థితి, నేర్పునఁ, బేర్మి, సత్యవృ
త్తిం, ద్రుతబాణ[5] పాతనిరతిం, గళల, న్సరివత్తు రెల్లు ప

1. మెరయన్, మెరయన్. 2. ముక్తివితానసంపద్విధాయకుండు. 3. సందప్రోలు.
4. సాంద్రిబలంబున. 5. దృఢబాణ.

క్షీంద్రుఁడుఁ బన్నగేంద్రుఁడు నగేంద్రుఁ డుపేంద్రుఁడు నింద్రుఁడున్ హరి
శ్చంద్రుఁడు రామచంద్రుఁడును జంద్రుఁడు పెన్నయమంత్రిచంద్రుతోన్[1]

క. అమరఁగ పెన్నయమంత్రికి, నమితకళాకీర్తిపాత్రుఁ డగుపౌత్రుం డై
యమరేశ్వరమంత్రినిభుం, డమరేశ్వరమంత్రి వెలసె నార్యులు వొగడన్.

క [2]సంగతి నమరేశ్వరునకు, గంగాంబకుఁ బుట్టి రట్టి ఘను లన్నయయున్
సింగయమంత్రియుఁ దమలో, నంగీకృతరామలక్ష్మణాకారములన్. ౪౫

ఉ. అన్నయనామధేయసచివాగ్రణి పుత్రుఁడు పెద్దిరాజు సం
పన్నిధి [3]పల్లికొండజనపాలుఁడు మల్లనదేవరాజుచే
నెన్నఁగఁ గుంచె లందలము నెల్లియుఁ గైకొని మంత్రియై ప్రతా
పోన్నతి కెక్కె ధర్మముల నొప్పెను బ్రహ్మవనప్రతిష్ఠలన్. ౪౬

చ. అనఘులు సింగనార్యునకు నబ్బయ గోపయమంత్రి సత్తనా
రన యనఁ గల్గి రాత్మజులు రాములు మువ్వురు దోఁచినట్లు పెం
పున వెలయంగ నబ్బయకుఁ బుత్రులు పుట్టిరి రామరాజుఁ గే
సనయును బాచిరాజు గుణసాంద్రుఁడు సింగనయుం గ్రమంబునన్. ౪౭

క. ఘను లగ్రజులకు నీడై, వనములుఁ గ్రతువులును గృతులు వడి నిల్పిరి బా
చనయును సింగనయును దగి, రనపోతకుమారసింగయకు మంత్రులనన్.

క. రామాయణకృతికృతియై[4], తా మెఱయుచు నంధ్రకవిపితామహుఁ డనఁగా
భూమిని మించినభీమన, నామంబునఁ బరఁగె సత్యనారన ఘనుఁడై.[5] ౪౯

ఉ నారన కగ్రజుండు సుగుణజ్ఞుఁడు గంగమసింగమంత్రి కిం
గూరిమిపట్టి నాఁ బరఁగు గోపయమంత్రి నిజానువృత్తిఁ బెం
పారెను నెల్లమాంబిక కులాంగనగా నుతికెక్కెఁ దారతా
రారుచికీర్తి యాకసవరాజతనూజుఁడు దాఁ బ్రసిద్ధుఁడై. ౫౦

వ ఇట్లు గోపరాజతనూజుండైన కసవరాజు దానగుణ రాధేయుం డగు రాణా
మల్లనరేంద్రునకుఁ బరమగురుండై శైవాచారప్రథమసింహాసనాధీశ్వరులైన
[6]బ్రహ్మదేవయొడయుల కూఁతు కామాంబిక యను కామినీరత్నంబుఁ బరి
గ్రహించి సుగుణగణగణ్యుండై నెగడె. ౫౧

ఉ స్థేయుఁడు మంత్రిలక్షణవిధేయుఁడు లాలితదానకేళి రా
ధేయుఁడు సర్వసజ్జనవిధేయుఁడు సంతతసత్యవాక్యకౌం

1, చంద్రుతున్, 2 గంగాంబకుఁ బుట్టిరి భువి, నంగజసన్నిభులు ఘనులు అన్నయయు సింగయ మంత్రియు, 3. పల్లకొండ గుణసంగుఁడు సింగనయుం బ్రియంబునన్. 4. రామాయణకృతి ఫలియై, 5. కవియై, 6. బ్రహ్మదేవవడియలు.

తేయుఁడు నిత్యకీర్తి సుగతీపరిణేయుఁడు భావశుద్ధి గాం
గేయుఁడు గాయకప్రకరగేయుఁడ నేయుఁడ జేయుఁడున్నతిన్. ౫౨

సీ. ప్రకటిత సరసవాక్పతి యనఁగాఁ జెల్లి చతురాస్యుఁడై పద్మజన్ముఁడనఁగ
నార్యానుకూలమహా కార్యంబు దీర్చు మ సర్వజ్ఞుఁడై మహేశ్వరుఁడనంగఁ
గామాంబఁ దనపత్నిగా గారవించుచుఁ బురుషోత్తముండయి హరియనంగ
గోపకుమారుండు కొడుకుగా నక్రూరదృఢమిత్రుఁడై వాసుదేవుఁడనఁగ
వేముగల్లు జన్మభూమిగాఁ బెరిఁగియు, [1]దీవులెల్ల మాటఁ దేటపఱిచి
హరిపదైకబుద్ధి హరితగోత్రాంబుధి, రాజసంగఁ గసవరాజు మించె.

క. తంత్రముచేఁ గార్యము పర, తంత్రము గాకుండఁ బతిహితము చేయుమహా
మాత్రులలోపలఁ గసవయ, మంత్రి విచారమున దివిజమంత్రియుఁ బోలెన్.

వ. ఇట్టి మంత్రిశిరోమణికి నునికిపట్టగునట్టి పట్టనం బెట్టిదనిన. ౫౫

శా. రాణామల్లన కీర్తిచంద్రికలు పర్వం బొంగి మధ్యాశ్రిత
క్షోణీభృద్వనదుర్గమై గుణమణిస్తోమంబుల న్నిండి య[2]
క్షీణశ్రీపురుషోత్తమాశ్రయము నై చెల్వారి దానామృత
శ్రేణిం ద్యాగసముద్రనామము వహించె న్వేముగ ల్లిమహిన్. ౫౬

వ. అట్టి పురంబునందు. ౫౭

క. పూజితు లగుకవులకృషిన్, భ్రాజిష్ణుఁడఁ గొంత [3]యాంధ్రభాషావిదుఁడన్
రాజనుతుఁడైన కసవయ, రాజతనూభవుఁడ గోపరాజను వాఁడన్, ౫౮

శా. చిత్రఖ్యాతి [4]విస్తీర్ణవిక్రమనిధి శ్రీవిక్రమాదిత్య చా
రిత్రఖ్యాపకశాసనంబులకు భూరిస్తంభసంభారమై
ధాత్రీపాలురుఁ గావ్యవేదులును మోదం బంద సింహాసన
ద్వాత్రింశత్కథల న్గుణంబులుగఁ గావ్యం బొప్పుగాఁ జెప్పెదన్. ౫౯

వ. అది యెట్టిదనిన. ౬౦

—॥ కథాప్రారంభము ॥—

ఉ. సారబలప్రచారపరిశంసితవింశతిబాహుబాహుకే
యూరచిరత్నరత్ననికషోపలమౌ రజతాద్రిపై మనో
హారవిహారము ల్సలిపి యచ్చట నచ్చట విశ్రమించుచుం
జారువిచారుఁ గింకరవశంకరు శంకరు గౌరి యిట్లనున్. ౬౧

1. మేటికవులమాటగీటుపఱచి 2. యీ క్షోణిక శ్రీపుర...శోభిల్లి. 3. యష్టభాషావిదుఁ డన్ 4. వికీర్ణవిక్రమ.

క. చిత్రజహార మీవలనం, గ్రొత్తకథ ల్గలిగెనేని గోరి వినంగాఁ
జిత్తం బుత్తలపడియెడి, నిత్తఱిసం బ్రొద్దుపుత్తె మెఱిఁగింపఁగదే. ౬౨

క. నావుడు దేవుం డిట్లను, దేవీ కల విల్ల నీకుఁ దెలిపితి మొదలన్
దేవాసురమానవముల, నీవెఱుఁగనియట్టికథలు నేఁ డిఁక నేవీ! ౬౩

క. ఇప్పటికి భోజునకుఁ గడు, నొప్పిద మగు మణిమయాసనోపాంతములన్
ముప్పదియురెండుబొమ్మలు, చెప్పిన యాకథలు గలవు చెప్పెద వినుమా.

క. అనవుడు నామణిసింహాసన మెవ్వనిసొమ్ము భోజజనపతి కేలా
గునఁ జేరె నేమికారణ, మున నతనికి నిన్నికథలు బొమ్మలు సెప్పెన్. ౬౫

క. నాకుం జెప్పఁదు నావుడు, నాకైలాసంబుపై సుఖాసీనుం డై
యేకతమునఁ గథ లన్నియు, శ్రీకంఠుఁడు గౌరి కిట్లు చెప్పఁదొడఁగెన్.

సీ. కాంచనకుంభసంగతశృంగములు గలమేడలు గడకట్లు మేరు వనఁగ
రామణీయకగుణారామంబులైన మందిరములు తిరముతో పురములనఁగఁ
గట్టాయితంబైన కట్టడ గలకోటపుట్ట యాచెలియలికట్ట యనఁగఁ
గడ గాన రాక భీకరమకరాలయంబైనయగడ్త మహాబ్ధి యనఁగ
మించి భూమండలంబునిర్మించువేళఁ, దెలివిపడ బ్రహ్మపడియచ్చుదెచ్చుకొన్న
ద్వీప మనఁజెల్లు బహురత్నదీప్యమాన, గోపురంబుల నుజ్జయినీపురంబు.

క. ఏకడఁ జూచిన రత్న,వ్యాకీర్ణములై వెలుఁగు నప్పోటిగృహ
ప్రాకారంబుల మహిమను, జీకటియును బొంకులమునఁ జేరఁగనోడున్.

క. కోట నొకచోట మరకత,కూటముఁ ద్రుణ మనుచు నిలిచి కోమటియింటం
గోటికి నెత్తినపడగల, యాటున నై యలికి పాఱు న్తనిసి వాయువుల్.

ఉ. కంబినగాలిచేరుల నభఃస్థలి త్రొక్కుడుడొసేసి నా
కంబు మహీతలంబుఁ గుడుక ప్రయించి కిరించి తొల్లి తు
ల్యంబుగ నెత్తుచోఁ జులుకనై యమరావతి మీఁది కేగ న
త్యంబున నెక్కుడై యట నవంతిపురం బదిత్రావ లెఁ గ్రిందికిన్. ౭౦

క. క్రిందయ్యెను నమరావతిఁ, గ్రిందఁ బడకుచు ననుచుఁ గవులు కీర్తింతు మహీ
బృందారకవరులకు నా, నందంబుగ నయ్యవంతినగరం బొప్పున్. ౭౧

ఉ. జాగులు లేక యిచ్చునెఱజాగులు, నంచితకీర్తి సంచయో
ద్యోగులుఁ, బాకవైరసవిదోగులుఁ, గల్పితయాగులు, స్వగా
రాగులు, వీతరాగులు, సిరస్సకరోధి కృతానురాగులున్
భోగులు, నిర్విభాగులును, బుణ్యనియోగులుఁ దత్పురీజనుల్. ౭౨

వ. ఇట్టివిధంబున నత్తాపసోత్తములం బూజించి యద్దశరథేశ్వరుండు కృతాంజలి యై తత్ప్రసాదంబు గోరి యున్నయెడ. ౧౨౬

సీ. శ్రీరస్తు విజయోస్తు చిరకీర్తిరస్తు తే శత్రుక్షయోస్తు సత్సౌఖ్యమస్తు
మందిరం తవ రమాసుందరం భవతు భద్రాణి భవంతు సుధర్మమస్తు
పద్మగర్భస్యేవ పరమాయురస్తు దేవబ్రాహ్మణేష్వతిభక్తిరస్తు
భగవత్ప్రసాదోస్తు బహుధనమస్తు మాతంగతురంగశతాంగమస్తు
సపది పూర్ణమనోరథాస్సన్తు సత్య, మస్తు చతురాత్మజావాప్తిరస్తటంచు
మునులు దీవించి సేసలమ్మనుజపతికి, నెలమితో నిడ నాతండు దలధరించె.

వ. అసమయంబున నమ్మునీంద్రు లన్నరేంద్రుం జూచి. ౧౨౮

క. జననాయక మము రప్పిం, చినకార్యముఁ జెప్పు మన్నఁ జెలఁగుచు వారిం
గని యిట్లను మునులారా, ఘనకృప నను జూచి మనవి గైకొనుఁడింకన్.

క. నిస్తులనిగమఘనాగమ, పుస్తకములు చదువు బుధు "లపుత్రస్యగతి
ర్నాస్తి" యని వచింపుదు రది, వాస్తవ మగుఁ గాదె శిష్యవత్సలులారా!

వ. కావున. ౧౩౦

గీ. అశ్వమేధంబుగావించియనఘులైన, యాత్మజులనొందఁగోరిమీయనుమతంబు
వలన నది సేయఁదగునని తలఁచిమిమ్ముఁ, బిలువనంపితి నేనతిప్రియముతోడ.

మ. అనిన న్వారలు సంతసిల్లి విను నీ యాగంబు గావింపు మో
మనుజాధీశ్వర భూరితేజులు సుధీమాన్యు ల్సుతు ల్నీకుఁ జ
న్యాన జన్మింతురు మా సరస్వతు లమోఘార్థంబు లింతైన నీ
వనుమానింపకు మాకు సత్యవచనవ్యాఖ్యానము ల్పొంకులే. ౧౩౨

క. అనుచు వసిష్ఠాదులు ప్రియ, మునఁ బలికిననుడులు వినుచు భూవరుఁ డపుడే
తనయులఁ గన్నవిధంబున, మనమున హర్షించి పలికె మంత్రులతోడన్. ౧౩౩

గీ. సచివవరులార! నేడు నిశ్చయముగావ, సిష్ఠుఁ డాదిగఁ గలమునిశ్రేష్ఠు లెల్ల
బహులకరుణాంతరంగులై పలికినట్టి, వచనములు మీరలువినుచున్నవారుగాదె.

సీ. కావున మీరు వేగంబ నేఁ జేయుతురంగమేధాఖ్యాధ్వరంబునకును
వలయు యూపాదిసద్వస్తువు లనుకూర్చి సరియూత్తిరస్థలి సవనవాట
మొనరింపుఁ డని వారి మునులను వీడ్కొల్పి సరగ నాతం డంతిపురమునకును
జని యందు విలసిల్లు జాయామణులఁజూచి తనయభిప్రాయ మంతయును జెప్పి
ఘనవసిష్ఠాదిమునివాక్యగరిమఁ దెల్పి, వాజిమేధంబుఁ జేయఁగ వనితలార!
దీక్షగైకొనుఁడన వారిజాక్షులధిక, హర్షమును బొందుచుండిరయ్యవసరమున.

క. భూకాంతునిఁ గనుఁగొని తా, నేకాంతమునందు సూతుఁ డి ట్లను జనలో
కైకశరణ్యా రిపుగణ,భీకర యొకగాథ విన్నవించెద నీకున్. ౧౩౬

చ. అనఘుఁడు కశ్యపుం డనుమహాత్ముఁడు మౌనివరుండు గల్గు నా
యనకు విభాండకుం డనఁగ నాత్మభవుండు జనించెఁ బూజ్యుఁ డా
తనికిని ఋశ్యశృంగుఁ డను ధన్యుఁడు పుట్టెను భానుతేజుఁ డ
మ్మునిపతి రోమపాదుకడ మోదముతో నివసించె భూవరా. ౧౩౭

క. ఆతని నీవు కళత్రస, మేతునిగాఁ దోడితెచ్చి మృదువచనములం
బ్రీతునిఁ జేయుచు నధ్వర, మీతని నొనరింపవలయు హితమతితోడన్.

వ. మఱియును. ౧౩౯

గీ. ఋశ్యశృంగుండు పుత్రకామేష్టి నీకుఁ
గరుణఁ జేయింప నలుగురు ఘనులు సుతులు
పుట్టెదరు సందియము లేదు భూరితేజుఁ
డగు సనత్కుమారుఁడు సెప్పె నపుర నిట్లు. ౧౪౦

క. అనవిని సూతుఁడ నేనా, ఘనమునికృప నధ్వరంబు గావింపంగాఁ
దనయులు గలుగుదురుగదా,యనఘుం బమ్మునిచరిత్ర మంతయుఁ జెపుమా.

— ॥ ఋశ్యశృంగచరిత్రము ॥ —

వ. అని యిట్లు దశరథేశ్వరుండు ఋశ్యశృంగముని ప్రభావంబు వినం గోరిన మున్ను సనత్కుమారుండు మహామునులసభలోనం దచ్చరిత్రంబుఁ జెప్ప విన్వింటిఁ గావున నది యెల్ల నీకెఱింగించెద సావధానుండవై యాకర్ణింపు మని సూతుం డి ట్లనియె. ౧౪౧

సీ. పార్థివోత్తము రోమపాదుం డనఁగ నొప్పు నంగదేశాధీశుఁ డధికకీర్తి
యతనిదేశంబునం దద్భుతంబుగ మున్ను వర్ష మింతయుఁ గొన్నివత్సరములు
గురియకున్నను బ్రజ లురుపీడఁ బొందిరి మృగఖగాదులకును మేఁతలుడిగె
నది యంతఁ గన్గొని యారాజపుంగవుం డతిబుద్ధిమంతు లైనట్టి మంత్రి
వరులఁ గన్గొని ధరణిని వాన లేదపఁ, బ్రాకటంబుగ రుద్రాభిషేకములను
ఘనసవగ్రహశాంతులుఁ గడక విప్ర,వరులచేతను జేయింపవలయు ననుడు.

క. మీయానతి సకలంబును, జేయించెద మధిప యొకవిశేషము గలుగున్
మా యెడఁ గృపతో విను భూ, నాయక యెఱిఁగింతు మిపు డనంతప్రీతిన్.

చ. ఘనమతి ఋశ్యశృంగుఁ డనఁ గల్గును గశ్యపపౌత్రుఁ డాతపో
ధనమణి వేదశాస్త్రనిధి ధన్యగుణుండు విభాండకాత్మజుం
డనఘుఁడు బ్రహ్మచారి యమలాత్ముఁడు గావున నమ్మునీంద్రునిం
బనివడి తోడితెచ్చిన శుభం బగు ధాత్రిని వృష్టి గల్గెడున్. ౧౪౫

క. అన విని యా రాతనిఁ దో, డ్తొని రం డని పలుక నతనిఁ గొనిరాఁగా మా
కును వశము గాదు పణ్యాం, గనలం బనుపంగవలయు ఘనమునికడకున్.

క. వారాంగన లరిగిన న, వ్వారిజహితతేజు నన్నివరుసల నైన
న్వారలు మాయలఁ బెట్టుచు, వారక తోడ్తెత్తు రిటకు వసుధాధీశా. ౧౪౬

క. అని తెల్పఁగ భూకాంతుఁడు, ఘనముదమున నపుడె వారకాంతలఁ బిలిపిం
చి నితాంతాదరమునఁ గని, వనితామణులార! మీరు వారని వేడ్కన్. ౧౪౭

గీ. ఋశ్యశృంగాశ్రమంబున కేగి యతని, నన్నివిధముల నైనఁ బ్రసన్నుఁ జేసి
తోడుకొని రావలయు నేఁడుచూడఁ బనుపు, మీ చతురతావిశేషము ల్మేరలనియె.

మ. జననాథాగ్రణి యిట్లు పల్క ముకురాస్యల్ దేవ నీయానతిం
జని యమ్ముగ్ధతపోనిధిం గనుచు నేచందంబు గావించి యై
నను దోడ్తెత్తు మటంచుఁ బల్కి మది నానందంబుతో మ్రొక్కి చ
య్యన వీడ్కొంచు మునీంద్రుఁ గానఁ బయనం బై మొత్తమై యత్తఱిన్.

సీ. అదిని మిత్రత్వ మందఁ ముంది యాస్యంబుల నబ్జప్రసాద మొంది
ఘనగుణంబులను మంగళలక్షణముఁ బొంది మతిని సర్వజ్ఞతామహిమఁ దాల్చి
కుచకందుకంబుల గురుత ప్రాపించియుఁ గచపాళి కవ్యభిఖ్యల ధరించి
చరణాబ్జముల శనైశ్చరత సంపాదించి రోమరాజిని దమోమహిమఁ బూని
నుతులఁ గాంచిన వగ్రహానుగ్రహమున, వెలయు మనకీ ప్రయత్నంబు వెసలభించు
ధర నవగ్రహదోషంబు దరలిపోవు, ననుచు సంతోషపూరితస్వాంత లగుచు.

క. పల్లవకర లై తగున, వ్పల్లవకరలు దరహాస భాసురముఖు లై
తెల్లని సన్నపు వలువల, నల్లము లలరారఁ గట్టి యురుతర లీలన్. ౧౫౨

క. మంచికుసుంభారుణనవ, కంచుకములు దొడిగి రెలమి గదియఁగ దిగువం
గొంచె మురోజంబులు గను, పించఁగఁ గుచమధ్యములను బిగిముడులలరన్.

సీ. తమ్ముల మించుపాదమ్ముల బంగారు పావడాలందియ ల్పాదుకొల్పి
చిగురుటాకుల నెన్ను చేతుల రతనంపుఁ గంకణంబులు మాడిగములుఁ దొడిగి
మృగరాజు నోడింపఁ దగు నెన్నడుములందు గంటలొడ్డాణము ల్గట్టు బిగించి
కంబుబిబ్బోకంబు గల గళసీమల మౌక్తికావళులను మట్టుకొలిపి

దండలను బాజుబంధులుఁదనరఁజేసి, పరగఁబాపటబిందీ లొప్పారఁగూర్చి
శిఖల నెలవంకరాగిడు లొప్పుమీఱఁజేయుఁ, దగిన తొడవులు దాల్చియ త్తరుణులపుడు.

గీ. మేను లలరంగ నూనఁగమదమిళితఘోర, గంధచందన ములఁదమఁగన్నులందు
నంజనముదిద్ది కర్పూరరంజిత మగు, విడెము గావించి నగరము వెడలి రంత.

వ. ఇట్లు వెడలి యగ్గడనపడఁతు లెడనెడగజిగజిబి కొప్పున్నడి వడివడి నడువ
నడుగులు దడఁబడ నడుగక విడివిడి నడచుచు నత్యాహసో త్తముచి త్రం బి త్త
జీ మె త్తనచేసి తెత్తు మని త్తతఅపడి మొ త్తం బైన బి త్తరులతు గావున
మనవృత్తాంతంబు క్రొత్త గనిన్న వియ త్తలచరు లైన మెత్తురు గదా యని
పలుకుచుఁ జని చని యమ్మునితనయుం డున్న వనంబుఁ బ్రవేశించి రంత

క. అమ్ముని వినుటకుఁ జిత్రక, రమ్మగుసంగీత మచట రమణులు కంలనా
దమ్ముగఁ బాడిరి రాగర, సమ్ములచే ముదము నొదవి జనియింపఁగను. ౧౫౭

క. ఆనాదము వినఁబడిన, న్గానస్వన మని యెఱుఁగక ఘనతర వేద
స్వాన మని యెంచి యమ్ముని, సూనుం డరుదెంచి వారిఁ జూచెం బ్రీతిన్.

వ. చూచి స్త్రీపుంసభేదం బెఱుఁగని ముగ్ధుండు గావున నమ్మగువల మును లని
తలంచి యర్ఘ్యపాద్యాదులం బూజించి యిట్లనియె ౧౫౯

సీ. ఓ మునీశ్వరులార మీరిందఁ గృపచేసి వచ్చినవారు మీవరుసఁజూడ
దివినుండి భువికి నేతెంచినట్లుల దోఁచె మీరు గట్టినవారచీర లరయఁ
గడు నుంజుళంబులు గళముల మీరు ధరించినమాలిక లెంచఁ దరమె
ధగధగ మెఱయును దనువులు మీరుపూసినభూతి మంచివాసనల నీను
మీరు నేర్చిన వేదము మిగుల మెఱుఁగ, మిమ్ము మీదర్శనమున మాకిట్టిభాగ్య
మబ్బెనని చెప్పవశమా నెయహహ మీకుఁ, బూని సుశ్రూష చేయఁగా బుద్ధి నొడమె

వ. ఇట్లనేకవిధంబుల ముగ్ధాలాపంబులు పలుకుచున్న మునిం జూచి సంతుష్టు
లై తమతెచ్చిన యపూపాదిభక్ష్యంబు లతని కొసంగి తద్భక్షణంబునఁ
బ్రీతుం జేసి. ౧౬౧

క. వనితలు తమలో నిట్లను, మనభాగ్యవశంబువలన మహితాత్ముం డీ
మునిదారకు డెనిక్కము బిది, యనుచుఁ భాషించుకొనిరి హాళిదలిర్పన్.

ఉ. మక్కువ మీఱ నాతని సమస్తవిధంబుల సన్నుతించుచుం
జెక్కులు ముద్దుగొంచు నగుఁజెందఁగఁ జెన్నలిగింత వెట్టుచుం

దక్కుచు విక్కుచున్ క్షణము తాళుచుఁ బాడుచుఁ గౌఁగిలించుచుం
బక్కున నవ్వుచు న్మొగముపై మొగముం గదియించి పల్కుచున్. ౧౬౩

గీ. సరసిజేక్షణలా బ్రహ్మచారినిట్లు, పెక్కుభంగులఁ దముఁజూసి యొక్కగడియ
తాళలేకుండ మచ్చిక లగ్గ నొనర్చి, యతని వీడ్కొని తమపురికరుగుదెంచి.

వ. అమ్మఱునాఁడు పూర్వప్రకారంబునం జని తమరాక కెదురుచూచుచున్న
మునికుమారుం గని సరసమ్మృదుమధురవచనంబులం బ్రీతుం జేసి. ౧౬౫

క. మాకోనకు విచ్చేయుము ప్రభాకరసమతేజ యనినఁ బ్రమదముతో మా
రాక మదిఁ గోరి యుంటిని, మీకడను మెలంగుచున్న మేలగు నాకున్.

క. అని పలుకు ఋశ్యశృంగుని, వినయంబునఁ దోడుకొనుచు వేశ్యలు దమకం
బునఁ దమనగరంబునకును, జని ఘనుఁడగు రోమపాదు సన్నిధి నిడినన్.

వ. తత్క్షణంబున. ౧౬౮

క. ధరణీతలమున వర్షము, గురిసెను బ్రజపీడ దొలఁగెఁ గుతుకముతో న
న్నరవరుఁడు మునికిఁబూజలు, సరగున నొనరించె సచివసహితుండగుచున్.

వ. అప్పు డన్నరేంద్రుం డావారాంగనలం జూచి. ౧౭౦

క. రంభోరువిలాసలు మీ, రంభోరుహచారునేత్ర లబ్జారిముఖుల్
రంభోరులు మత్కార్యా, రంభోరుతర ప్రమోదరాజితమతులున్. ౧౭౧

ఉ. కావునఁ దోడి తెచ్చితిరి కశ్యపపౌత్రుని నాదుచెంతకు
న్నీవరచాతురీమహిమ మెచ్చఁగ నేరికి శక్యమౌనె రా
జీవనిభాస్యలార! యని శీఘ్రము వీరికిఁ బారితోషికం
బీవలె నిం డటంచుఁ దనయిష్టులతో నెఱిఁగింపఁ గ్రక్కునన్. ౧౭౨

క. వారటు సేయఁగ రహిన, వ్వారవిలాసినులు మనుజవల్లభుదండం
జేరి తదాజ్ఞం గైకొని, వారక నెలవులకుఁ జనిరి వైభవ మొప్పన్. ౧౭౩

వ. తదనంతరంబ. ౧౭౪

చ. వరుఁడగురోమపాదజనవల్లభుఁ డమ్మునికిచ్చెఁ గూఁతు భా
సురగుణకాంత శాంత నతిశుద్ధనవాంబరభూరిభూషణా
దరను దరోల్లసద్గళ నుదారచరిత్రను గుందదంతఁ దా
మరసముఖి న్మృగేంద్రతనుమధ్య విశారదనిభాక్షి సద్విధిన్. ౧౭౫

క. మహిమాన్వితుఁడై తగున, మ్మహిపతి తనయింట మునిచె మన్ననతో న
మ్మహితను జామాతను దన, దుహితముకై లోకసన్నుతులు దాఁగనుచున్

క. ఆరాజు దత్త్రపాదం, బారూఢికిఁ గాంచి కాంచనాచలధీరుల్
శూరు లుదారులు నైనను, వారలఁగని యున్న వాఁడు మహితోత్సవుఁడై.
తోదకవృత్తము. కావున వేగముగాఁజని నీవ, బ్భావరునింగనిపొందుగనాకాం
తావరుఁ దెచ్చి ముదంబున యాగం, బావరమానిదయుం దగుఁ జేయన్.
సీ. అవనీశ ఋశ్యశృంగాభిధానమునీంద్రుఁ డధ్వర్యుఁడుగ యాగ మాచరింపఁ
గొడుకుల నీ విఁకఁ బడసెద వనుచు సూతుండు సనత్కుమారుండు సెప్పి
నట్టి రహస్యంబు గట్టిగాఁ జెప్పిన దశరథుం డాత్మలోఁ దనరి తనదు
గురు వసిష్ఠుని దోడుకొని వచ్చి పూజించి యతని కీవృత్తాంత మంత దెల్పి
తదనుమతి గొని రోమపాద ప్రజాధి, పతిపురంబున కరుగంగఁ బయనమగుచు
మంత్రి ముఖ్యుల కెఱిఁగించి మాన్యలీలఁ, జెలఁగి ప్రస్థానభేరి ఘోషింపఁజేసి.
వ. మఱియు మాతంగ తురంగ శతాంగ పదాతి ప్రముఖబలసమేతుం డై పాం
డురచ్ఛత్రచామరాది చిహ్నంబులు మెఱయఁ బురంబు నిర్గమించి యెడనెడ
గ్రామంబులు వనంబులు మహానదు లాదిగాఁ గలుగునవి యెల్ల నతిక్రమించి
కతిపయదినంబులకు నంగదేశంబు సొచ్చి తద్రాజధానిం బ్రవేశించి యచ్చట
ఋశ్యశృంగమునిదర్శనపూర్వకంబుగా రోమపాదుం జూచి యి ట్లనియె.
క. భూనాయక నీచెంగటి, కే నొక కార్యంబుగలిగి యేతెంచితి స
న్మానమున నన్నుఁ గని నా, పూనిక నెఱపంగవలయు బుధను లగ్గింపన్.
గీ. అనిన దశరథువచనమ్ము లాలకించి, రోమపాదుండు సంతతరూఢకీర్తి
యానతిండనఁ దనమదియుందుమన్న, కోర్కి దెలుపంగ నారాజకుంజరుండు.
వ. అట్లగుంగాక యని యద్దశరథేశ్వరు నతివినయసంభాషణంబుల సంతుష్టుం
జేసిన నతం డమ్మునిం జూచి. ౧౮౩
క. నీదర్శనమున నా కతి,మోదము వాటిల్లె సకలమునినుత విలస
ద్వేదాధ్యయనరతా సుజ,నాదర శాంతావరా కృతాఘచ్ఛేద నైతిన్. ౧౮౪
వ. ఇట్లనేక ప్రకారంబుల స్తుతియించి సాష్టాంగదండప్రణామంబు లాచరించి
యమ్ముని ప్రసాదంబునడసి యచ్చోటఁ గొన్ని దినంబు లుండి యొక్కనాఁడు
రోమపాదుం జూచి. ౧౮౫
క. జననాయక మానగరికిఁ, బనివినియెదఁ గాక నీమపట్టిని శాంతన్
ఘనుఋశ్యశృంగు నాతోఁ, బనుపంగావలయు ఘనకృపామతి వగుచున్.
చ. అన విని రోమపాదవసుధాధిపుఁ డల్లునిఁ గూఁతుఁ జూచి మీ
రనుపుగ నిమ్మహారథుని యందుఁ గృపామతిఁ జేసి యిప్పు డి

తనిపురి కేగఁగావలె హితం బిది నాకని తెల్ప నట్టులే
చనియెద మంచు వారు గడు సమ్మదవృత్తిఁ జెలంగి రయ్యెడన్. ౧౮౬
ఆదశరథభూనాథుం, డాదంపతులకు సువాహనారూఢత సం
పాదించి నెమ్మదిని గడు, నాదరమున రోమపాదు ననుమతి గొనుచున్.
ఆపురి నిర్గమించి సుబలాన్వితుఁడై సకళత్రుఁడైన య
త్తాపసు వెంటఁ బెట్టికొని తామరసప్రియవంశసంభవుం
డాపగలు న్వనంబులు నహార్యములుం గడత్రోవదాఁటి తా
నోపికతోడ నంత దన యయోధ్యసమీపముఁ జేరి యంతటన్. ౧౮౯
తనరాక పౌరజనులకుఁ, బనివడి చెప్పుమని యొక్క పరిచారకునిం
బనిచిన వాఁడటు సేయఁగ, విని పౌరులు మనము లలర వీథులయందున్.
అమితచూతపల్లవతోరణములు గట్టి, కలితచందన హిమజలంబులను జల్లి
ముత్తియంబుల మ్రుగ్గిడి తత్తరమునఁ, బురము గైసేసి రంత నద్ధరణివిభుఁడు.
భేరీశంఖమృదంగకాహళల గంభీరధ్వను ల్భూసురా
శీరాశిస్ఫుటనాదముల్ చెలఁగఁగా సీమంతినుల్వేడ్క సిం
గారం బొప్ప నివాళు లీయ గణికల్గానంబు గావించి కై
వారంబుల్ దగఁ జేయఁ బట్టణము దేవం జొచ్చె నింద్రుండనన్. ౧౯౨
ఇట్లు పురంబు ప్రవేశించి. ౧౯౩
తనగృహము సొచ్చి జనపతి, వనితాయుతుఁడైనమునియువలనుగఁ దనతోఁ
జనుదేర జనము లందఱు, మనముల హర్షించి మిగుల మన్నింపంగన్. ౧౯౪
పిదప నమ్మునిఁ బూజించి ప్రియముతోడ, దశరథక్షితినాథుఁ డుదారకీర్తి
తదనుమతి గొనియాతని ధర్మపత్ని, శాంత నంతటఁ బనిచె శుద్ధాంతమునకు.
అశాంత వినుతగుణ యగు, నాశాంతాహ్వయ సుదంత యతిరమణీయా
కాంభుని కారవని, కాళలసత్కీర్తి మందగమనముతోడన్. ౧౯౫
ఇంతులు దన చెంతలఁ గడు, సంతసమున వచ్చుచుండ సవినయముగ శు
ద్ధాంతమున కేగఁగా న, క్కాంతకు నెదు రరిగి రాజకాంతలు ప్రీతిన్. ౧౯౬
కౌసల్యా రమ్మా యమ్మా, సమ్మానితచరిత పరమసంయమిముద్దుం
గుమ్మా నుతిగైకొమ్మా, యిమ్మా భద్రములు మాకు నింపు దలిర్పన్.
అని తోడితెచ్చి కనకా, సనమునఁ గూర్చుండఁ జేసి సరసిజనేత్రన్
వినయమునఁ బూజసేయుచు, వినతింపఁగ మనమునందు వేడుకపొదమన్.

లయగ్రాహి.

శాంత ఘనదాంత వరశాంత నిగమాంత విద
నంత నిధసంతతసుచింతమునికాంతా
కాంతతనుకాంతియుతచింతితనితాంతశుభ
దంతిగతిసంతమసకుంతలసుదంతా
యింతి యిది వింత పతిపొంతనిడకింత గఁజ
రింతువు నిరంతరదిగంతసదుదంతా
యెంతని వచింతుము నలంతులమె కొంతయునఁ
జెంత వినుతింతుమని యెంతుము నెలంతా. ౧౦౦

క. ఇటు సన్నుతించుచును ముని, కుటిలాలకకెదనుముదముగూర్పఁగఁదమయం
తటఁ గావలసిన పనులను, ఘటియించిరి సముభావగతమతియుతలై.

వ. ఇట్లు దినదినంబు మునిదంపతులకు దశరథసుతుండును భార్యయుం దానును సవిశేష
కల్పిత పరిచర్యలు సలుపుచుండఁ గొంతకాలంబునకు సతిసపాలిభాగ్యదే
వతచందంబున వసంతసమయం బరుదెంచిన. ౧౦౧

—॥ వసంతర్తువర్ణనము ॥—

సీ. పండుటాకులు క్రిందఁ బడవైచి మామిళ్లు గుజ్జుకెంజాయచిగుళ్లు దొడిగెఁ
జిగురాకులను మెక్కి చెలఁగి కొమ్మల నెక్కి కోయిలతండము ల్గూయఁదొడఁగెఁ
బువ్వుఁదేనియ లాని పొలుపారు తుమ్మెదలి హాయిగా గానము సేయసాగె
మమ్ముఁ జూడఁగావచ్చుమదనుఁడిచ్చటికన్న చెలువునఁజిలుకలు పలుకఁజొచ్చె
నించువిలుకానిబలములో నెంచముమ్ము, లించుపాటేటియనిమెచ్చుకొంచునున్న
కరణిఘనబర్హిణములు కేకలను నించె, నవ్వసంతాగమంబున నఖిలవనుల.

గీ. ధరణిఁగొందఱుసుజనులుదారలీల, సుందరులఁగూడిమనము లానంద మొంద
బహులపల్లవకుసుమితఫలితవనుల, యందువిహరించుచుండిరయ్యవసరమున.

క. నిండుకొనిపండువెన్నెల,యుండఁగఁబికములుకుహూకుహూయనుచు రొదల్
దండిగఁ జేయఁగఁ బాంథులు, గుండియలదరంగి మూర్ఛగొని రాకేలన్.

వ. అట్టి నిశాసమయంబులందు. ౧౦౨

చ. వటులు వనీవసంతులు వివాహమహోత్సవమందుచుండ న
త్తఱి యనుబాణకారి ప్రమదంబునఁ గాల్చిన చిచ్చుబుడ్ల బల్
మెఱుపులపిండులో యనఁగ మించెఁ దలిర్చిన మావులందుపై
నొఱఁ బగు కోకిలాళులు సమున్నతధూమములో యనం దగన్. ౧౦౩